

SBORNÍK STÁTNIHO OKRESNÍHO ARCHIVU PŘEROV 2010

SBORNÍK

2010

Státní okresní archiv
Přerov

SBORNÍK
Státního okresního archivu
Přerov

Přerov 2010

Sborník Státního okresního archivu Přerov.
Vydal Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Přerov.
Přerov 2010.

Odpovědný redaktor Jiří Lapáček.
Spolupráce na redakci Petr Jirák.

Počet stran 256.

Sazba a tisk Miloslav Flašar, Elan spol. s r. o. Přerov.
Počet výtisků 400.

ISBN 978-80-86388-83-0
ISSN 1214-4762

Obsah

Petr Kadlec Počátky gymnaziálního školství v Hranicích (Vznik a vývoj prvního hranického gymnázia do roku 1882)	5
Jiří Lapáček Průkopnická činnost Karla Herzána a Ludvíka Uhlíře při zavádění železobetonu do stavebnictví	28
Václav Krejčí 85 let trvání Klubu filatelistů v Přerově	72
Jan Jirka Kdy a kde se v Přerově hrál olympijský sport zvaný curling	81
Jan Mikulík Učitelé v Předmostí – vlastivědná činnost a historie školní archeologické sbírky	83
Věra Fišmistrová Sladký život továrnice Terezie Hrubé aneb řemeslo má zlaté dno	120
Petr Hlavačka Zakladatelské dílo a pozůstalost P. Ferdinanda Chýlka ve světle nových archivních dokumentů	153
Pavel Kopeček Odbojové hnutí na Přerovsku a Hranicku v letech 1943–1945	182
Petr Jirák Odbojář Jaroslav Raška a činnost organizace Moravská rovnost v Kojetíně a okolí	209
Petr Jirák Pomník a hrob padlého sovětského vojáka v Císařově	231
Jan Štěpán Upomínka na olympionika Emila Zátopka v Lipníku nad Bečvou roku 1960	234
Jarmila Vohnická Soupis publikací k dějinám obcí bývalého okresu Přerov ve fondu knihovny Státního okresního archivu Přerov	236

Jiří J. K. Nebeský	
Listopad 1989 na Přerovsku – svědectví jedné schůze	248
Věra Fišmistrová	
Životní jubileum Doc. PhDr. Vojtěcha Cekoty	254
O autorech	256

Petr Kadlec

Počátky gymnaziálního školství v Hranicích (Vznik a vývoj prvního hranického gymnázia do roku 1882)

Práce věnované dějinám školství, resp. středního školství v období poloviny 19. století do roku 1918 (s možným přesahem do roku 1938), se vyskytují v české historiografii poměrně často. Většinou se jedná o drobné, regionálně a úzce problémově zaměřené články, otištěné v nejrůznějších časopisech či sbornících, nebo o díla znehodnocená do určité míry způsobem jejich zpracování, výběrem pramenů a přístupem k pramenné základně. Jen sporadicky se vyskytují syntetizující snahy. To platí nejen o (středním) školství jako celku, ale i o komplexním zpracování dějin jednotlivých škol. Výše naznačené problémy panují rovněž u dějin gymnaziálního školství. Zde je třeba navíc podotknout, že se pozornost autorů soustřeďuje především na ústavy s českým vyučovacím jazykem. Německá gymnázia stála a doposud stojí poněkud stranou zájmu odborné historické obce, i když jejich místo v sociálních dějinách českých zemí 19. a počátku 20. století je nezpochybnitelné.¹ Totéž platí do značné míry také pro gymnaziální školství v Hranicích do roku 1912, reprezentované ústavem, jehož vyučovacím jazykem byla, s výjimkou krátkého období na počátku jeho existence, právě němčina.² Na příkladu mikroanalýzy dějin prvního hranického gymná-

-
- 1 Výše uvedené teze ostatně dokládají i provedené rozboru stavu českého sociálně-historického výzkumu sledovaného období. Srov. MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: *Stav výzkumu sociálního vývoje českých zemí v období let 1781–1914*. In: MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J. (eds.): *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 1. Opava 1992, s. 9–166; MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: *Sociální historiografie období industrializace českých zemí z let 1990–2000*. In: ČČH, 2001, s. 294–312.
 - 2 První příspěvek o dějinách staršího z hranických gymnázií představuje článek Josefa Mikusche, ředitele školy v letech 1872–1880, otištěný ve výroční zprávě gymnázia z roku 1875. MIKUSCH, J.: *Chronik der Anstalt*. In: *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr. Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5*. Mähr. Weisskirchen 1875, s. 24–29. Dále je třeba vyzdvihnout zejména dvě drobné studie Emila Cigánka. CIGÁNEK, E.: *Střední škola v Hranicích. 50 let německého gymnasia*. In: Devátá (od založení ústavu šestnáctá) výroční zpráva Státního reálného gymnasia v Hranicích za školní rok 1928–1929. Hranice 1929, s. 3–11; TÝŽ: *České obecní reálné gymnasium 1871–2; Německé gymnasium*. In: 25 let českého státního reálného gymnasia v Hranicích 1912–1937. *51 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1922*. Hranice 1937, s. 74–87. Z uvedených Cigánkových prací pak vycházeli také další autoři, mj. část textu Karla Holešovského o dějinách hranických gymnázií, otištěná v almanachu školy z roku 1971. HOLEŠOVSKÝ, K.: *Dějiny gymnasia v Hranicích 1871–1971*. In: 100 let prvního gymnasia v Hranicích 1871–1971. Hranice 1971, s. 13–21. O dějinách sledovaného gymnázia pojednal naposledy autor tohoto příspěvku. KADLEC, P.: *Vývoj středního humanitního školství v Hranicích do roku 1938*. Diplomová práce FF OU. Ostrava 2008.

zia, školy s původně českým vyučovacím jazykem a relativně brzy přeměněné na německý ústav, se pokusíme alespoň částečně napravit výše naznačený stav. Historie této školy představuje velmi vděčné téma, neboť na vývoji tohoto ústavu lze sledovat obecnější problémy rozvoje středoškolských institucí. Umožňuje však nahlédnout také do širších souvislostí hranických dějin a lépe je pochopit.

Předmětem zájmu tohoto příspěvku je období mapující předpoklady, úsilí a zrod prvního hranického gymnázia v roce 1871 a jeho vývoj do roku 1882. Právě v této časové periodě se odehrály zásadní organizační změny, které položily základy pro rozvoj školy v podstatě až do její likvidace v roce 1922.

Hranice byly ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století zejména správním, kulturním, školským, finančním a obchodním centrem regionálního významu a městem s poměrně početnou menšinou německy mluvícího obyvatelstva i se zmenšující se židovskou komunitou, disponující až do roku 1919 samostatnou politickou obcí.³ Představovaly důležité středisko pro převážně zemědělsky orientované a z hospodářského hlediska stagnující okolí. Zásadní místo náleželo potravinářskému průmyslu, i když jeho hlavní podniky na konci 19. století zanikly. Ve druhé polovině 19. století upadalo tradiční cechovně organizované řemeslné soukenictví, které ještě před polovinou století vzkvétalo. Textilní výroba si přesto zachovala své místo v obživě části obyvatel hlavně díky továrnám S. Hellera (zal. 1869) a A. Rozenthala (zal. 1895). Nadregionálního významu pak byla továrna Antonína Kunze (zal. 1883). Předpoklad a zároveň jeden ze spolutvůrců rozvoje tohoto středně velkého moravského města i jeho okolí znamenalo napojení na rozrůstající se železniční síť na Moravě a pozdější další zkvalitnění železničního spojení s jinými oblastmi.⁴ Dění ve městě a jeho atmosféru poznamenaly na konci 19. století (po roce 1885) a počátku 20. století národnostní rozbroje místních česko-německých elit usilujících o pozice ve vedení města. Jejich konflikt sehrál významnou úlohu i v dějinách místního gymnaziálního školství.⁵

Předpoklady a impulzy k založení, proces vzniku a otevření gymnázia

Úsilí o založení gymnázia, resp. českého gymnázia v Hranicích, má své počátky zřejmě již na přelomu 60. a 70. let 19. století.⁶ Pro jeho realizaci hovořily výhodná vnitropolitická a legislativní situace, stav a rozvoj středního školství v monarchii, stejně jako hospodářský rozmach a jím vyvolaná zvýšená poptávka po vyšším vzdělání. Z regionálních faktorů lze jmenovat alespoň tyto: politická shoda v obecním výboru, ekonomické možnosti města nebo výhodná poloha Hranic jako předpoklad budoucího rozvoje ústavu. Důležité bylo napojení města na Severní dráhu císaře Ferdinanda a poměrně hustá síť obcí v nejbližším okolí (do deseti, příp. patnácti kilometrů). Významnou roli v argumentaci pro založení českého ústavu sehrál rovněž fakt, že v hranickém regionu existovalo nejbližší gymnázium s českým vyučovacím jazykem až v Přerově (od roku 1870).⁷ Naopak problematickou se již velmi záhy stala otázka schopností obce je být jen částečně vydržovat.

Odkud vůbec pramenil zájem o založení gymnázia, nebo reálného gymnázia v Hranicích? S velkou pravděpodobností za ním stála, podobně jako v případech řady jiných měst českých zemí, zejména snaha zvýšit prestiž a význam města.⁸ Od počátku 50. let 19. století zde sice sídlily rakousko-uherské vojenské ústavy, avšak jinak Hranice nepředstavovaly oproti srovnatelným městům v nadregionálním měřítku mimořádně lukrativní lokalitu, což mělo více příčin. Nezažily v období probíhající industrializace dynamický hospodářský rozvoj a z něj vyplývající socioekonomické důsledky jako oblasti s vysokou koncentrací průmyslových aktivit. Nebyly ani natolik důležitým železničním uzlem jako kupříkladu nedaleký Přerov. Rovněž správní, obchodní, ale i další funkce nepřekračovaly hranice soudního a politického okresu. Rozhodnutí zřídit ve městě gymnázium, navíc jeho velmi progresivní a prudce se rozvíjející typ, se tedy mohlo jevit jako poměrně vhodný způsob pro jeho zatraktivnění.⁹ Nešlo však zdaleka jen o pres-

- 3 Není záměrem autora podat na tomto místě dalekosáhlý výklad o hranických dějích, ale pouze stručně charakterizovat město a jeho vývoj ve sledovaném období. Z důvodu neexistence odborného syntetického zpracování dějin Hranic (a jejich okolí) po roce 1648, považujeme za potřebné uvést základní literaturu a prameny, které je možné využít: BARTOVSKÝ, V.: *Hranice – statisticko-topografický a kulturně-historický obraz spolu s úplným adresářem*. Hranice 1906; BARTOVSKÝ, V.: *Hranický okres*. In: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy*. Díl. III. Jičínský kraj, 20, Brno 1909; MUSIOL, A. V.: *Soudní okres hranický. Vývoj v letech 1900–1935*. Hranice 1936; BARTOŠ, J. – SCHULZ, J. – TRAPL, M.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 6. Ostrava 1978, s. 117–134; INDRA, B.: *Historie hranických domů*. Kapitoly z topografie města Hranic. Hranice 2005; LAPÁČEK, J. – PASSINGER, B.: *Pobečví v proměnách času*. Přerov 2005; SOKA Přerov, fond Archiv města Hranice (dále jen AM Hranice), inv. č. 141–144, Protokolní knihy o schůzích obecního výboru 1821–1911. Dobový tisk: Moravská orlice, Weißkirchner Wochenblatt, Weißkirchner-Leipniker Local-Anzeiger, Hranicko-lipnické noviny, Deutsche Rundschau, Hlasy z Pobečví.
- 4 V roce 1847 se Hranice staly stanicí na Severní dráze Ferdinandově, s dvoukolejným provozem v úseku Přerov–Ostrava od roku 1873. V roce 1884 byla zprovozněna trať Hranice–Krásno nad Bečvou, o rok později prodloužená až do Vsetína.
- 5 V Hranicích nestály na konci 19. a počátku 20. století proti sobě tábory českých a německých obyvatel města. Lidé, kteří zde žili, sice vnímali konflikt čelných představitelů města, podporovaný vydatně regionálním (českým i německým) tiskem, ale vzájemně byli propojeni krátce či déle trvajícimi socioekonomickými vztahy. Z tohoto důvodu klademe rozpor ve městě spíše do roviny místních elit. Pod pojmem „elita“ rozumíme všechny jedince, které lze zařadit do dvou částečně se překrývajících kategorií „lokální politické elity“ a „lokální ekonomické elity“. Při definování obou skupin vycházíme z příspěvku FASORA, L. – KLADIWA, P.: *Obecní samospráva a lokální elity v českých zemích 1850–1918*. Koncept a dílčí výsledky výzkumu. In: ČCH 102, 2004, 4, s. 796–827.
- 6 Emil Cigánek, jenž se dlouhodobě zabýval dějinami školství v Hranicích, spojil ve svém příspěvku věnovaném dějinám tohoto gymnázia úsilí o jeho zřízení přímo s táborem lidu konaným 4. července 1869. Ten podle něj probudil místní pokleslé národní vědomí k novému životu a výsledkem pak bylo založení českého obecního gymnázia. CIGÁNEK, E.: *České obecní...*, s. 76.
- 7 V roce 1871 bylo zřízeno další české gymnázium také v nedalekém Valašském Meziříčí.
- 8 HAVRÁNEK, J.: *Sociální funkce inteligence v 19. století*. In: MACHAČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J. (eds.): *Studie k sociálním dějinám 6*, Kutná Hora–Opava 2001, s. 71.

tiž. Střední školství, zejména gymnaziální, se stávalo pro místní prostředí důležitým kulturotvorným faktorem. Existence středních škol znamenala pro obce také vitaný zdroj příjmů, jenž pramenil od vyučujících a studentů pocházejících z jiných regionů. Tito zvyšovali příjem pro místní remeslnicko-obchodnické prostředí (a tím nepřímo i obecní pokladny). Rodiče studentů se vzdálenějším bydlištěm navíc platili poskytovatelům ubytování jejich dětí smluvně sjednané nájemné, zvyšovali jejich životní úroveň a finanční možnosti. Určitou roli mohla rovněž sehrát prozřetelnost obecních zastupitelů a víra v pozdější návratnost prostředků vynaložených obcí na vydržování školy a učitelského sboru, výstavbu či přestavby školní budovy. Gymnázia totiž poskytovala humanitně orientované vzdělání na středoškolské úrovni s možností pokračování ve studiu na univerzitě či technice. Po jejich dokončení se však mohli bývalí studenti uplatnit také přímo na regionálním trhu práce. Pokud se rozhodli po svých studiích trvale usadit v Hranicích nebo okolí, znamenali nepopíratelný přínos. Absolventi středních (popř. vysokých) škol byli jakožto představitelé sociální skupiny inteligence díky dosaženému vzdělání a aktivitám významným činitelem rozvoje hospodářského, kulturního a občanského života dané lokality. Rozhodovali v komunální politice o dalším vývoji města, poskytovali vzdělání v místním školství, zdravotnické a právnické služby nebo zastávali úřednická místa ve státní správě, komunální samosprávě, sekundárním a terciálním sektoru. Představitelé komunálních samospráv měli tedy celou řadu důvodů, aby usilovali o založení střední školy (gymnázia, reálky, případně jejich kombinace).¹⁰ To ostatně dokládají i příklady řady středních škol založených v českých zemích tohoto období na náklady obcí. Vydržování střední školy přitom bylo velmi nákladnou záležitostí a zejména v případě menších měst citelně zatěžovalo komunální rozpočet. Proto bylo obecnou snahou, aby školy přešly co nejdříve do správy země nebo státu. Než k tomu došlo, vyvíjeli zastupitelé měst značné úsilí k zisku státní nebo zemské podpory, často i za cenu více či méně zásadních ústupků (úhrada udržování, bezplatné opravy, nebo převod školních budov, přeměna v jiný typ střední školy, změna vyučovacího jazyka apod.).

Předmětem jednání obecních zastupitelů v Hranicích se stala snaha o zřízení reálného gymnázia od září 1870. Na zasedání obecního výboru ze dne 30. září 1870 se mezi projednávanými body objevil i návrh na konání příprav pro zřízení reálného gymnázia, který však byl přehlasován (poměr hlasů 14 : 11) a odložen.¹¹ Nového projednávání se tato otázka dočkala až 12. listopadu, kdy byla zároveň založena komise, jež měla vypracovat návrh na zřízení ústavu. Jejími členy byli vedle starosty F. Watzlawika také dr. F. Plachky, dr. W. Wolf, N. Stross, I. Šudlek, E. Lipenský, A. Bališ a J. Weipert. Uvnitř komise nepanovala již od počátku shoda ve volbě vyučovacího jazyka a vytvořily se dva názorové protipóly – většina prosazující český jazyk a menšina požadující výuku v němčině. Posun v jednáních nastal v únoru 1871. Poté, co se obecní výbor vyjádřil kladně k nutnosti založení reálného gymnázia, bylo komisi uloženo vypočítat náklad, který by vyžadovalo vydržování ústavu. Na zasedání komise 14. února byla vedle vypočítaného nákladu na roční provoz vyjádřena zástupci většiny vůle po zřízení českého ústavu i s příslušným odůvodněním potřebným k získání podpory od zemského výboru.¹² Tímto důvodem měla být výhodná polo-

ha města, převaha slovanských obyvatel v něm, absence českého gymnázia v okolních slovanských školních okresech, počet a poměr německých a slovanských žáků na hranické hlavní škole. Členové komise (s výjimkou dr. W. Wolfa a N. Strosse) se vyslovili pro český vyučovací jazyk s tím, že by se však na němčinu měl brát v jednotlivých předmětech zřetel, zejm. v oblasti terminologie. O návrhu na založení českého reálného gymnázia se hlasovalo na zasedání obecního výboru 23. února a souhlasilo s ním 20 z 25 zastupitelů.¹³ Představitelé názorové menšiny vydali ihned prohlášení, v němž se zavázali vypracovat do dvou týdnů vlastní zprávu. Do té doby pak mělo být podle nich odloženo vyřízení odsouhlaseného návrhu. Ve své zprávě z 8. března adresované městské radě vyjádřili požadavek na německý vyučovací jazyk (pokud ne výlučná, tak alespoň převažující výuka v němčině), což zdůvodňovali objektivně na základě výhod znalosti německého jazyka v soudobém obchodním životě apod. Vedle univerzální platnosti němčiny se jejich argumentem stal i fakt, že samotná znalost českého jazyka může dostát pouze lokálnímu a velmi omezenému styku.¹⁴ Až do srpna 1871 existuje pouze minimum zpráv o osudech snahy představitelů města. S velkou pravděpodobností byla v tomto období, alespoň na základě dobového tisku z června 1871, zaslána oficiální žádost na ministerstvo kultury a vyučování.¹⁵

- 9 Reálná gymnázia představovala progresivní typ gymnázií rozvíjející se v habsburské monarchii od počátku 60. let 19. století a jejich zřizovatelem byly často právě obce. Byla koncipována jako ústavy nižší (čtyřleté) a od tzv. klasických gymnázií se odlišovala zavedením kreslení jako povinného předmětu ve všech ročnících a výuky francouzského, popř. řeckého jazyka ve třetím a čtvrtém ročníku. Jednou z jejich výhod byla možnost pokračování ve studiu jak na vyšším gymnáziu, tak i vyšší reálce. Absolventi však mohli odcházet i přímo do praxe. Základní osnova pro reálná gymnázia byla pro Moravu vydána v roce 1871, další o tři roky později. Bez proměny pak zůstala až do vytvoření osmitřídních reálných gymnázií v roce 1908. Podrobněji např. VESELÁ, Z.: *Vývoj českého školství*. Praha 1988, s. 40–47.
- 10 Stěží lze proto přijmout názor Emila Cigánka (viz pozn. č. 6). Vzhledem k okolnostem vzniku školy nepovažujeme nacionální citění za primární impuls k založení gymnázia. Myšlenku zřídit v Hranicích střední školu podnítil komplex různých faktorů, které byly více či méně spjaté s hranickým prostředím. Zmiňované nacionální citění se dostalo do popředí až v otázce o budoucím vyučovacím jazyce zamýšleného gymnázia.
- 11 Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOKA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143.
- 12 Zpráva „většiny“ ze dne 18. 2. 1871. SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209. Roční náklad byl vypočítán na 7 200 zlatých r. č. a částka měla být kryta ze dvou hlavních zdrojů: a) vlastních (příjmací taxa, školné, 3 % přírážka z nájemného bytů, úspora v obecním hospodaření a příspěvek od místní Občanské záložny). Celkem byly vypočítány na 3 760 zl. r. č.; b) subvence od zemského výboru, popř. státu. Mělo se jednat o částku 4 000 zl. r. č., neboť vedle 3 460 zl. r. č. se počítalo i s předpokládanými výdaji na pětileté přídavky pro profesory.
- 13 Rozhodnutí zastupitelů bylo podpořeno i peticí doručenou na jednání. Petice obsahovala 400 podpisů a připojilo se k ní 62 venkovských obcí. Moravská orlice [ze dne 3. 3. 1871] 9, 1871, 51, s. 3.
- 14 SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.
- 15 Moravská orlice [ze dne 8. 6. 1871] 9, 1871, 130, s. 3. V tomto tisku byla otázka zřizování českých středoškolských ústavů v roce 1871 velmi často diskutovaným tématem. Vedle Hranic se na jeho stránkách objevovaly rovněž informace o situaci ve Valašském Meziříčí, Třebíči, Boskovicích, Kroměříži aj.

K významnému průlomou došlo až v srpnu 1871. Na zasedání obecního výboru 9. srpna došlo k jednomyslnému schválení rozhodnutí zřídit v Hranicích provizorně reálné gymnázium, k jehož otevření mělo dojít již 1. října toho roku.¹⁶ Rozhodnutí představitelů obce výslovně počítalo s tím, že se nebude žádat o státní podporu. Rovněž bylo odhlasováno, aby se starosta F. Watzlawik odebral s profesorem J. Mládkem na obecní náklady jako deputace na ministerstvo kultu a vyučování a žádali zde o povolení k provizornímu otevření českého reálného gymnázia. Jejich mise zřejmě dokonale splnila svůj účel, neboť o necelý týden později byla veřejnost informována o povolení ministerstva k otevření první třídy.¹⁷ Úřední souhlas aktivizoval dění v hranickém obecním výboru, na jehož dalším zasedání (23. srpna) byly řešeny nezbytné praktické záležitosti: vedení školy, personální složení učitelského sboru i otázka školní budovy. Zároveň bylo obecní radě uloženo, aby zaopatřila školní nábytek, učební prostředky a jiné potřebné pomůcky.¹⁸

Ještě před otevřením gymnázia nastaly významné změny v obsazení učitelských postů. Původně odsouhlasený ředitel Jan Mládek, jenž nakonec nastoupil na ředitelský post reálky v Telči, byl na zářijovém zasedání obecního výboru (18. září) nahrazen dr. Josefem Divišem, působícím doposud na gymnáziu ve Znojmě. Změny doznal i post katechety – Valentin Hošťálek byl vystřídán dr. Janem Schneiderem. Těsně před zahájením školního roku se sešli zastupitelé znovu, aby projednali možnost převzetí reálného gymnázia do zemské správy a zároveň aby byl zemskému výboru nabídnut minimální roční příspěvek na provoz ve výši 1 500 zl. r. č.¹⁹ Vedení města si tedy již před vlastním otevřením školy jasně uvědomovalo, že její financování není schopné dlouhodobě zvládat i přes očekávanou podporu státu či země.

České obecní reálné gymnázium v Hranicích bylo otevřeno 1. října 1871. S ohledem na neexistenci bližších informací o otevření ústavu se lze jen domnívat, jak tato akce probíhala.²⁰ Je pravděpodobné, že podobně jako v jiných městech (Holešov, Kroměříž, Opava aj.) bylo důvodem k slavnostním projevům, oslavám či jiným formám zdůraznění výjimečnosti této události.

Gymnázium v letech 1871–1882

Zápis do prvního ročníku českého reálného gymnázia předčil vzhledem k okolnostem vzniku zřejmě veškerá očekávání. Nastoupilo 89 studentů, kteří se většinou narodili, nebo trvale bydleli v Hranicích, popř. jejich blízkém okolí, což podrobně znázorňuje následující tabulka (Tab. č. 1).

Tab. č. 1. Rodiště a trvalé bydliště příchozích studentů ve školním roce 1871/1872 (v %)

	Hranice	Hranice a okolí do 15 km	SO Hranice	PO Hranice
Rodiště	43	88	82	85
Trvalé bydliště*	54	96	92	94

PO – politický okres, SO – soudní okres

* Trvalé bydliště studentů odpovídá bydlišti jejich rodičů uváděnému v třídních katalozích školního roku 1871/1872, jež byly výchozím pramenem při koncipování tabulky. Třídní katalogy šk. roku 1871/1872. SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 1 a 2.

Počet příchozích studentů potvrdil oprávněnost existence podobného ústavu v Hranicích. Dokonce bylo nutné otevřít dvě paralelky a zároveň rozšířit učitelský sbor, což se oficiálně dořešilo na zasedání obecního výboru 11. října 1871, kdy bylo odsouhlaseno přijetí profesorů Jindřicha Petřiny a Tomáše Kindelmana.²¹ Do vyučování se aktivně zapojil rovněž ředitel Diviš, který vyučoval v jedné ze tříd latinu a český jazyk.

Po zahájení výuky pokračovala jednání o převzetí gymnázia do zemské správy. Na listopadovém zasedání obecního výboru (22. listopad) byl diskutován návrh smlouvy zasláný představitelům města v dopise zemského výboru ze dne 8. listopadu téhož roku. Příložený text však byl zastupiteli odmítnut, smlouva upravena a schváleno její odeslání k posouzení moravskému zemskému výboru (MZV). V jeho odpovědi z 25. listopadu byly provedené změny schváleny.²² Hranické reálné gymnázium mělo být převzato do zemské správy od 1. ledna 1872 s tím, že veškeré potřeby (místnosti, nábytek, učebnice, otop, světlo aj.) opatří obec, jež měla zároveň platit také školního sluhu a od 1. října 1874 přispívat zemi ve čtvrtletních splátkách na platy učitelů částkou 3 200 zlatých r. č. ročně. Vyučovacím jazykem měl zůstat i nadále český jazyk. S upravenou smlouvou vedení města v prosinci souhlasilo a vše směřovalo ke kýženému vyřešení celé záležitosti.²³ Na začátku roku 1872 však nastal závažný zvrat, neboť dopisem z 5. ledna odstoupil MZV od smlouvy uzavřené s hranickou obcí. Důvodem byla výše dotace na udržování zemských středních škol, kterou odsouhlasili poslanci moravského sněmu na příští rok.²⁴ Nutno dodat, že tyto prostředky byly určeny a priori pro reálky, o jejichž záležitostech podle platné legislativy rozhodovaly zemské sněmy a dozorcí úlohu plnily zemské školní rady. Naopak gymnázia podléhala přímo říšské radě. Jinou zmiňovanou přitěžující okolností pro Hranice znamenala existence reálného gymnázia v nedalekém Přerově. Takový postup vyvolal pochopitelně v hranickém prostředí nevoli, a to nejen mezi komunálními politiky, kteří opětov-

16 Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOkA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143. Pouze dva z přítomných (K. Kotouček a V. Šeidl) se hlasování nezúčastnili.

17 Moravská orlice [ze dne 15. 8. 1871] 9, 1871, 185, s. 2.

18 V otázce školní budovy bylo odsouhlaseno, aby obecní rada vyjednávala o zakoupení domu č. 293 v Hranicích s pány Zámorským a Herrmanem.

19 Zasedání obecního výboru ze dne 30. 9. 1871.

20 Během prvních let existence školy nevyšla žádná výroční zpráva, která by jistě podala detailnější informace. V první výroční zprávě gymnázia z roku 1875, která vyšla až po významných organizačních a personálních změnách, toto téma ve svém příspěvku k dějinám školy nový ředitel Josef Mikusch opomenul. Podobně je tomu i v citovaných člancích Emila Cigánka, zasedání obecního výboru, říjnových listech Moravské orlice a kronice gymnázia. Pamětní kniha ústavu 1871–1900. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.

21 Na stejném zasedání byla vyřešena i otázka obsazení místa školního sluhu, který měl být společný pro gymnázium a národní (obecní) školu.

22 Není dochován text smlouvy, jenž byl zaslán obcí Hranice 8. 11. 1871. V opisu však existuje upravená a konečně schválená varianta z 25. 11. 1871. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.

23 Zasedání obecního výboru ze dne 12. 12. 1871. Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOkA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143.

24 Sezení moravského zemského výboru ze dne 21. 12. 1871, usnesení č. 857.

ně písemně urgovali u zemského výboru. V Moravské orlici bylo 26. ledna 1872 otištěno obsáhlé vyjádření obecní rady, v němž bylo rozhodnutí MZV odmítnuto a důvody pro ně označeny za neopodstatněné. Zároveň byla na základě jednoho z bodů smlouvy z 25. listopadu 1871 rozhodně odmítnuta možnost od ní jednostranně odstoupit.

Během roku 1872 se však vedení města nepokoušelo jen o převzetí ústavu do zemské správy, ale prostředkem k zabezpečení školy se mělo stát také její postátnění. Požadavek na podání žádosti ve věci převzetí gymnázia do státní správy se objevil jako součást návrhů schválených na zasedání obecního výboru 21. února 1871. Zřejmě nejdůležitější rozhodnutí hranických zastupitelů, jež znamenalo významné změny v budoucí organizaci gymnázia, bylo schváleno na jejich schůzi 6. července 1872.²⁵ Došlo zde k jednomyslnému přijetí návrhu, který zásadně měnil uspořádání školy již v následujícím školním roce. Především bylo rozhodnuto o podání žádosti státní správě, aby bylo zdejší reálné gymnázium udržováno státem. V prvních dvou ročních měly být otevřeny české a německé paralelky (bez ohledu na počet žáků), v každé z nich se plánovalo vyučovat druhému zemskému jazyku jako povinnému předmětu. Ve třetím a čtvrtém ročníku měla být vyučovacím jazykem jen němčina, přičemž čeština by zůstala povinným předmětem. Zároveň se zastupitelé zavázali obstarat potřebnou budovu, učební pomůcky, otop a osvětlení s tím, že na tato vydání bude požádáno o státní podporu. Na přijetí požadavku u ministerstva kultu a vyučování měla neprodleně pracovat nově ustavená čtyřčlenná komise (F. Watzlawik, N. Stross, dr. V. Sokol a dr. F. Plachky). Výuka na postátněném gymnáziu pak měla podle plánů zastupitelů začít již od školního roku 1872/1873. Po skončení debaty se ještě přihlásil o slovo Noe Stross – jeden ze členů obecního výboru a bývalý odpůrce zřízení českého ústavu. Ve svém projevu vyjádřil ochotu věnovat na zřízení a údržbu gymnázia částku 2 000 zlatých. Vedle toho nabídl pro urychlení celé záležitosti na šedesát dní dovoz stavebních hmot svým pozovem. Vyslaná deputace do Vídně byla úspěšná a na srpnovém zasedání obecního výboru (8. srpen) byli jeho členové informováni o souhlasu ministerstva s postátněním, které se však stalo realitou fakticky až 1. října 1873. Do té doby muselo být gymnázium nadále financováno při zachování podmínek z 6. července 1872 z obecního rozpočtu. Dohoda hranické obce se státem, resp. na jejím základě uskutečněné zavedení německého jazyka jako vyučovacího, se pochopitelně setkalo s kritikou v Moravské orlici. V tomto pročesky orientovaném moravském listu byla nesmírně zjednodušena a zaměněna praktická snaha o zachování gymnázia v Hranicích s politickým bojem a nedostatečným vlastenectvím hranických zastupitelů.²⁶ Opomenuta přitom zůstala nesnadná pozice při jejich rozhodování o osudu školy, způsobená stavem obecní pokladny a z něj vyplývající neschopností gymnázium v budoucnu udržovat. V kontextu situace a potřeby existence podobného ústavu v Hranicích se ale jejich rozhodnutí jeví jako jediné správné, pochopitelné a důležité, i když by většina z nich jistě preferovala český vyučovacím jazyk. Nacionálně německé prostředí vnímalo postup zastupitelů jako logický a pozitivní, naopak mezi českými nacionalisty bez řádné znalosti souvislostí se zejména později mluvilo o násilném poněmčení, přestože tomu tak v žádném případě nebylo.²⁷

Školní rok 1872/1873 začal tedy po výrazných organizačních změnách a s nadějí na brzké postátnění. Avizované rozšíření počtu tříd se promítlo

také do složení profesorského sboru, jenž byl na zasedání obecního výboru 16. září 1872 doplněn o Rudolfa Rubého, Engelberta Ulricha a Františka Jelínka.²⁵ V průběhu podzimu 1872 se mezi vyučujícími objevila další dvě jména: Jan Pinkava a Vincenc Spiruta. Gymnázium naopak opustil Jindřich Petřina a ředitel Diviš. Zajištěním náhrady za něj byl pověřen dr. Plachky, který byl vyslán do Brna, aby našel jeho nástupce mezi profesory tamních středních škol. Po několika neúspěšných pokusech byl ředitelem ustanoven Josef Mikusch, působící doposud jako c. k. okresní školní inspektor a profesor státního vyššího gymnázia v Brně.²⁶ Počet nově přichozích studentů činil ve všech čtyřech třídách (po dvou v každém ročníku) padesát tři, což znamenalo výrazný úbytek oproti loňskému roku. Do české třídy prvního ročníku nastoupilo nově jen 16 studentů, větší zájem naopak panoval o studium v německé třídě, do níž bylo zapsáno 37 nových studentů.²⁷ Příčiny výrazného poklesu počtu nově nastupujících studentů na gymnázium lze spatřovat především v dosud ne zcela jistě vyřešené budoucnosti ústavu a organizačních změnách. Určitou roli mohla sehrát rovněž česká negativní kampaň proti gymnázium.²⁸ Vysvětlení tak značného úbytku zájmu však mohlo být mnohem prostší: Hranice a okolní obce, z nichž se v prvním roce rekrutovala většina přichozích studentů, nebyly schopné „produkovat“ pravidelně tak vysoký počet zájemců o středoškolské studium, jaký byl v prvním roce po otevření školy.

Obecní gymnázium zůstávalo i nadále častým předmětem jednání obecního výboru. Na jeho zasedání z počátku listopadu 1872 (7. listopad) se zastupitelé rozhodli k podání petice k moravskému zemskému sněmu o subvenci 1 500 zl. r. č. za školní rok 1871/1872 a 2 000 zl. r. č. (1872/1873).²⁹ Zároveň zde byla projednávána problematika umístění gymnázia, jež byla

25 Zasedání obecního výboru ze dne 6. 7. 1872. Protokolní kniha o schůzích obecního výboru 1870–1893. SOKA Přerov, fond AM Hranice, inv. č. 143. Přepis zasedání též v pamětní knize ústavu. SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium Hranice, inv. č. 209; Srov. MIKUSCH, J.: Chronik der Anstalt..., s. 26–27. Poměrně podrobný český překlad výsledku jednání CIGÁNEK, E.: České obecní..., s. 80–81.

26 Dokladem je kupříkladu článek otištěný v Moravské orlici [ze dne 16. 7. 1872] 10, 1872, 1 (123), s. 2.

27 Názor o násilném poněmčení gymnázia se však v samotných Hranicích uplatnil až v době národnostních rozepří na přelomu 19. a 20. století. Nezměnil se pochopitelně ani v prvorepublikovém období a vzhledem k nezpracovanosti hranických dějin 19. a 20. století přetrvál dodnes. Srov. CIGÁNEK, E.: České obecní..., s. 80–81; HOLEŠOVSKÝ, K.: Dějiny gymnasia... s. 13. Autor druhého citovaného díla okolnosti, které doprovázely provedení organizačních změn na gymnázium, nejen dezinterpretoval, ale ovidivně je ani rádně neznal.

28 Paradoxně právě Rudolf Rubý, který byl jako jediný přijat zastupiteli jednomyslně, na gymnázium nenastoupil.

29 SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium Hranice, kart. 1, inv. č. 217.

30 Mezi nově přichozí pochopitelně nepočítáme studenty opakující, jichž bylo devět v české a tři v německé třídě prvního ročníku. Do obou tříd druhého ročníku nenastoupil žádný nový student.

31 Typickým příkladem je článek *Od Hranic* otištěný v Moravské orlici. In: Moravská orlice [ze dne 24. 8. 1872] 1 (10), 1872, 34 (154), s. 3.

32 Obnos 1 500 zl. r. č. představoval nezaplacenou smlouvu druhou polovinu subvence na školní rok 1871/1872. Obě částky byly určeny k pokrytí potřeb gymnázia. Petice měla být doručena prostřednictvím poslance zemského sněmu JUDr. Augusta Webera.

jednou z podmínek státu při vyjednávání o postátnění. Bylo usneseno, aby se pro ně vládě nabídl dům pronajímaný dosud od záložny (dům č. 293).³³ Upřednostňovaný objekt měl být podle potřeby přestavěn. Pokud by státu nevyhovoval, jednalo by město o koupi jiného domu, případně byli zastupitelé připraveni i k vystavění úplně nové školní budovy. Pro řešení otázky zakoupení nemovitosti byla ustavena tříčlenná komise ve složení F. Watzlawik (starosta), J. Wečeřa a K. Frantlich. Ke konečnému schválení nákupu domu č. 293 však došlo až na konci příštího roku, neboť se objevily nové návrhy týkající se dalších budov, rozšířila se stávající komise a během roku 1873 se neustále protahovala jednání v nerozhodném obecním výboru.³⁴

Převzetí gymnázia státem se uskutečnilo 1. října 1873, neboť město splnilo všechny dříve sjednané podmínky pro postátnění.³⁵ Do státní služby měl být současně převeden také profesorský sbor (s platností vždy od 1. října 1873). Vedle změn ve vyučovacím jazyku a vyřešení otázky umístění gymnázia se obec při vyjednávání se státem zavázala také k úhradě údržby, vytápění a osvětlení budovy, jež měla být navíc adekvátně stavebně upravena. Do provedení přístavby (příp. novostavby) byla obec povinna zaopatřit ubytování pro ředitele školy. Z ostatních přijatých závazků byl zřejmě nejpodstatnější finanční příspěvek na udržování gymnázia po dobu příštích pěti let ve výši 100 zlatých.³⁶ Převod školy do státní správy byl pro zachování existence gymnázia nezbytný. Hranice by si totiž nemohly dovolit financovat dlouhodobě provoz tak nákladné instituce, jakým gymnázium bylo. Brzy se navíc ukázalo, že ve městě existovala snaha rozšířit školu na tzv. vyšší gymnázium. Tím by se zdvojnásobil počet ročníků (ze čtyř na osm), což by obnášelo navýšení kapacity školy, výdajů na materiální zabezpečí a zajištění adekvátního personálního obsazení učitelského sboru.

Pro školní rok 1873/1874 doplnili učitelský sbor Jan Pochop, František Pekař, Rudolf Kadeřávek a pro druhé pololetí i učitel náboženství Cassius Malý. Poslední dva jmenovaní patřili společně s Janem Pinkavou, jenž zde působil již od předchozího školního roku, k nejdéle sloužícím pedagogům na gymnáziu. Pinkava zde vyučoval v letech 1872–1900, Kadeřávek a Malý během let 1873–1907, resp. 1874–1907. Na základě císařského rozhodnutí z 24. července 1873 byl dosavadní ředitel Josef Mikusch jmenován ředitelem postátněného gymnázia (s platností od 1. října 1873). Celkem bylo otevřeno pět tříd ve třech ročnících. Organizace výuky respektovala dohodu se státem. V prvních dvou ročnících existovaly české i německé třídy. Ve třetím ročníku již byli studenti sjednoceni do jedné třídy a výuka zde probíhala v německém jazyce, přičemž čeština zůstala povinným předmětem.

Ve školním roce 1874/1875 mělo gymnázium již všechny čtyři ročníky. Novinkou pro studenty bylo zavedení povinné výuky francouzského a řeckého jazyka ve třetím a čtvrtém ročníku.³⁷ Nepovinným, ale velmi oblíbeným předmětem se stal zpěv, jehož hodiny vedl František Jelínek. Reakcí na příchod řady studentů židovského vyznání bylo zřízení povinně volitelných hodin židovského náboženství.³⁸ Šestadvacet židů, tj. studentů uvádějících v příslušné rubrice školních katalogů židovské náboženství, tvořilo v tomto školním roce téměř 17 % z celkového počtu 154 studentů. V prvních dvou ročnících navštěvovali židé výhradně německé třídy.³⁹ Počet židovských studentů tak splňoval předepsanou podmínku pro realizaci výuky judaismu – dosažení minimálního počtu dvaceti židů na škole. Vyučo-

vání židovského náboženství se ujal hranický rabín dr. Moritz Deutsch, který působil na gymnáziu až do roku 1887. Nutno dodat, že židé přicházeli na hranické gymnázium ve větším počtu teprve po zřízení německých paralelek. Byla to právě výuka v německém jazyce, která židům tuto střední školu více zpřístupnila. Postupně jejich podíl na celkové skladbě studentů narůstal a až do konce existence školy tvořili důležitou část studentstva gymnázia. Vývoj židovského zastoupení mezi studenty v prvních letech dokumentuje následující tabulka (Tabulka č. 2).

Tabulka č. 2: Židé mezi nastupujícími studenty ve školních letech 1871/1872–1874/1875⁴⁰

Školní rok	nastupující studentí		
	– celkem	z toho židé	
		počet	v %
1871/1872	89	2	2,2
1872/1873	53	12	22,6
1873/1874	59	7	11,9
1874/1875	65	14	21,5
CELKEM	266	35	13,2

Pramen: Třídní katalogy školních let 1871/1872–1874/1875. SOKa Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, i. č. 1–17.

- 33 Zasedání obecního výboru ze dne 7. 11. 1872. Zápis průběhu jednání představuje zřejmě jediný (a přitom pouze nepřímý) doklad o dosavadní poloze a způsobu umístění ústavu. Přitom nebyla zveřejněna výše nájmu. Z důvodu závažnosti uvedeného sdělení uvádíme doslovné znění této části textu: „...*wurde einstimmig beschlossen...und das gegenwärtig von der Založna gemiethete Gebäude zum Zwecke der Schule und der Schuldienerswohnung der hohen Regierung anzubethen...*“.
- 34 Komise byla rozšířena na zasedání obecního výboru 15. 7. 1873. Vedle domu č. 293 se diskutovalo rovněž o domech č. 76, 77 a 286. Dům č. 293 byl s konečným rozhodnutím vybrán na schůzi dne 9. 12. 1873. Jednalo se o přízemní budovu, která díky své poloze (při císařské cestě) sloužila v minulosti jako zájezdní hostinec.
- 35 Předcházel mu zásadní císařské rozhodnutí z 12. 5. 1873, na které navázal ministerský výnos z 23. května. Zemská školní rada pak pouze potvrdila celou záležitost 3. 6. 1873 a oznámení záměru obsahoval přípis okresního hejtmanství z 10. 6. téhož roku. Projednání vytoužené informace členy hranického obecního výboru se konalo 16. 6. 1873.
- 36 MIKUSCH, J.: *Chronik der Anstalt...*, s. 28. Z dalších závazků se jednalo o placeání školníka (školního sluhy) a věnování dosavadních učebních prostředků a městského muzea potřebám ústavu.
- 37 Francouzštinu vyučoval jako výpomocný učitel c. k. poručík Hermann Siegl, jenž zároveň působil i na hranických vojenských ústavech jako učitel francouzského a německého jazyka. Řečtinu vyučoval Jan Pochop. Oba jazyky byly vyučovány čtyři hodiny týdně. Rodiče dětí, které nastupovaly do třetího ročníku, se mohli při zápisu rozhodnout, zda chtějí, aby jejich děti absolvovaly hodiny francouzského, nebo řeckého jazyka. *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr. -Weisskirchen 1875*, s. 33–34.
- 38 V následujícím textu bude používán termín „židé“. Zástupci této menšiny totiž začali usilovat o rozpracování své národní ideje teprve v období přesahující časový rámec tohoto příspěvku. Navíc byli také ze strany státu identifikováni jako příslušníci náboženského vyznání. Rovněž rakouská stredoškolská statistika identifikovala židy na základě zastávaného náboženského vyznání (judaismu).
- 39 *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr. -Weisskirchen 1875*, s. 17.

Výše bylo naznačeno, že v Hranicích existovala iniciativa, aby gymnázium nezůstalo pouze nižším (čtyřletým) ústavem. Absolventi reálného gymnázia sice mohli odejít přímo do zaměstnání (především na úřednická místa), pokud ale chtěli dosáhnout na lukrativnější posty, posílit svůj sociální status, nebo pokračovat na studiích na vysoké škole, potřebovali nutně vykonat maturitní zkoušku. Tou však bylo zakončeno až studium na vyšších gymnáziích nebo reálkách.⁴¹ Protože se hranická škola ve školním roce 1874/1875 zařadila mezi úplná nižší reálná gymnázia, stala se otázka jejího rozšíření velmi aktuální. Iniciativu přitom vyvíjeli jak představitelé obce, tak i členové učitelského sboru. Podpořit volání po vyšším ústavu mělo také dokončení pracovních úprav na školní budově. Škola jimi byla rozšířena o jedno poschodí, prostory potřebné pro výuku byly od počátku školního roku 1875/1876 dostatečné pro předpokládaný nárůst počtu studentů.⁴² Úsilí po rozšíření gymnázia o vyšší gymnaziální třídy (tzn. pátý až osmý ročník) dokládají mj. rozsáhlá *Promemoria*, jež byla adresována ministerstvu kultu a vyučování. V plném znění byla otištěna v první výroční zprávě školy.⁴³ Obsahovala zdůvodnění potřeby transformace školy na vyšší gymnázium. Hlavním argumentem byla neexistence vyššího gymnázia v regionu. Přerovské reálné gymnázium sice bylo doplňováno na vyšším stupni postupně od školního roku 1874/1875 třídami vyšší reálky, ale gymnaziálními třídami teprve o dva roky později. Jiná škola v relativně blízké vzdálenosti od Hranic, valašskomeziříčské gymnázium, získala povolení na rozšíření až v roce 1880. Prakticky jedinou alternativou pro hranické mladíky, kteří chtěli po absolvování čtyř let na reálném gymnáziu pokračovat ve studiích a absolvovat prestižní maturitní zkoušku na gymnáziu, zůstával v polovině 70. let 19. století odchod do Olomouce nebo Kroměříže.⁴⁴ Stejně jako při lobování o zemskou podporu na provoz gymnázia v roce 1871 byla i nyní vyzdvihována výhodná poloha města (železniční a silniční spojnice). Pomoci v prosazení požadavku měl také neustále se zvyšující počet studentů.

Snaha o rozšíření hranického gymnázia nalezla své praktické uplatnění až v roce 1880. Po neúspěšném vyjednávání a při neustálé neochotě státu se rozhodl výrazně zasáhnout v prospěch této věci hranický obecní výbor. Na jeho zasedání z 2. září 1880 byl přijat návrh, jenž podal dr. Friedrich Plachky. Jeho podstatou bylo otevřít v následujícím školním roce (1880/1881) na náklad obce pátý ročník. Prosadit usnesení zcela jistě pomohl i fakt, že se profesori gymnázia obětavě zavázali k bezplatnému vyučování v této třídě.⁴⁵ Pátý ročník navštěvovalo během školního roku 1880/1881 celkem 21 studentů, z nichž osm přišlo z jiných středních škol.⁴⁶ V následujících dvou letech byl za stejných podmínek otevřen šestý a sedmý ročník (vždy po jedné třídě).⁴⁷ Členové hranického obecního výboru si velmi dobře uvědomovali přínos existence podobné instituce pro město i jeho region a byli ochotni podporovat další rozvoj této střední školy. Pouze jejich finanční podpora umožnila rozšiřování školy, což ve svém důsledku zvýšilo prestiž města a přineslo jeho zviditelnění na dobové mapě Moravy. Hranice se tím v první polovině 80. let zařadily mezi nepočtená města severomoravského regionu, která disponovala vyšším gymnáziem. Jen pro názornost: v intenzivně se rozvíjejícím centru ostravsko-karvinské průmyslové oblasti Moravské Ostravě fungovala až do roku 1896 pouze jediná střední

škola (reálka založená v roce 1877). Pro hranickou obec finančně náročné dotování vyšších ročníků gymnázia a nesmírná ochota vyučujících skončilo až na podzim 1882. Na základě rozhodnutí ministerstva kultu a vyučování z 9. listopadu 1882 bylo také vyšší gymnázium zpětně od počátku téhož školního roku převedeno do správy státu.⁴⁸ Podobně jako při postátnění nižšího gymnázia to mělo zásadní význam. Položilo pevné základy pro další fungování a rozvoj školy. Kromě otevření třídy pátého ročníku ve školním roce 1880/1881 došlo ještě k jiné důležité změně v organizaci gymnázia. Ministerským výnosem ze 4. září 1880 bylo doposud fungující nižší reálné gymnázium přeměněno na „*reines Unter – Gymnasium*“ (čisté nižší gymnázium) s povinným vyučováním kreslení.

Od poloviny 70. let fungovaly při gymnáziu přípravné třídy. Byly organickou součástí školy, vyučovali na nich zdejší učitelé a jejich úkolem bylo

- 40 Všech 35 židů, kteří přišli studovat na školu v tomto období, uvedlo jako svůj mateřský jazyk němčinu. Gymnázium sloužilo především místním židům. Patnáct z přichozích židovských studentů bylo hranickými rodáky, osmnáct mělo své trvalé bydliště (bydliště rodičů) v Hranicích a dalších osm ve vzdálenosti nepřesahující deset kilometrů. Necelou polovinu (17 osob) tvořily děti z rodin židovských obchodníků, doplněné zejména o zástupce z řad inteligence, zaměstnaneckých kategorií nebo podnikatelských vrstev. Na gymnázium nastoupili i synové z místních předních židovských rodin: Richard Heller (otcem továrník Richard Heller) a Gustav Stross, jehož otec Noe sehrál důležitou úlohu při vzniku školy.
- 41 Vyššími gymnázii byly školy, jejich nižší stupeň (1. – 4. ročník) byl doplněn o vyšší stupeň (5. – 8. ročník). Vyšší reálky měly pouze sedm ročníků. Systém rakouského středního školství dovozoval, aby nižší stupeň středních škol (gymnází i reálky) vytvářel uzavřenou vzdělávací jednotku, která mohla, ale nemusela být doplněna o vyšší třídy. Reálná gymnázia se mohla teoreticky rozšířit jak o třídy vyššího gymnázia, tak vyšší reálky. V praxi se však až na výjimky (např. Liberec) uplatňovala především první varianta.
- 42 Připravenost gymnázia na jeho rozšíření potvrzoval i dobový regionální tisk Weisskirchner Wochenblatt: „*Die Räumlichkeiten sind mit Inbegriff der für ein Oberrealgymnasium bestimmten Säle jeder Zweckmässigkeitsforderung entsprechend ausgeführt.*“ In: Weißkirchner Wochenblatt [ze dne 1. 11. 1875] 1, 1875, 1, s. 4.
- 43 *Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5.* Mähr.-Weisskirchen 1875, s. 30–32.
- 44 Zřejmě pouze jednotlivci směřovali na gymnázia do Opavy nebo Těšína.
- 45 Zasedání obecního výboru ze dne 2. 9. 1880. Uvedení závazek vyžadovalo od obou zúčastněných stran místodržitelství. O ministerském povolení rozšířit gymnázium téměř okamžitě informoval hranický tisk. Článek o přeměně stávajícího nižšího reálného gymnázia o vyšší gymnaziální třídy byl otištěn 12. 9. 1880. *Unser Oberrealgymnasium*. In: Weißkirchner Wochenblatt 6, 1880, 37, s. 1.
- 46 Třídni katalog 5. třídy šk. roku 1880/1881. SOkA Prerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 45. Také v dalších školních letech se studenti přicházející na hranické gymnázium výrazně podíleli na skladbě postupně se otevírajících vyšších ročníků. Přicházeli buď opakovat některý ročník, popř. postupovali ze čtvrtého ročníku některého z nižších gymnází. Napomáhali tak vyrovnávat ztrátu způsobenou odchodem části absolventů čtvrtého ročníku hranického gymnázia do zaměstnání.
- 47 Podobný mechanismus při rozšiřování školy (počáteční iniciativa a kratší či delší dobu trvající financování místní komunální samosprávou, následně převedení do zemské nebo státní správy) se uplatňoval u moravských středních škol ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století poměrně často.
- 48 *Programm des k. k. Gymnasiums in Mähr. Weißkirchen.* Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1883–1884. M. Weißkirchen 1884, s. 33.

maximálně připravit studenty pro náročné gymnaziální studium. V prvním školním roce, kdy byla „přípravka“ otevřena (1875/1876), do ní nastoupilo osmnáct studentů.⁴⁹ V následujících letech existence těchto tříd (1876/1877 až 1880/1881), je navštěvovalo v průměru 21 žáků.⁵⁰ Základ výuky přípravných tříd tvořilo šest předmětů: německý jazyk, náboženství, matematika, krasopis, tělesná a hudební výchova.⁵¹ Výroční zpráva z roku 1881 ukazuje kromě přesného týdenního počtu hodin jednotlivých předmětů i na jejich obsahovou náplň. Z celkových 24 hodin týdně náležel největší podíl německému jazyku (12 hodin) a matematice (4). Zbývající část byla rovnoměrně rozložena mezi krasopis, hudební a tělesnou výchovu (2). Studium v přípravných třídách neznamenal automatické přijetí do prvního ročníku gymnázia. Podle analýzy nově příchozích studentů do prvního ročníku gymnázia, absolvovalo „přípravky“ v průměru jen 27,4 %.⁵² Většímu zastoupení zřejmě nebránila případná nedostatečná připravenost studentů těchto tříd. Rozhodující byly pravděpodobně socioekonomické důvody. Pro rodiny, v nichž se plánovalo středoškolské studium dítěte, mohlo být osvobození od jednoho roku placení školného důležitým argumentem. Proto upřednostňovali rodiče vstup dítěte na gymnázium spíše ze sféry nižšího školství.⁵³

Krátké trvání ve sledovaném období měly na gymnáziu třídy s českým vyučovacím jazykem v prvním a druhém ročníku, které zůstaly zachovány i po zestátnění ústavu na základě podmínek schválených obecním výborem na zasedání 6. července 1872. České třídy v prvním ročníku byly otevřeny ve školních letech 1872/1873 – 1874/1875. V druhém ročníku existovala česká pobočka ještě v následujícím školním roce. Jejich studenti představovali z hlediska kritéria mateřské řeči homogenní celek. Na rozdíl od německých paralelních tříd se v nich nevyskytoval žádný zástupce, jenž by uvedl jinou než českou mateřskou řeč. V německých třídách prvního ročníku v tomto období naopak studovalo hned 42 % osob s českým mateřským jazykem (*böhmische Sprache*). Ještě více vypovídající je podíl osob s českým mateřským jazykem mezi nově příchozími českými studenty prvního ročníku ve školních letech 1872/1873 – 1874/1875, jenž upřednostnil při svém nástupu na gymnázium studium v německé třídě (Tab. č. 3).

Tab. č. 3: Volba tříd nově příchozích českých studentů do 1. ročníku v letech 1872–1875

Školní rok	počet nově příchozích českých studentů do prvního ročníku		do českých tříd		do německých tříd	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %
1872/1873	27*		16	59,3*	11	40,7 *
1873/1874	36		13	36,1	23	63,9
1874/1875	36		18	50,0	18	50,0
CELKEM	99*		47	47,5*	52	52,5 *

* Tabulka pracuje pouze se studenty, kteří uvedli jako svůj mateřský jazyk češtinu. Ve školním roce 1872/1873 však nastoupili do prvního ročníku ještě další dva studenti, u nichž nebyl zapsán mateřský jazyk. Tito byli vynecháni, což připouští určitou korekci uvedených hodnot. Jejich rozsah ale není vzhledem k celkovému množství studentů závažný.

Pramen: Třídní katalogy prvních ročníků školních let 1872/1873 – 1874/1875. SOKa Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 3, 4, 7, 8, 12 a 13.

Určitém zdůvodněním vysokého podílu českých studentů nastupujících v prvním roce do německých tříd (při reálné možnosti studia v paralelních českých třídách) mohlo být vědomí rodičů o praktických výhodách dokonalého zvládnutí německého jazyka v budoucím studiu nebo profesním uplatnění jejich dětí.

Příznačný pro české třídy byl nízký počet studentů v porovnání s německými pobočkami. Jestliže např. ve školním roce 1872/1873 navštěvovalo českou první třídu 25 studentů (včetně devíti repetentů), v učebně pro německou třídu se tísnilo 40 studentů (tři repetenti). A podobně tomu bylo i v následujících školních letech.⁵⁴ Při vyučování platilo, že českému jazyku byla vyměřena v německých třídách prvního a druhého ročníku stejná hodinová dotace jako německému v českých pobočkách – tři hodiny týdně. V posledních dvou ročnících zůstala zachována tříhodinová výuka češtiny povinná pro všechny studenty.⁵⁵ Přestože v oznámení o přihlašování ke studiu na gymnázium pro školní rok 1875/1876 bylo deklarováno zachování stávajícího modelu, nedošlo již k opětovnému otevření české první třídy.⁵⁶ Přitom do prvního ročníku se přihlásilo třináct nových studentů, kteří uváděli jako mateřský jazyk češtinu. Důvodem byl pravděpodobně malý zájem studentů (jejich rodičů) o studium v české třídě. Zajímavě vysvětlil příčiny tohoto stavu Emil Cigánek: „...do I. české pobočky třídy (české třídy prvního ročníku) se nepřihlásil žádný žák, neboť každému otci, který s tím úmyslem přicházel, ředitel prohlásil, že je první, který zapisuje syna do české pobočky, a tak každý dal zapsati hocha do německého oddělení. Zdánlivě bez nátlaku neměla třída žáků a nemohla být otevřena.“⁵⁷ Pro úplnost je

49 Katalog třídy přípravné pro šk. rok 1875/1876. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 18.

50 V následujících letech nastoupilo do přípravných tříd 18 (1876/1877), 17 (1877/1878), 21 (1878/1879), 28 (1879/1880) a 23 (1880/1881) studentů. Katalogy přípravných tříd pro školní léta 1876/1877 – 1880/1881. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 25, 31, 39 a 40. Katalog přípravné třídy pro školní rok 1877/1878 není dochován.

51 Židovští studenti přípravek navštěvovali hodiny židovského náboženství u dr. Moritze Deutsche.

52 Východiskem analýzy byly třídní katalogy prvních ročníků školních let 1876/1877, 1878/1879–1881/1882. Třídní katalogy prvních tříd školních let 1876/1877–1881/1882. SOkA Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 26, 32, 35, 41 a 46. Procentuální podíl se pohyboval mezi 20,0 a 37,4 %. Nebyla zde započítána skupina postupujících studentů ve školním roce 1877/1878, pro který se nedochovaly třídní katalogy.

53 Školné v přípravné třídě obnášelo v roce 1881 měsíčně 50 krejcarů (u ostatních ročníků 8 zl. r. č.). Vedle toho museli nově příchozí studenti zaplatit přijímací poplatky ve výši 2 zl. 10 kr. r. č. a všichni studenti platili každoroční příspěvek na učební pomůcky ve výši 1 zl. r. č.

54 Ve školním roce 1873/1874 navštěvovalo českou první třídu 14 studentů (z toho jeden opakující), německou 48 (5 opakujících). O rok později studovalo v české třídě 21 (3), v německé naopak 48 studentů (9).

55 Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr. – Weisskirchen 1875, s. 18–23. Výjimku tvořili tři studenti třetího ročníku školního roku 1874/1875, kteří byli od výuky českého jazyka osvobozeni.

56 Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr.-Weisskirchen 1875, s. 33.

třeba uvést, že v tomto školním roce nastoupilo do prvního ročníku celkem 65 studentů. Protože se tím překročila předepsaná maximální hranice 50 studentů pro jednu třídu, musely být otevřeny dvě třídy.⁵⁸ Obě ale z výše uvedeného důvodu s německým vyučovacím jazykem. Ve zmiňovaném školním roce 1875/1876 byla ještě otevřena česká třída ve druhém ročníku. V následujících letech se tak na hranickém gymnáziu vyučovalo již pouze v německém jazyce.

Obtížné je ve sledovaném období rekonstruovat rytmus života na gymnáziu, kulturní a tělovýchovnou činnost, materiální zabezpečení školy (sbírky učebních pomůcek, žákovská a učitelská knihovna), způsob a míru podpory studentů apod. Způsobuje to nedostatečná pramenná základna, na niž jsme až do poloviny 80. let 19. století odkázáni. Výroční zprávy gymnázia, zásadní pramen pro studium výše uvedených jevů, byly každoročně vydávány teprve od roku 1884. Do té doby vyšly tiskem pouze dvě zprávy, pro školní léta 1874/1875 a 1880/1881. Požadované informace nelze dohledat ani v kronice školy.⁵⁹ Tato sice zachycuje období let 1871–1900, ale její využití se pro nekvalitní způsob zpracování omezuje prakticky jen na studium problematiky vzniku školy. Příliš nám nepomohou ani almanachy, v nichž byly otiskovány vzpomínky bývalých studentů a pedagogů. Nejinak je tomu v publikovaných statích k dějinám gymnázia. Přesto je možné se k výše uvedeným tématům alespoň stručně vyjádřit.

Vydané výroční zprávy podávají základní informace o průběhu jednotlivých školních let a není důvod myslet si, že by se zásadněji odlišovaly ve sledovaném období v porovnání s pozdějšími léty. Školní rok býval slavnostně zahajován i zakončován slavnostně – velkou bohoslužbou, povinnou pro všechny studenty katolického vyznání.⁶⁰ Druhý den potom začínala pravidelná výuka. Také během školního roku měli studenti a jejich učitelé důvod k návštěvě farního kostela, např. narozeniny nebo jmeniny císaře, případně zádušní mše k uctění památky některého z členů císařské rodiny. Kvalita výuky ve škole byla ověřována pravidelnými návštěvami zemského školního inspektora. Ve druhé polovině školního roku se pořádaly také celoškolní výlety, až do 90. let nejčastěji ve formě pochodů do blízkého okolí města, které byly doprovázeny zpěvem a hudbou. Vedle pedagogů gymnázia se jich zúčastnili také čelní komunální politici, popř. zástupci politické správy. V roce 1879 se hranické gymnázium dočkalo pocty ze všech nejvyšší. Během své návštěvy Hranic je 10. června navštívil císař František Josef I, jenž se účastnil i výuky několika předmětů.

Mezi kulturní aktivity lze zařadit pořádání školních slavností, které byly na rozdíl od později organizovaných akademií interní záležitostí školy. Konaly se v den narozenin nebo jmenin panovníka, popř. ve výročí jeho nástupu na trůn. Byly spojeny se slavnostním proslavem ředitele, zpěvem hymny a doložená jsou i studentská hudební vystoupení. Školou organizované sportovní aktivity studentů byly dlouho opomíjeny. Tělesná výchova patřila mezi nepovinné předměty a teprve těsně před první světovou válkou byl na gymnáziích postupně zaváděn povinný tělocvik.⁶¹ Na hranickém gymnáziu byla povinná tělesná výchova pouze v přípravných třídách. Jinak se jí účastnila proměnlivá část studentů. Realizace výuky tohoto předmětu však závisela na tom, jestli gymnázium zrovna disponovalo vyučujícím s příslušnou aprobací. Proto se nekonala kupříkladu ve školních letech

1871/1872 a 1873/1874.⁶² Náplň tělesné výchovy závisela na ročním období a počasí. V zimě a při špatném počasí se uskutečňovala v prostorách malé tělocvičny ve školní budově, kde se zaměřovala především na gymnastická cvičení (na krucích, bradlech aj.). Při teplejším podnebí, zejména na počátku školního roku, v jarních měsících a v předprázdninovém období, probíhaly hodiny tělocviku na přilehlém hřišti nebo na sousední travnaté ploše u školní budovy. Zde se provozovaly atletické disciplíny (běh, skok) a různé druhy her (hlavně míčové). Až od roku 1891 organizovalo každoročně gymnázium speciální sportovní akce (studentské hry, *Jugendspiele*), na jejichž průběh dohlížel většinou vyučující tělocviku. Vedení školy se zajímalo také o mimoškolní sportovní aktivity studentů. Jak ukazují výroční zprávy, tyto aktivity byly nejen pečlivě sledovány, ale také statisticky analyzovány a vyhodnocovány.

Kvalitu gymnázií určoval, vedle učitelského sboru a potřebného zázemí, také stav a rozšiřování učebních pomůcek, resp. školní knihovny. Učební pomůcky byly podobně jako knihovna nezbytné pro výuku a další studium pedagogů. Proto lze jejich existenci oprávněně předpokládat již od vzniku gymnázia, i když je doložena až pro školní rok 1873/1874.⁶³ Víme například, že knihovna gymnázia byla rozdělena na učitelskou a žákovskou. Gymnázium v tomto roce disponovalo dále zeměpisně-dějepisnou sbírkou, fyzikálním kabinetem a sbírkou pomůcek pro chemii, přírodopisným kabinetem, sbírkou pomůcek pro kreslení a rýsování i pro hudební výchovu. V dalších letech došlo k jistým organizačním změnám (v roce 1880/1881 uváděn samostatný kabinet pro chemii), ale v zásadě zůstala tato základní struktura zachována.⁶⁴ Dozor nad jednotlivými knihovnami, kabinety, popř. sbírkami přístrojů a jiných zařízení, vykonávali zpravidla vyučující příslušných předmětů, kteří v pozici správců dohlíželi na jejich stav a prováděli každoroční evidenci. Nové knihy, náradí a jiné pomůcky byly každoročně získávány zpravidla třemi způsoby: koupí z vlastních prostředků gymnázia, darem nebo výměnou s jinými středoškolskými ústavami.⁶⁵ Tento

57 CIGÁNEK, E.: České obecní..., s. 85. Cigánek své tvrzení nijak nepodložil, proto je jeho obsah sporný. Údaje pro předchozí školní léta navíc ukazují, že se zdaleka ne všichni příchozí čeští studenti rozhodli nastoupit do české třídy prvního ročníku. Přibližně polovina z nich volila raději německou alternativu.

58 HALMA, A. – SCHILLING, G. (Hg.): *Die Mittelschulen Österreichs. Sammlung der Vorschriften betreffend die Gymnasien (mit Einschluss achtklassigen Realgymnasien, Reform-Realgymnasien, Ober-Realgymnasien und vierklassigen Realgymnasien), Realschulen und Mädchenlyzeen*. Band I. Wien und Prag 1911, s. 176.

59 Pamětní kniha ústavu 1871–1900. SOKa Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium v Hranicích, inv. č. 209.

60 Do roku 1875 začínal školní rok 1. října, poté 16. září.

61 ŘEZNIČKOVÁ, K.: *Študáci a kantoři za starého Rakouska*. České střední školy v letech 1867–1918. Praha 2007, s. 66.

62 Podobně tomu bylo i ve školních letech 1883/1884–1886/1887. Až od roku 1887 probíhala výuka tohoto předmětu až na výjimky pravidelně. Nekonalala se např. při dočasném uzavření školy během první světové války.

63 Erster Jahres-Bericht des k. k. Real-Gymnasiums zu Mähr.-Weisskirchen für das Schuljahr 1874–5. Mähr.-Weisskirchen 1875, s. 16.

64 Později přibýly pomůcky pro tělesnou výchovu (od 1886/1887), studentské hry (definitivně rozlišeny od předchozích ve školní roce 1892/1893) a archeologický kabinet (od 1900/1901).

mechanismus se uplatňoval po celou dobu existence gymnázia. Specifickou formou rozšíření sbírek byl převod části sbírek z některého zrušeného gymnázia, což se ale nestalo ve sledovaném období, nýbrž až po zrušení strážnického a příborského gymnázia v roce 1884, resp. 1889.

Již v prvních letech existence školy má počátek podpora méně majetných studentů. Zprvu se prováděla formou příspěvků od místních mecenášů a zámožnějších rodičů. Společně s rozšiřováním školy rostl také počet těch, kteří potřebovali pomoc. Konkrétně se jednalo o pořízení učebních pomůcek a oblečení. Mezi prvními doloženými podporovateli figurovala hranická Občanská záložna a Spar- und Vorschussverein. Záložna věnovala přímo na podporu chudých studentů ve školních letech 1872/1873 až 1874/1875 celkem 400 zlatých. Spar- und Vorschussverein daroval ve školních letech 1873/1874 a 1874/1875 na ošacení a zakoupení učebních pomůcek dohromady 110 zlatých. V následujícím období (1876– 1883) neumožňuje značně omezená pramenná základna přesně sledovat vývoj podpory studentů na gymnáziu, jež se pravděpodobně stále skládala z více či méně pravidelných finančních částek od proměnlivého počtu přispěvatelů. Poměrně dlouhou dobu nebyla podpora studentů hranického gymnázia institucionálně zastřešena. Teprve na počátku školního roku 1883/1884 vznikl podpůrný spolek Humanitas (Studenten-Unterstützungsverein „Humanitas“), jenž měl na jeho konci již 64 zakládajících a 126 přispívajících členů.⁶⁶

Studenti gymnázia

Důležitou otázkou, na niž by mělo každé zpracování dějin určité školy odpovědět, představuje skladba jejich žáků nebo studentů. Kdo tedy přicházel studovat na hranické gymnázium v počátečním období jeho existence? Odkud pocházela mládež usilující o nižší středoškolské vzdělání, na které mohlo navázat na některém z vyšších ústavů, popř. dále na univerzitě či technice? Detailní rozbor by vyžadoval samostatný příspěvek, ale můžeme se zde pokusit alespoň načrtnout teritoriální původ studentů, jejich vyznání, mateřskou řeč a sociální prostředí, z něhož se rekrutovali.

Rekonstruovat skladbu studentů hranického gymnázia je možné díky tzv. třídním katalogům. Tyto byly zpracovávány zvlášť pro každý školní rok. Třídní učitelé (ordinarius) do nich zapisovali osobní údaje o všech studentech, kteří nastoupili do příslušné třídy.⁶⁷ Rozhodli jsme se neanalyzovat data k celkovému počtu studentů určitého školního roku, jenž by mohl být z více důvodů specifickým, a zkreslit tak dosažené výsledky. Vzhledem k délce časového vymezení příspěvku a charakteru tohoto období nebylo nutné zabývat se všemi školními léty. Proto jsme se zaměřili zejména na první čtyři školní léta existence gymnázia: 1871/1872 až 1874/1875. U teritoriálního původu si však povšimneme rovněž změny vyvolané postupným rozšiřováním školy o vyšší ročníky od roku 1880.⁶⁸ Sledujeme jen všechny nově nastupující studenty, kteří přicházeli na školu ve zvolených školních letech.⁶⁹ Konkrétní student se ve statistice objevuje proto pouze jednou, což eliminuje riziko nežádoucího ovlivnění výsledků výzkumu. Pro úplnost zbývá dodat, že se nevěnujeme studentům přípravných tříd (v našem případě omezených na jednu třídu ve školním roce 1880/1881).

Při studiu teritoriálního původu umožňuje výchozí pramen analyzovat tři hlavní okruhy problémů: rodiště studentů, trvalé bydliště podle bydliště jejich rodičů a bydliště studentů při studiu na škole. Tyto lze dále specifikovat (administrativní příslušnost, vzdálenost od školy aj.). My se však v následujícím textu zaměříme zejména na ty aspekty, které by měly potvrdit nebo vyvrátit oprávněnost existence a význam ústavu pro Hranice a jejich region. Tento je možné podle našeho názoru vyvodit mimo jiné právě z teritoria, odkud v převážné míře pocházeli studenti gymnázia. Konkrétněji nám jde o to, do jaké míry byli mezi studenty zastoupeni studenti přímo z Hranic nebo jejich okolí (vymezeného desetikilometrovým okruhem, popř. hranicí soudního nebo politického okresu).

Tabulka č. 4: Teritoriální původ studentů gymnázia ve školních letech 1871/1872–1874/1875

Sledované kritérium	do vzdálenosti					
	Hranice		10 km od Hranic ⁷⁰		PO Hranice	
	počet	%	počet	%	počet	%
Rodiště studentů	103	38,7	96	36,1	203	76,3
Trvalé bydliště studentů	130	48,9	96	36,1	233	87,6
Bydliště studentů při studiu	243	91,4	22	8,3	265	99,6

PO – politický okres

Pozn. Vypočítáno z celkového počtu 266 nově příchozích studentů na gymnázium v tomto období. U jednoho studenta nebyly příslušné údaje zjištěny

Jak vidno, v prvních letech fungování školy převažovaly mezi nastupujícími na gymnázium osoby s rodištěm a trvalým bydlištěm v Hranicích, popř. v okolních obcích. Přibližně desetiprocentní rozdíl hodnot pro rodiště a trvalé bydliště v Hranicích zachycuje migrační pohyb rodin studentů

65 U darů lze rozlišovat: odkázání v poslední vůli, dary fyzických osob (členů profesorského sborů, rodičů studentů, bývalých studentů, obyvatel Hranic a jejich okolí, anonymní dárci aj.) a právnických subjektů. V prvních letech nebylo výjimkou ani zakoupení konkrétních pomůcek hranickým obecním výborem.

66 Programm des k. k. Gymnasiums in Mähr. Weißkirchen. Veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1883–1884. M. Weißkirchen 1884, s. 37.

67 Katalogy jednotlivých tříd (třídní katalogy) příslušné střední školy byly svázány zpravidla do jedné knihy a označovaly se poté jako tzv. hlavní katalogy daného školního roku. V případě hranického gymnázia jsou však hlavní katalogy k dispozici až od školního roku 1892/1893, do té doby je badatel odkázán na práci s katalogy třídními. Velkou výhodou je, že katalogy tvoří téměř kompletní řadu od vzniku školy v roce 1871 až do jejího zániku v roce 1922. Nedochovaly se pouze katalogy všech tříd pro školní rok 1877/78 a katalog čtvrté třídy školního roku 1878/1879.

68 Východiskem analýzy byly třídní katalogy zvolených školních let 1871/1872 – 1874/1875. U teritoriálního původu byly tyto dále doplněné o katalogy pro léta 1880/1881–1889/1890. SOKA Přerov, fond Německé státní reálné gymnasium v Hranicích, inv. č. 1–17 a 41–114.

69 Mezi nově nastupující studenty zařazujeme tyto skupiny: přijaté do prvního ročníku na základě přijímací zkoušky, opakující určitý ročník z jiného ústavu, postupující do vyššího ročníku z jiného ústavu, dobrovolně opakující ročník studovaný v minulosti na jiné škole. Ve školních letech 1871/1872–1874/1875 nastoupilo na gymnázium nově 266 studentů, v prvních deseti školních letech po rozšíření školy (1880/1881 až 1889/1890) dalších 607.

70 Mimo studenty narozené nebo bydlicí přímo v Hranicích.

mezi dobou jejich narození a nástupem na gymnázium. Rodiny, které se přistěhovaly do Hranic, usilovaly o vzdělání svých dětí. Studium na gymnáziu posloužilo nejen jako prostředek k posílení sociálního statusu jejich potomků, ale bylo pro rodiny také významným činitelem sociálně-integračním a asimilačním. Necelých 85 % studentů bydlelo v Hranicích, nebo nanejvýš deset kilometrů od nich. To ukazuje na existenci poptávky po vyšším vzdělání ve městě i jejich regionu a potvrzuje oprávněnost zřízení školy. Většina studentů se narodila a trvale bydlela v hranickém politickém okrese, v jehož rámci pak především na území soudního okresu Hranice. Výrazně menší část studentů pocházela z lipnického soudního okresu nebo přímo z Lipníku nad Bečvou. Tito studenti, mezi nimiž se hojně vyskytovali zástupci lipnické židovské komunity, usedali do lavic hranického gymnázia poměrně často až do poloviny 90. let 19. století. Od roku 1895 totiž také Lipník nad Bečvou nabízel alternativu středoškolského studia, neboť zde byly zřízeny dvě reálky (česká a německá). Poté se příchod studentů odsud do Hranic zredukoval pouze na jednotlivce.

Na počátku příspěvku jsme konstatovali, že střední školy byly pro města vítaným zdrojem příjmů. Ten pramenil od studentů, kteří se museli ubytovat v Hranicích, protože se jejich trvalé bydliště nenacházelo ve vzdálenosti umožňující každodenní docházku do školy. Jak ostatně ukazuje porovnání údajů o trvalém bydlišti a bydlišti při studiu, tvořili tito studenti velmi důležitou část příchozích na gymnázium. V Hranicích hledaly ubytování kvůli studiu jednak osoby bydlící mimo jejich nejbližší okolí, především však obyvatelé obcí v desetikilometrové vzdálenosti od města. Nápadný je zejména rozdíl mezi počtem studentů trvale bydlících v Hranicích (130) a těmi, kteří zde bydleli pouze v době svého studia (243). Za vyučováním docházeli pěšky každý den ve většině případů pouze studenti z Hranic nebo skutečně nejbližších obcí (např. z Drahotuš, Velké, Bělotína, Zbrašova nebo Opatovic). Zbytek musel hledat ubytování u obyvatel města, jen ojediněle u osob žijících v přilehlých obcích. Z přítomnosti „cizích“ studentů však profitovali také hraničtí obchodníci, řemeslníci a živnostníci.

Postupné otevírání vyšších ročníků od školního roku 1880/1881 a rozšiřování ústavu na úplné gymnázium přilákalo také studenty ze vzdálenějších oblastí. Význam školy překročil hranice regionu. Bylo to způsobeno soudobým nedostatečným rozvojem gymnaziálního školství na území Moravy a Slezska. I když se během 70. let 19. století situace v porovnání s předchozím obdobím v tomto směru výrazně pozitivně změnila, síť gymnázií nepokrývala zdaleka všechny regiony. K většímu zahuštění sítě středních škol (gymnázií i reálék) došlo v uvedených zemích teprve v průběhu 90. let 19. a na počátku 20. století.⁷¹ Během školních let 1880/1881 až 1889/1890 přibýlo výrazně studentů ze vzdálenějších oblastí. Zásadně poklesl podíl osob s trvalým bydlištěm v Hranicích, desetikilometrovém okolí města i na území hranického politického okresu. Naopak vzrostl podíl studentů žijících trvale v některém ze sousedních okresů (např. novojičínském, valašskomeziříčském či opavském) nebo v jiných částech Moravy a Slezska.⁷² Přitom hodnoty pro bydliště studentů při jejich studiu zůstaly podobné jako dříve: v Hranicích bydlelo během studií 92,3% a do deseti kilometrů od nich dalších 5,8%. Podobně tomu pak bylo i v dalších školních letech. Nutno podotknout, že mezi příchozími z 80. let se poměrně často vyskytovali židé

a děti z německy mluvícího prostředí. Radost z příchodu studentů ze vzdálenějších oblastí do města měli především jeho obyvatelé, kteří poskytovali ubytování studentům, a místní obchodnicko-řemeslnické prostředí. Naopak s nelibostí byl tento trend koncem století přijímán českými nacionalisty z řad lokálních politických a ekonomických elit.

Mezi prvními 266 studenty gymnázia figurovalo celkem 186 osob (69,9 %), které uvedly do příslušné rubriky třídních katalogů jako svůj mateřský jazyk češtinu.⁷³ Zbývající studenti (s výjimkou jednoho maďarsky mluvícího chlapce) pocházeli z německého jazykového prostředí. V dalším období však výrazně poklesl podíl české mládeže na skladbě studentů. Důvodem byly jednak závažné organizační změny a jejich důsledky, zejm. zavedení německého vyučovacího jazyka a rozšíření školy o vyšší ročníky (a jím vyvolané změny teritoriálního původu studentů). O pokles zastoupení českých studentů se však přičinily také postupné otevírání nových českých středních škol a odchod řady českých rodin do rozvíjejících se průmyslových oblastí Moravy a Slezska. Gymnázium tak z hlediska skladby studentů získávalo stále více německý charakter. V závěru sledovaného období, na konci školního roku 1881/1882, již tvořili čeští studenti jen něco více než polovinu všech studujících (89 ze 161).⁷⁴ Ještě před otevřením druhého gymnázia v Hranicích s českým vyučovacím jazykem (1912) dále výrazně ubývalo studentů z jazykově českého prostředí, kteří nastupovali do tříd hranického gymnázia. Například v první polovině 90. let představovali čeští studenti necelých 30 % příchozích.

Z hlediska náboženského vyznání dominovali na gymnáziu ve sledovaném období katoličtí studenti. Ke katolické víře se přihlásilo 86,5 % prvních studentů školy. O příchodu židů na gymnázium během prvních školních let bylo dostatečně pojednáno výše. S rostoucím podílem německých studentů školy se zvyšovalo také zastoupení židovských studentů. Koncem školního roku 1881/1882 tvořili již 23% všech studentů školy (37 ze 161).⁷⁵

71 Srov. MAULER, B.: *Jahrbuch der mittleren Unterrichtsanstalten mit deutscher und zum Teile deutscher Unterrichtssprache in Österreich*. Wien 1914, s. 95–107 a 157–169; WENGRAF, R.: *Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens in Österreich mit Einschluss der gewerblichen Fachschulen und der bedeutendsten Erziehungsanstalten*. Jahrgang 26. Wien 1913, s. 212–231 a 324–338.

72 Ze studentů, kteří nastoupili na gymnázium ve školních letech 1880/1881 až 1889/1890, bydlelo trvale přímo v Hranicích 32,9 % (200 osob), dalších 18,5 % (112) žilo v obcích vzdálených do deseti kilometrů od města. Celkem 340 studentů (56,0 %) mělo své trvalé bydliště na území hranického politického okresu.

73 Označení „český jazyk“ se v katalozích vyskytovalo pouze v době existence českých poboček na gymnáziu. Nejčastěji používaným termínem bylo „böhmisch“, vyskytovaly se však i výrazy „slavisch“, „tschechoslavisch“, „czecho – slavisch“, „czechisch“ a „tschechisch“. Zápis do katalogů odrážel jak nacionální cítění osoby zapisovatele, tak i regionálně a časově podmíněné označení pro česky mluvící obyvatelstvo. V jednotlivých třídách se proto označení očividně stejného mateřského jazyka často odlišovalo. Vycházíme z toho, že jiné jazyky (německý, polský, maďarský aj.) měly svůj vlastní ustálený název. Naše závěry navíc potvrdilo porovnání vybraných školních let s oficiální rakouskou středoškolskou statistikou.

74 Oesterreichische Statistik. Band III, Heft 2: Statistik der Unterrichts-Anstalten in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1881/1882. Wien 1884, s. 36–37.

75 Tamtéž.

Zastánci jiného vyznání (evangelíci) se vyskytovali na gymnáziu jen v minimálním počtu.

Poměrně obtížné je rekonstruovat sociální původ studentů gymnázia, což vyplývá z nedostatku a nepřesnosti informací, které poskytuje jediný použitelný pramen pro výzkum (třídní katalogy).⁷⁶ Východiskem analýzy byly údaje z rubrik o povolání živitele studenta, jímž byl ve většině případů otec, méně často pak poručník a pouze ojediněle matka. Z provedené sondy pro školní léta 1871/1872–1874/1875 vyplývá, že skladba studentů v tomto období zřejmě vcelku odpovídala socioprofesionální struktuře obyvatel hranického regionu. Přičinily se o to jak výše zmiňovaný teritoriální původ studentů, tak i ještě stále značný podíl česky mluvících studentů ve školních lavicích. Z jednotlivých socioprofesionálních skupin byli mezi živiteli studentů nejvíce zastoupeni řemeslníci, často spjatí s místní textilní výrobou. Tito tvořili více než čtvrtinu všech případů (26,7 %). O něco méně studentů pocházelo z rodin drobných a středních zemědělců (23,7 %).⁷⁷ K relativně více zastoupeným skupinám patřily dále děti středních obchodníků (13,5 %). Jednalo se zejména o obchodníky s kapitálově nenáročnými komoditami (mouka, zelenina, boty aj.) nebo maloobchodníky s náročnějšími konzumními artikly na kapitál (obilí, víno, sukno aj.), jež byli v katalogích označováni nejčastěji jako *obchodník*, *kupec*, *Handelsmann* nebo *Kaufmann*. Oproti následujícím školním létům byla poměrně málo zastoupena sociální skupina inteligence (13,2 %), kterou tvořily především rozmanité úřednické kategorie a učitelé v místním nižším školství, doplnění o zástupce tzv. svobodných povolání. Zbývající část studentů pocházela z rodin více či méně kvalifikovaných pracovníků a dělníků, různých zaměstnaneckých kategorií, podnikatelů, hostinských aj. Pomyslnou elitu mezi studenty gymnázia představovali synové hranických židovských továrníků Richarda Helerera a Noe Strosse.⁷⁸ K elitě mezi studenty náleželi rovněž potomci hranických vysokých úředníků. Na gymnázium nastoupil Theodor Gabriel, jehož otec Alois byl okresním hejtmanem. Studoval zde také Karl Hansmann, syn místního okresního soudce Wendelina. Do Hranic však poslal svého syna na studia i prostějovský zemský soudní rada Karl Umlauff nebo místecký okresní hejtman Rudolf Czibulka.

Strukturu studentů gymnázia podle jejich sociálního původu začal již v tomto období ovlivňovat příchod židů, zvyšující zastoupení některých socioprofesionálních skupin, které byly typické pro zástupce této menšiny. Do poloviny 70. let 19. století tak díky nim vzrostl mezi živiteli studentů gymnázia především počet obchodníků a podnikatelů (včetně továrníků). Vždyť téměř polovina (17 z 35) židovských studentů pocházela z rodin obchodníků. Na celkovém množství dětí z prostředí drobných či středních obchodníků se podíleli výrazně nadproporčně, konkrétně 45,9 %. Rovněž hojně zastoupeni byli židé mezi živiteli z podnikatelských vrstev. Sedm z jedenácti středních podnikatelů a továrníků byli právě otcové nebo poručníci židovských studentů. Mnohem méně židů pocházelo v těchto školních letech z rodin inteligence (11,4 %). Židovská inteligence, podobně jako například česká, se teprve formovala a až v závěru 19. století doplňovala hojně své řady vlastními dětmi. Ve středoškolských lavicích se to pak projevovalo vysoce nadproporční účastí židů z prostředí inteligence v porovnání s jinými náboženskými nebo etnickými menšinami.

Prvnímu hranickému gymnáziu, jehož formativní období bylo předmětem zájmu tohoto příspěvku, náleží v historii města a regionu důležité místo. Právě tuto školu navštěvovala od počátku 70. let 19. století většina budoucích představitelů sociální skupiny inteligence, která pak výrazně ovlivňovala podobu a vývoj města i hranického regionu. Ve sledovaném období patřila škola k menším moravským gymnáziím a sloužila zejména obyvatelům Hranic a jejich okolí. Postupným rozšiřováním ústavu od počátku 80. let ale význam gymnázia překročil regionální hranice a přispíval ke zvýšení prestiže města. Hranice, na konci 19. století středisko víceméně stagnujícího regionu, mohly díky svému gymnáziu držet krok s jinými srovnatelnými městy na Moravě alespoň ve sféře kulturní a vzdělávací. Pokusili jsme se poskytnout čtenáři trochu jiný pohled do dějin hranického gymnaziálního školství, než jaký nabízejí dříve publikované práce. Rozmanitá pramenná základna a kritický přístup měly nejen vyplnit vacat ve zpracování této části dějin gymnaziálního školství v Hranicích, ale také vyvrátit některé tradované omyly o nejstarším období existence prvního hranického gymnázia. Do jaké míry se to autorovi podařilo, nechť posoudí čtenář sám.

76 Hlavními problémy, s nimiž se badatel v tomto směru potýká, jsou schematizace a terminologická nejasnost některých záznamů o povolání a existence různých zapisovatelů.

77 K drobným zemědělcům (3,8 % případů) zařazena profesní označení: *chalupník*, *domkař* / *zahradník* nebo *Grundbesitzer*. Socioprofesionální skupina středních zemědělců byla zastoupena následujícími názvy povolání: *rolník*, *Landmann*, *Bauer* či *sedlák*.

78 Noe Stross figuroval zároveň i jako poručník jiného židovského studenta (Adolfa Wolfa).

Jiří Lapáček

Průkopnická činnost Karla Herzána a Ludvíka Uhlíře při zavádění železobetonu do stavebnictví

Přerovská architektura nevyčníká průkopnickými řešeními. O to více mrzí, že v letošním roce definitivně zmizely poslední zbytky železobetonového mostu, který byl v Přerově postaven v roce 1903, totiž pilíře, které se německým vojákům nepodařilo zničit náložemi 8. května 1945 a které později posloužily s úspěchem k vedení železné lávky. V případě mostu, který byl v roce 1932 pojmenován po zakladateli Sokola Miroslavu Tyršovi, se totiž ve své době jednalo o dílo průkopnické, které je v učebnicích stavitelství uváděno jako jedno z prvních mostních děl, při jejichž výstavbě se v českých zemích uplatnil železobeton.

Autorem projektu a zároveň spolumajitelem stavební firmy, která projekt realizovala, byl Ing. Karel Herzán. Pokud se dnes podíváme do slovníků a přehledů dějiny architektury a inženýrského stavitelství, zjišťujeme, že povědomost o jeho osobě je mizivá. Nebylo tomu tak vždy, v prvních pracích, které se zabývaly užitím železobetonu u nás, je považován za průkopníka, učitele, a zároveň podnikatele, u kterého získávali zkušenosti naši pozdější významní stavitelé a projektanti. Tento příspěvek si klade mimo jiné za cíl poukázat na jeho zásluhu.¹

V architektuře přineslo 19. století schopnost zvládat naprosto nové stavební úkoly. Vedle tradičních objektů, jako byly obytné domy, radnice, paláce, kostely a kláštery, divadla, nemocnice a invalidovny, bylo třeba naučit se konstruovat nové druhy staveb, jako byly kancelářské budovy, burzy, banky, obchodní domy, nejrůznější typy vzdělávacích institucí, koncertní sítě, muzea a výstavní galerie. Ve velké míře začaly být stavěny tovární haly, sklady a sila, nádraží, depa, výtopny, přístavy, doky.

K realizaci takových staveb bylo třeba použít nových stavebních hmot a konstrukcí. Ze stavebních hmot to bylo železo (litina), od poloviny 19. století ocel, ve stejné době pak beton a od poslední čtvrtiny 19. století také železobeton.

Beton je kompozitní stavební materiál sestávající z pojiva a plniva. Po zatuhnutí pojiva vznikne pevný umělý slepenec. Nejčastějším druhem betonu je tzv. cementový beton, kde je pojivem cement a plnivem kamenivo. Z archeologických nálezů je zřejmé použití hydraulického cementu s vulkanickým popelem z Pozzuoli kolem roku 100 před. n. l. Mezi rokem 50 před n. l. a 400 n. l. našel beton široké užití pro základy, stěny, podlahy, balkóny, sklepy a bání římských staveb. Jmenujme například Flaviův amfiteátr (koloseum) v Římě z let 72–80, nebo v letech 118–126 vystavěný Pantheon tamtéž, kde je doloženo využití pěti různě hustých betonových směsí. V 17. století našel hydraulický cement široké použití v Holandsku

u přístavních staveb, v základech mostů a budov v kontaktu s vodou. V 50. letech 18. století zveřejnil John Smeaton výsledky svých výzkumů o prospěchu hydraulického cementu a v 80. letech téhož století se již beton ve Francii používal k vyplnění prostoru mezi železnými trámy. Od 30. let 19. století vznikly ve Francii a Velké Británii tisíce budov postavených z betonu.²

Železobeton je název pro stavební materiál skládající se z betonu a ocelové výztuže, obvykle v podobě ocelových drátů (roxor, hřebínková ocel) nebo lan, které jsou v betonových dílcích při výrobě uloženy (zality) tak, aby při předpokládané deformaci (zatížení) byly natahovány (ocel má velkou pevnost v tahu).

Od 30. let 19. století bylo přijato mnoho patentů na ohnivzdorné stropní konstrukce, sestávající z různých železných tyčí nebo pásů vložených do betonu. Užití železa ale zde bylo nejednoznačné, sloužilo z části k nesení síly a z části k tomu, aby udrželo beton na místě, dokud nebyla stavba hotova.

V roce 1833 např. zahradní architekt John Loudon navrhl zalití železných tyčí do betonu, aby bylo možné vytvarovat volně stojící tvary, roku 1844 Joseph Louis Lambot patentoval použití železných tyčí s betonem k zhotovování vodotěsných váz a nádob, roku 1848 loď ze železobetonu. Železobetonová podlaha podle W. B. Wilkinson byla patentována roku 1854. V roce 1855 François Coignet vytvořil různé stavební prvky za použití betonu a železné konstrukce, od roku 1862 stavěl budovy ze železobetonu.³

V roce 1867 francouzský zahradník Joseph Monier získal patent na systém podobný tomu, který vynalezl Joseph Louis Lambot na děláni květináčů, vodotěsných plavidel a trub. Železné pruty v betonu (ciment armé) byly použity jako armatura. Monier si ovšem v následujících letech dokázal zajistit získání řady patentů na užití železobetonu při stavbách, a to včetně patentu z roku 1886 na stavbu železobetonových pevně založených, nebo mobilních domů, které jsou hygienické a ekonomické. Sám se ale soustředil na využití kvalit železobetonu u vodotěsných nádrží na vodu, které zřizoval na farmách až do objemu 50 m³. V 70. letech se přeorientoval na jiný způsob uspořádání železné výztuže a dosáhl tak toho, že železo neslo tahové síly. Následoval jeho patent na železobetonové trámy z roku 1878. Obdobně postupoval v letech 1873–1876 William E. Ward, který postavil v Port Chester, New York, dům ze železobetonu. V roce 1877 Thaddeus Hyatt (1816–1901), Američan, žijící v Londýně, patentoval a otestoval několik ohnivzdorných stropních systémů, obsahujících železo a beton. Některé byly použity ve stavbách, ale ne ve větším rozsahu. Ke stejným výsledkům se železobetonovými konstrukcemi, které (zvláště trámy) mají výztuže, se v evropské praxi dospělo o několik desetiletí později.⁴

Až do 80. let 19. století byly tyto příklady užití železobetonu jen izolované experimenty osobností, které neměly obchodní zázemí a podnikatele,

1 *Malá československá encyklopedie*. II. díl. Praha 1985, s. 763. *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. IV. Díl. Praha 2004, s. 334.

2 ADDIS, Bill: *Building: 3000 Years of Design Engineering and Construction*. New York 2007, příloha.

3 Tamtéž, s. 418.

4 BENEŠOVÁ, Marie – Šursa, Jiří: *Pozemní stavitelství*. In: *Studie o technice v českých zemích 1800–1918*. IV. Praha 1986, s. 418–460.

který by zajistil širokosáhlé využití. To se změnilo v 80. letech. François Hennebique založil ve Francii firmu a zde využíval výhod železobetonu. Spolu s ing. Edmondem Coignetem přihlásili roku 1892 patent konstrukce železobetonového trámu spolupůsobícího s deskou, která přejímá větší tlaku z ohybového momentu. Již roku 1889 Edmond Coignet vymezil úlohu obou hmot v dnešním pojetí a roku 1894 spolu s Napoléonem de Tedescou uveřejnil způsob výpočtu železobetonových konstrukcí.

Podobně postupovala firma Wayss & Freytag v Německu. Obě firmy používaly nejen železobetonové stropy, ale dělaly i piloty, základy, stropní trámy a desky, sloupky, zdi, fasády a střešní konstrukce ze železobetonu. Úhelným bodem jejich úspěchu ale bylo nejen to, že byly první, ale že dosahovaly zisky svou obchodní podnikavostí a věnovaly velkou pozornost podobě stavebních prvků a kvalitě směsí, z nichž se dělal železobeton. Obě firmy také rozvinuly velmi důsledný program výzkumu a experimentů, ve spolupráci s akademickou veřejností, čímž umožnily růst a urychlily rozšíření železobetonu jak ve stavebnictví, tak v projekčních kancelářích.

Rozmach železobetonových staveb nastal po světové výstavě v Paříži roku 1900, na níž François Hennebique předvedl několik smělých staveb demonstrujících monolitickou soustavu „*podpory, průvlaku, trámu, desky*“ a navrhl způsob vyztužování, jehož se v podstatě používá podnes. V Bourgl-la-Reine postavil Hennebique vilu, kde uplatňováním konzolových balkónů, arkýřů, teras a zahrady na ploché střeše dokazoval dříve neznámé možnosti nové stavební konstrukce. Pro konstrukce ocelové připravil roku 1897 Matthias Koenen strop voutový, sestávající z železobetonové desky vetknuté do železných travers. Významný pokrok znamenaly v té době práce Considèreeovy, zejména jeho vynález ovinutého betonu, tj. vyztuženého ocelovou šroubovnicí. V roce 1903 byly vydány ve Švýcarsku normy pro používání železobetonu, následovalo Německo roku 1904. V roce 1906 byl ve Francii vydán úřední předpis o zřizování staveb ze železového betonu, o jehož vysoké úrovni svědčí, že beze změn vystačil takřka třicet let. V Rakousko-Uhersku se tak stalo roku 1907.⁵

Vraťme se nyní podrobněji k firmě Hennebique. Kolem roku 1890 François Hennebique (1842–1921) začal budovat mezinárodní firmu zabývající se projektováním a stavební činností za použití železobetonu. Podařilo se mu prosadit užívání nového materiálu mezi projektanty a architekty. Nejdříve rozvinul své aktivity v Belgii a Francii, kde zřídil ústřední kancelář v roce 1893, následně zavedl svůj systém v dalších evropských zemích a v koloniích.

Hlavní období historie Hennebiquovy firmy jsou tato:

- 1) Objevy Françoise Hennebiqua na tomto poli začaly v Bruselu kolem roku 1880 a pokračovaly ve Francii. Toto období skončilo přihlášením patentů v letech 1892–1893, které daly základ Hennebiquovu systému staveb. Zahájení činnosti firmy se datuje rokem 1892.
- 2) Firma zvýšila svou aktivitu velmi rychle ve Francii a dalších evropských zemích a koloniích. Úspěch *Système Hennebique* byl dán dynamickou obchodní organizací. Na svém vrcholu firma měla dvacetiprocentní podíl na trhu.
- 3) Zlatá doba společnosti byla následována obdobím, kdy firma musela obhajovat svou vrcholnou pozici. Šlo o dobu, v níž končila patentová

ochrana, byla zavedena státní kontrola staveb, ve Francii roku 1906, a vzrostla konkurence mezi specializovanými firmami.

- 4) První světová válka (1914–1918) a několik let po smrti Françoise Hennebiquea znamenaly konec originality společnosti ve srovnání s ostatními stavebními firmami. Ztratila významnou část svého podílu na mezinárodním trhu a její vývojové oddělení nepřinášelo nové podněty. Firma se zařadila mezi obyčejné stavební firmy a působila na trhu až do roku 1967, kdy přestala nést jméno Hennebique.

François Hennebique byl samouk, svou kariéru začal jako předák na různých staveništích v Belgii a Francii. Na konci 70. let 19. století dostal několik zakázek v okolí Bruselu jako malý samostatný podnikatel. Vědom si potřeb ve stavebnictví a jako fanoušek technických objevů zaměřil svou pozornost na otázku nehořlavých podlah. Tehdy užívané železné nosníky nespĺňovaly protipožární podmínky.

V roce 1886 dostal svůj první patent na trubkovou podlahu zhotovenou z betonu zesíleného železnými tyčemi. Někdy prohlašoval, že své první pokusy začal kolem roku 1880. Avšak jeho první významné stavby, při kterých byly použity železobetonové podlahy v některých soukromých vilách v Belgii, pocházejí z konce 80. let 19. století. V později vydané brožuře označila firma rok 1888 za rok svých prvních pokusů. François Hennebique použil železobetonovou podlahu ve své firmě. Po pokusech, při nichž došlo k extrémnímu zatížení železobetonových dílců, betonových nosníků zesílených nízkými a vysokými kulatými tyčemi spojenými běžnými hladkými železnými kusy, se rozhodl použít toto řešení ve vile Madoux v Lombardzeyde v Belgii. Sám Hennebique učinil několik poznámek o tom, že použil Monierovy objevy jako inspiraci pro takové řešení.

François Hennebique se snažil též zjednodušit pracovní proces přímo na staveništi. Jeho pokusy s nalezením nejefektivnějšího systému při stavbě železobetonových podlah vyústily do několika směrů. Hennebiquův systém se zrodil získáním belgických a francouzských patentů z let 1892 a 1893 a spočíval ve vytvoření kostry pro betonovou stavbu pomocí horizontálních a vertikálních žeber.

François Hennebique nebyl první, kdo navrhl „systém“ monolitické koncepce s účinnou železnou konstrukcí uvnitř betonu. Takové principy byly přítomné i v jiných konstrukčních systémech, jejichž autory byl Coignet, nebo Cottancin ve Francii, Wayss & Freytag v Německu a Rakousku. Hennebique měl ve srovnání s nimi velký smysl pro využití svého systému na stavbě a jeho systém byl určitě jeden z nejjednodušeji použitelných bez mnoha specializovaných dělníků. Spočíval také mimo jiné v minimalistickém užití kovu uvnitř struktury při výběru toho neúčinnějšího místa. Byl to zároveň jeden z nejlépejších systémů, jímž byly dosahovány standardní technické výsledky, jestliže byl správně používán.

Ve spojení s belgickým průmyslníkem J. J. Septonem otevřel François Hennebique v roce 1892 kancelář v Bruselu, ale nejpozději v roce 1893 se osamostatnil a brzy otevřel pařížskou kancelář. Objem smluv rostl rychlým tempem během let 1893–1894 a byly realizovány některé významné stavby v severní Francii. François Hennebique se správně zaměřil na nehořla-

5 Tamtéž. Viz též ADDIS, Bill: cit. dílo, s. 421.

vé podlahy, které se snažil prosadit mezi textilní buržoazii na severu Francie, což mu přineslo okamžitý úspěch ve stavebnictví průmyslových budov. Mělo to odezvu v zemi se starou textilní tradicí a vysokým stupněm nebezpečí ohně. Dalším byla dodatečná adaptace Hennebiqueova systému v různých průmyslových souvislostech. Zájem o nová řešení, která dovozoval železobeton, byl veliký. Hennebiqueova technická kancelář dokázala vypracovat nová technická řešení, díky nimž bylo možné docílit lehčích konstrukcí.

Firma dostala další důležité objednávky v pařížském regionu, což prokázalo její schopnost zvládnout velké stavby. Firma poté otevřela zahraniční agentury ve Švýcarsku, Španělsku a Anglii. Hennebiqueův úspěch v tak krátké době lze vysvětlit také výjimečnou organizací práce s mnoha inovativními manažerskými prvky.

Zásady Hennebiqueovy organizace byly dány ihned na začátku existence firmy v Bruselu v letech 1892–1893, spolu s patentovou strategií a obchodním informováním o nehořlavých podlahách.

Organizace firmy spočívala na třech pilířích: ústřední výzkumná kancelář se sídlem v Paříži, místní podnikatelé – stavitelé, kteří získali na základě smlouvy licenci na Hennebiqueův systém železobetonových staveb, a regionální agenti, kteří hráli zprostředkující úlohu mezi centrem a regionem (zahranicím) a reprezentovali firmu navenek.

Po roce 1894 byl Hennebique vlastníkem souboru patentů nabízejících kompletní a adaptabilní systém pro stavby ze železobetonu, dostal dva patenty v Belgii (v únoru 1892 a červenci 1892) a tři ve Francii (srpen 1892, srpen 1893, prosinec 1897). Vyhledával místní nebo regionální podnikatele-stavitelé, schopné řídit staveniště za technické kontroly ústředí, připravujícího projektové studie a plány. Stavbu samotnou podmiňovaly další zásadní charakteristiky před podepsáním smlouvy i na staveništi.

Udělení licence se řídilo jednoduchou smlouvou mezi Hennebiquem a podnikatelem-stavitelem. Ústřední kancelář studovala podrobně projekt vypracovaný stavitelem, nebo regionálním firemním agentem. Následovaly všechny technické kroky projektu, obsahující přípravné studie k získání zakázky, vypracování kompletních plánů a kalkulace. Ústřední kancelář, v níž pracovali inženýři z École Centrale, vyslala též několik specializovaných techniků na staveniště, kteří dávali rady k využití Hennebiqueova systému. Společnost byla spoludopovědná s podnikatelem za stavbu.

Podnikatelé mohli používat Hennebiqueovo jméno, naopak museli platit 10 % z každé smlouvy. Licence byla udělována vždy jen jednomu podnikateli v kraji, více podnikatelů bylo spojeno osobou regionálního agenta. Existovala zde vnitřní konkurence. Během prvního desetiletí vzniklo na 60 agentur asi pro 40 zemí. V agenturách pracovalo na 280 inženýrů a techniků a v ústřední kanceláři na 100. Tehdy to byla jistě největší technická kancelář na světě. Dosáhla největšího stupně účinnosti před vydáním pravidel pro použití železobetonu ve Francii v roce 1906. Podobně i další země v těchto letech vydaly taková pravidla. Zároveň se řada patentů stala veřejně přístupnými. V tom okamžiku se Hennebiqueovi techničtí úředníci a další přeorientovali na hlubší a detailnější studie. Byl to přechod od „systému“ k „materiálu“. To znamená od aplikace řízeného stavebního procesu patentovaného Hennebiquem k téměř všeobecnému a svobodnému použití stavebního materiálu.

Individuální spojení s koncesionáři a výměna zkušeností se zdály příliš limitované, proto se François Hennebique rozhodl posílit vědomí sounáležitosti uspořádáním banketu organizovaného k oslavě 1 000. projektu realizovaného firmou 1. května 1896. Dále se pořádaly bankety dva v roce 1897 a dva v následujícím roce, vždy po dosažení dalšího 1 000 projektů. Když i to se zdálo být nedostatečné, rozhodla se společnost organizovat každoroční kongresy. První se konal na začátku roku 1897 ve spojení s otevřením prvních pařížských kanceláří. Účastníci se věnovali Hennebiqueovým realizacím, byli zváni i známí inženýři a architekti. Konaly se oficiální proslovy, odborné přednášky, výstavy fotografií a plánů realizovaných staveb, bankety, návštěvy pařížských stavenišť atd. Druhý kongres se konal v únoru 1898, třetí v lednu 1899. Tato třídní výroční setkání v letech 1897 až 1905 měla povzbuzovat jak solidaritu navenek, tak soutěživost uvnitř.

Rychlý rozvoj Hennebiqueovy firmy a její internacionální dimenze si vyžadovaly další propojení centra s regiony, proto bylo na druhém kongresu v únoru 1898 rozhodnuto o vydávání měsíčníku zasvěceného železobetonu. Hennebique dal dohromady vydavatelskou skupinu v centrální kanceláři, přímo napojenou na dokumentační a archivní službu. Časopis byl pojmenován *Le Béton Armé*, první číslo vyšlo 1. června 1898 o 12 stránkách. Editorial byl věnován originalitě Hennebiqueova technického systému a jeho sociálním cílům. Prvořadým úkolem časopisu bylo pravidelné rozšiřování informací ve skupině, pro podnikatele a partnery (architektky, inženýry). Obsahoval seznamy stavenišť, výsledky testů, fotografie staveb. Fotografie sehrávaly velmi rychle důležitou roli jako vizuální symbol Hennebiqueovy úspěšné kariéry a jako důkaz architektonické role železobetonu a jeho různorodého užití. Časopis byl vydáván v letech 1898–1939.

Účinnost Hennebiqueova systému spočívala ve dvou navzájem souvisejících okolnostech. Za prvé to byla globální účinnost Hennebiqueových technických návrhů vzhledem k jejich jednoduchosti a pro jedny z nejnižších nákladů na trhu. Druhou okolností byla skupinová organizace založená na prvním pokusu o koncesionářský systém v oblasti stavitelství.

Za použití výše uvedených metod Hennebiquův systém okamžitě dosáhl mezinárodní rozměry, poté co bylo uzavřeno několik významných smluv, nejdříve v severní a západní Francii, Belgii a pak rychle v Itálii, Anglii, Švýcarsku, Španělsku a Egyptě. K úspěchu přispívaly koncesionářská struktura zabraňující regionálnímu monopolu, agenturní systém, silná ústřední kancelář plná mladých a schopných inženýrů, vzdělaných ve slavné pařížské *École Centrale*, která dovolovala firmě vypracovávat studie z různých oblastí stavitelství a inženýrství, které byly volně k dispozici až do roku 1930, kdy jejich počet dosáhl 100 000.⁶

Německá firma založená Gustavem Waysem, která později nesla název *Wayss und Freytag*, zakoupila v roce 1885 Monierův patent z roku 1878 a komerčně jej začala využívat. V roce 1887 vydal Gustav Wayss knihu o Monierově systému, k níž teoretické základy položil Matthias Koenen, který v roce 1886 vypracoval základy teorie železového betonu. Vyšel při tom z Navierovy teorie. Na začátku stála snaha po vynalezení stavebního materiálu, který by nahradil hořlavé dřevo a žáru podléhající kujné železo. Firma se prosadila ve stavebnictví především v Německu, Rakousku a dalších zemích střední Evropy. Také jiné firmy, *Dyckerhoff*, *Schuster*

a další začaly využívat železobeton na stavbách. „Système Hennebique“ prosazoval v německy mluvících zemích od roku 1895 Eduard Züblin (1850–1916).

Od druhé poloviny 19. století rychle rostlo užívání betonu ve stavebních konstrukcích i u nás. Zprvu to byly konstrukce z prostého betonu, které postupně nahradily kamenné zdivo pro svou láci, rychlost výstavby, menší nároky na materiál (štěrk, písek, cement) a na řemeslnou kvalifikaci dělníků. Vlastnosti prostého betonu jsou stejné jako vlastnosti kamene – velká pevnost v tlaku, ale malá pevnost v tahu. Tvar konstrukcí byl tedy omezen stejně jako u kamenného zdiva na tlačené prvky, tj. na klenby, zdi a pilíře. Počáteční nedůvěra v nový materiál byla v Čechách podporována také nešťastným neúspěchem – zřícením prvního zkušebního oblouku z prostého betonu v roce 1892 v Praze, při němž zahynul jeho autor ing. Diss.

V českých zemích použil základy z cementového betonu stavitel Quido Bělský poprvé v roce 1858 při stavbě České spořitelny v Praze. V roce 1877 provedl Otto Ehlen pokus s celou stavbou z cementového betonu i se střechou v dělnických domech továrny na sklo v Poděbradech. Zároveň v této době vzrostla výroba portlandského cementu v radotínské cementárně jejím rozšířením. V roce 1879 byla úředně stanovena pravidla pro zkoušení portlandského cementu. Od 90. let se začaly užívat na stavbách v našich zemích rovné stropy z cementových desek a železobetonové deskové stropy mezi válcovanými železnými nosiči. V roce 1891 byl použit firmou Max Hergelt beton jako stavební materiál Křížíkovy světelné fontány na Jubilejní výstavě v Praze. Betonový skelet měl i neobarokní pavilon České akciové společnosti pro výrobu vápna a cementu, navržený Jirím Stibralem.

První rovné stropy z téhož staviva byly u nás zbudovány již v roce 1900, např. stropy Hospodářské akademie v Táboře. V budovách se v této době začalo užívat již Hennebiqueových stropních konstrukcí desky a trámu, a to roku 1901 v budově Severní dráhy v Ostravě (firma E. Ast a spol.), dále ve skladišti cukrovaru v Kutné Hoře (firma Hružza a Rosenberg), na budově přádelny J. Bartoně v Náchodě (F. Jirsák) aj. Někde se uplatnil již úplný systém (deska, trám, průvlak, pilíř), přičemž průčelní zeď byla jen výplní, nebo oknem a střední zdi odpadly, např. Wenkeův dům v Jaroměři od J. Gočára z roku 1900.

Technicky dobře vybavené továrny na cement pracovaly v té době v Bohosudově u Teplic, Podolí a Radotíně u Prahy. V Králově Dvoře u Berouna se vyráběl kromě portlandského také cement struskový.

Nejstarším betonářským odborníkem je u nás Josef Melan, profesor na vysoké škole technické v Brně, který vyvinul teorii kleneb a uveřejnil roku 1893 v časopisu vídeňského spolku inženýrů a architektů. Jeho nejnovějším přínosem v mostním stavitelství bylo využití dodatečně obetonované ocelové příhradoviny ve tvaru oblouku jako samonosné skruže železobetonového oblouku. Jeho myšlenka byla patentována a podnikatelství staveb Pittel a Brausewetter si zjednalo pro Rakousko-Uhersko právo provádění podobných staveb.

Roku 1892 bylo dosaženo překvapujících výsledků při zatěžkávací zkoušce, provedené v červenci v Brně s klenbou o rozpětí 2 m a 3,2 m délky o síle klenby 8 cm a výšce oblouku 20 cm, která vydržela jednostranný tlak 12 000 kg na m², aniž by byla podstatně utrpěla.

Za ukázkou jeho práce nám může sloužit například jeho největší most, kterým je překlenuta skalní průrva ve vnitřní komunikaci hradu Veveří u Brna.⁷

Průkopnickým činem dalšího českého rodáka, Němce Fritz von Empergera, bylo založení časopisu Beton und Eisen ve Vídni roku 1902, který vycházel později pod názvem Beton- und Stahlbetonbau.

Užití železobetonu bylo zvláště výrazné především v konstrukcích inženýrských, jejichž korunou jsou mostní stavby. Když obec pražská vypsal roku 1889 konkurz na plány mostu, který by nahradil řetězový most císaře Františka u Národního divadla v Praze, byl podán mimo jiné též návrh betonového mostu, ale navrhovatel nepochodil. Jeho návrh byl zcela rozhodně odmítnut, a to jak vzhledem k provedení návrhu s velmi plochými klenbami o rozpětí 30 m, jednak kvůli stavební látce, z níž měl být most postaven.⁸

První užití betonu pro tyto účely proto registrujeme až na Národopisné výstavě v Praze v roce 1895, kde byl postaven most před zmenšeným hradem Kokořínem, který sloužil jako pavilon českých turistů, dle návrhu prof. A. V. Velflíka čilou podnikatelskou firmou Hruža a Rosenberg v Praze. Most, jenž byl svým zevnějškem přizpůsoben hradu samému, měl segmentovou klenbu kruhovou o výšce 2,20 m a rozpětí bez mála 13 m, tloušťka klenby v závěrku byla 50 cm, v patkách 65 cm, tudíž volena až příliš bezpečně. Celková délka mostu byla 21,3 m, volná šířka 2,40 m, hloubka pilířů 5,5 m. Obsah zdiva v klenbě i nadezdívkách činil 32 m³, ostatního 110 m³, celkem 142 m³. Stavba celého mostu byla provedena v 15 dnech: počata 28. dubna, ukončena 12. května a vyzkružila se již 17. května.⁹

V Zenklově ulici v Praze-Libni vede přes Rokytku most, na němž je umístěna litinová pamětní deska s nápisem: „První betonový most silniční

-
- 6 HONDA, Yasuhiro – KOBAYASHI, Ichiro – COTTE, Michel: The Hennebique Company: An Early Industrialization for the Reinforced Concrete (1880–1914). Viz <http://sciencelinks.jp/j-east/article/200117/000020011701A0652458.php> Nejobsáhlejší materiálová práce o Hennebiqueově společnosti pochází od Gwenaëla Delhumeau, *L'invention du béton armé, Hennebique 1890–1914*. I. F. A. and Norma ed., Paris 1999. Bohužel nebyla autorem tohoto příspěvku k dispozici. Viz též EGGEMANN, Holger: *On the International Propagation of the Melan Arch System since 1892*. In: Proceedings of the Third International Congress on Construction History, Cottbus, May 2009, s. 517–525.
- KIERDORF, Alexander: *Why Hennebique Failed in Germany. Strategies and Obstacles in the Introduction of a New Construction Technology*. In: Proceedings of the Third International Congress on Construction History, Cottbus, May 2009, s. 897–901.
- VAN DE VOORDE, Stephanie: *Hennebique's Journal le Béton Armé. A Close Reading of the Genesis of Concrete Construction in Belgium*. In: Proceedings of the Third International Congress on Construction History, Cottbus, May 2009, s. 1453–1461.
- WOUTERS, Ine: *Refurbishment of Industrial Buildings in Early Reinforced Concrete*. In: Proceedings of the Third International Congress on Construction History, Cottbus, May 2009, s. 1517–1524.
- 7 BENEŠOVÁ, Marie – ŠURSA, Jiří: cit. dílo. Viz též ŠANTRŮČEK, Richard: *Návrh mostové klenby betonové s výstužnými železnými žebry dle způsobu Melanova*. Technický obzor, 1896, s. 221.
- 8 FISCHER, Jan – FISCHER, Ondřej: *Pražské mosty*. Praha 1985, s. 43.

v Čechách. Na max. zatížení pohyblivé 1 000 kg/m² projektoval a v 35 dnech vystavěl *Ingenieur Antonín Los, ingénieur, stavitel a geometr*. 28. 9. 1896.“ Můstek má jedinou betonovou klenbu o rozpětí 13,30 m a vzepětí 2,75 m, o tloušťce 0,95 m. V roce 1909 bylo vedle něho přistavěno směrem po vodě (dnes Elznicovo náměstí) souvislé přemostění Rokytky až k jejímu ústí do Vltavy, v délce 99,30 m, které bylo provedeno ze železobetonové trámové konstrukce.¹⁰

V letech 1902–1903 byla postavena na příjezdové rampě provizorního libeňského mostu na holešovické straně první železobetonová klenba, která svou světlostí 17 mm i při vzepětí 3,80 m si nijak nezadala s mnohem známějšími čtyřmi železobetonovými vetknutými klenbami Hlávkova mostu v části nad ostrovem Štvanicí, postavenými o 10 let později. Konstrukce oblouku je označována jako soustava Monierova, tedy vyztužená při obou površích symetrickou výztuží z kulatých železných profilů tloušťky asi 14 až 20 mm, s příčnou rozdělovací výztuží. Překvapuje malá tloušťka 20 cm (u čtyř klenb mostu Hlávkova je 35 cm), která k patkám vzrůstá na 26 cm: kotvena byla v poměrně malých základových blocích rozměrů zhruba 4 x 2 m. Za autora prvního železobetonového oblouku v Libni z roku 1903 je označován Ing. Václav Trča, Menclův jen o málo starší vrstevník. Postavila jej stavební firma Hružka a Rosenberg, která se později věnovala spíše drobnějším konstrukcím vyráběným hromadně v dílnách a na místě osazovaným, jako roury, ploty, zábradlí apod., a dlouhá desetiletí jimi zaplavovala břehy pražských potoků a chodníky předměstských komunikací. Tento vývojově cenný objekt starého dřevěného mostu Libeňského byl zbouraný při regulaci Vltavy na Maninách a při stavbě definitivního betonového mostu v roce 1928.¹¹

Jednou z prvních prací na téma užití železobetonu byl článek Otakara Otta v Technickém obzoru roku 1903 s názvem Beton a železo ve stavitelství od Monier-a k Hennebique-ovi. Šlo ale spíše o seznámení s historií objevů na tomto poli a jejich využití. Zmínil zde i tu skutečnost, že betonu bylo z počátku nedůvěřováno, a proto bylo použito železa jako hlavní konstruktivní části, kdežto beton umísťován dovnitř, pod ochranu železa. Takové litonové pilíře betonem vyplněné měl v Praze můstek, vedoucí na Žofín, který byl v roce 1948 nahrazen dnešním železobetonovým.

Jako příklady užití železobetonových stropů a sloupů dle systému Hennebiquova v Rakousku uváděl realizace vídeňské firmy Ed. Ast a Co, mj. škrobárnu Dra Löwenthala v Jihlavě, poštu v Brně a dílny na Severní dráze císaře Ferdinanda v Moravské Ostravě.

Mezi stavby zbudované dle systému Monierova firmou G. A. Wayss & Co patřily např. rovný strop vídeňské podzemní dráhy (Wienthallinie), univerzita ve Štýrském Hradci, skladiště v Terstu, překlenutí vídeňské městské dráhy u zastávky Karlsplatz, silnicový most ve Wildeggu ve Švýcarsku, most přes řeku Isaru v Mnichově, silnicový most v Amstetten, Dolní Rakousko.¹²

Ing. Karel Herzán a Ludvík Uhlíř

Karel Herzán se narodil 4. prosince 1869 v domě čp. 17 v Křižankách na Moravě, pokřtěn byl 5. prosince 1869. Otec Josef Herzán, rolník v Křižán-

kách, syn Karla Herzána, rolníka v Křižánkách, a jeho manželky Kateřiny, rozené Strašidlové, se oženil s Annou, dcerou Františka Matějky, čtvrtlánika v Samotíně, a jeho manželky Josefy, rozené Tlustošové. Svědky při svatbě byli František Herzán, rolník v Křižánkách, a Josefa Matějková, čtvrtlánice v Samotíně. Karel Herzán měl několik sourozenců: František, narozen 13. 7. 1864, studoval v Hradci Králové, Josef Herzán, narozen 3. 3. 1868, studoval v Moravské Třebové, Ludvík, narozen 25. 9. 1871, Adolf, narozen v květnu 1874, Josefina, narozena 1862, a Anna, narozena 1865.¹³

V letech 1881–1887 navštěvoval Karel Herzán obecní vyšší školy reálné v Hradci Králové, tehdy rodina bydlela v Brandýse nad Labem. Sedmý, maturitní ročník absolvoval na České vyšší reálce karlínské ve školním roce 1887/1888.

Podle materiálů nacházejících se v Archivu ČVUT studoval Karel Herzán v letech 1888–1893 obor stavební inženýrství na České vysoké škole technické v Praze, obě státní zkoušky složil s vyznamenáním.¹⁴

V čase od 1. září 1894 do 31. března 1896 působil jako inženýr u královských saských drah v Drážďanech, kde zpracoval zvláště detailní návrh haly nádraží Wettinerstrasse o rozpětí 45 m, plány železného spojovacího viaduktu na Novém Městě v Drážďanech, návrh přejezdného železničního mostu přes Fridrichstrasse. V čase od 1. dubna 1896 do 1. února 1898 byl činný jako městský inženýr v Záhřebu (Agram) v Chorvatsku při vedení stavby kanalizace.¹⁵

Dne 23. listopadu 1897 souhlasila pražská městská rada s udělením místa druhého inženýra stavbyvedoucího v městské kanalizační kanceláři s ročním služným 1 000 zl., s příbytečným 200 zl. a s osobním přídavkem 300 zl r. č. na čtvrtletní výpověď a bez nároku na výslužné nebo odbytné. Službu nastoupil 3. února 1898. Již ale 3. října 1899 se táž městská rada usnesla dát mu výpověď. Bližší okolnosti nám nejsou známy, zdá se, že výpověď nevstoupila v platnost. S platností od 1. března 1901 mu bylo propůjčeno místo inženýra se služným ročních 3 200 korun a 20 % příbyteč-

9 URSÍNÝ, Michal: *Betonový most na Národopisné výstavě československé v Praze r. 1895*. Technický obzor, 31. 10. 1895, s. 251–252.

10 FISCHER, Jan – Fischer, Ondřej: *Pražské mosty*. Praha 1985, s. 100–101.

11 Tamtéž, s. 111–119. Srovnej SOUKUP, Jiří: *Zatímní most z Libně do Holešovic*. Technický obzor, 1904, s. 178–179, 188–189, 344–347, 351–352.

12 OTT, Otakar: *Beton a železo ve stavitelství od Monier-a k Hennebique-ovi*. Technický obzor, 1903, s. 9–12, 29–32, 87–89.

13 Moravský zemský archiv Brno, matrika.

14 *Čtrnáctá výroční zpráva císařského krále. České vyšší realky karlínské za školní rok 1888*. Praha 1888, s. 68. VELFLÍK, A. V.: *Dějiny technického učení v Praze*. 2. díl. Praha 1910, 1925, s. XXXVII. Dle vyjádření E. Boháčové z archivu ČVUT Praha se zde nenachází osobní spis ani jiné archivní materiály k osobě K. Herzána.

15 Archiv Vysokého učení technického v Brně, osobní spis K. Herzán. Děkuji archivářce A. Skákalové za pomoc při vyhledávání. Srovnej Sjezd českých techniků v Praze r. 1898. Technický obzor 1898, s. 320. Zde referát A. V. Velflíka O stavitelství mostovém: „*Jak si dovede cizina vážit českých techniků, toho nejpádnějším důkazem jsou Drážďany, kde při stavbě velkolepého ústředního nádraží zaměstnáno bylo dosud neméně než 27 českých inženýrů, od nichž pocházejí projekty téměř veškerých mohutných konstrukcí peronových i mostů a kteří je také provádějí. Kdekoliv český technik v cizině je zaměstnán, pracuje ke cti a slávě jména českého.*“

Karel Herzán, třetí zleva, na staveništi mostu v Hranicích, 1905.
Muzeum a galerie města Hranic

Ludvík Uhlíř, první zleva, na stavbě mostu u Kojetína, 1902. Soukromá sbírka

ného. V únoru 1903 mu městská rada povolila potřebnou dovolenou za účelem dojíždění do Brna k přednáškám každý pátek a sobotu.

Vysvědčení z pražské městské kanceláře kanalizační z 28. listopadu 1906 uvádí, že Karel Herzán, úředně autorizovaný stavební inženýr a docent na české technice v Brně, byl zaměstnán v kanalizační kanceláře král. hl. měs-

ta Prahy od 1. února 1898 co stavbyvedoucí inženýr nepřetržitě až do konce února 1903, kdy na vlastní žádost ze služeb obce Pražské vystoupil. Během své činnosti v kanceláři vykonával inženýr Karel Herzán stálý stavební dozor nad stavbou hlavních sběračů čís. I a II na silnici pod Letnou, v ulici Valdštyňské, Tomášské, Karmelitánské, Na Újezdě a v ulici Lužické, pak dozor nad prováděním hlavní sběrací stoky v Jelením příkopu a nad úpravou potoka Brusnice, nad stavbou hlavní stoky na náměstí Malostranském, v ulici Nerudově a na Úvoze, pak nad stavbami stok v ulici Jelení, v bezejmenných ulicích u kasáren zeměbraneckých na Hradčanech atd. Při těchto stavbách vypracoval inženýr Karel Herzán též veškeré detailní a konstruktivní plány. Mimo to se podílel na generálním projektu soustavné kanalizace pro území Smíchova, Košíř, Radlic a obcí sousedních a na jiných běžných projektových pracích.¹⁶

Roku 1898 složil zkoušku úředně oprávněného stavebního inženýra a civilního geometra u c. k. místodržitelství v Praze. Dekretem místodržitelství pro Království české z 19. července 1902 č. 133859 mu bylo uděleno oprávnění úředně autorizovaného geometra a úředně autorizovaného stavebního inženýra se sídlem v Praze. Na schůzi představenstva Inženýrské komory v království Českém 10. listopadu 1902 se stal Karel Herzán, úředně autorizovaný stavební inženýr a geometr v Praze, členem komory.¹⁷

Honorovaným docentem pro encyklopedii stavebního inženýrství na c. k. české technické vysoké škole v Brně byl jmenován usnesením c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 13. ledna 1903 č. 102 (intim. c. k. místodržitelstvím ze dne 17. ledna 1903), v únoru 1906 pak honorovaným docentem pro železový beton tamtéž. Ing. Karel Herzán, úředně oprávněný stavební inženýr a civilní geometr a společník firmy Herzán a Uhlíř, podnikatelství staveb, byl pověřen ministerstvem kultu a vyučování k návrhu profesorského sboru české vysoké školy technické v Brně přednáškami „O stavbách z armovaného betonu“.¹⁸

Na základě rozhodnutí z 3. listopadu 1906 č. 6213 osvobodilo ministerstvo profesora Kristiana Petrlíka koncem roku 1905/1906 od povinnosti konat přednášky z encyklopedie stavebního inženýrství na České vysoké škole technické v Praze. Prostřednictvím rozhodnutí z 3. listopadu 1906 č. 6213 bylo vyzváno profesorské kolegium téže školy k rozhodnutí ve věci obsazení místa honorované docentury pro encyklopedii stavebního inženýrství. K tomu účelu zvolilo komisi, sestávající z profesorů K. Petrlíka, J. Bertla a G. Živny. Privátní cestou byli vyzváni inženýři c. k. státních drah Karel Bareš a Leopold Šmilauer, z Buštěhradské dráhy inženýr Ferdinand Zelenka, sám se přihlásil inženýr Karel Herzán, honorární docent. V úvodu přicházel též inženýr Bohumil Bořkovec, který se svého času ucházel o mimořádnou profesuru staveb silnic, železnic a tunelů. Ten se ale vyjádřil v tom smyslu, že renumerace honorárního docenta není v žádném poměru k materiální ztrátě, kterou by jako stavební podnikatel utrpěl. V sezení 11. prosince 1906 vydala komise svou zprávu a rozhodla, aby kolegium

16 Archiv Pražských vodovodů a kanalizací, Kanalizační kancelář kr. hl. m. Prahy, osobní spis K. Herzán. Děkuji J. Jáskovi za poskytnutí materiálů.

17 Technický obzor, 1902, s. 300.

18 Technický obzor, 1906, s. 40.

Továrna L. Uhlíře ve Velimi. SOkA Kolín

požádalo ministerstvo o jmenování honorárním docentem inženýra Karla Herzána, honorárního docenta na c. k. české technické vysoké škole v Brně. Po debatě, které se zúčastnili profesori Novotný, Bertl, Živna a Petrlík a předseda, byla zpráva komise odsouhlasena a rektor Albert V. Velflík ji postoupil dále. Karel Herzán byl 26. ledna 1907 jmenován s platností od března 1906 honorárním docentem encyklopedie stavebního inženýrství na odboru pozemního stavitelství c. k. české technické vysoké školy v Praze oproti renumeraci ročních 1200 korun se závazkem držet týdně 3 hodiny přednášek v daném oboru v obou semestrech. Od roku 1920 do roku 1939 přednášel tento předmět na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství ČVUT.¹⁹

Podle policejní přihlášky bydlel od 16. června 1903 na adrese Hopfenštokova ulice 676, Praha II. Karel Herzán se oženil s Marií Dvořákovou (nar. 1881) v Praze u sv. Vojtěcha 9. února 1909, dále měl adresu Riegrovo nábřeží 233. V roce 1905 se mu narodil syn Karel.

Karel Herzán zemřel 20. prosince 1940 na adrese Praha, Podolí, Pulkařova ul. čp. 243. Pozůstalí byli vnuk Jiří Herzán, bytem u matky Věry Čemerkové, manželky komisaře politické správy v Třebíči, a setra zůstavitele Anna Krahulcová v Praze-Podolí čp. 519.²⁰

Ludvík Uhlíř se narodil 16. června 1861 v obci Polomeja, která leží mezi Krakovem a Rzeszówem, tehdy v Haliči, dnes v Polsku. Od šesti let žil již v Čechách, původní zaměstnání získal v Borohrádku u Kostelce nad Orlicí jako účetní parní pily. Za manželku měl Julii, rozenou Francovou, narozenou 24. 12. 1858, Podbor (Chrudim), s níž měl dceru Vlastu, 11. 10. 1888, Košice, syna Jaroslava, 4. 2. 1890, inženýra, podnikatele staveb, Vlastimila, 13. 8. 1893, padl ve válce 5. 4. 1915, Josefa 17. 4. 1895, zemřel 8. 6. 1909, a Drahomíra, 4. 10. 1901.²¹

Hlavičkový papír firmy L. Uhlíř, 1895. SOA Praha

V roce 1888 začal podnikat ve Velimi. Dne 13. února žádal okresní hejtmanský v Kolíně za předepsání té nejmenší daně z obchodu se dřívím, uhlím a veškerým stavebním materiálem v čp. 100, protože obchod ve vesnici proti městu byl o mnoho slabší. Ve Velimi započal jako jeden z prvních v Čechách s výrobou cementového zboží, kde pracoval původně sám s jedním dělníkem, později vyučil postupně více dělníků, takže převedl během několika let svou výrobu na továrenský podnik. Počal s výrobou ozdobných fasádních figur, dále zavedl ruční výrobu lisovaných dlaždic a patentových cementových tašek kosočtvercového tvaru. Ludvík Uhlíř byl průkopníkem

- 19 Národní archiv Praha, NAD 871 Ministerstvo kultu a vyučování Vídeň, inv. č. 4382, kart. č. 252 Herzán Karel. V roce 1920 byla škola přejmenována na České vysoké učení technické. Vysoká škola architektury a pozemního stavitelství byla jednou ze sedmi vysokých škol (fakult) ČVUT.
- 20 Archiv hlavního města Prahy, fond OS PJ, sp. značka D III 3/41.
- 21 Státní okresní archiv Kolín, fond AO Velim, inv. č. 61, kart. č. 2. Děkuji kolegům z kolínského archivu za pomoc. Ludvík Uhlíř, podnikatel staveb, zemřel po krátké nemoci 7. listopadu 1932. Pohřeb se konal 10. listopadu 1932 v obřadní síni Ústředního hřbitova, ostatky byly uloženy do rodinného hrobu. Při projednávání pozůstalosti se jako zákonný dědic po Ludvíku Uhlířovi přihlásil Ing. Jaroslav Uhlíř, ostatní zákonní dědicové, a to Julie Uhlířová, jako pozůstalá vdova, v domácnosti, Brno, nyní Praha VII, Korunovační 20, sourozenci Vlasta Mládková, choť ředitele Praha, Dostálova 12, a Drahomír Uhlíř, úředník Všeobecného pensijního ústavu, Praha, Korunovační 20, prohlásili 28. listopadu 1932, že si na předmětnou pozůstalost žádných dědických nároků nečiní. Nebylo zjištěno žádné jmění ani pojištění, jen společenský podíl k jedné třetině na veřejné společnosti Kompressbeton. Moravský zemský archiv Brno, fond C 152 Lidový soud civilní Brno, spis zn. D VII 965/32.

Nabídkový katalog firmy L. Uhlíř. SOkA Přerov

betonářského průmyslu, obeslal svými výrobky národopisnou a jubilejní výstavu v Praze a byl odměněn prvními cenami.²²

V roce 1893 byla postavena patrová administrativní budova. O rok později byla u Krajského obchodního soudu v Kutné Hoře 23. ledna zanesena firma Velimská továrna na cementové dlaždice a umělé výrobky z cementu. Obchod se stavební a truhlářským dřívím Ludvík Uhlíř. Na reklamních materiálech stálo: Velimská továrna na mosaikové dessin. cementové dlaždice, umělé mramory, okrasní facadní, umělé výrobky z cementu vůbec a patent. cement. falcové tašky

Stavba mostu v Lanšperku, 1900. SOkA Kolín

Dokončený most v Lanšperku, 1900. SOkA Kolín

Ludvík Uhlíř, Velím, stanice rak. privil. státní dráhy u Prahy. Podnikatelství betonových staveb. List živnostní č. 166 na výrobu cementového zboží u okresního hejtmánství v Kolíně.

Firma vlastnila patent na cementové tašky s dvojitým falcem, odkapní vodní drážkou a falcem tmelovým pro Rakousko č. 44-6543, pro Uhersko č. 5169 a patent na stroj i výrobek pro Německo č. 89545 a 65635. Firma postupně rozšiřovala své zaměření a na žádost dodávala projekty a rozpočty na stavbu mostů a průplavů dle vlastní konstrukce, dále domovní kanalizace a kanalizace měst, rezervoárů na vodu, melasu apod. Nabízela převzetí staveb betonových mostů, kanalizací, veškerého druhu rezervoárů (nádrží), ohnivzdorných stropů, rapicových ohnivzdorných střech, podlah, betonových základů a kleneb, jezů, betonových turbínových komor, kompletní zařízení lázní domácích i veřejných atd.

Zatím prvním známým unikátním dílem firmy Podnikatelství betonových staveb L. Uhlíř, Velim u Prahy, byl most přes Tichou Orlici pod Lanšperkem u Ústí nad Orlicí. Jednalo se o značně šikmý, v Čechách dosud největší betonový most. Jeho zatěžkávací zkouška proběhla ve dnech 22. a 23. listopadu 1900. Most měl dva oblouky, každý o 14 m rozpětí, výška oblouku byla 1,65 m, síla klenby v závěrku 0,42 m. Klenba byla vybetonována na tehdejší poměry v rekordním čase, za 26 hodin.

Firma se pyšnila stavbou prvního šikmého betonového mostu I. řádu v Čechách (šikmost 54°) na okružní ulici pro královské věnné město Vysoké Mýto, pro povozy o váze do 120 q. Síla klenby v závěrku činila 30 cm,

22 Státní okresní archiv Kolín, Okresní úřad Kolín, inv. č. 708, kart. č. 252.

Stavba mostu ve Vysokém Mýtě. SOKA Kolín

klenba byla zhotovena za 24 hodin. Dále firma stavěla betonový most přes řeku Loučnou ve Vysokém Mýtě u mlýna Josefa Vajmara.²³

V roce 1902 se společníkem firmy stal Karel Herzán. Od konce roku 1901 projednával okresní silniční výbor kojetínského okresu výstavbu nového železného mostu na místě starého dřevěného silničního mostu na okresní silnici z Kojetína do Chropyně. Za přispění země nákladem asi 190 000 K se začalo počátkem července 1902 se stavbou dvou pobřežních pilířů, kterou provádělo podnikatelství betonových staveb Ludvíka Uhlíře z Velimy u Prahy. Výstavba byla spojena s komplikacemi vzhledem k tomu, že hladina řeky byla nestálá: zapršelo-li v povodí Bečvy, přihrnula se ihned velká voda a hladina řeky Moravy v několika hodinách dostoupila výše 2 m i více a změnila se v nebezpečný živel. V srpnu se začalo se stavbou pravého mostního pilíře na kojetínské straně, kde byly vodní poměry poněkud příznivější. Bylo provedeno hrazení vody při pravém pilíři jímkou 3,25 m širokou a 3 m hluboko do dna řečiště, následně prováděno hloubení uvnitř jímky pro vlastní základy pilíře, zaberanění ochranné špundovnice betonových základů, vyzdění těchto základů a vyzdění vlastního pilíře. Při zřizování jímky bylo použito k beranění pilot parního beranidla systému Lacour, které při váze 800 kg docílovalo výkonnosti rovné deseti koňským silám. Současně byl prováděn i pilíř na levém, tj. chropýnském břehu. Nový most o rozpětí 70 m nahradil starý zchátralý dřevěný most. Stálý stavební dozor ze strany silničního výboru, který byl zadavatelem stavby, byl svěřen Ing. J. Veselému, který vypracoval zadávací plány. Ze strany zemského výboru měl dozor Ing. K. Matěj z Olomouce a ze strany podnikatelství stavby

Dokončený most ve Vysokém Mýtě. SOkA Kolín

to byl stavební inženýr a geometr Karel Herzán z Prahy. Visutý železný most konstruován firmou Fanta a Jireš, sestrůjně železářské dílny, strojírný a mostárny v Praze. Délka mostu obnášela 72 metrů, výška 10,5 m a šířka 5,8 m.²⁴

V době, kdy se firma uplatnila v Kojetíně, nabídlo v září 1902 tehdy Podnikatelství betonových a monierových staveb Lud. Uhlíř, Velim u Prahy, městské radě v Kolíně předběžný návrh betonové lávky přes Labe a Dolní ostrov mající za účel spojení přímé lávky stávající a levé rameno labské přepínající s břehem na Zalabí. Vedle Ludvíka Uhlíře byl podepsán Ing. Karel Herzán, který vypracoval plány.²⁵

Firma patřila k prvním, které prováděly v Čechách a na Moravě stavby, hlavně mostů, z vyztuženého betonu. Byla první, která použila v Rakousku při mostních stavbách zakládání betonovými pilotami. V roce 1903 vystupovala pod názvem Podnikatelství staveb, Ing. K. Herzán a Lud. Uhlíř, Praha. Concessionaires du Système Hennebique Paris (Béton armé). Továrna na umělé výrobky z cementu a patentní cementové falcové tašky ve Velimi. Technická kancelář v Praze II., Vodičkova ul., palác hraběte Aichelburga. V následujícím roce se setkáváme s označením Podnikatelství staveb inž. K. Herzán a Lud. Uhlíř, Praha–Přerov. Concessionaires du Système Hennebique Paris (Béton armé). Továrna stavebních výrobků

23 Tamtéž.

24 Stavba nového mostu v Kojetíně. Hlasy z Pobečví, 1. 8. 1902. Též Nové illustrované listy, 1903, s. 375.

25 Státní okresní archiv Kolín, Okresní úřad Kolín, inv. č. 708, kart. č. 252.

Most v Kojetíně, 1903. Sokromá sbírka

VELÍM. – Technická kancelář Praha-II., Vodičkova ul., pro Moravu: Přerov, proti nádraží. V roce 1907 byl v pražském adresáři uveden Karel Herzán, úředně oprávněný stavební inženýr a geometr, Hopfenštokova ul. 676/II, a zároveň Herzán Karel inž. a Uhlíř Ludvík, podnikatelé staveb a koncesionáři systému Hennebique (tel. 3202) 676 – II Hopfenštokova ul. 1.²⁶

V přehledu, který uveřejnil odborný časopis Schweizerische Bauzeitung

v roce 1904, byly jako vynikající betonářské firmy v Rakousku uvedeny:

- Ústí nad Labem – N. Rella & Neffe, Teplická 41;
- Bregenz – Kancelář Hennebique, Villa Fünfland;
- Brno – Hrůza & Rosenberg, Radniční 1: Fischmann a Co, koncesionář Luipold;
- Černovice – Josef Proske, Karolinergerasse 88;
- Dornbirn – J. Schöch, koncesionář Luipold;
- Graz – G. A. Wayss & Co;
- Klagenfurt – L. Ratzmann, koncesionář Luipold;
- Krakov – Jakob Better, koncesionář Visintini;
- Laibach – Faleschini & Schuppler, koncesionář Luipold;
- Lvov – Kancelář Hennebique, ul. Krzyzowa 38;
- Linz – N. Rella & Neffe, Stockhofstrasse 9; G. A. Wayss & Co, Volksfeststrasse 15;
- Moravská Ostrava – N. Rella & Neffe, Privozerstrasse 10;
- Olomouc – Hrůza & Rosenberg, Koncesionář Visintini;
- Praha – K. Herzán a L. Uhlíř, II. Vodičkova: Hrůza a Rosenberg, II. Lazarská 5; G. A. Wayss a Co, II. Táborská 54;
- Přerov – K. Herzán a L. Uhlíř;
- Vídeň – Ed. Ast & Co, koncesionář Visintini, IX. Liechtensteinstrasse 41: Fritz v. Emperger, technická kancelář, Kärtnering 14: Pittel & Brausewetter, IV. Frankenberggasse 18: N. Rella a Neffe, XVII. Zimmermannngasse 12: Viktor Tischler, patentový návladní, VII. Siebenstern-

Most u mlýna Josefa Vajmara ve Vysokém Mýtě. SOkA Kolín

gasse 39; Verband österr. Portland-Zement-Fabriken, I. Canovagasse 7; G. A. Wayss & Co, I. Wallfischgasse 13;

– Terst – Carlo Coxzi, koncesionář Visintini.²⁷

Podnikatelství Karel Herzán a Ludvík Uhlíř bylo koncesionářem systému Hennebique. Z toho plynula jistá práva, ale i povinnosti. Ústřední kancelář v Paříži vedla přesné záznamy o provedených projektech, včetně plánové dokumentace a fotodokumentace. Na základě toho pak mohly být v časopise *Le Béton Armé* uveřejňovány seznamy spolupracovníků a postavené objekty.

Poprvé se s firmou působící v Rakousku napojenou na systém Hennebique setkáváme roku 1900. Jednalo se o firmu Ed. Ast & Co. z Vídně a Baumeister v Bregenz. Na 6. kongresu firmy dne 2. února 1902 byly vystavovány fotografie staveb z Vídně. V tomtéž roce ale přibyla velmi čínorodá kancelář ve Lvově, vedená inženýrem Finkelsteinem, koncesionáři na ni navázanými byli Proseke, Černovice, Sosnowsky-Zachariewietz, Lvov, Jules Reiniger, Přemyšl. Nadále v té době působila kancelář v Bregenz, kde ji vedl architekt Baumeister a koncesionářem byl E. A. Westermann, inženýr v Bregenzu. Mezi koncesionáři z Maďarska se evidentně z neznalosti ocitla firma ve Velimi u Prahy pánů Karla Herzána a Ludvíka Uhlíře. Mezi realizovanými stavbami z roku 1902 se objevují již i některé z českých zemí.

26 Státní okresní archiv Přerov, fond Archiv města Přerov, stavba Tyršova mostu, nezpracovaná část.

27 Schweizerische Bauzeitung, Wochenschrift für Bau, Verkehrs- und Maschinentechnik, 23. 4. 1904, č. 17, Beton und Eisen, Internationales Organ für armierten Beton.

Dokončený most v Přerově, 1903. Soukromá sbírka

Jednalo se konkrétně o budovu pošty v Brně a dílny Severní dráhy císaře Ferdinanda v Ostravě-Privoze.²⁸

Na 7. kongresu 11. ledna 1903 se prezentovala především lvovská agentura. V listopadovém přehledu v roce 1903 se již představila pražská kancelář nám známých dvou pánů Herzána a Uhlíře. Jednalo se o tyto realizované stavby:

- 21342 strop cukrovaru v Kolíně, majitel Adolf Richter;
- 21343 strop statku na panství Horentz, majitel Jan hrabě z Thunu;
- 21344 vodojem města Přerova, o užitečném obsahu 1 000 m³ jako součást nového vodovodu;
- 21345 strop elektrárny města Přerova;
- 21346 most přes Otavu v Katovicích,
- 21347 přechod v Unhošti u Katovic,
- 21348 strop cukrovaru v Přerově, majitel Alfred Skene.²⁹

Na VIII. kongresu a výstavě o železobetonu 10. – 12. ledna 1904 se představili koncesionáři ze Lvova, ale i z Prahy. Česká firma na panelu č. 14 představila most přes Otavu a jiný u Dolního Bezděkova, oba trémové o délce 14 m, a vodojem o objemu 1 000 m³ v Přerově. O rok později na IX. kongresu a výstavě o železobetonu 22. – 24. ledna 1905 pražští koncesionáři představili beranění pilířů mostu v Přerově parním beranidlem. Naposledy se zmínka o stavbě firmy Herzán-Uhlíř objevila v lednovém čísle časopisu v roce 1906, kdy byla zveřejněna fotografie mostu v Hroznové Lhotě.³⁰

Hennebiqueův archiv byl přenesen do Institutu francouzské architektury (IFA) na konci roku 1980 a na kongresu IFA pod názvem Archives industrielles, archives d'architecture v prosinci 1989 byl poprvé představen veřejnosti. V současnosti je možné navštívit internetové stránky pařížské instituce la Cité de l'architecture et du patrimoine na adrese <http://archiwebture.citechaillot.fr/awt/>, kde je Hennebiqueův archiv k dispozici.

Dokončený most v Přerově, 1903. Soukromá sbírka

Můžeme si představit stavby, které podnikatelství realizovalo v době od roku 1902 do roku 1908, kdy ukončilo činnost. Výše již bylo uvedeno, že v roce 1903 firma stavěla strop cukrovaru v Kolíně, jehož majitelem byl Adolf Richter, strop statku na panství Jana hraběte z Thunu, strop elektrárny města Přerova, strop cukrovaru Alfreda Skeneho v Přerově, vodojem města Přerova. Další stavbou byl most přes Otavu v Katovicích, financovaný okresním silničním výborem. Starý most byl v tom roce stržen a na původních pilířích byl postaven nový, který byl příkladem betonového mostu trémového o třech přibližně stejných polích. Rozpětí středního pole činilo 13,55 m, levého krajního pole 14,25 m, pravého krajního pole 14,10 m. Současně firma postavila silniční most přes potok Kačák v Dolním Bezděkově u Unhoště (dnes součást obce Bratronice), u nějž byla nosná konstrukce trémová o rozpětí 10 m.³¹

V této fázi vývoje firmy byl největší stavební zakázkou most v Přerově. Jednalo se o tři otvory o svělosti 21,40, 22,40 a 21,40 m, spodní plné vetknuté Monierovy klenby. Při stavbě se snažila firma o velkou propagaci svých postupů a zvala k prohlídce staveniště odborníky a studenty. Názorně to ilustruje článek v *Technickém obzoru*: „*Ze Spolku českých inženýrů v maršalství Moravském v Brně. Dne 17. října t. r. konal spolek polodenní*

28 Le béton armé, 1900 RTE, s. 4, 1902, č. 45, s. 119, 1902, č. 47, s. 161, 1902 RTE, s. 4–5, s. 21.

29 Le béton armé, 1903, č. 56, s. 133, 1903, č. 67, s. 112. Srovnej Ragott, Gilles: *The Hennebique Archives: Toward a New Corpus for Contemporary Architectural History*. *American Archivist*. Vol. 59. Spring 1996, s. 214–220.

30 Le béton armé, 1904, č. 69, 1905, č. 82, s. 36, 1906, č. 92.

31 HERZÁN, Karel: *Betonové mosty trémové a jich statické výpočty*. Praha 1904. Týž: *Stavby moderního způsobu pro účely vodovodné*. *Technický obzor*, 1904, s. 207–211, 215–217, 237–238, 244–246, 289–292, 298–300. Týž: HERZÁN, Karel: *Beton a železo v moderních stavbách*. Praha 1904.

Stavby firmy K. Herzán a L. Uhlíř na reklamní pohlednici. 1903. Soukromá sbírka

odbornou exkursi do staroslavného našeho města Přerova k prohlídce zajímavé stavby vodovodu měs. a stavby betonového mostu přes řeku Bečvu.

Exkurse této účastnil se velmi uspokojivý počet členů spolku se svým předsedou, p. zemským vrchním stavebním radou Hanamannem v čele, dle jehož projektu vodovod se staví. Na nádraží očekávali členové městského zastupitelstva p. radní Dr. Riedl a p. radní Vyplel s povozy, jakož i podnikatelé p. inž. Herzán a p. Kunz, odkudž se hned vyjelo k reservoáru na Popůvském kopci, pak ke sběrným studnám, k čerpací stanici u Lejšek a k zakoupenému mlýnu, kde zařízenou turbinou poháněn bude stroj dynamoelektrický. Na zpáteční cestě vykonala se prohlídka betonového mostu přes Bečvu v městě samém.

Veškeré stavby budují se našimi domácími podnikateli a byly právě v nejzajímavějším a poučném stadiu...

...K udržení stálé zásoby vody staví se na kopci u Popůvek betonový dvoukomorový reservoár pro 10 000 hl vody s výtlačnou výškou 30 m dle systému franc. inž. Hennebique-a, při čemž budiž podotknuto, že obvodové stěny mají tloušťku pouze 15 cm a že výška vody ve vodojemu je 4 m...

Zmínku nutno učinit také o spotřebě vody. Dnešní počet obyvatelstva činí 15 000 duší. Dle nabytých zkušeností je denní spotřeba průměrně 65 l pro osobu. Toto množství i pro Přerov by postačilo, ale vodovod zařízen na 100 l denně pro 1 obyvatele. Vzhledem na vzrůstání počtu obyvatelstva možno předpokládat 3 % roční přírůstek. Aby však nynější obyvatelstvo velkou daní na vodovod nebylo obtíženo, zřídí se jen takové části vodovodu, které na delší dobu nemohou se nechat v nečinnosti, již nyní na největší rozměry, totiž na množství, jehož se dosáhne za 25 let, kdežto ostatní rozšiřování se stane, až v budoucnu za dobu 25 let vzroste počet obyvatelstva při 3 % přírůstku asi na 31 000 duší. S touto potřebou vody má tudíž podnik ten ve svých hlavních rozměrech být asi blízko vrcholu své vydatnosti, při čemž

násoskové potrubí spojitých studní celého vodovodu bude 26 km a náklad rozpočten na 860 000 K. Stavbu reservoáru a turbinové komory dle systému Hennebique-ova buduje firma inž. K. Herzána a L. Uhlíře, kdežto ostatní stavby vodovodu zadány české firmě „První moravská továrna na vodovody a pumpy Ant. Kunze“. Čerpací a násoskové stroje dodává firma „Márky, Bromovský a Schulz“.

Most betonový je o třech obloucích a bude největším betonovým mostem v Rakousku a jediným, pokud se týče konstrukce oblouku, jehož rozpětí je 22,4 m. Oblouky armovány jsou železnou prutovou sítí při ploše lícni i rubové, a to dle systému Hennebique-ova. Ač klenby značně budou zatíženy vysokým násytem a eventuálně v budoucnosti elektrickými vozy motorovými, bylo možno vzhledem na železnou armaturu rozměry dimenzovat na 50 cm v patkách a 40 cm v záklenku. Oba pilíře návodní jsou z betonu a založeny na betonových pilotách, rovněž systému Hennebique-ova. Tyto piloty o délce 4 m, profilu čtvercového 25 cm velkého, zaraženy byly parním beranidlem o váze 1 600 kg.

Betonové piloty jsou u nás v Rakousku novinkou, která však zajisté nalezne časté aplikace, tak jak tomu je ve Francii, Belgii, Německu atd. Neocenitelné výhody pilot betonových jsou na snadě a lze právem říci, že mají budoucnost při všech stavbách vodních, mostních atd. Nové nábrežní zdi v Southamptonu, Calaci, Chautenay, Kodani zbudovány pomocí betonových pilot bez nákladného jímkování, čímž docílena značná úspora nákladu stavebního. Při stavbě mostu použito jich v Rotterdamu, Lorientu, Brumathu atd. Zarážení pilot betonových i pod ranami neúčinnějšími (v Hamburku při stavbě nádraží naráženy betonové piloty velikosti 40/40 cm zdvihadlovým beranidlem o váze 4 000 kg) postupují stejnoměrně, piloty neporušují se a trvanlivost jich jest nekonečná. V tom hlavně spočívá jejich cena proti pilotám dřevěným. Dle vlastního projektu buduje zvláštní tuto stavbu taktéž firma inž. K. Herzán a L. Uhlír, a to s tou největší přesností a zručností.

Po ukončené prohlídce mostu vykonána byla zastávka v záloženském domě, kde připraveno bylo účastníkům exkurze skvělé pohoštění. U příležitosti té omluvil Dr. Riedl nepřítomnost pana starosty a jménem zastupitel-

Hlavičkový papír firmy. SOkA Prerov

Most v Hranicích. Muzeum a galerie města Hranic

stva města projevil vřelými slovy potěšení nad uspořádanou spolkovou exkurzí do Přerova. P. doktorovi poděkoval za laskavé přijetí předseda spolku, p. vrchní stavební rada Hanamann, a projevil přání, aby důležité a vele-zajímavé stavby vodovodu a mostu dokončily se šťastně a přinesly městu očekávaného užitku. Na to ujal se ještě slova prorektor české vysoké školy technické p. prof. Inž. M. Ursiny, který projevuje plný souhlas s p. Drem Riedlem o nutnosti našeho sesílení národohospodářského a staví za vzor staroslavné město Přerov, které dává příležitost k uplatnění se české práce a českých techniků. Když byl ještě promluvil p. inž. Herzán a p. prof. Svatoš, nadešla chvíle k odjezdu. Za nejlepší nálady opouštěli účastníci město s přáním, prohlédnout si ještě jednou vzorné a veliké stavby přerovské, až budou svému účelu odevzdány.^{4 32}

Na střední a východní Moravě pracovala firma i v následujících letech. Hned v roce 1904 získala zakázku na most v Hranicích. Městská obec Hranice se usnesla 11. prosince 1903, že provede svým nákladem stavbu nového mostu přes řeku Bečvu v místě starého dřevěného na projektované okresní silnici 2. třídy Hranice–Zbrašov–Bystrice pod Hostýnem. První rozpočet pořídila firma ing. K. Herzán a L. Uhlíř 10. února 1904. Dne 7. srpna 1904 se výbor usnesl zadat stavbu zmíněné firmě. Stavba byla zahájena v srpnu 1904 stavbou pilířů až po patky oblouků. Se stavbou vrchní konstrukce bylo započato v březnu 1905 zřízením skruží pro oblouky, nosná konstrukce byla vybetonována v době od 26. června do 3. července 1905. Odskržení nosné konstrukce se stalo 19. srpna 1905.

Most sestával ze dvou otvorů po 32,5 m, které byly od sebe odděleny návodním pilířem širokým 2,40 m v patkách oblouků. Pilíře byly zřízeny z armovaného betonu. Nosnou konstrukci tvořilo šest obloukových nosníků ztužených při rubu deskou. Na těchto obloucích spočívala nosná konstrukce vozovky sestávající z podélných a příčných rovných trámů spojených mezi

sebou deskou. Celá nosná konstrukce byla zhotovena z armovaného betonu dle systému Hennebiqueova. Výška nosných oblouků obnášela 3,10 m. Na plotně mostní vozovky se nacházela vlastní jízdní dráha 5 m široká, sestávající z polokostkové dlažby kladené do písku, po obou stranách jízdní dráhy byly zřízeny chodníky v šířce po 1,5 m, které byly od jízdní dráhy odděleny kamennými obrubami a opatřeny mozaikovou dlažbou. Zábradlí bylo zřízeno z vyztuženého betonu a celý most vyzdoben osmi kusy betonových pilonů. Celkové náklady na výstavbu mostu činily 222 179 korun 46 hal. Dne 16. prosince 1905 se konala zatěžkávací zkouška, po níž byl most předán

Hlavičkový papír firmy. SOKA Přerov

k užívání, následná zatěžkávací zkouška, kolaudace včetně celého úseku silnice spolu se schválením závěrečných účtů se konala v květnu 1907.³²

V roce 1904 byl postaven most přes Veličku v Hroznové Lhotě. Jeho výstavba měla velký význam, protože v době tání, kdy ve Veličce stoupla voda, museli místní obyvatelé jezdit do Kněždubu přes Strážnici. Ve stejném období vznikl prací firmy betonový most přes Stupavku v Kyjově o rozpětí 8,50 m a betonový most přes Otavu v Střelhosticích (Střelohosticích, dnes Střelské Hoštice) se dvěma oblouky po 22 m. V Chotusicích u Čáslavi byl postaven sedmimetrový most z betonu, zhotovený firmou Herzán a Uhlíř rovněž v roce 1904. V téže době pak se stavěl most ve Smiřicích u Hradce Králové v délce 10 m. V roce 1905 byl vystavěn obloukový most u Smetanova dvora v Litomyšli, rozpětí 14 m a několik menších, blíže nezjištěných můstků.

32 Tamtéž. O přerovském mostě viz LAPÁČEK, Jiří: *Historie Tyršova mostu v Přerově*. Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2006, s. 171–222. Viz též *Technický obzor*, 1903, s. 350.

33 O mostu v Hranicích viz Státní okresní archiv Přerov, fond Archiv města Hranice, inv. č. 1036, kart. č. 233.

Most v Kelči, 2010. Foto J. Lapáček

Firma se podílela v letech 1905–1906 na stavbě plavebních komor Hořín, které jsou součástí laterálního kanálu Vraňany–Hořín, vybudovaného pro zesplavnění Vltavy do Prahy. Dvě komory překonávají spád 8,5 m a jsou uzavřeny segmentovými stavidly bratří Prášilů. Oblouky nad ohlavím byly betonovány firmou Herzán a Uhlíř postupem Hennebique a opatřeny podle návrhu architekta Sandera dekorativně propracovaným kamenným obkladem.³⁴

Koncem roku 1906 byl postaven nový železobetonový most systému Hennebique ve Valašském Meziříčí přes řeku Bečvu o dvou obloucích. Rovněž město Kelč na Moravě dalo postavit rovný železobetonový most systému Hennebique přes řeku Juhyni. Rozpětí tohoto mostu obnáší 12,30 m.³⁵

Podle novinové zprávy Hlasů z Pobečví z 10. března 1906 zadalo ředitelství c. k. státních drah stavbu vodárenské věže v Krakově české firmě podnikatelství staveb a koncesionářům systém Hennebique v Paříži Inž. K. Herzán a L. Uhlíř Praha–Velim, filiálka v Přerově. Stavba měla být provedena od základů z armovaného betonu systém Hennebique. Dále zadána též stavba hlavní kanalizace obce Hodolan u Olomouce, rozpočet 95 000 K, a stavba první části kanalizace Holešova na Moravě, rozpočet 50 000 K.³⁶

Po předcházejícím provedení regulace Litavky byl firmou v roce 1906 dřevěný most v Lochovicích nahrazen novým, na tehdejší dobu moderním betonovým mostem, neseným jedním mohutným pilířem. Vozovka byla asi šestimetrová a po obou stranách pro pěší více než metrové chodníky. Bezpečnost chodců byla zajišťována železným zábradlím, zakotveným na koncích mostu a uprostřed v betonových pilířcích. Při stavbě byla zvýšena úro-

Most ve Valašském Meziříčí. Muzeum Valašskomeziříčska

veň vozovky mostu a chodníků proti dosavadní asi o 60 cm a bylo nutno do této výšky upravit nájezdy z obou stran mostu. Nosnost mostu byla vyhovující i pro dopravní podmínky koncem 20. století.³⁷

V letech 1906–1907 firma provedla zakázku na postavení betonových mostků v Litovli, 1. Sokolská třída, 2. Na Čihadle, 3. Na Čihadle u papírny.³⁸

K účasti na výběrovém řízení na provedení železobetonových prací při stavbě chrámu Nejsvětějšího Srdce Páně v Brně-Husovicích v květnu 1907 byly vyzvány tři firmy – Herzán – Uhlíř z Prahy, Fischmann a vítězná firma Nermtut a spolek Brno.³⁹

V Černožicích nad Labem po vyhoření místního mlýna Jana Sehnoutky v roce 1892 vznikla o rok později na stejném místě Sehnoutkova tkalcovna. Roku 1907 k ní byla přistavěna moderní přádelna bavlny, jejíž betonový strop stavěla firma Herzán–Uhlíř.

Na Jubilejní výstavě v Praze o rok později postavila firma Palác klenotnictví podle plánu architekta Rudolfa Kríženeckého.

Do roku 1908 postavila firma Herzán a Uhlíř ještě obloukový most v Podbrezjah u Lublaně v Kraňsku v délce 30 m. Návrh na stavbu betonového mostu zpracoval stavební rada G. Hermann.⁴⁰

Blíže časově neurčené jsou z tohoto období stavby mostu v Bratkovcích u Příbrami, mostu přes Drnový potok v Klatovech, mostu v Močovicích u Čáslavi o délce 19,9 m a přádelny v Doudlebách nad Orlicí.

34 VOJTA, Jan: *Zdymadlo Hořín*. Pasport VCPD, 1997.

35 Hlasy z Pobečví, 25. ledna 1907, s. 3.

36 Hlasy z Pobečví, 10. 3. 1906.

37 Vyprávění o lochovickém mostu přes Litavku. <http://www.lochovice.wz.cz/obec.html>

38 Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Litovel, inv. č. 2390, kart. č. 980.

39 Archiv města Brna, fond S 13, inv. č. 22. Zápis ze dne 22. 5. 1907.

40 *Betonový most přes Sálici u Lendu*. Technický obzor, 1911, s. 251–252.

Most v Katovících v časopisu Le Béton Armé.
SOKA Přerov

Od konce roku 1906 vedli oba společníci mezi sebou jednání o podepsání nové dohody a zápisu nové společnosti. K tomu ovšem nedošlo, takže 14. listopadu 1908 oznámil Karel Herzán Krajskému soudu obchodnímu v Praze, že od června 1907 až dosud stávající podnikatelství staveb pod jménem K. Herzán a L. Uhlíř žádných staveb více nepřijímalo a v době od června do nynější doby veškeré dříve převzaté stavby ukončilo. V roce budoucím zamýšlí Ludvík Uhlíř podnikat stavby jako majitel protokolované firmy L. Uhlíř, továrna cementových výrobků a podnikatelství betonových staveb ve Velimi u Kolína, Karel Herzán pak zamýšlí v budoucím čase podnikat stavby jako úředně oprávněný inženýr. Dnem 1. ledna 1909 spo-

lečnost zrušili a požádali o vymazání z firemního rejstříku.⁴¹

Ludvík Uhlíř zůstal v roce 1909 ve firmě sám. Oznámil, že bude svoji živnost, podnikatelství staveb concessionaires du système Hennebique Paris (Béton armé), pak výrobu cementového zboží v Přerově pod firmou: „Lud. Uhlíř“ provozovat a v této živnosti firmu značit. Ve Velimi byly postaveny další dílny na výrobu betonových žlabů pro zabezpečovací zařízení dráhy. Tyto výrobky odebíralo ředitelství drah pro zabezpečovací zařízení po celé rakousko-uherské monarchii. Veškeré zboží bylo vyráběno ručně. Zaměstnanců zde bylo zaměstnáno 25. Pro dovoz zboží na dráhu se drželi koně.

V roce 1912 byl proveden výmaz firmy v dosavadní podobě a Ludvík Uhlíř založil 17. července 1912 firmu Českomoravské podnikatelství pro betonové a železobetonové stavby, továrna na výrobky z cementu Lud. Uhlíř v Praze-Velimi-Přerově, společnost s o. r. se sídlem firmy v Praze II. Václavské náměstí č. 26. Předmětem podniku bylo převzetí závodu Ludvíka Uhlíře ve Velimi a Přerově, provozování betonářského závodu a podnikatelství betonových a železobetonových i jiných staveb, výroba zboží ce-

mentového, prodej a koupě výrobků do oboru toho spadajících, jakož i zakládání, koupě nebo pacht továrních podniků k výrobě této sloužících, jakož i účastenství na podnicích příbuzných oborů. Výše kmenového kapitálu představovala 340 000 K. Jednateli se stali Ludvík Uhlíř a Julius Heger, majitel velkomlýnu v Přerově. Ke dni 28. června 1912 bylo ohlášeno zřízení odštěpného závodu. Podle obsahu notářského spisu z 13. května 1912 založili Ludvík Uhlíř, továrník ve Velimi, Jaroslav Uhlíř, majitel domu v Přerově, Dr. Ing. Gustav Pelikán na Král. Vinohradech čp. 1287, Ing. Cand. Emanuel Pelikán, tamtéž, Julius Heger, majitel velkomlýna v Přerově, Žofie Kryšková, vdova po advokátu v Přerově, Dr. Ing. Artuš Lederer v Dejvicích čp.

263, Jan Jaroslav Pospíšilík, účetní v Přerově, Ing. Richard Provazník v Záhřebu, Jaroslav Tlapák, majitel realit ve Velimi, Dr. Ing. Karel Hromas, stavební rada v Přerově, a Josef Hanousek, majitel domu v Praze VII čp. 285 – společnost s ručením omezeným. Přínos představoval mj. dům čp. 1183 v Přerově, v ceně 125 000 K. Obchodní soud v Praze povolil usnesením z 5. ledna 1923 zápis zrušení a likvidace společnosti Českomoravská stavební společnost s r. o. v Přerově a postoupil žádost Krajskému soudu v Olomouci, aby bylo též zapsáno zrušení a likvidace odbočky v Přerově do rejstříku. Krajský soud v Olomouci vymazal 4. dubna 1925 firmu Českomoravská stavební společnost s o. r. v likvidaci z obchodního rejstříku.⁴²

Během toho se Ludvík Uhlíř přestěhoval do Brna, kde byl přihlášen k pobytu 30. května 1919, na adrese Biskupská 6. Jako předchozí bydliště uváděl Vídeňské Nové Město, Illnergasse 9.

Most v Hroznové Lhotě v časopisu Le Béton Armé.
SOkA Přerov

41 Státní oblastní archiv Praha, fond Krajský soud obchodní Praha, stavební společnost Velim, kart. č. 2067.

Most v Litovli, 2010. Foto J. Lapáček

Do podnikového rejstříku při Krajském soudu civilním v Brně byla zapsána 30. listopadu 1929 firma Kompressbeton, podnikatelství staveb L. Uhlíř a spol. Brno, sídlo Brno, Biskupská 6, hlavní závod, Olomouc odštěpný závod, Na Letné, Klicperova 9. Jednalo se o veřejnou společnost, působící od 1. července 1929. Společníky byli ing. Bohumil Šulc, aut. civ. inženýr stavební a geometr v Brně, Biskupská 6, Ludvík Uhlíř, podnikatel staveb, Brno, Biskupská 6, ing. Jaroslav Uhlíř, Olomouc, Klicperova 9.

Firma projektovala a prováděla veškeré stavby jak inženýrské, tak stavitelské. Prováděla konstrukce z betonu dusaného i armovaného: mosty, stavby továren, stavby vodní, kanalizace měst i závodů továrních, práce předběžné, návrhy, výpočty, rozpočty a znalecké posudky. Dále zde byla speciální výroba chodníkových ploten a obrub z nejtvrďšího umělého kamene přítomné doby – „Korunditu“. Podle vlastní propagace se jednalo o nejstarší českou firmu v betonových pracích, založenou roku 1888. Na firemním dopisu se nachází obrázek železničního mostu o osmi pilířích na řece Laborci, zakládaných v tekoucím písku.

Další existence firmy závisela od výsledku sporu firmy s erárem o 616 000 Kč, rozhodnutí mělo padnout v Bratislavě. Firma byla založena na dobu do 31. prosince 1932, výmaz veřejné obchodní společnosti byl proveden dne 13. února 1935.⁴³

Karel Herzán oznámil u pražského magistrátu, že budu provozovat živnost podnikatelství staveb a na základě toho mu byl magistrátem, jakožto úřadem živnostenským, vydán živnostenský list ze dne 30. května 1909:

Most v Litomyšli. SOKA Přerov

Technická a stavební kancelář, úředně oprávněný stavební inženýr Karel Herzán. V adresáři z roku 1910 byl uveden jako oprávněný stavební inženýr a geometr, majitel technické kanceláře a koncesionář systému Henebique, docent české techniky (tel. 3202) 233 – II Riegrovo nábřeží 26.

Dne 25. června 1912 byl do obchodního rejstříku proveden zápis firmy „Technická a stavební kancelář úředně oprávněný stavební inženýr Karel Herzán“. Začátkem roku 1922 nastoupil do nové firmy Ing. Karel Herzán, technická a stavební kancelář společnost s r. o., předchozí byla vymazána 17. ledna 1922. V polovině 20. let 20. století byla jeho firma uváděna jako Ing. Herzán Karel, technická a stavební kancelář spol. s r. o., II., Podskalská tř. 335 (1912). Kapitál: 340 000 Kč, z toho 317 000 Kč v apports. Společníci: Ing. Karel Herzán, Ing. Karel Tuček, Bohumil Škarda. Specializace: Konstrukce z dusaného a armovaného betonu. V roce 1935 sídlil na adrese Praha-Podolí/XV, Riegrova (Pulkavova) 243 (t. 42961).⁴⁴

Ing. Karel Herzán v letech 1907 a 1908 samostatně vypracoval definitivní kanalizační plán Přerova. V letech 1908–1910 firma Karla Herzána postavila v Postoloprtech na místě starého visutého mostu o rozpětí 99,18 m z roku 1853 nový most přes Ohři o třech klenbách z prostého betonu. V roce 1911 provedla firma ve Zruči nad Sázavou přes Sázavu klenbu mostu o rozpětí 38 m.

42 Tamtéž. Viz též Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc, inv. č. 1336, kart. č. 84.

43 Moravský zemský archiv v Brně, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, firemní agenda, spis zn. A X 269, kart. 136. Viz též Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, inv. č. 2789, kart. č. 153.

44 Státní oblastní archiv v Praze, fond Krajský soud obchodní v Praze, spis. značka A VI-40, kart. č. 10112. Industrie-Compass 1926/27. Wien 1926, s. 423.

Most U Lužického semináře v Praze, 2010. Foto J. Lapáček

Most přes Botič v časopisu Český svět 1910–1911. Foto ing. Kutina

Podle projektů vypracovaných mostním odborem bývalého místodržitelství v Praze, jemuž tehdy stál v čele Ing. Vilém Weingärtner, postavila firma Karla Herzána v letech 1911–1913 nový železobetonový most místo

starého mostu dřevěného přes Labe v Nymburku (tři otvory se světlostí 35, 40 a 35 m) a v roce 1916 přes Berounku v Lahovicích u Zbraslavi (tři stejné otvory o 40 m).

V roce 1914 se zahájily práce na výstavbě pohyblivého jezu na Labi v Předměřicích nad Labem, říční km 274,315, který měl nahradit původní pevný jez, vzdouvající vodu do Labského náhonu. Stavbu jezu provedla firma Ing. Karel Herzán z Prahy s dokončením v roce 1917. Vedle jezu na pravém břehu byla v letech 1916–1923 postavena vodní elektrárna. Nevhodné založení celé stavby však způsobilo, že se roku 1932 vodní dílo zřítilo.

V okolí Poděbrad byly regulační práce zahájeny v roce 1903. Stavba zdy-
madla byla zahájena v roce 1914 a stavba elektrárny v roce následujícím. Jez byl zakládán na slínovcovém poloskálním podloží. Vodní elektrárna byla – vzhledem k výskytu tekoucích písků ve stavební jámě – zakládána na betonových pilířích až 8 m vysokých. Stavební práce prováděly firmy Zdenko Kruliš, A. Lanna, Ing. Jaroslav Hanauer, Ing. Vladimír Vlček a Ing. Karel Herzán. Železné konstrukce a strojní součásti dodaly firmy První Českomoravská továrna na stroje v Praze, bratři Prášilové v Libni, Josef Prokop a synové v Pardubicích a Železoprůmysl v Přelouči. Elektrická zařízení dodala firma Křížík v Karlině. Na stavbě přitom pracovalo také okolo 50 italských válečných zajatců.

Stavba elektrárny v Nymburku byla součástí rozsáhlé úpravy Labe v Nymburce, které byly prováděny v letech 1914–1923 na základě vodocestného zákona z roku 1901, v rámci vodní cesty Mělník–Jaroměř. Vodní cesta měla tvořit, pomocí průplavu labsko-dunajského (Pardubice–Přerov–Bratislava), spolu se splavným Labem a Dunajem, světovou vodní dráhu Hamburk–Mělník–Bratislava–Oděsa. Tímto krokem mělo být propojeno Severní moře s mořem Černým. Projekty a stavební plány byly vypracovány stavebním dozorcím a konstrukčním oddělením „Ředitelství pro stavbu vodních cest v Praze“ za součinnosti několika strojíren a stavebních firem.

Zemní práce na komoře, plavebních kanálech, opevnění břehů a vyzdění komory byly provedeny firmou A. Lanna v letech 1920–1922, montáže železných konstrukcí v roce 1922 (dodávky firem Breutfeld – Daněk Praha, Ing. Schwarz Praha, Ing. V. K. Formánek Kolín, Akc. spol. Škodovy závody Plzeň). Komorou bylo proplavováno od začátku roku 1923.

Firma Lanna (Praha – Lysá nad Labem, pozdější Prefa) prováděla také stavební práce na jezu a opevnění řečiště. Kontrolou po čtyřech letech provozu bylo konstatováno, že „stavby a úpravy tyto provedeny byly firmou A. Lanna svědomitě, ze stavebních hmot účelu vyhovujících“, železobetonové konstrukce dodala firma Ing. K. Herzán – Praha.

Projekt obecních domů čp. 36/III a čp. 37/III v Madlonově ulici v Rokycanech měl podle přání vedení města naplnit ideál nového „republikánského“ bydlení. Nešlo tedy úzce o „sociální“ byty, v tom smyslu, že by se jednalo o minimalisticky skromnou, chudinskou architekturu. Naopak, na dvou nových domech byly použity některé progresivní technologie, jako například okenní překlady z železobetonu. Beton se uplatnil i ve zdivu sklepů, betonářské práce prováděla v roce 1922 firma K. Herzán z Prahy, na základy byly položeny asfaltové izolační desky.

Reklama firmy v časopisu Technický obzor 1906

Karel Herzán stavěl také pilíře státního silničního mostu přes Jizeru v Debři u Mladé Boleslavi v letech 1922 a 1923, vodárenskou věž v Dobřanech (Plzeň-jih) po roce 1920, a v roce 1924 železobetonový most přes nádraží v České Třebové, který byl pojmenován podle stavitele „Herzánův“. V roce 1960 byl ale zbourán železničním vojskem za plného provozu.⁴⁵

V Praze se ing. Karel Herzán věnoval vedle přednáškové činnosti na Českém vysokém učení technickém také projektování a propagaci železobetonu jako stavebního materiálu.

Dne 30. prosince 1904 a 13. ledna 1905 ve 13. a 14. schůzi týdenní Spolku architektův a inženýrů v království Českém přednášel Karel Herzán, docent na c. k. České vysoké škole technické „O novém směru ve stavitelství mostním“. Na závěr po něm žádal vrchní ing. Dvořák některé vysvětlivky týkající se mostu z vyztuženého betonu u Rudolfa a pokusů projektovaných ing. Herzánem na Letné.⁴⁶

To nás přivádí k projektu, kde Ing. Karel Herzán uplatnil všechny své dosavadní zkušenosti a teoretické znalosti. Jednalo se o projekt mostu korunního prince Rudolfa, přejmenovaného za první republiky na Mánesů. První veřejnou soutěž vypsal správa města v roce 1904 v květnu. Porota zhodnotila počátkem roku 1905 její výsledky a rozhodla se jednoznačně pro návrhy mostů železných. Jejím mluvčím byl profesor Velflík. Ve své zprávě přednesené 13. října 1905 ve Spolku architektů a inženýrů v Království českém označil za nejlepší projekty obou zúčastněných strojíren, Českomoravské a Bratří Prášilů. Jako blýskání na časy na později realizovanou konstrukci betonovou se objevil v této soutěži návrh železobetonového mostu se třemi pilíři v řece, tedy se čtyřmi poli, od Ing. Karla Herzána a arch. Antonína Balšánka. Jako návrh odporující podmínkám soutěže byl podán „mimo soutěž“ a jako takový porotou neposuzován.

Velflíkova zpráva vyvolala ve Spolku architektů a inženýrů v Království českém zevrubnou diskusi, která vyplnila tři bouřlivé večery v říjnu 1905 a vyústila v tento zcela protichůdný výsledek a doporučení: „Pokud

Základy Palackého pomníku v Praze, muž vpravo K. Herzán. AM Praha

se týče stavby mostu, seznal spolek, že poloha vůči světovému panoramatu hradčanskému nedovolí, aby provedena byla jakákoliv železná konstrukce vrchní. Doporučuje se uvažovat o vyzvednutí pobřeží a o třech pilířích v řece a připustit do soutěže i vyztužený beton.“

Městská rada tento závěr přijala. Mostní odbor pak vypracoval návrhy se třemi pilíři a s konstrukcí jak železnou, tak i betonovou. Obec pražská vypsala novou soutěž a k účasti na ní vyzvala všechny tři tehdejší pražské mostárny (Českomoravské strojírny, Bratří Prášilové, Pražské akciové strojírny) a také Ing. Karla Herzána, autora návrhu železobetonové konstrukce v první soutěži. Lhůta pro odevzdání soutěžních návrhů byla předepsána do konce května 1906.

V této nové soutěži Ing. Karel Herzán a arch. Antonín Balšánek setrvali na svém původním návrhu ze soutěže předchozí s železobetonovými klenbami s pilířky v cípech. Jiný samostatný návrh podal ing. František Mencl. Ve svém posudku ze 4. dubna 1907 pochválili znalci horlivost městských inženýrů, stanovili pořadí podle očekávaných stavebních nákladů (Herzán, Mencl, Trča, mostárny Prášilova, Rustonka a mostárna Českomoravská), a konečně doporučili železobeton, pakliže se připustí zvýšení pobřeží o dalších 50 cm.

Na rozdíl od soutěže předchozí odmítla tentokrát městská rada tento posudek svých znalců zcela bezohledně, zavrhla všech sedm projektů a nařídila mostnímu odboru připravit projekt na osvědčený most kamenný, ale

45 Srovnej JOSEF, Dušan: *Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1999.

46 *Zprávy o týdenních schůzích Spolku architektův a inženýrů v král. Českém*. Technický obzor, 1905, s. 46–47.

Pavilon klenotnictví na Jubilejní výstavě v Praze, 1908. Soukromá sbírka

s oblouky segmentovými. Po různých peripetiích se nakonec rozhodlo vytvořit z kvádrů pouze průčelí a římsy kleneb s klouby, kdežto jádro klenbového zdiva provést z betonu. Pod tlakem zcela mimořádných okolností mohly pak být uplatněny různé pokrokovější zkušenosti, získávané zatím při souběžných přípravách betonového mostu Hlávkova, např. klouby ve vrcholech a patkách a vysazení patních kloubů na konzolky. Projekt v tomto duchu přepracoval Ing. Nový, který už vedl stavbu pilířů mostu a pak i most celý až do ukončení stavby 11. března 1914. Šéf úřadu Ing. Jiří Soukup, roztrpčen všemi těmi událostmi, odešel v březnu 1913 předčasně do výslužby. Zástupcem a od roku 1926 i nástupcem se stal Ing. František Mencl, který přípravu projektu a studijní podklady pro tento most vedl v mostním odboru, později ve spolupráci s Ing. Novým. Ten pak propracoval v souladu s postupem a vývojem stavby konečný projekt a používal při tom jednotlivosti a novinek, prosazovaných Ing. Františkem Menclem při bojích o konstrukci betonového mostu Hlávkova, jako tři klouby, patní klouby na konzolách, betonové jádro kleneb, které zase přinesl projekt Ing. Karla Herzána a které naznačovaly další vývoj od betonových k mostům železobetonovým po první světové válce.⁴⁷

Podruhé promluvil Ing. Karel Herzán o projektu mostu z vyztuženého betonu, vypracovaném s arch. Antonínem Balšánkem, na týdenní schůzi Spolku architektův a inženýrů v král. Českém v roce 1906 a dokládal, že v cizině se užívá vyztuženého betonu při monumentálních stavbách.⁴⁸

V drobné publikaci Pražské mosty z roku 1904 napsal tehdejší stavební rada při pražském magistrátu Jiří Soukup, že starý dřevěný můstek pod Karlovým mostem v Lužické ulici, dlouhý 21 m, se v nejbližší době přestaví v železný nebo betonový soustavy Hennebiqueovy a zkrátí se na rozpětí 9,5 m. Ve schůzi městské rady 3. března 1905 bylo skutečně schváleno, aby sboru obecních starších bylo navrženo povolení nákladu na nový beto-

nový most přes Čertovku u Lužické ulice na místo dřevěného můstku. Ve schůzi obecních starších 6. března k tomu byl schválen náklad 33 328 K.⁴⁹

Most byl rekonstruován a dnes překračuje těsně za Karlovým mostem Čertovku ve směru od ulice Na Kampě k ulici U Lužického semináře. Jedná se o zdobený monolitický železobetonový trámový překlad s litinovým zábradlím. Délka mostu je na návodní straně 8 metrů a na povodní 25 metrů (správce udává délku mostu 10,90 metrů), šířka mostu je 7,5 metrů, po obou stranách vozovky má most úzké chodníky. Zcela identický mostek vede přes Botič v parku Folimanka, prakticky pod Nuselským mostem. Zatím nelze zjistit autora projektu, případně stavitel.

Zakládání na železobetonových pilotách se stávalo pomalu úspěšnou alternativou k používání tradičních dřevěných pilot. Při budování nového Palackého pomníku na vltavském nábřeží v Praze se ukázalo, že pod vybraným místem jsou zhruba deset let staré navážky mocnosti až devět metrů (vyplnění prostoru za novou ochrannou nábřežní zdí). Teprve pod nimi byla únosná zemina vysoké mocnosti. Bylo tedy rozhodnuto odkopat čtyři metry navážek a z této úrovně zaberanit 8,5 m dlouhé železobetonové piloty. Příčný řez pilotou byl čtverec o straně 25 cm. Pilota byla vyztužena čtyřmi ocelovými pruty průměru 20 mm. Beton byl míchán v poměru 1:3. Z celkové délky 8,5 m bylo 3,5 m zaberaněno až do rostlé zeminy a 5 m zůstalo v navážkách. Beranění bylo prováděno novým patentovaným beranidlem Mencks. Závaží váhy 1 600 kg dopadalo na pilotu vážící 1 300 kg z výšky 1,5 m. Celkem bylo pod budoucí pomník zaberaněno 111 pilot, které měly přenášet zatížení 3 000 t.

Vodárenská věž v Dobrušce
v časopisu Český svět 1907–1908

47 FISCHER, Jan – FISCHER, Ondřej: *Pražské mosty*. Praha 1985, s. 107–108.

48 *O výsledku konkurence na most u Rudolfa*. *Technický obzor* 1906, s. 11–16.

49 SOUKUP, Jiří: *Pražské mosty*. Praha 1904, s. 75. *Technický obzor*, 1905, Zprávy spolku architektů a inženýrů v král. Českém k č. 11.

Železobetonový sloup Saxonia v nabídce firmy L. Uhlíř.
Soukromá sbírka

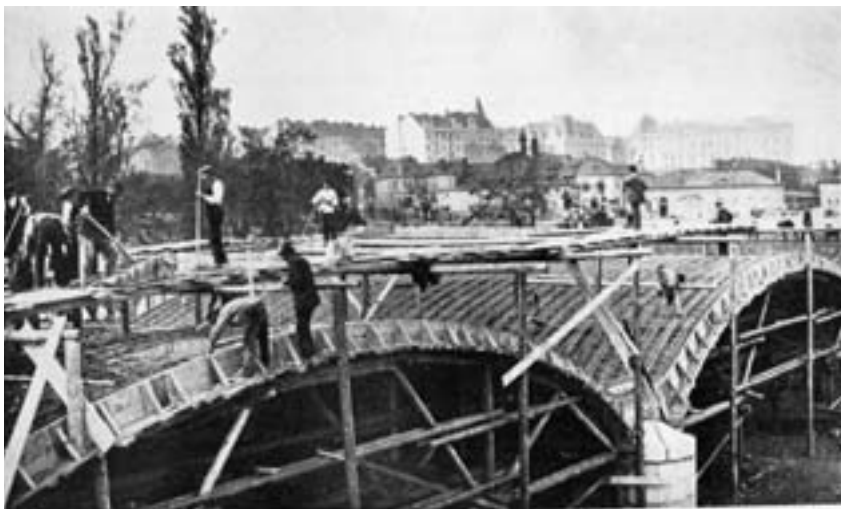
Všechny piloty byly úspěšně osazeny podle projektu inženýrů Karla Herzána a Vladimíra Vlčka z Prahy během léta roku 1909.

Pražská městská pojišťovna rozšiřovala v roce 1910 své místnosti novostavbou ve dvoře a v traktu do Klimentské ulice. Novostavbu ve dvoře tvořily jednopatrová budova, vrchní patro sloužilo za dvoranu a přízemí za skladiště nebo garáž. Protože vyztužený beton nedocházel v návrzích českých architektů ještě toho upotřebení, které bylo již jinde běžné, v budově obrácené do Klimentské ulice bylo provedeno pouze několik menších stropů z betonu, ve dvorním traktu však byly projektovány stropy i střecha betonové, konstrukce měla sestávat ze dvou řad cihelných pilířů, nesoucích žebrovaný strop. Herzá-

nova firma navrhla ředitelství pojišťovny změnu návrhu v tom smyslu, aby byla získána pro dvoranu úplně nová prostora vynecháním vnitřních cihelných pilířů a nahrazením vnějších zesilujících pilířů pilíři z vyztuženého betonu, jež by se daly vytvořit jako svislé rámové opěry. Ředitelství návrh uvítalo a zadalo podnikatelství inž. K. Herzána provedení konstrukce.⁵⁰

Firma Ing. K. Herzán v roce 1910 provedla úspěšně zakrytí 232 m dlouhého úseku potoka Botiče před jeho vyústěním do Vltavy pod Vyšehradem. Je to dosud dobře sloužící žebrovaná konstrukce na rozpětí 9,50 m. Navazuje těsně na portálovou část už pod vltavským podběžím, provedenou současně s přilehlou nábrežní zdí v roce 1904, ale ještě s použitím železných nýtovaných nosičů a se zapuštěnou vozovkou (velmi omezená stavební výška) ze želez Zorés.⁵¹

Při stavbě mostu u Štvanice, Hlávkova, a to jeho části od ostrova Štvanice k holešovickému břehu, se městská rada už neobracela na své mimoúřední znalce z vysokých škol a vypracováním projektu a vedením stavby pověřila přímo městský stavební úřad, a to Ing. Františka Mencla s archi-

Stavba Hlávka mostu v Praze v časopisu Český svět 1910–1911

tektem Pavlem Janákem. Sbor obecních starších povolil pro tuto část mostu celkem náklad 1 500 000 K. Při veřejném ofertním řízení se zúčastnily čtyři zdejší firmy: Ing. K. Herzán, Ing. B. Hollmann a sp., Ing. Kapsa a Müller a Bří. Pažoutové, oferty obnášely okrouhle 945 000 K, 1 003 000 K, 1 054 000 K a 1 166 000 K (bez nákladu na levý pobřežní pilír, bez dlažeb, výběren a plastických dekorací). Stavba byla svěřena Ing. Karlu Herzánovi, jenž byl nejlevnější a provedl již obloukové mosty betonové v Postoloprtech a ve Zruči v Čechách, v Hranicích a Přerově na Moravě a v Podbrezjah v Kraňsku. Lhůta stavební byla určena na 18 měsíců, od 2. dubna 1910 do 2. října 1911, ovšem bez provedení náspu, dlažeb a výběren.⁵²

Karel Herzán byl autorem několika prací, kterými pomáhal šířit znalost nového stavebního materiálu. Nejprve je uveřejňoval v časopise Technický obzor, potom je vydával, obvykle vlastním nákladem, v rozšířené verzi. V prosinci 1903 pronesl v týdenní schůzi spolku architektů a inženýrů v Praze přednášku na téma Beton a železo v moderních stavbách. Následujícího roku tato přednáška vyšla tiskem.⁵³

50 LEDERER, Aleš: *Rámová konstrukce v pražské městské pojišťovně*. Technický obzor, 1911, s. 141–143.

51 FISCHER, Jan – FISCHER, Ondřej: *Pražské mosty*. Praha 1985, s. 101. Srovnej Ottova encyklopedie nové doby. 1. díl. S. 693.

52 MENCL, František: *Betonový most přes Vltavu u Štvanice v Praze*. Technický obzor, 1912, s. 135–139, 141–145, 147–150, 158–161. FISCHER, Jan – FISCHER, Ondřej: *Pražské mosty*. Praha 1985, s. 101–102.

53 *Beton a železo v moderním stavitelství*. Technický obzor, 1904, s. 14. HERZÁN, Karel: *Beton a železo v moderních stavbách*. Rozš. a pozn. doplněná přednáška, pronesená dne 11. prosince 1903 v týdenní schůzi spolku architektů a inženýrů v Praze. Praha 1904. Srovnej *Beton a železo v moderních stavbách*. Statický výpočet trámových konstrukcí betonových. Technický obzor, 1904, s. 137.

Hlavičkový papír firmy. SOkA Prerov

V roce 1904 vyšly v Technickém obzoru dvě jeho studie, které pak ještě téhož roku vyšly i samostatně.⁵⁴ Dne 30. prosince 1904 a 13. ledna 1905 ve 13. a 14. týdenní schůzi Spolku architektův a inženýrů v král. Českém přednášel Karel Herzán O novém směru ve stavitelství mostním.⁵⁵ V následujícím roce uveřejnil článek pod názvem Betonové piloty a použití vyztuženého betonu při zakládání. Hned v roce 1907 se pokusil reagovat na článek Ladislava Krýsla O stavbách betonových, armovaných železem. Nedohodl se však s redakcí na rozsahu a napsal alespoň krátké prohlášení.⁵⁵

Po dvaceti letech vydal pojednání Nový způsob stanovení pojízdných odporů na železnici adhesní a teorie zastavování vlaků brzděním a hned v roce následujícím práci pod názvem Teorie vyrovnávací nádrže při hydrocentrálách. V Technickém obzoru téhož roku vyšel článek Nový způsob výpočtu betonových průřezů vyztužených i v části tlačené. Poslední prací, kterou z jeho pera známe, je *Encyklopedie stavebního inženýrství*. Text. I. Stavitelství železniční. II. Stavitelství silniční. III. Práce zemní a tunelové. IV. Zakládání staveb. Praha 1930. K tomu pak vyšly i tabulky.⁵⁶

Karel Herzán se dostal do technických slovníků díky svému vynálezu, který dostal označení Herzánův strop. Je dutý, ze železobetonu, s rovným

54 HERZÁN, Karel: *Stavby moderního způsobu pro účely vodoodné*. Technický obzor, 1904, s. 207–211, 215–217, 237–238, 244–246, 289–292, 298–300.

HERZÁN, Karel: *Stavby moderního způsobu pro účely vodoodné*. S dod. předpisy pro stavby z betonu a železa. Dopln. otisk z Technického obzoru, 1904. Praha 1904.

HERZÁN, Karel: *Betonové mosty trámové a jich statické výpočty*. Technický obzor, 1904, s. 113–115, 121–123, 129–131.

HERZÁN, Karel: *Betonové mosty trámové a jich statické výpočty*. Dopln. otisk ze Zpráv spolku architektův a inženýrů v království Českém, 1904. Praha 1904.

Dále se v časopise objevily dvě zprávy od Karla Herzána. *Betonový most obloukový v Turíně*. Technický obzor, 1904, s. 119. Týž, *Betonové mosty trámové a jich statické výpočty*. Technický obzor, 1904, s. 214.

podhledem, v principu jsou to dvě desky ze železobetonu (soustavy Monierovy), spojené spolu žebrem (soustavy Hennebiqueovy). Spodní deska je asi 3 cm silná, vyztužená kulatými železy o průměru 5 mm, jednotlivá žebra jsou od sebe vzdálena 70–110 cm. Horní deska je 4–6 cm silná a vyztužená železy v obou směrech. Při zřizování se provádí nejprve deska spodní, na ni se uloží ramenáty a vybetonují armovaná žebra a na konec se vybetonuje deska horní, na kterou se ukládá přímo podlaha. Bednění (ramenáty), obalené rákosovými rohožemi, zůstanou po zabetonování ve stropě.⁵⁷

Hlavičkový papír firmy. SOkA Prerov

Je s podivem, jak se povědomí o působení především Karla Herzána postupně vytratilo. Uvědomme si například, že František Mencl, spoluprojektant šesti posledních pražských mostů, se s železobetonem obeznamoval u Ing. Karla Herzána.

55 HERZÁN, Karel: *Betonové piloty a použití vyztuženého betonu při zakládání*. Technický obzor 1906, s. 127–129, 130–134, 140–141, tab. 14–15.

KRÝSL, Ladislav: *O stavbách betonových, armovaných železem*. Technický obzor, 1906, s. 240–242, 252–253, 275–278.

Prohlášení K. Herzána. Technický obzor, 1907, s. 68, 108.

HERZÁN, Karel: *Kritická úvaha k článku „o stavbách betonových, armovaných železem otisknutému v „Technickém Obzoru“ v čís. 33, 34 a 36 ročníku 1906, a vydanému jako zvláštní otisk s titulem: Statické výpočty pro konstrukce betonové*. Technicko-literární dokument. Praha 1907

56 HERZÁN, Karel: *Nový způsob stanovení pojízdných odporů na železnici adhesní a teorie zastavování vlaků brzděním*. Praha 1927.

HERZÁN, Karel: *Teorie vyrovnávací nádrže při hydrocentrálách*. Praha 1928.

HERZÁN, Karel: *Nový způsob výpočtů betonových průřezů vyztužených i v části tlačené*. Technický obzor, 1928, s. 337–338, 358–360, 377–379.

Encyklopedie stavebního inženýrství. Text. I. Stavitelství železniční. II. Stavitelství silniční. III. Práce zemní a tunelové. IV. Zakládání staveb. Praha 1930. K tomu pak vyšly i tabulky.

57 Ottova encyklopedie nové doby. 4. díl. S. 1101.

Hlavičkový papír firmy. MZA Brno

Stanislav Bechyně vzpomínal na své profesní začátky takto: „Můj vstup do inženýrské praxe v roce 1911 se kryje s počátky betonového stavitelství u nás. Vytužování betonu železem je největší vynález ve stavebnictví, který úplně změnil jeho tradiční formy, trvajících od nepaměti, několik tisíciletí. Úspěšně se vyvíjel především ve Francii ve 2. polovině 19. století. K nám, protože jsme přímých styků s Francií neměli, se dostal železobeton s jistým zpožděním přes Německo a Vídeň. Počátky betonového stavitelství byly velmi obtížné a některé nezdary, k nimž v této době rozvoje nutně docházelo, vyvolávaly nedůvěru k této nové stavební hmotě. Obrat

nastal teprve tehdy, když s prováděním železobetonových konstrukcí začali vynikající inženýři – statikové, kteří vlastním zkoumáním a využitím praktických zkušeností, získaných v zahraničí, se postupně stali průkopníky železobetonu.

Byli to zejména Herzán, Holman, Jirásek, Lederer, Reich, Skorkovský a Vrána. Založili stavební podniky, které se vyvíjely v tvrdé konkurenci mezi sebou, ale také s ocelovými stavbami. Soutěž s těmito byla často nerovná, poněvadž oceláři měli rozvětvené styky v kruzích investorských a byli hospodářsky mocnější. Tato těžká, ale úspěšná konkurence betonářů s oceláři však také urychlila rozvoj betonového stavitelství.

Na technických školách v českých zemích byla výuka o železobetonu zavedena teprve roku 1900 profesorem Klofnerem v Praze a Riegrem v Brně.

Sám jsem na technice o železovém betonu mnoho neslyšel, jen improvizované výklady asistenta Kasala ve cvičeních ze staveb silničních. Všichni inženýři, kteří vstoupili do praxe betonářské, museli si své znalosti doplňovat. Poněvadž jim vysoká škola dala důkladné základní vzdělání ve statice (profesoři Šolín, Bažant), osvojili si teorii betonu a její zvláštnosti, vyplývající z jednotlivosti velmi rychle a naučili se v betonu úspěšně konstruovat.

*Hlavním pramenem poučení a informací se nám stal časopis Beton und Eisen, který založil a vedl berounský rodák Fritz von Emperger. Ten také později vydal technickou příručku Handbuch für Eisenbetonbau.*⁵⁸

Ještě v závěru prvního desetiletí 20. století František Klokner v knize, která je považována za první ucelený souhrn tehdejších praktických znalostí o železobetonu, využíval Herzánovy práce a jeho stavby k dokumentaci uplatnění železobetonu. O dvacet let později dokonce napsal: „Ač zásluha ostatních našich inženýrů, kteří se o propracování a provádění těchto stavebních typů průmyslových a o rozvoj stavitelství ze železového betonu vůbec u nás zasloužili, nemá zde býti zmenšována tím, že je tu neuvádíme jmény, přece je naší povinností, abychom tu jmenovali alespoň jediného z nich, jakožto průkopníka železového betonu u nás, ing. K. Herzana, který hned na počátku rozvoje tohoto moderního staviva u nás propočítal a provedl řadu vzorných staveb a který i první o nich psal. (Viz např. jeho spis Beton a železo v moderních stavbách z roku 1904.)“⁵⁹

Karel Šiška v témže roce ve studii o silničních mostech prohlásil: „Třeba se dále zmínit o průkopnické práci Ing. Karla Herzána, jenž vystavěl u nás první větší železobetonové mosty, a to na Moravě přes Bečvu v Přerově roku 1903 (tři otvory o svělosti 21,40, 22,40 a 21,40 m, spodní plně vetknuté klenby) a v Hranicích roku 1905 (dva otvory po 32,50 m, spodní upnuté klenby žebrované, čili Hennebiqueovy, železobetonová mostovka na sloupkách). Jak vidět, navázaly i zde první železobetonové mosty na tvar mostů kamenných.“⁶⁰

Je zřejmé, že přerovský železobetonový most stavěný firmou Karel Herzán a Ludvík Uhlíř systémem Hennebique, jehož byli oba výše jmenovaní pánové koncesionáři, patří k velmi významným technickým a architektonickým počínům ve své době a představuje milník v používání nového stavebního materiálu – železobetonu – v českých zemích.

Bohužel vlivem ne dost jasných životních osudů obou stavitelů, ale především v důsledku válečných událostí, se ztratilo povědomí o tom, co přerovský most znamenal v historii stavitelství u nás. Zničení mostu dne 8. května ustupující německou armádou, podobně jako i oběma autory projektovaných a realizovaných mostů v Hranicích a Valašském Meziříčí představuje nenahraditelnou ztrátu.

Tyto skutečnosti vedly k tomu, že stále ještě nebyla doceněna úloha, kterou firma Karel Herzán a Ludvík Uhlíř svými stavebními aktivitami sehrávala na začátku 20. století na Moravě, v Čechách a celé rakousko-uherské monarchii.

58 Ing. František Mencl šedesátníkem. Technický obzor, 1939. Věstník SIA, 1939, s. 20. POKORNÁ, Marie: Stanislav Bechyně. 2. část. Příbyslavský čtvrtletník, 4, 2009.

59 KLOKNER, František – FIEDLER, Josef: Vyztužený beton. Jeho upotřebení a výpočty hlavně k účelu pozemního stavitelství. Praha 1909.

KLOKNER, František: Stavitelství nejnovější doby v našich zemích. In: Československá vlastivěda. Díl IX. Praha 1929, s. 511–542.

60 ŠÍŠKA, Karel: Silniční mosty. In: Československá vlastivěda. 6. díl. Praha 1930, s. 434–435.

Václav Krejčí

85 let trvání Klubu filatelistů v Přerově (1. část do roku 1945)

První pokus o založení klubu

V časopisu *Obzor* č. 272 vyšla 30. listopadu 1922 tato výzva: „*Filatelisté! Každý stát má své poštovní známky a taky naše republika má historické známky a milovníky, kteří tyto známky sbírají. Vyzýváme všechny filatelisty z našeho města a okolí, aby se srazili v jeden spolek a navzájem se poučovali a podporovali. Proto je žádám, aby se dne 3. prosince 1922 v 10 hodin dopoledne dostavili na Horní náměstí č. 9, kde porokujeme o dalším.*“

Autorem této první výzvy a tím i duchovním otcem organizované filatelie v Přerově byl vrchní měřický rada Radomír Nitsche. Narodil se 25. dubna 1867 v Křivoklátu v Čechách a zemřel v roce 1945 v Přerově. V době výzvy byl už ve výslužbě. Podle dochovaného zápisu se však v jeho domě sešlo jen sedm zájemců: fotograf, inspektor státních drah, vrchní poštovní oficiál, student, oficiál a krejčí. A tak se pro malý zájem založení klubu filatelistů neuskutečnilo. Dnes z domu zůstal jen vstupní portál a schodiště, které jsou kulturní památkou. Při stavbě Závodního klubu ROH Přerovských strojiren byl dům spolu se sousedním hostincem U kapličky po geologickém průzkumu začleněn dle projektu tak, že chráněné části zůstaly zachovány. Časem vícekrát změnil majitele.

Sběratelská činnost byla tehdy velmi různorodá. Sbíraly se známky razítkované, z různých států světa. Rakousko-Uhersko vydávalo poštovní známky od 1. června 1850. Československé známky byly tehdy novinkou, protože první známka vyšla 18. prosince 1918. Tento den se nyní připomíná jako *Den československé známky*. Autorem byl světově proslulý malíř a grafik Alfons Mucha. Jeho *Hradčany* byly vydávány potom v dlouhé řadě 26 hodnot nezoubkovaných i zoubkovaných známek, v různých barevných odstínech, na různém papíru, od roku 1918 do roku 1920. V roce 1919 byly vydány ještě známky *Legionářské* od Jakuba Obrovského a v prosinci velká směs přetištěných zbytků rakouských i uherských známek v emisi *Pošta československá 1919*. Bylo tedy již co sbírat a třídit, radit se i poučovat.

Založení klubu filatelistů

Po uplynutí 15 měsíců došlo k novému jednání Antonína Ratiborského s dirigentem Rybičkou, členem filatelistického klubu v Holešově. Jeho výsledkem bylo svolání Krajské sjezdové schůze českých filatelistů na 10. února 1924 do Akciového pivovaru v Přerově. Na ní byl zvolen pětičlenný přípravný výbor přerovského klubu. Ustavující valná hromada 13. dubna 1924 zvolila předsedou inspektora státních drah Josefa Kainara. Další schůze se konaly v Mazáčově hostinci U cukrovky v Kojetínské ulici naproti cukrovaru.

Na mimořádné valné hromadě 16. června 1924 byl zvolen dvanáctičlenný výbor, jehož úkolem bylo vypracování spolkových stanov a přihlášení klubu k registraci. Bylo usneseno i přistoupení ke Svazu československých filatelistických spolků v Praze. Spolkové stanovy schválila Zemská správa politická v Brně 22. listopadu 1924 a podala přerovskému okresnímu úřadu zprávu o zapsání klubu do spolkového registru.

Období první republiky

První řádná valná hromada úředně již existujícího Klubu filatelistů v Přerově a okolí (dále jen klubu) se konala 15. prosince 1924. Za účasti 13 členů zvolila předsedou klubu účetního Františka Němečka a místopředsedou soustružníka Ferdinanda Göttlichera. Jednatelům klubu se stal hospodářský praktikant Vilém Domes a hospodářem soukromý úředník Josef Wolný. Bylo zvoleno i sedm dalších členů výboru a dva náhradníci. Třináct přítomných členů tak ustavilo akla-

Radomír Nitsche ve své pracovně. SOkA Přerov

mací jedenáct funkcionářů a dva náhradníky.

Na 2. valné hromadě 18. ledna 1926 byl předsedou klubu potvrzen František Němeček. Podle usnesení valné hromady se klub přemístil do Akciového pivovaru. Spolková místnost se ale nadále poměrně často měnila, od restaurací, pivovaru a Městského domu až po restauraci I. třídy na nádraží. Klub ji volil podle prostoru a finančních možností. Změna sídla nebude už dále uváděna. Až do pololetí se členské ani výborové schůze ale nekonaly, pokladní hotovost se snížila na 61 Kč a klub upadl do naprosté nečinnosti. Teprve 19. listopadu 1926 v Městském domě se členská schůze pokusila uvést klub v další uspokojivou činnost a vyrovnat finanční ztráty.

Rozhodující se stala 3. valná hromada, která se konala 4. února 1927 v Městském domě. Tamní hoteliér Josef Bejr (52 let) vstoupil do klubu teprve v průběhu roku 1926. Již v tomto nepříznivém roce prokázal zřejmě své organizační schopnosti a byl zvolen předsedou klubu. Místopředsedou se stal František Polame.

Hostinec U Cukrovky ve Švehlově ulici. SOkA Přerov

Do čela klubu se tak dostal muž, který potom řídil jeho činnost až do konce roku 1938. Tím nastala nová éra klubu, protože hoteliéroví zřejmě nechyběly podnikatelské nápady ani iniciativa a mohl dát k dispozici i místnosti pro společenské akce a výstavní činnost. Jednatele a hospodáře valná hromada postupně měnila podle potřeby. Střídání hlavních funkcionářů i počet členů klubu jsou v tab. 1 za celých 85 let.

Po několika jednáních výboru bylo rozhodnuto valnou hromadou uspořádat v Městském domě ukázkovou Propagační výstavu poštovních známek ještě v témže roce, ve dnech 16. až 23. října 1927. Pozoruhodné bylo to, že přerovští sběratelé spolu s kluby v Prostějově, Holešově, Kroměříži, Olomouci i Slaném měli již k dispozici tolik výstavního materiálu, že ho mohli rozčlenit do pěti výstavních tříd podle obsahu exponátů:

- I. třída: Sbírkky mládeže do 18 let.
- II. třída: Sbírkky pro pokročilé a) Evropa b) zámoří.
- III. třída: Speciální sbírkky.
- IV. třída: Ceniny a známky na dopisech.
- V. třída: Zkusmé tisky, razítka apod.

Z Brna vystavoval dánský konzul Alfred Weinberger ukázkou sbírkky rakouských známek z roku 1850, tedy z prvního roku jejich vydávání! Nákladem klubu byl pro orientaci vydán katalog výstavy. O průběhu a úspěchu výstavy přinesly zprávu noviny Právo, ročník VIII, č. 47, z níž vyjímáme (upraveno): „Ač se jedná o mladý klub, uspořádal výstavu, která krásnými a obdivuhodnými sbírkami a cennými objekty docela naplnila dekorovanou malou dvoranu Městského domu. Výstavnímu výboru patří poděkování, že obecenstvu bylo poskytnuto něco v Přerově dosud neviděného, což ve svém uváděcím proslovu podotkl pan starosta profesor Dr. Božek-ký.“ – Dále článek obsáhle uvádí všechny významné osobnosti, které výsta-

vu navštívily, a podrobně popisuje exponáty. Zdůrazňuje i to, že „poštovní erár tam otevřel poštovní výstavní úřad s vlastním výstavním razítkem, který neustále obléhán bezvadně a bez stížnosti fungoval a prodal za několik tisíc korun poštovních známek“.

Vystavovatelům byly uděleny tři čestné ceny:

I. cena věnovaná Svazem čs. filatelistických spolků v Praze – československý dukát předsedovi Josefu Bejrovi,

II. cena věnovaná panem Krebsem z Nového Jičína – československý dukát majoru Ladislavu Branému z Kroměříže,

III. cena věnovaná Ing. Weisem a ředitelem Bredlerem – a to ve známkách studujícímu a členu přerovského klubu Vilémovi Bittnerovi.

Ceny i další čestná uznání a diplomy za sběratelskou činnost byly předány na přátelském večírku, uspořádaném v Městském domě 9. listopadu 1927.

V roce 1929 na dny 2. a 3. listopadu byl svolán do Přerova Zemský sjezd, na který byli pozváni zástupci všech klubů filatelistů v ČSR. První den se konal společenský večer s přednáškou JUDr. Mlčocha o poštovníctví a zábavní část programu, jež obsahovala čísla taneční, zpěvní i prózu. Druhý den se konaly odborné rozpravy a filatelistická burza. Jakkoli byl propagační cíl sjezdu splněn, po stránce finanční skončil schodkem 5 000 Kč, na jehož úhradu musel klub uzavřít půjčku u Občanské záložny, která ho zatížila na několik let.

Nový člen klubu Richard Langer, hoteliér, věnoval klubu rukopis klavírního partu *Pochod filatelistů*. Teprve po letech byla skladba nahrána laskavostí ředitele Základní umělecké školy Bedřicha Kozánka v Přerově Mgr. Jiljího Hlocha a jeho zástupce Bohumila Kratochvíla vedoucí klavírního oddělení Mgr. Martou Netopilovou. Kompaktní disk s nahrávkou je přílohou 1. dílu klubové kroniky. Autor pochodu však dlouho členem Klubu nebyl. Už 2. ledna 1931 se přestěhoval do Ostravy.

Po zahájení 7. řádné valné hromady dne 16. ledna 1931 v restauraci p. Skřečka byla Josefu Bejrovi vyslovena neobmezená důvěra, vysloven dík za činnost a obětavost pro klub a byl spolu s předáním diplomu jmenován prvním čestným členem klubu. Potom byl opět zvolen předsedou. Činnost klubu se ustálila na výměnných schůzkách, kolování nabídek známek jednotlivců i obchodníků a obdivuhodně častými přednáškami filatelistických funkcionářů z ústředí i specialistů z moravských klubů.

Významnou událostí byla mimořádná valná hromada, která se konala 23. února 1935, na níž byly projednány nové stanovy klubu. Návrh nových stanov byl schválen a v nich i nový název a sídlo klubu: KLUB FILATELISTŮ V PŘEROVĚ. Na základě schválených stanov bylo pořízeno nové kulaté klubovní razítko.

Středomoravské výstavy v Přerově se klub zúčastnil výstavkou známek majora Branného. Zakoupený podíl Středomoravské výstavy ve výši 100 korun byl věnován Spolku pro postavení památníku T. G. Masaryka.

Do čestného výboru výstavy PRAGA 1938 byli určeni Josef Bejr a prof. František Pittner.

Po vzniku nových klubů filatelistů v dalších městech bylo třeba zorganizovat jejich odbornou součinnost. Toho se ujal nově založený Svaz československých filatelistických spolků. Protože v jeho práci nepanovala právě ideální odborná shoda a demokratické způsoby jednání, Klub filatelis-

tů v Přerově a okolí v roce 1933 z této organizace vystoupil. Od té doby si dlouho podržel punc rebela. Po dvou letech se podařilo centrálně zpracovat nové stanovky s respektováním připomínek klubů i ustavit novou ústřední organizaci. Valná hromada v lednu 1937 se proto usnesla podat přihlášku, na základě zasláního prospektu a podmínek, do Jednoty československých filatelistů v Praze. Členský příspěvek tehdy činil 2 Kč ročně.

Čtrnáctá valná hromada 12. ledna 1938 zvolila nový výbor klubu, jehož předsedou zůstal, s odůvodněním, že po mnoho let vede přerovský klub v dobách dobrých i zlých stále k většímu rozmachu i rozkvětu, Josef Bejr. Tomuto novému výboru přisoudil osud povinnost vést klub právě v době pohnutých událostí léta a podzimu toho roku.

Ještě 11. března 1938 byla vydána pamětní série 20. výročí bojů čs. legií v první světové válce. V létě byla vydána 18. června 1938 emise známek X. všeslovenských sokolských her v Praze a 26. června 1938 Mezinárodní výstava poštovních známek PRAGA 1938. Málo platné bylo pozvedání sebevědomí českých občanů, když fašistické síly pozvedaly drzost rozvratníků. Třimilionová menšina německých občanů byla na české země přece jen příliš.

V Mnichově byla uspořádána mezinárodní konference Anglie, Francie, Itálie a Německa, která 29. září 1938 bez účasti ČSR uzavřela dohodu o odstoupení Německu všech okresů našeho území, ve kterých žilo více než 50 % německých obyvatel, která byla jako diktát 30. září 1938 přijata prezidentem a vládou ČSR. Slovensko reagovalo 6. října 1938 vyhlášením autonomie. Totéž učinila i Podkarpatská Rus 12. října 1938. Přihraniční území byla po vzoru Německa obsazena Maďarskem. Takto se stát pokusil setrvat jako celek. Byly vydány ještě pamětní známky *Zemská výstava v Plzni a v Košicích* a 11. prosince 1938 portrét M. R. Štefánika.

Poslední smutná emise 20. výročí vzniku ČSR byla vydána téměř jako ironie osudu 15. prosince 1938. V roce 1939 byly vydány už jen známky potvrzující nové uspořádání Druhé republiky: *I. zasedání slovenského zemského sněmu v Bratislavě 18. ledna 1939 a I. zasedání sněmu Karpatské Ukrajiny 15. března 1939*, právě v den obsazení českých zemí nacisty. Portrét *T. G. Masaryk* 23. dubna 1939 byl vydán v době, kdy už stát ČSR neexistoval. V prosinci byla známka vzata z oběhu.

Uspořádání Druhé republiky netrvalo ani půl roku. České země byly obsazeny Německem 15. března 1939, v den, kdy s obsazením prezident Emil Hácha vyslovil v Berlíně souhlas. Statut tohoto uspořádání tzv. protektorátu Čechy a Morava byl vymezen Hitlerovým dekretem z 16. března 1939, který nenesl žádné znaky státní existence. Byla to prostá okupace.

Okleštěné Slovensko reagovalo rychle už 14. března 1939 vyhlášením samostatné Slovenské republiky a Podkarpatská Rus byla po vzoru Německa obsazena 18. března 1939 Maďarskem, za tři dny po prvním zasedání svého sněmu.

Počínaje mnichovským diktátem (od října 1938) docházelo k obsazování československého území v pohraničí, kde postupně končila platnost československých známek. V dalších letech okupace (1939–1945) platily na našem území poštovní známky tzv. protektorátu Čechy a Morava, Slovenského státu a okupačních států, jejichž pošty působily na našem území. Vzhledem k tomu, že právní kontinuita Československa zůstala zachována, považují se tyto známky za známky cizích států.

Josef Bejr se zúčastnil vedení Klubu do konce roku 1938. Pak však události a jeho postavení hoteliéra mu další činnost už nedovolovaly a 5. ledna 1939 se vzdal své funkce. Klub jeho rozhodnutí přijal a do výroční valné hromady, která se konala za měsíc, ho řídil první místopředseda František Pittner. Patnáctá valná hromada 9. února 1939 zvolila nového předsedu klubu, technického úředníka Františka Vykydala. V pohnutém období okleštění republiky uspořádal klub v roce 1939 ještě sbírku pro uprchlíky z okupovaného území.

Období nesvobody

V roce 1939 po okupaci se začal nebývale zvětšovat zájem o filatelii. Filatelisté byli donuceni změněnými politickými poměry co nejdříve si doplnit chybějící známky Československa, dokud je bude možno získat snad ještě za přijatelnou cenu. Soudili, že i u nás nastane podobná situace, jaká nastala po obsazení Rakouska Němckem (pozn. autora: rakouské známky byly sešrotovány). Ačkoli zásoba našich známek byla dostatečná a potřebám filatelistů by dostačovala, byly v krátké době přímo zhltnuty. Nikoli samotnými filatelisty, nýbrž obchodníky a většinou lidmi, kteří dosud nejevili o filatelii žádný zájem. Byly skupovány celé archy známek. V důsledku nepřiměřeného stoupání cen známek byly v krátkých intervalech vydávány katalogy, předstihující konkurenci ve zvyšování cen. Překotné stoupání cen vyvolalo nedostatek známek, zvláště hledanějších druhů, a bylo příčinou jejich padělání, nebo alespoň pokusů o vyrobení padělků. Časem tato horečka ustala a bylo jen otázkou času, zda spekulanti na ní vydělají, nebo budou nuceni prodat levněji, než nakoupili.

Na valné hromadě, svolané na 24. ledna 1940, byl znovu zvolen předsedou František Vykydal. Uvedme hned, že se stal druhým váženým předsedou klubu a vedl ho po všechna léta i na konci 2. světové války až do února 1946.

Po delší debatě se schůze usnesla založit klubovní album známek, jež by trvale zůstalo majetkem všech členů klubu. Návrh předložil II. místopředseda klubu Jindřich Chytil, který ještě téhož roku zemřel. Nebylo to rozhodnutí šťastné. Pro členy nemělo valný význam. Sběrka nemohla být k nahlédnutí během schůzek z bezpečnostních důvodů, zejména proto ne, že známky byly ukládány jen do zásobníku a bylo je

František Němeček.
SOKA Přerov

Josef Bejr. SOKA Přerov

František Vykydal.
SOKA Přerov

možno snadno zcizit. Ve sbírce byla uložena část klubového jmění, a tak ji její správce pečlivě střežil a měl ji zamčenu doma. Při změně funkcionáře bylo třeba provést pečlivou kontrolu, zda některá známka nechybí. V úpravě na albové listy ji nezpracovával nikdo. Přesto toto usnesení platilo ještě dlouhou dobu a rozhodnutí o zastavení pořizování sbírky padlo až o několik desetiletí později. Muselo k němu dojít, protože sbírka nikomu a ničemu nesloužila, zejména ne k propagaci filatelie.

Klub dostal protektorátní příkaz, aby z klubových stanov vyškrtнул všechna slova, vztahující se k bývalému Československu, respektive k Československé republice. Členská schůze, konaná 6. března 1940, uctila památku prezidenta T. G. Masaryka. Klubová kronika uvedla k 1. červnu 1940 seznam členstva. Obsahoval jméno a příjmení, rok narození, zaměstnání a bydliště všech členů. Je z něj zřejmé zejména jednak průměrné stáří, jednak společenské postavení členů. Většina byla ze střední a vyšší třídy městských a drážních úředníků, obchodníků, učitelů a lékařů.

V roce 1941 se oslavovalo stoleté trvání železnice z Vídně do Přerova i stoleté výročí narození skladatele Antonína Dvořáka. Klub k tomuto výročí vydal vlastní pamětní list, jehož návrh vypracoval člen klubu Emil Křemen. Se svolením vládního komisaře města Přerova byl použit štůček z městského muzea, znázorňující příjezd prvního vlaku na přerovské nádraží. List vytiskla firma Novina. Byl opatřen známkami s kuponem právě vydanými k výročí Antonína Dvořáka. To bylo velmi případné, protože parní lokomotivy a nádraží byly velkou láskou skladatele. Náklad listu byl omezen a splnil nad očekávání svůj úkol. V krátkém čase byl vyprodán, četným nabídkám a požadavkům obchodníků nebylo vyhověno. A tak je dodnes ceněným filatelistickým artefaktem.

Na úhradu nákladů za pronajaté místnosti pro nedělní výměnné schůzky vybíral klub příspěvek 50 h od účastníka. Za rok 1941 tak bylo vybráno 992 korun od 1 442 návštěvníků. Účast v průměru 28 filatelistů na každé schůzce, včetně prázdnin, svědčí o vysoké návštěvnosti a velkém zájmu o filatelii. Klub odebíral od filatelistické přepážky pošty v Praze 500 kusů sérií známek.

Od následující valné hromady 22. února 1942 zastával funkci jednatele, matrikáře, kronikáře a tiskového referenta Jan Domes, který byl ještě téhož roku jmenován řádným členem výboru Ústředí českých filatelistických spolků v Praze.

Ceny známek v této době, zejména starších známek Československa, dosáhly vrcholu. Série 19 známek Československa s přetiskem Böhmen und Mähren – Protektorát Čechy a Morava se prodávala až za 1 000 korun a v zápětí, když se obchodníci zbavili zásob, klesla cena na polovinu. Tak se do oběhu dostaly tzv. příležitostné známky. Ti kdo je prosadili do výroby, je také ve velkém skoupili a pak jejich ceny neúměrně zvyšovali. Z filatelie se stala známková burza. Skuteční filatelisté mohli známky dostat přímo od pošty za nominální hodnotu a cenová horečka jim mohla být celkem lhostejná.

Všech 22 hodnot dosud vydaných protektorátních známek bylo vyměňováno za nové, s novou úpravou. Už nemělo jít o známky státu Čechy a Morava, ale o německé známky s hlavičkou:

Deutsches Reich
Böhmen und Mähren
Čechy a Morava

V září 1942 uspořádal klub přednášky Vilibalda Eliáše, úředníka Českomoravské banky z Prahy, a Bohumila Ševčíka, redaktora časopisu Český filatelista. Prvý přednášel o leteckých známkách Československa do všech podrobností, druhý o poměrech v Ústředí, i o filatelistickém prostředí v Praze. O měsíc později přednášel v Přerově Karel Basika, tajemník Ústředí, o známkách Podkarpatské Rusi a známkách s průsvitkou. Nedělních schůzek se v tomto roce zúčastnilo 2 431 návštěvníků!

V roce 1943 nedošlo ve vedení klubu k žádným změnám. U členů se projevil značný zájem o známky okupovaných území Generálního Gouvenermentu, Belgie a Holandska. Někteří členové byli přihlášení u Ústředí jako jejich stálí odběratelé. Už tehdy, dva roky před koncem druhé světové války se počítalo s tím, že o tyto známky bude po jejím skončení velký zájem sběratelů.

Ministerstvo pošt vrátilo klubu 910 korun, kterými byly předplaceny – a pak nedodány, známky Podkarpatské Rusi. V tomto roce byl zrušen poštovní úřad Praha I – filatelie a distribuci poštovních známek převzaly podle objednávek pošty – v Přerově pošta Přerov 2.

Dne 8. října proslovili na klubovní schůzi tajemník Ústředí Karel Basika přednášku na téma Pošta československá 1919 a Jan Mrňák o Významu dopisu ve sbírce známek.

Je zapsáno, že valnou hromadou konanou dne 13. února 1944 dovršil klub 20 let svého trvání. Není to přesné. Klub nevznikl tehdy, kdy se poprvé sešli zájemci o jeho ustavení, nýbrž tehdy, jak je uvedeno v první kapitole. K tomuto výročí byl vydán jen v českém znění – proti tehdy platným předpisům – Upomínkový list.

Podrobnou zprávu o dosavadní činnosti klubu podal valné hromadě jednatel Jan Domes, který byl brzy nato zatčen gestapem. Korespondenci klubu se však podařilo zachránit. Byla včas ukryta v archivu Městského úřadu v Přerově členem klubu Františkem Kopečným, který na úřadě pracoval. Po osvobození si ji zase mohl vyzvednout, protože byl zvolen jednatelem po Janu Domesovi.

Klub měl v tomto roce 296 členů, z nichž 21 % bydlelo mimo Přerov. V té době byl jedním z nejstarších a největších moravských klubů. V kronice je k tomuto výročí uvedeno pozoruhodné rozdělení členů podle povolání takto:

Soukromí úředníci	49	Soukromníci	2	Státní zaměstnanci	12
Příslušníci policejní strážě	4	Profesoři a učitelé	18	Dělníci	1
Zaměstnanci státní dráhy	33	Ekonomové	2	Studující a žáci	12
Lékaři	4	Obchodní cestující, zástupci, příručí	17	Duchovní	1
Obchodníci	24	Hoteliéři a restauratéři	2	Soukromí zaměstnanci	11
Ženy v domácnosti	4	Samosprávní úředníci a zaměstnanci	16	Zvěrolékaři	1
Živnostníci	23	Lékárníci	2	Zaměstnanci státní pošty	8
Čišníci	3	Řemeslníci	15	Důstojníci ve výslužbě	1
Techničtí úředníci	19	Drogisté	2	Úředníci a zaměstnanci peněžních ústavů	7
				Zubní technici	1

Z tabulky lze učinit přibližný závěr, že filatelie byla, a asi stále je, sběratelským oborem členů se středním a vyšším vzděláním, vzhledem k tomu, jaké osobní vlastnosti a teoretické i praktické znalosti od sběratele vyžaduje.

Stagnace, která nastala ve všech odvětvích následkem dlouhotrvající války, postupně oklešťování českých podniků i činností spolkových, se projevila také ve filatelii. Po celé správní období až do května 1945 vedení klubu veškeré práce jen povšechně udržovalo. Valná hromada Ústředí a valné hromady klubů se v obvyklou dobu za správní rok 1944 nekonaly.

Výbor klubu filatelistů při jubilejní valné hromadě 13. 2. 1944. SOkA Přerov
Na obrázku stojící zleva: František Volek, Josef Patočka, Eduard Král, Vladimír Vosmanský, Josef Pražák, Sládek, Emil Křemen, prof. Tlustý, Hugo Lubeník, Jan Spáčil. Sedící zleva: Bedřich Schwarzer, Hon, Breinek (nebyl členem výboru), František Vykydal, Jan Domes, Alois Kloss.

Teprve v květnu 1945 se i filatelisté dočkali vytoužené svobody a zase se vnesl život do klubové činnosti. Bylo potřeba zejména okamžitě zrušit známky s obrazem Adolfa Hitlera a s pokořujícím nápisem Deutsches Reich – Böhmen und Mähren.

Vražedná německá justice si vyžádala oběti i z řad našich členů. Členka Marie Dřevojánková byla odsouzena k smrti zastřelením a popravena 1. června 1942. Prvního května 1945 byl zavražděn nacisty typograf Otto Valenta, a téhož dne padli v boji za svobodu výpravčí vlaků Karel Majer a úředník Bohuslav Sobek. Několik členů klubu si odpykalo tresty v žalářích a koncentračních táborech. Čestný člen a nejstarší člen klubu filatelistů a první iniciátor jeho založení vrchní měřický rada v. v. Radomír Nitsche v roce 1945 zemřel.

Jan Jirka

Kdy a kde se v Přerově hrál olympijský sport zvaný curling

Ve Sborníku Státního okresního archivu v Přerově z roku 2000 popsal autor František Rašfák historii tělovýchovy a sportu v Přerově do roku 2000. Marrně jsem však v této stati hledal zmínku o tom, že by se v Přerově hrál dnes už olympijský sport curling.

Curling, německy Eisschiessen, se hraje na ledě, nebo někdy i na asfaltu a cílem hry je dostat závaží do terče víckrát než soupeř. Hra je skotského původu a hraje se na sportovních stadiónech v Calgary (Kanada) až na 24 pásech. Encyklopedie sportu z roku 1988 uvádí, že hra je rozšířená v severní Evropě, v horských střediscích Evropy, např. ve Švýcarsku, v USA a Kanadě a má více národních variant. Oficiálně se hraje na úzkém pásu hladké ledové plochy (42 x 4,27 m) a na konci hřiště jsou velké kruhové terče o průměru až 3,66 m, obvykle modro-červeně zbarvené. Terče jsou od sebe vzdáleny 35 m. Hraje se obdélným závažím o délce 29 cm a výšce 11 cm ze speciální žuly, nebo umělé hmoty s vyhlazeným spodkem a pevným držadlem shora. Soutěží jednotlivci, nebo čtyřčlenná družstva a hráči si vyměňují strany. Na každé straně hrají čtyři hráči, kteří v 10–12 kolech posouvají závaží, aby zůstalo v terči. Terče mají průměr 27–30 cm, výšku 8–14 cm, průměr rukojeti 6 cm a závaží váží pro muže 4,5 kg až 6 kg, pro ženy 4 až 6 kg. Hráči mohou odmetat z cesty závaží ledovou tříšť a mohou v průběhu soutěže vyrazet závaží soupeře.

Sport mnozí viděli až v televizních přenosech z 20. zimních olympijských her v Turíně, protože curling, neboli metaná na ledě, byl oficiálně zařazen mezi olympijské sporty až na 18. ZOH v Naganu v Japonsku a tam pozornost české veřejnosti byla zaměřena zejména na lední hokej, kde jsme se stali jako Česko olympijským vítězem. Podrobné reportáže však český divák viděl až z 21. ZOH ve Vancouvru 2010.

Protože jsem si tento druh sportu pamatoval z dob války 1942 až 1944, šel jsem po stopách, abych tento sport Přerovanům připomněl. Avšak skoro nikdo si už na jeho provozování v Přerově nepamatoval, protože pamětníci této hry už dnes nežijí, nebo jsou starší 85 let. Hlavně chybějí písemné záznamy, neboť SK Přerov za války své almanachy nevydával a Sokol Přerov, na jehož stadionu se za války curling hrával, měl zakázanou činnost. Také přerovský deník OBZOR v letech 1941 až 1945 nevycházel, a proto velmi cenné ústní informace mně poskytl pamětník, bývalý tenista Ing. Jiří Pavelka, který mé vzpomínky na válečnou dobu doplnil. Jemu tedy patří dík za to, že jsem mohl tuto informaci Přerovanům po letech poskytnout v podrobnostech, které by snad už nikde nenašli.

Mnoho lidí si dodnes už jen pamatuje, že hráči běhali po hřišti se smetákem a tak odraženému kotouči usnadňovali cestu po ledě. Německý cur-

ling používá jednoduché závaží s kovovým spodkem, které bylo vzorem pro soutěžení v curlingu Přerovanům hrajícím tuto neobvyklou hru za války ve 40. letech.

Víme určitě, že se v Přerově hrála na sokolském stadionu asi v letech 1943–1944. Zakladatelem a propagátorem této hry v Přerově byl Ing. Vilém Brant z rodiny místního obchodníka, který hrál lední hokej v době studií za nejlepší český hokejový klub té doby, LTC Praha, a za války pak hrál lední hokej jako střední útočník za SK Přerov. Dalším propagátorem byl František Vrba, jeden ze dvou synů majitele obchodu s textilem na náměstí firmy Vrba a Pražák, který se věnoval také tenisu. Mezi organizátory patřil i hokejový a atletický rozhodčí Ladislav Polame, zaměstnaný na důchodkovém úřadě místní radnice. Zjistili jsme, že jednotlivé tréninky a soutěže organizoval SK Přerov a zúčastňovali se jich také hráči Viktorie Přerov.

Hrálo se na hřišti, které bylo zprvu vytyčeno mezi průjezdem na stadion v sokolovně (vedle Brabantska) a hudebním pavilonem na stadionu, další rok se plocha posunula na kluziště sokolského stadionu. Závaží tehdy používaná byla zhotovena ze dřeva s kovovým spodkem (bez rukojeti), avšak s dřevěným svislým držadlem, a o hru byl v Přerově zájem. Pořádaly se jednoduché soutěže v rámci okresu. Škoda, že se nezachovaly tiskové záznamy nebo i plakáty.

Jan Mikulík

Učitelé v Předmostí – vlastivědná činnost a historie školní archeologické sbírky

Úvod

„Ještě veliké kosti obrů ve vršku pod Skalkou předmosteckou vykopávají, zuby tak veliké jako pěst, jako hlava člověči etc., žebra jako břevce i rohy veliké též se nalézaly” – tak zní nejstarší písemná zmínka o nálezích velkých zvířecích kostí na předmostském návrší.¹ Údaj zaznamenal písař a biskup jednoty českých bratří Jan Blahoslav (1523–1571), rodák z Přerova, v Gramatice české vydávané v letech 1551–1557, v přídavecích k první knize. Tuto nejstarší písemnou zprávu o archeologických nálezích v Předmostí u Přerova zpřístupnil Ignác Hradil a Josef Jureček v roce 1857 vydáním rukopisné Blahoslavovy Gramatiky české objevené v Tereziánské bibliotéce ve Vídni.

Po více jak tři sta letech tuto unikátní historickou zprávu potvrdili reálnými objevy první badatelé. V čele s „otcem moravské archeologie“ Jindřichem Wanklem odkrývali koncem 19. století pod mohutnými sprašovými návějemi u západního vstupu do Moravské brány jednu z nejvýznamnějších archeologických lokalit středního a mladého paleolitu v Evropě. Na úbočích předmostských vápencových skalních útvarů Skalky a Hradiska byly uskutečňovány důležité archeologické objevy. Střetávali se zde přední badatelé té doby. Předmostí se dostalo do centra odborného zájmu a vzbudilo velký zájem mnoha soukromých sběratelů i laické veřejnosti.

Již první archeologické objevy se však dostávaly do střetu s dynamicky se rozvíjející těžbou nerostných surovin – lomového kamene, vápence a cihlářské hlíny, která nenávratně ničila vzácné důkazy historických osídlení a měnila tvar návrší. Devastující těžba, spolu s nově vznikajícími cihelnami postupně obemykajícími prstencovitě centrální návrší, během několika desetiletí zcela vymazala původní tvar krajiny. Podoba zemědělské obce rozkládající se svými zahradami na úrodných spraších okolo hřbetu z devonských vápenců obklopeného jezírky minerálních vod zanikala. Výzkum archeologické lokality od začátků přesahoval možnosti prvních badatelů. Nebyli schopni, a nebylo to ani v jejich možnostech, zachránit do budoucna rekonstrukční obraz tak významné lokality v jejím plném rozsahu a významu.

Rychle postupující odtěžování předmostského návrší spojené s výjimečnými archeologickými nálezy, které byly okamžitě a kompletně odváženy prvními badateli, i nekontrolované sběry laických sběratelů neušly bystrým pozorovatelům z řad kantorů předmostské školy. Záznamy ve školních kronikách svědčí o jejich úsilí soustředit aspoň zlomek archeologického materiálu v prostorách školní budovy a tyto uchovat a vystavit pro budou-

1 KLÍMA, Bohuslav: *Lovci mamutů v Předmostí*. 1. vyd. Praha 1990, s. 20.

Obr 1. „Pohled na část onoho pahorku, pod nímž zkopány byly předměty z předpotopní doby mamutů v zahradě J. Chromečka.“ Autor textu i foto J. Tomčík. SOKA Přerov

cí pokolení v místě nálezů. Nenechával je lhostejným ani pohled na mizející přírodní krásy předmostského návrší, snažili se zdokumentovat krajinné úkazy a mnohdy sami zachránili a popsali odkryté památky. Všimli si i života obce – lidových zvyků, charakteru řemesel, typu zástavby, pozemků a názvů tratí. Bez jejich cenných záznamů bychom dnes stěží sestavovali původní obraz Předmostí.

Před více jak sto lety byly položeny základy školních archeologických sbírek, které dodnes fungují v podobě muzea pravěku ve škole J. A. Komenského v Předmostí. Existence současného školního muzea je důstojným památkem také všem, mnohdy i bezejmenným kantorům v Předmostí, kteří se zasloužili o uchování historického odkazu budoucím generacím.

Stručná historie

Abychom lépe pochopili iniciativy kantorů školy směřující k vytvoření školního archeologického kabinetu je nutno se stručně seznámit s dramatickým vývojem událostí na předmostském návrší v druhé polovině 19. století.

Když v roce 1880 zahájil výzkum v Předmostí první badatel Jindřich Wankel, na základě upozornění vojenského lékaře V. Svobody, bylo mnoho památek již zničeno. Vápencové skalisko – Skalka – v jižním okraji návrší bylo vydolováno do hloubky dvaceti metrů a do úbočních sprašových návějí se těžbou zakusovalo hned několik cihelen. Usilovnou těžbu způsobilo otevření přerovské vápenky v roce 1858 a především zvyšující se potřeba cihelného materiálu pro stavbu železnice z Vídně do ostravsko-karvinského kamenouhelného revíru. Pro snadnou dostupnost v blízkosti města Přerova se tomu tak, dle písemných záznamů, dělo v menší míře i v dřívějších dobách. Již od roku 1564 je např. mezi důchody přerovského pan-

ství v urbáři Vratislava z Pernštejna uveden i „*lom na Lipové v Předmostí, z něhož si mohl lámati kámen každý, kdo vrchnosti řádně zaplatil.*“ Ohromné množství mamutích kostí a klů muselo být zničeno na předmostském návrší v druhé polovině 19. století. Dle věrohodných dobových zpráv – např. článek předmostského kaplana Daniela Deutsche v olomouckém deníku Hvězda v roce 1859² – byly pleistocenní kosti odváženy stovkami zemědělských povozů k rozemletí jako hnojivo, nebo prodávány do cukrovaru na výrobu spodia. Zachovalejší kosti a kly získávali do svých sbírek sběratelé kuriozit a školní kabinetů. Do tohoto období lze také datovat počátky sběratelské činnosti hostinského Edmunda Herrmana, jehož sbírku získala škola v Předmostí v roce 1907. Dochovaly se zprávy o přerovském cukrovaru, založeném roku 1859, který hospodářsky využíval kostní uhlí a za tím účelem vykupoval i mamutí kosti nalezené v Předmostí. K podobnému využití byla dokonce v blízkosti obce postavena v šedesátých letech 19. století tzv. spodárna. K této nám zanechává pozoruhodný popis předmostský kantor Josef Tomčík v Památní knize obce Předmostí. Uvádí: „*U Malého Předmostí si v r. 1860 pronajal pozemek holešovský žid Kretce a postavil si na něm hned vedle silnice pece na pálení kostí, tzv. spodárnu. Během doby předmostští chlapci přišli brzy na laciný zdroj příjmu. V Chromečkově zahradě – nyní Přikrylově – povalovalo se tou dobou po zemi množství kostí různé zvěře, některé byly tak veliké, že se děti na nich hou-paly. Tyto kosti chlapci v zahradě sbírali a do spodárny prodávali.*“³ Pozdější archeologické výzkumy potvrdily bohaté naleziště právě v hlinících této zahrady. Na s. 16–17 obecní kroniky ještě uvádí: „*V druhé polovici 19. století – okolo r. 1870 – vyváželi hlínu ze zahrady J. Chromečka č. 27 a J. Černoška č. 29 do Přerova – nejvíce pekařům a kamnářům, kde ji dobře zpe-něžili. Při kopání této hlíny přišli na ohromné kosti, které někteří lidé sbírali a prodávali do spodárny přerovské, více však do blízké kostárny v Předmostí.*“ Časově i místně potvrzuje bohaté archeologické naleziště popsané J. Tomčíkem na stránkách ČVSMO v roce 1890 J. Wankel, který na s. 55 uvádí: „*Nejbohatším na památky pravěké místem tohoto pahorku je usaze-nina za statkem p. Chromečka, který před více jak 25 lety (tedy před r. 1865) stráň tu, chtěje zahradu svou rozšířiti, strhnouti dal, při čemž taková síla kostí velikých zvířat na den se dostala, že jich několik set vozů odvéztí a roze-mlítí dal, aby jimi pak svá pole pohnojil.*“ (obr. 1) Archeolog B. Klíma a autor publikace Lovci mamutů v Předmostí uvádí, že se blíží pravdě tvrzení o odvážení mamutích kostí po půldruhé století z předmostských hliníků. V Předmostí bylo objeveno takové množství mamutích kostí, že střízlivý odhad udává počet minimálně jednoho tisíce mamutích jedinců ulovených lovci mamutů v této lokalitě – nelze však odhadnout obrovské množství kostí použitých jako topivo v éře lovců a kostí zničených k výrobě spodia a zemědělského hnojiva.

Jindřich Wankel provádějící první skutečné archeologické objevy věnoval své nálezy Antropologické společnosti ve Vídni. Od roku 1883, kdy společně s J. Havelkou založil Vlastenecké muzeum v Olomouci, soustřeďoval

2 DEUTSCH, Daniel: *Skála Předmostská*. Týdeník Hvězda. čís. 17. r. 1859. s. 149–150.

3 SOKA Přerov, Archiv obce Předmostí, inv. č. 1 (Pamětní kniha obce, zápisy Josefa Tomčíka, s. 107).

nálezů zde a zasazoval se o výhradní práva k výkopům. V Předmostí působil další významný badatel – středoškolský profesor z Telče K. J. Maška. Po krátké spolupráci s J. Wanklem získal v roce 1889 oficiální povolení a prováděl samostatný výzkum. V roce 1894 učinil nejvýznamnější objev. Postupně odkryl u západního okraje odtěžené Skalky pohřební areál z období mladého paleolitu s více jak dvaceti lidskými kostrami různého věku a pohlaví. Hrob byl kryt záklopem z mamutích lopatek a kostry patřily jednotnému rodovému typu. Veškerý nalezený materiál byl K. J. Maškou odvezen do soukromé sbírky v Telči – kolekci získalo v roce 1909 Moravské zemské muzeum v Brně. Úspěchy výzkumů přivedly na předmostskou lokalitu dalšího významného vědce – notáře ze Žďánic M. Kříže. Mezi K. J. Maškou a M. Křížem namísto spolupráce vznikl ostrý spor o výkopová práva a K. J. Maška po roce 1894 již neprováděl výzkum. Výměna názorů obou badatelů proběhla i na stránkách Časopisu Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. M. Kříž v roce 1895 objevil slavnou řezbu mamuta a rytinu ženy v mamutím klu. Také M. Kříž veškerý výkopový materiál ihned z Předmostí odvezl do Žďánic – v roce 1916 sbírku získalo opět Moravské zemské muzeum v Brně. Věhlas předmostských nálezů a jejich snadná dostupnost přivábil množství soukromých sběratelů a překupníků. Celkově bylo odvezeno na desetitisíce kusů kamenné a kostěné industrie a kostí paleolitické zvěře různých druhů. Pro představu se jen Moravskému zemskému muzeu v Brně do roku 1943 podařilo získat na 41 500 kusů veškerého materiálu z Předmostí. M. Kříž prohlásil v roce 1897 práce na předmostském nalezišti za ukončeny. Budoucnost však jeho závěry vyvrátila. Pokračující těžba cihlářských hlín severozápadním směrem od bývalé Skalky nadále odkrývala nejen stopy pobytu lovců mamutů, ale i sídlištní objekty zemědělských kultur. Důležitost lokality podtrhuje zájem světových institucí o možnost provedení výzkumů – např. Institut de la Paleontologie humaine Paříž, Národní muzeum ve Washingtonu, Loganovo muzeum v Beloitu aj.

Z řady archeologů, působících dále v Předmostí u záchranných a revizních výzkumů, je nutno vzpomenout K. Absolona – vnuka J. Wankla – významný je především odkryv lidských kosterních pozůstatků, a B. Klímu, který v roce 1982 objevil v jižním úbočí návrší stopy dalšího menšího sídliště lovců mamutů. Z novější doby výzkum Jiřího Svobody v roce 1992 dokázal přítomnost středopaleolitického osídlení v severovýchodní části Hradiska.

Není mým záměrem vyjmenovat všechny badatele a sběratele, kteří v Předmostí působili, ani uvést přehled objevů a osídlení. Jde jen o načrtnutí představy o tom, jak významnou archeologickou lokalitu Předmostí představovalo a jak dokazují nové výzkumy, stále představuje, kolik památek bylo odvezeno a průmyslovou těžbou zničeno. Během několika desetiletí bylo centrum lokality zcela zlikvidováno drastickou těžbou a zastavěno panelovou sídlištní zástavbou. Archeologicky cenným zůstává torzovitý vrchol Hradiska, prostor předmostského hřbitova a okrajové části Předmostí.

Založení školní sbírky

Kantoři předmostské školy od začátků prováděných vykopávek velmi usilovali o soustředění malé archeologické sbírky do školní budovy. Bylo velkým zklamáním, když i po slibech prvních badatelů nezískala škola žádný předmět. Přitom byli svědky odkryvu a odvozu tisíců nalezených exponátů, případně i jejich výhodných prodejů. Neopomněli tyto skutečnosti také zaznamenat. Nadučitel František Snídal, působící na škole v letech 1893–1924, poznamenal na stránkách školní kroniky: „...*Dr. Kříž objevil zde zase (rozumí se zahrada Chromečkova v Předmostí) pohanské pohřebiště obsahující 44 hrobů s kostrami a při jedné nalezl „zlatě“ džbánkovitě náušnice též veliké ceny! Pisatel těchto řádků byl často svědkem vykopávek a žádal oba pány, aby malou kolekci darovali pro zdejší školu, avšak škola neobdržela ničehož, ano když svého času učitel Jan Vít některé maličkosti pro školu získal, dostavil se ředitel Maška do školy a věci mu odebral!*“⁴ K této události, která nemálo roztrpčila kantory, se ještě podrobněji vrací učitel Josef Tomčík, na škole vyučoval v letech 1899–1926, v Památní knize obce Předmostí: „...*řed. K. J. Maška a Dr. M. Kříž převeliké množství kostí a klů mamutích vykopali, kosti vlčích, sobích, medvědích, pak ohromné čelisti lidské, veliký počet jehlic, kroužků, nástrojů pazourkovitých, bůžků – i kovových – malých i velkých popelnic, kamenných nástrojů: nožičků, sekyrek, mlatů a mnoho jiných věcí našli, aniž by místní škole neb obci na věčnou památku něco zanechali – slibovali tito pánové, že než odejdou, zanechají zde v obci malou sbírku těchto věcí – avšak nestalo se tak. Právě naopak, když jeden z těchto pánů na 3 dny odcestoval, ustanovil tenkrát zde působícího učitele Jana Víta nad svými dělníky dozorem. Ten při dohlídce z dlouhé chvíle svým nožičkem ze země nějaké kůstky vyhrabal a do školního kabinetu uložil. Avšak jakmile se dotýčný ze svých cest navrátil a se dozvěděl, že p. učitel nějaké věci sobě vyhrabal a odnesl, žádal jej týž, a to se vším důrazem, aby bez otálení do posledního kousku odevzdal, jinak že jej soudně k tomu donutí. Z toho vidno, jak tito pánové s obcí a se sbírkami zamýšleli a jak i slovní páni o takových případech na sliby a dané slovo s největším klidem zapomínají. Tak podařilo se vykopati částku po částce bezmála celého mamuta a kostry předpotopního člověka. Nalezené věci byly dobře prodány nejvíce do ciziny, při čemž sběratelé tito nemálo zbohatli. Tak ku příkl. vykopána byla kovová soška jakéhosi bůžka, kterou šťastný nálezece cenil si výši předmostského gruntu. Také při kopání základní nyníější staré školy r. 1867 přišlo se na hroby a kosti zvířat předpotopních.”⁵*

Obsažná zpráva podává několik důležitých informací. Za uvedených vztahů mezi badateli a učiteli nemohla do roku 1897, kdy Předmostí opustil i M. Kříž, existovat školní sbírka. Neušla by jistě pozornosti badatelů, kteří tak bedlivě střežili nalezené předměty. Pokud ano, tak pouze maličkosti ukryté v kabinetu a nikde nezmiňované. Svědčí ale o snaze nějaké sbírkové předměty pro školu získat. Z bohatého výčtu nálezů vysvítá i způsob nakládání s nimi za účelem výhodného prodeje. Dává za pravdu tvr-

4 SOKA Přerov, Národní škola Předmostí, inv. č. 2 (Školní kronika, zápisy Františka Snídala, školní rok 1915–1916, odst. 1).

5 SOKA Přerov, Archiv obce Předmostí, inv. č. 1 (Pamětní kniha obce, zápisy Josefa Tomčíka, s. 17–19).

Obr. 2. Stará budova trojtřídní školy obecné v Předmostí čp. 39. Foto J. Tomčík. SOKA Přerov

zení, že mnoho cenných vykopávek bylo bez jakékoliv identifikace prodáno u nás i do zahraničí. Dosud nebyl proveden souhrnný soupis předmostských vykopávek, jež mají v držení nejen česká, ale i zahraniční muzea. U popisu nalezených předmětů se autor zmiňuje o nalezení mamutích kostí ve výkopech základů staré školy. Toto místo je minimálně 150 metrů ve směru východním vzdáleno od hlavního naleziště v Chromečkově zahradě. V neposlední řadě ze zprávy vyplývá množství odkrytých předmětů z kulturních vrstev následujících po éře lovců mamutů, které nejsou zdokumentovány.

Předmostí v době prvních výzkumů bylo místem setkání a vědeckých diskusí našich i zahraničních badatelů. Aktuálně byla řešena otázka, zda člověk byl současník a vzhledem ke svým možnostem i lovec mamutů. Jedna z prvních mezinárodních archeologických konferencí se uskutečnila ve školní budově v Předmostí. Jedná se o starou školní budovu umístěnou podél severní strany farské zahrady (obr. 2). Jednání proběhlo ve dnech 2.–3. června 1895 za účasti J. Wankla, M. Kříže, K. J. Mašky a významného dánského vědce J. Steenstrupa. Učitel Josef Tomčík v Památní knize obce Předmostí připomíná, že jednání bylo vedeno v řeči francouzské.⁶ Jisté se jednalo o mimořádnou událost a jen podnítilo snahu kantorů o vytvoření archeologické upomínky v prostorách školy.

Oficiální založení školní archeologické sbírky lze datovat do roku 1907, kdy škola získala darem soukromou kolekci předmětů z předmostských hlínků. Učitel Josef Tomčík nám o této události zanechal v Památní knize obce Předmostí zprávu: „*Menší takovou sbírku kostí mamutích, zubů, popelnic, jehlic, sekýrek, mlatů atd. nasbíral si v oné době kopání – ovšem pod*

Obr. 3. Nová školní budova postavena roku 1898. Foto J. Tomčík. SOkA Přerov

rukou kopajících dělníků – zdejší hostinský Edmund Herman, který sbírku tu – ze známých již příčin – dosti v tajnosti choval, neb málo komu podařilo se ji shlédnouti. Když ten v r. 1907 zemřel, stal se univerzálním dědicem jeho bratr Adolf Herman, dlící v Americe. Ten když přijel k pozůstalosti, celou nemovitost obci prodal a na přímělu místních učitelů Františka Snídala a Josefa Tomčíka sbírku archeologickou zdarma místní škole postoupil. Ve vlastnoručním připsu – německy psaném – loučí se pohnutě s předmostskými občany a písemně potvrzuje, že zdarma odevzdává sbírku škole místní – ucházela se o ní též střed. hospodářská škola v Přerově – s přáním, aby jméno jeho bratra Edmunda co dárce nad sbírkou poznačeno bylo. Tak se stalo, že v Předmostí z onoho přebohatého naleziště přece něco na památku zbylo – odevzdací list nachází se dosud v rukou učitele Josefa Tomčíka.” Dále uvádí: „Pro školní a učební pomůcky má škola 2 kabinety: velký a malý, v nichž nachází se již dosti učebních pomůcek, z nichž některé jsou velmi cenné i pro laika zajímavé (např. velký mikroskop – lze jej použít i k anatomickým preparátům at.d.) Mezi sbírkami zaujímá nejčelnější místo zmíněná sbírka archeologická po zemřelém Edmundu Hermanovi, zdejším hostinským. Nejcennějším předmětem této sbírky jest kamenná sekyrka, dle úsudku znalců ‚prý polodrahokam‘, pak značné ceny jsou některé kovové kroužky, jehlice atd. upevněné na zvláštních tabulkách.”

Dnes již nelze dopátrat, zda byla archeologická sbírka umístěna v kabinetě staré školní budovy u kostela, nebo v nové škole – původně dvojtřídce, postavené roku 1898 severněji, při odbočce na obec Popovice (obr. 3). Obě školy fungovaly současně. Lze jen usuzovat na umístění do nové ško-

Obr. 4. Původní školní kabinetní archeologická sbírka. Foto J.Tomčík. SOkA Přerov

ly. V menší staré budově byl ještě byt pro učitele a dva školní kabinet by již neposkytovaly dostatečné prostory k výuce.

Určitě se však jedná o první sbírku archeologických nálezů z Předmostí přístupnou i pro veřejnost. Proslulé Teličkovu archeologické muzeum v Přerově, obsahující na deset tisíc sbírkových předmětů z Předmostí a okolí Přerova, bylo zpřístupněno v roce 1921. Moravské zemské muzeum v Brně získalo sbírkovou kolekci K. J. Mašky z Předmostí v roce 1909, soubor M. Kříže v roce 1916 a postupně pak sbírky dalších čtrnácti soukromých sběratelů. K pozoruhodným patří sbírka soukromého sběratele z Předmostí Rudolfa Sálíka, čítající na patnáct tisíc kamenných nástrojů a mamutích kostí. Tajně shromažďovanou sbírku skrýval před veřejností, provedl i pečlivou konzervaci. Moravské zemské muzeum v Brně sbírku získalo po jeho smrti v roce 1938.

Úplný soupis předmětů první archeologické sbírky, umístěné v kabinetu jedné ze školních budov v Předmostí, se nepodařilo vypátrat. Dochovala se však fotografie, pořízená Josefem Tomčíkem v první čtvrtině 20. století, zachycující část této unikátní sbírky (obr. 4). Sbírkové předměty jsou uloženy na dřevěných stolech a uspořádány a upevněny na dřevěných tablech. Ze staré fotografie jsme s určitostí schopni identifikovat jen několik předmětů, které se zachovaly do dnešních dnů – číslo pořadové odpovídá číslu na fotografii – zařazení provedl archeolog Aleš Drechsler:

- 1 – konvice, kultura se zvoncovitými poháry
- 2 – osudí lužické kultury
- 3 – profilovaný šálek lužické kultury
- 4 – kamenný broušený sekeromlat, neolit – eneolit
- 5 – plochý kamenný sekeromlat, neolit – eneolit
- 6 – středověký džbán
- 7 – mamutí obratel
- 8 – mamutí stolička

Jedná se o originály předmostských vykopávek z přelomu 19. – 20. století. Předměty č. 1–6 jsou uloženy v depozitu Muzea Komenského v Přerově, předměty 7 a 8 vystaveny ve stávajícím školním muzeu pravěku školy J. A. Komenského v Předmostí. Na některých exponátech je dosud patrné evidenční značení písmeny Ba a pořadové číslo. Z toho lze usuzovat na původní, základní evidenci školní sbírky. Spornou, co do pravosti, se jeví kostěná figurka sedící těhotné ženy – označená na fotografii písmenem X. Nelze přesně určit, zda se jedná o originál, nebo kopii darovanou škole archeologem K. Absolonem v roce 1922. Těchto sošek, vzniklých opracováním mamutích prstních článků, bylo na předmostské lokalitě nalezeno celkem osm kusů. Jsou prezentovány jako výrazný symbol tábořiště lovců mamutů v Předmostí. Tablo označené písmenem B představuje keramické přesleny raného pravěku – část uložena v depozitu Muzea Komenského v Přerově. Na tablu označeném písmenem A jsou zřejmě vystaveny železné kroužky uváděné v obecní kronice Josefem Tomčíkem. Ostatní předměty vzhledem k zašlosti fotografie nelze přesně určit. Železné kroužky a vystavená industrie a zvířecí kosti, patrné na fotografii, se do dnešních dnů nezachovaly.

Fotografie školní sbírky a okolní skutečnosti – datace zápisů v kronice školní i obecní a přiřazení jednotlivých snímků – nasvědčují, že fotografie sbírky byla pořízena po ukončení 1. světové války. To by znamenalo zachování celistvosti sbírky i ve válečných letech, kdy byl ve škole po celou dobu ubytován polský pěší pluk č. 57. Ten zanechal po sobě zdemolované školní místnosti – napáchané škody odhadla školní rada na 5 140 Kč. Josef Tomčík zanechal u foto sbírky poznámku, že se jedná pouze o část archeologické sbírky. Její celkový rozsah nelze určit. Není možno dopátrat jakýkoliv údaj z těchto let, vztahující se ke sbírkovému archeologickému školnímu fondu.

Vedle sbírky archeologické byly ještě v kabinetech školy k vidění další sbírky. Především se jedná o sbírku, kterou získala škola v roce 1912 od místního rodáka, elektrotechnika Karla Suchánka. Předměty nashromáždil při svých cestách po Číně a Japonsku na začátku 20. století. Dle záznamu ve školní kronice – zapsal nadučitel František Snídal – „*zde byl k vidění např. čínský slunečník z rostlin, čínský kalendář a střevice, stereoskop s obrazy, mořské korály, krásně zbarvené malé i velké mušle a mnoho jiného*”. V roce 1927 ředitel J. Puchnar o této sbírce zanechal ještě zprávu, dle které byly předměty uloženy do nové zvláštní skříně spolu s podobiznou a životopisem dáorce, aby žáci, až vyjdou školu, „*nezapomínali, kde nabývali základů svého vzdělání*”.⁷

Od roku 1895 existovala ve školním kabinetě sbírka obsahující sto druhů nerostů dodaných firmou Kneidl z Prahy za cenu 12 zl. 50 kr, jak uvádí dochovaný záznam. Na předrepublikovou školu v malé zemědělské obci pozoruhodná ukázka školní kabinetní sbírky. Z obou sbírek se však do současnosti nezachovalo nic. Kabinetní sbírky byly hojně navštěvovány mládeží přerovských škol i veřejností.

7 SOkA Přerov, Střední škola Předmostí, inv. č. 1 (Školní kronika, zápisy Jiřího Puchnara, školní rok 1927–1928, s. 24).

Obr. 5. Josef Tomčík, od roku 1899 učitel a od roku 1924 řídící učitel Obecné školy v Předmostí

Učitel a pozdější řídící obecné školy v Předmostí Josef Tomčík (* 1866–† 1932) patřil k lidem vlastivědně zaníceným, autor Památní knihy obce Předmostí (obr. 5). Spolu s nadučitelem Františkem Snídalem (* 1855–† 1926) se zasloužili o získání archeologické kolekce Ed. Herrmana pro školní kabinet a tím zachránili pro ukázkou v obci aspoň část nalezených věcí z předmostských hliníků. Josef Tomčík pečlivě dokumentoval události a rychle měnící se podobu obce v době, kdy po roce 1897 zájem badatelů o lokalitu na určitou dobu ochabl. Strmě narůstající těžba spráše nemilosrdně ničila archeologickou lokalitu. V popisu historie předmostských cihelen, jedná se o první desetiletí dvacátého století, uvádí Josef Tomčík neuvěřitelnou produkci 14 milionů kusů cihel ročně. K cihelně velkovýrobě se v roce 1916 přidal masivní odkop a odvoz

zemín z jižních úbočí návrší, dnes již zaniklých tratí Hejnice a Dvorská, pro násypy třetí železniční koleje Severní dráhy z Přerova do Lipníka.

I když se archeologové znovu vraceli k záchranným výzkumům, tempo těžby bylo natolik zdrcující, že převážná část především ranějších kultur byla nenávratně zničena.

Díky záznamům Josefa Tomčíka, především na stránkách Památní knihy obce Předmostí, je možno některými cennými údaji doplnit další chybějící část archeologické mapy Předmostí. Z přelomu 19. a 20. století zanechal údaj o nálezech západně hřbitova, v prostoru Společenské cihelny. Jedná se o protilehle situovanou oblast vůči prozkoumaným plochám K. J. Maškou a M. Křížem. Zapsal: „*Pohřebiště bylo velmi rozsáhlé. Rozprostíralo se za nynějším hřbitovem při silnici, kde stojí Společenská cihelna. V cihelně této bylo dobře pozorovati, že ve stěně 3 m vys., jež povstala odkopáním hlíny, bylo vždy viděti bělavou barvou ohraničené otvory do nitra stěny vedoucí, jež při blízkém ohledání objevily se jako dutiny ukopnutých kostí holenních nebo stehenních – kostry v hrobě odpočívající. Byla to škoda dnes nenahraditelná, že hroby všechny nebyly před tím prozkoumány, ale nedalo se proti tomu dělati ničeho.*”⁸ Jde nepochybně o těžbou cihlářských hlín zničené pohřebiště, které nebylo prozkoumáno a zařazeno. Tato skutečnost, podchycená J. Tomčíkem, podává i jinou informaci. Podporuje pesimistický názor, podpořený příklady z pozdější doby a na různých místech návrší, že k mnohým odkrytům nebyli vůbec archeologové přizváni. Cenné kovy a vizuálně atraktivní předměty byly rozkradeny při odkopu zeminy, zbytek likvidován rychlou těžbou. Mezi zaměstnanci cihelen bylo málo lidí majících zájem na přivolání odborníků. Nebylo to ani v zájmu těžby. Každý průzkum znamenal zdržení. Z ústních nepodložených zpráv se tak dělo i na pozemcích zemědělských usedlostí v Předmostí. Pokud se při nějakém zásahu přišlo na archeologický nález, byl buď prodán pod rukou, nebo zlikvidován. Chyběla vstřícnost majitelů usedlostí ovládaných obavou, že jim archeologické odkryvy naruší nebo zničí zemědělské pozemky. Josef Chromeček, na jehož zahradách byly učiněny významné objevy, pat-

Obr. 6. Odkop zemin v trati Hejnice a Dvorská v roce 1921. Foto J. Tomčík.
SOKA Přerov

řil spíše k výjimkám. Mnoho soukromých sběratelů získalo exponáty od cihlářských dělníků za úplatu.

Další popis uchovaný J. Tomčíkem se týká odkryvu zemin v jižní části předmostského návrší. V těchto místech probíhal výše uvedený odvoz zemin pro potřeby železnice. Situaci nechal ofotografovat (obr. 6 a 7) a v kronice uvedl: „Objeveno v květnu 1921 na poli u vesnice v tzv. ‚Hejnicích‘ a na ‚Dvorských‘ u příležitosti odkopávání hlíny navážené na žel. trať k Bohumínu pro zřízení třetí a čtvrté koleje. Při odebrání této přes 6 m silné vrstvy čisté hlíny, pod níž nachází se písek a pak štěrk, přišel na tyto příbytky uč. Jos. Tomčík a dal je fotografovati, aby opět nepřišly k ztracení, jako se stalo s dřívějšími. Vyplněné jsou tyto dížky černou hlínou samých střepů z nádob a různých kostí aj. Tytéž fotografie zaslány k posouzení prof. Kretzovi a Dr. Absolonovi do Brna, kteří potvrdili, co shora řečeno.“⁸ K tomu na jiném místě uvádí svůj názor na ofocenou situaci – „jedná se o hroby nebo příbytky starých indoevropských kmenů, kteří bydleli v Předmostí v době ‚prehistorické či předvěké‘, jevíci se jako ostrě ohraničené obrazce – dížky – tmavé barvy“. Ještě dále uvedl upřesnění těžebních prací. Odvoz hlíny z uvedených prostor započal již roku 1916, kdy byl dovezen „ohromný bagr na braní hlíny“, a to konkrétně z pozemků patřících rolníkům Antonínu Mackovíkovi č. 6, Josefu Jurečkovi č. 32, Aloisu Dokoupilovi č. 17, Suchánkovi č. 31 a Josefu Jurečkovi č. 4 – soupis konkrétních pozemků přesně lokalizuje místo odtěžení. O množství zeminy svědčí zbudování speciální úzkokolejné dráhy na přepravu odkopu.

8 SOKA Přerov, Archiv obce Předmostí, inv. č. 1 (Pamětní kniha obce, zápisy Josefa Tomčíka, s. 29).

9 Tamtéž, s. 27.

Obr. 7. Odkop zemin v trati Hejnice a Dvorská v roce 1921. Foto J. Tomčík.
SOKA Přerov

Josefem Tomčíkem pořizenou fotografií publikoval B. Klíma ve své publikaci *Lovci mamutů v Předmostí*. Je zde však chybně přiřazena k sprašovému návrší Hradiska. Ve skutečnosti zachycuje situaci v jižní části předmostského návrší, cca 250 m pod bývalou Skalkou. B. Klíma charakterizoval dížky jako jámy různých pravěkých kultur.

Situování odkryvů v zanechaných popisech Josefa Tomčíka do jihozápadní části Předmostí zvyšuje už tak velké množství nálezů uskutečněných v této oblasti. V širokém pásu probíhajícím jiho-jihozápadně od skalnatého hřbetu Hradiska a bývalé Skalky po zvolna se svažujícím úbočí z navátých spraší krytých úrodnou černozemí směrem k obci Dluhonice a niveletě řeky Bečvy jsou zastoupeny téměř všechny významné kultury od nejstarších dějin lidstva. Předmostské návrší se svými rozhledovitými skalnatými útvary (a snad i jeskyněmi a převisy), vývěry minerálních pramenů (s pravděpodobně nezamrzající otevřenou vodní plochou) a blízkým řečištěm Bečvy (rozlévajícím se svými slepými rameny až do šíře 1,5 km) vytvářelo příznivé podmínky pro osídlení od dob člověka neandrtálského po současnost. Dominantní poloha pahorku, kryta od severu hradbou Oderkých vrchů a předhůřím Jeseníků, zajišťovala osídlencům dokonalý rozhled na východ do ústí Moravské brány, na jih k Hostýnským vrchům a na západ do rovinné Hané. Vizuálně ovládali trasu, které se nemohla vyhnout žádná společnost křížující území Moravy ve směru východ – západ. Dnes, kdy z předmostského návrší byly odtěženy mocné pokryvy spraší a byla vydolována Skalka a snesena část Hradiska, kdy došlo ke zničení a přerušení minerálních vývěrů a krajinu protkal nový komunikační systém, kdy výhled do široké krajiny zakryla vysokopodlažní panelová šed, si jen s obtížemi dokážeme představit strategicky výhodnou polohu Předmostí a pocho-

pit jeho význam při osidlování. O to více jsou ceněny informace, popisující některé přírodní útvary a zajímavosti, kterými Předmostí oplývalo v minulosti.

Josef Tomčík v Památní knize obce zanechal popisy zbytků krasových jeskyní v lomu Žernava situovaného v těsné blízkosti Hradiska a Skalky. Pořídil i fotografii, která je jediným existujícím zobrazením tohoto úkazu (obr. 8). S největší pravděpodobností podobnými útvary oplývaly obě vápencová skaliska Hradiska a Skalky. Zachytil svatovojtěšskou pověst, podle které světec na své pouti zanechal otisk své šlápěje na vrcholu Skalky. Zmínil

Obr. 8. Vchod do jeskyně v lomu Žernava.
Foto J. Tomčík. SOKA Přerov

se o torzu kamenného zdiva na Hradisku – snad se jednalo o zbytky tvrze. Osvětlil výskyt a smysl vyhloubených jam a chodeb v úbočí Hradiska – tzv. „lochů“. V dobách válečných sloužily osadníkům k úschově majetku a úkrytu osob. Dokumentoval hojné vývěry minerálních vod na předmostském návrší. Věnoval se historii obce. Popisoval zaniklé robotní povinnosti, vymírající řemesla a zvyky, vybavení starých dílen – např. na tlačení lněného oleje, spolkovou činnost apod. Zaznamenal rozvoj obecní zástavby a s tím související rozšiřování komunikačního systému a zánik starých traťových názvů. Snažil se zevrubným popisem a fotografií zdokumentovat mizející původní zemědělské domky (obr. 9). Zanechal pečlivý popis vývoje cihlářských společností v Předmostí a počátky a rozšiřování železničního uzlu pod předmostským návrším.

Zápisy svědčí o velkém úsilí zaznamenat co nejpřesněji převratné změny v Předmostí, které se tak rychle odvíjely. Ani on však nemohl předvídat, že během pár desítek let předmostské návrší zcela zmizí a s ním i původní zemědělská hanácká zástavba obce. Díky vlastivědnému zánění Josefa Tomčíka, s jehož výsledky se můžeme seznámit na stránkách Památní knihy obce Předmostí a školní kroniky, včetně fotodokumentace, můžeme sestavit obraz obce z přelomu 19. a první čtvrtiny 20. století. Zasluzná a obětavá činnost Josefa Tomčíka je neprávem opomíjena. Z jeho

Obr. 9. Jeden z nejstarších předmostských domků – podsedeček čp. 15 Antonína Hrubíčka. Vlevo průjezd – dříve mlat a dále vlevo schránka pro božitélný oltářik.
Foto J. Tomčík. SOKA Přerov

dokumentačních zápisů však vycházeli autoři odborných publikací o Předmostí. Jím pořízená fotodokumentace je jediná a unikátní.

V roce 1926 odešel učitel a řídící obecné školy, zakladatel a kronikář obecní a školní kroniky Předmostí Josef Tomčík do penze. Na předmostské obecné škole působil od roku 1899.

Školní archeologická sbírka za působení Josefa Tomčíka byla významná svými exponáty a těšila se velké vážnosti. Tuto skutečnost potvrzuje poslední kronikářský záznam tohoto pedagoga, provedený roku 1923: „*Dne 12. června přijel z Brna do Předmostí Dr. Absolon (se svou manželkou), se správcem zemského muzea a říd. uč. v. v. Kniesem, aby si prohlédli nová místa vykopávek mamutích kostí a.j. v cihelně Karla Přikryla. Prohlédli si též i archeologickou sbírku v nové školní budově. Při té příležitosti oznámil přítomným Dr. Absolon, že ze zdejší sbírky vzal by k sobě (pro zemské muzeum) jeden až tři předměty jako zvláštnost velmi zřídka se vyskytující za to, že správa zemského muzea dodá místní škole veškeré nalezené předměty v imitacích (v odlitcích), které během doby byly v Předmostí vykopány – a k tomu vhodné skříň; to vše že bude reprezentovati cenu asi 40.000–50.000 Kč, ne proto, že by vyměněné měly takovou cenu, nýbrž hlavně proto, aby v místě světoznámých vykopávek bylo k spatření, co tu nalezeno bylo. Jako vzorek imitace daroval toho dne Dr. Absolon pro zdejší sbírku sošku „bohyni těhotenství“ (v Předmostí Dr. Křížem vykopanou) v ceně 80 Kč.*”

Vyměněná kostěná figurka je na fotografii sbírky označená symbolem X. Dnes již nejde dopátrat, zda byl slib dodržen a zda škola obdržela odlitky exponátů a vitriny. S určitostí víme, že nejpозději od roku 1923 byla archeologická sbírka umístěna v kabinetu nové školní budovy. V tomto roce

zaznamenává do obecní kroniky učitel Antonín Valenčík, kronikář obce po Josefu Tomčíkovi, další významný objev na archeologické lokalitě Předmostí: „V měsíci květnu 1923 rozbouráno bylo jedno z nejstarších stavení v Předmostí č. 15, jehož majitelem byl Antonín Hrubíček. Na místě samém byl vystavěn jednopatrový dům. Při kopání sklepů a základů nové stavby nalezeno bylo asi 15 lidských koster, které byly pochovány tváří k východu a pažemi připaženými. Mimo to byly nalezeny kroužky s esovitým zakončením na jednom konci, dále vykopáno 7 popelnicových hrobů s milodary... všechny nálezy odvedeny byly do archeologického muzea Teličkova v Přerově. Tím nabyla obec Předmostí větší důležitosti historické, neboť mimo památky nalezené v Chromečkově zahradě pod Skalkou svědčící o člověku předpotopním, vyskytly se u nás i tyto důležité nálezy.“¹⁰ Jedná se o demolicí domku zachyceného Josefem Tomčíkem na obr. 8. Foto bylo pořízeno nejpozději roku 1923. Místo můžeme na základě zápisu a fotografie celkem přesně lokalizovat asi 25 metrů severně od farské zahrady (severovýchodně oproti původní budově staré školy postavené roku 1867). Obě stavby oddělovala dnes již neexistující komunikace ke kostelu sv. Maří Magdaleny. Čeněk Staňa ve statí „Slovanské osídlení na území města Přerova“ publikované v Dějinách města Přerova z roku 1970 uvedl, že bylo rozkopáno 15 kostrových hrobů z 11.–12. stol. Jako náleзовé místo však uvádí zahradu Jaroslava Kubička.

Období mezi světovými válkami

Od působení Josefa Tomčíka chybí v kronikách a školních písemnostech celkový popis školní archeologické sbírky a způsob uložení. Víme, že sbírku navštěvovala pravidelně školní mládež přerovských škol a že se rozrůstala o další exponáty.

Snad nejceněnější je záznam ve školní kronice měšťanské školy v Předmostí z roku 1931. Budova měšťanské školy byla přistavěna k budově obecné školy v roce 1924. Ředitel a kronikář školy Jiří Puchnar v rubrice dary uvádí: „Dne 4. 12. daroval škole Jos. Knejzlík, starosta obce a předseda místní školní rady, velkou popelnici, která byla ještě s jinými nalezena při kopání v jeho zahradě, 2 bronzové náramky a bronzovou sponu.“¹¹ Nálezové místo jsme schopni lokalizovat z dalšího záznamu uvedeného v obecní kronice učitelem Antonínem Valenčíkem. Na straně 216 se dozvídáme o započatí úprav bažiska v trati Hejnice, zvaného „U bagru“, v roce 1929. Po odvodnění a zvýšení terénu zde byla založena botanická zahrada „ve výměře 12 ½ míry“. Bronzové nárameníky a bronzová jehlice publikované Čeněkem Staňou a M. Jaškovou jako bronzový depot jsou v odborné literatuře nesprávně spojovány se sbírkou Ed. Hermana a také datace a místo nálezů neodpovídají skutečnosti. Nálezové místo je situováno v jižní části předmostského návrší na pozemku v ul. Tylova č. 20 – část původní výměry zahrady zabral komunikační obchvat Přerov–Olomouc (obr. 10).

10 SOKA Přerov, Archiv obce Předmostí, inv. č. 1 (Pamětní kniha obce, zápisy Antonína Valenčíka, s. 183).

11 SOKA Přerov, Střední škola Předmostí, inv. č. 1 (Školní kronika, zápisy Jiřího Puchnara, školní rok 1931–1932, s. 58).

Obr. 10. Botanická zahrada J. Knejzlíka a pozemek, kde byl nalezen bronzový depot. Foto z 30. let 20. st., autor neznámý. SOKA Přerov.

Z meziválečných let se zachoval záznam o finančním zhodnocení školní sbírky. Je v dokumentu o provedené školní inventuře k 31. prosinci 1931 (obr. 11). Archeologická sbírka byla oceněna částkou 1 330 Kč a orientální sbírka K. Suchánka částkou 1 031 Kč.

V roce 1937 se uskutečnila významná návštěva školní archeologické sbírky. Výpravu členů Moravského archeologického klubu a Ústavu pro prehistorii při Masarykově univerzitě v Brně vedl zemský rada Chleborád a profesori Šimeček a V. Suk. Výklad podal učitel Ladislav Hudeček, pamětník prvních archeologických odkryvů.

Návštěva už má zřejmě souvislost s aktivitami Josefa Knejzlíka – zemského poslance, starosty obce a předsedy místní školní rady. Ten se zasloužil o ustanovení spolku na vybudování Památníku pravěku v Předmostí. Angažoval se v jednání u Dr. Absolona a Dr. J. Zapletala. Výsledkem taktických jednání byl příslib zemské správy a ministerstva školství a národní osvěty na zaštitění celé akce.

Realizaci památníku zastavila německá expanze. Jaký význam měla archeologická lokalita Předmostí pro českou i německou stranu, o tom svědčí zpráva v obecní kronice z roku 1939, kterou zanechal učitel Ant. Valenčík: „Komise ministerstva školství a zemského památkového úřadu rozhodla, že památník Pravěku nemůže státi před hřbitovem a že obec sama na to nestačí. Bylo tedy ujednáno, že památník postaví vláda. Současně nařizeno, aby za okupace se o věci vůbec nejednalo, poněvadž bylo nebezpečí, že památník Němci postaví sami. Docent Skutil, nástupce prof. Absolona v zemském muzeu v Brně, přinesl k odůvodnění tohoto stanoviska německou knihu, v níž byly tyto věty: Nejpamátnější horou, jež svědčí o germán-

ském původu Čech a na níž Němci budou každoročně pořadat své pouti, jest hora Říp. A nejpamátnejším archeologickým nalezištěm, svědčícím o germánském původu pravěkého člověka, jest Předmostí... proto se tedy celá věc nechala v klidu.”

V období 1. republiky je nutno v krátkosti vzpomenout badatelskou činnost přerovského učitele a zakladatele archeologického muzea v Přerově Antonína Teličky. Za svého života nashromáždil na deset tisíc archeologických předmětů ze střední Moravy a Předmostí. V letech 1922–1925 byl jeho zájem soustředěn na předmostskou lokalitu. Prováděl návštěvy míst odkryvů, psal články o tábořišti lovců mamutů do Vlastivědného sborníku a řídil, z pověření Dr. Absolona, záchranný výzkum v letech 1924–1925. Potřebné informace získával také od předmostských učitelů Josefa Tomčíka, Fr. Snídala a L. Hudečka – přímých účastníků prvních archeologických odkryvů.

Vlastivědná práce a účta k historii kantorů předmostské školy měla vliv především na žáky. Jako příklad lze uvést archeologickou sbírku Františka Zapletala. Jako žák ji spolu s kamarády postupně sestavil v letech 1924–1929. O předmětech vedl pečlivou dokumentaci i s nákresy nalezových míst a provedl základní očištění a konzervaci. Sbírkou získalo v roce 1984 Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově v uspokojivém stavu a zhodnocení provedl prof. B. Klíma.

Málo informací lze získat o působení učitele Františka Pelcla. Pod jeho správou spadaly školní sbírky předmostské školy v období 2. světové války a v prvních poválečných letech. Na škole působil od konce třicátých let do roku 1953. M. Hanzelová vyzdvihuje na stránkách školní kroniky jeho zvláštní zásluhy na zachování a vzácných prehistorických památek nalezených v Předmostí. Poznává, že prof. Dr. Fr. Skutil, vedoucí paleontologie na Palackého univerzitě v Olomouci, uvádí Fr. Pelcla jako svého nejlepšího pomocníka v jeho práci o prehistorickém člověku.

Dle nepodložených údajů přibyla někdy v období mezi světovými válkami do archeologické sbírky lebka jeskynního medvěda. Údajně celistvá a velmi zachovalá budila obdiv mezi návštěvníky. K jejímu zničení či odcizení došlo s největší pravděpodobností ve školním roce 1988/89, kdy byl

№	Popis předmětu	Množství	Cena
1.	Mladší bronzová...	116, 770	495, 530
2.	Mladší bronzová...	3, 500	3, 200
3.	Mladší...	11, 400	20, 800
4.	Mladší...	2, 500	4, 400
5.	Mladší...	2, 450	2, 175
6.	Mladší...	1, 000	1, 000
7.	Mladší...	30	27
8.	Mladší...	4, 277	1, 970
9.	Mladší...	4, 310	1, 970
10.	Mladší...	296	254
11.	Mladší...	50	30
12.	Mladší...	3, 077	1, 200
13.	Mladší...	13, 500	16, 000
14.	Mladší...	100	100
15.	Mladší...	500	400
16.	Mladší...	700	490
17.	Mladší...	3	3
18.	Mladší...	100	100
19.	Mladší...	100	100
20.	Mladší...	212	200
21.	Mladší...	300	300
22.	Mladší...	100	100
23.	Mladší...	100	100
24.	Mladší...	2, 011	1, 000
25.	Mladší...	400	100
26.	Mladší...	100	100
27.	Mladší...	2, 013	2, 000
28.	Mladší...	1, 011	1, 000
29.	Mladší...	100	100
30.	Mladší...	1, 011	1, 000
31.	Mladší...	100	100
32.	Mladší...	1, 011	1, 000
33.	Mladší...	100	100
34.	Mladší...	1, 011	1, 000
35.	Mladší...	100	100
36.	Mladší...	1, 011	1, 000
37.	Mladší...	100	100
38.	Mladší...	1, 011	1, 000
39.	Mladší...	100	100
40.	Mladší...	1, 011	1, 000
41.	Mladší...	100	100
42.	Mladší...	1, 011	1, 000
43.	Mladší...	100	100
44.	Mladší...	1, 011	1, 000
45.	Mladší...	100	100
46.	Mladší...	1, 011	1, 000
47.	Mladší...	100	100
48.	Mladší...	1, 011	1, 000
49.	Mladší...	100	100
50.	Mladší...	1, 011	1, 000
51.	Mladší...	100	100
52.	Mladší...	1, 011	1, 000
53.	Mladší...	100	100
54.	Mladší...	1, 011	1, 000
55.	Mladší...	100	100
56.	Mladší...	1, 011	1, 000
57.	Mladší...	100	100
58.	Mladší...	1, 011	1, 000
59.	Mladší...	100	100
60.	Mladší...	1, 011	1, 000
61.	Mladší...	100	100
62.	Mladší...	1, 011	1, 000
63.	Mladší...	100	100
64.	Mladší...	1, 011	1, 000
65.	Mladší...	100	100
66.	Mladší...	1, 011	1, 000
67.	Mladší...	100	100
68.	Mladší...	1, 011	1, 000
69.	Mladší...	100	100
70.	Mladší...	1, 011	1, 000
71.	Mladší...	100	100
72.	Mladší...	1, 011	1, 000
73.	Mladší...	100	100
74.	Mladší...	1, 011	1, 000
75.	Mladší...	100	100
76.	Mladší...	1, 011	1, 000
77.	Mladší...	100	100
78.	Mladší...	1, 011	1, 000
79.	Mladší...	100	100
80.	Mladší...	1, 011	1, 000
81.	Mladší...	100	100
82.	Mladší...	1, 011	1, 000
83.	Mladší...	100	100
84.	Mladší...	1, 011	1, 000
85.	Mladší...	100	100
86.	Mladší...	1, 011	1, 000
87.	Mladší...	100	100
88.	Mladší...	1, 011	1, 000
89.	Mladší...	100	100
90.	Mladší...	1, 011	1, 000
91.	Mladší...	100	100
92.	Mladší...	1, 011	1, 000
93.	Mladší...	100	100
94.	Mladší...	1, 011	1, 000
95.	Mladší...	100	100
96.	Mladší...	1, 011	1, 000
97.	Mladší...	100	100
98.	Mladší...	1, 011	1, 000
99.	Mladší...	100	100
100.	Mladší...	1, 011	1, 000
CELKEM		42278	6170

Obr. 11. Ocenění archeologické sbírky inventarizaci v roce 1931

školní inventář přestěhováván do nové školní budovy ZŠ Komenského v Předmostí.

Učitel Josef Kalman

Obr. 12. Josef Kalman, zakladatel veřejně přístupného „koutku pravěku“ v ZŠ Předmostí

V zápisu školní kroniky ze školního roku 1938/1939 je poprvé jako člen učitelského sboru uveden Josef Kalman (* 1912–† 2004) zatímní učitel, třídní III. B. (obr. 12). Rodák z Předmostí a zanícený ochránce předmostských památek se narodil 15. června 1912 v ul. Žižkově čp. 16 na Malém Předmostí. Od mládí se jako badatel samouk zabýval historií Předmostí. Byl bedlivým pozorovatelem těžebních postupů a všech zemních zásahů na lokalitě. Mnoho památek bylo díky němu zachráněno. Za tím účelem, jak potvrzují jeho synové, si vytvořil hodně známostí mezi cihlářskými dělníky – i za úplatu ze svého – aby nedocházelo k ničení a odcizování odkrytých exponátů. Na škole své usílí směřoval k vytvoření a zpřístupnění archeologické expozice v otevřených prostorech školní budovy, která by důstojně návštěvníkům prezentovala archeologickou lokalitu Předmostí. Úzce spolupracoval

s Okresním vlastivědným muzeem J. A. Komenského v Přerově, byl členem muzejní rady.

Máme k dispozici málo školních písemných záznamů o jeho činnosti. Pouze pár kusých zpráv. Zřejmě proto, že od padesátých let 20. století byl v učitelském sboru jediný veden jako člen lidové strany. V této straně zůstal po celou třicetiletou učitelskou dráhu. Školní kroniky pod komunistickým dohledem dávaly prostor jiným aktivitám. K zmapování vlastivědné činnosti Josefa Kalmana bylo nutno použít výpovědí pamětníků, především ale rodinných příslušníků.

Svůj záměr na vytvoření archeologické expozice začal Josef Kalman realizovat po odchodu ředitele Fr. Pelcla. Ze zápisu kulturní komise MNV Předmostí z roku 1959 se dovídáme, že se ve škole začal budovat koutek pravěku pod vedením učitele Kalmana. Bylo vytýčeno několik úkolů:

- 1) vytvořit ve spolupráci se školou předpoklady pro instalování stálé výstavy předmostských vykopávek s perspektivou vybudovat muzeum.
- 2) objednat vitríny z okresního vlastivědného muzea pro potřeby výstavy.
- 3) provést přesvědčovací kampaň mezi soukromými držiteli památek, aby je buď darovali, nebo zapůjčili pro stálou výstavu, instalovanou v budově školy.

Přípravné práce probíhaly rychlým tempem. V lednu 1960 se v deníku Nové Přerovsko objevuje článek ředitele okresního vlastivědného muzea Gustava Voždy o pomoci muzea venkovským školám novou formou, zřizováním tzv. vlastivědných výstavních skříní. První bylo Předmostí, kam byla dopravena vitrina pro archeologickou expozici. V tomtéž měsíci rada MNV Předmostí požádala dopisem muzeum v Dačicích o předání celé, nebo

části sbírek Jaroslava Lišky z naleziště v Předmostí. Jaroslav Liška, okresní cestmistr v Dačicích, v letech 1897–1900 obhlížel pro K. J. Mašku těžbu hliníků a přitom sestavil vlastní sbírku. Zda škola něco z Dačic získala, se nepodařilo zjistit.

V roce 1960 byla stálá expozice pod názvem „koutek pravěku“ otevřena. Musela být kvalitně provedena a mezi veřejností známa. Svědčí o tom záznamy ředitele R. Štimpla ve školní kronice ze školního roku 1960/1961. Školu navštívil dvakrát čs. rozhlas, který učinil zvukový záznam o práci učitele Kalmana v archeologickém koutku pravěkého člověka. V roce 1961 natáčeli expozici také pracovníci státního filmu z Prahy – besedu s filmaři o předmostských vykopávkách provedl Josef Kalman. Obě instituce dosud nereagovaly na žádost o poskytnutí informací o uložení nahrávek.

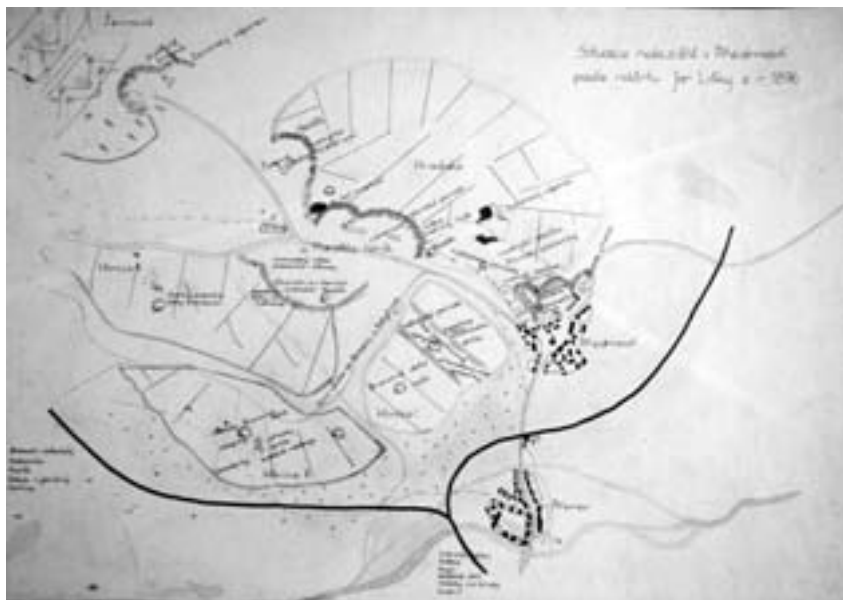
Obraz koutku pravěku je nutno sestavit ze vzpomínek synů Josefa Kalmana – Pavla, Víta, Stanislava, pamětníků – ředitele v. v. Karla Macháčka, učitelky v. v. I. Otahálové a předmostských rodáků Ing. Spáčila a Fr. Kalmana (synovec Josefa Kalmana).

Stálá expozice byla umístěna v levé nepoužívané vstupní hale školní budovy o rozměrech cca 5 × 10 m – používal se vchod z dvorního traktu. Na čelní stěně (zakrytý původní vchod) byly zavěšeny fotoportréty badatelů J. Wankla, K. J. Mašky a M. Kříže, kresba *Homo predmostensis* a fotografie kostěné figurky představující sedící ženu. Pod stěnou na zemi, v prostoru cca 2 × 2 m, byly na pískovém loži rozmístěny mamutí kly, obratle, stoličky a zuby. Mamutí kel, dlouhý asi 90 cm, zdoben rytou kresbou. V koutě na podstavci byla umístěna bysta *Homo sapiens sapiens* – autor Jan Tříška. Celý prostor ohraničen asi 1,2 m vysokou zábranou z dřevěných latí. U bočních stěn rozmístěny prosklené dvojskríně, na dřevěných podstavcích s uzavřenými zásuvkami. Na jedné straně vystaveny exponáty obdivní lovců mamutů, na druhé sbírkové předměty pravěkých kultur až do slovanského osídlení a pozdního středověku.

Ze sídliště lovců mamutů bylo vystaveno množství kamenné a kostěné industrie – originály – pazourky, šipky, škrabadla, kostěná šidla, hroty apod. Kopie kostěných figurek sedících žen, ryté ženské postavy v mamutím klu, soška medvěda v délce asi 10 cm, vyobrazení mamuta rytého ve schematických rysech údajně do lesklého tmavého kamene.

Dále zde byla vystavena zachovalá lebka jeskynního medvěda a větší množství kostí různé velikosti a různých druhů. Některé byly opatřeny jednoduchou rytou kresbou.

Pravěk byl prezentován bližší neurčeným počtem sekeromlatů, některé s vyvrtanými otvory a jemným ohlazením. Popelnice a užitékové nádoby různých velikostí a tvarů, keramické misky, kovové kroužky různých průměrů a desítky keramických přeslenů. Na čestném místě byly vystaveny dva bronzové nárameníky a jehlice. Dále byla vystavena archeologická mapa – dle náčrtu J. Lišky z roku 1896 – s vyznačením nalezových míst Josefem Kalmanem (obr. 13). Vše doplňoval perspektivní pohled na celou lokalitu datovaný snad do dvacátých let 20. století. Jako možný autor je uváděn Rudolf Vanýsek. Nad schodištěm vstupní haly byl umístěn velkoplošný obraz přerovského malíře Fr. Kuciana znázorňující loveckou tlupu v boji s mamutem.

Obr. 13. Plán lokality dle náčrtku J. Lišky z roku 1896, zpracovaný a doplněný J. Kalmanem

Expozici provázel návštěvy Josef Kalman, který podával také odborný výklad. Josef Kalman spolupracoval s přerovským muzeem, především s vedoucím archeologického kroužku profesorem Josefem Přidalem. Ten údajně zachytil ruční kamerou archeologickou expozici i úplně zapomenutý, Josefem Kalmanem v padesátých letech 20. století vytvořený jeskynní příbytek pravěkého člověka situovaný u západní stěny předmostského hřbitova. Snímky nebyly dosud dopátrány. Josef Kalman udržoval také kontakt s pracovníky zemského muzea v Brně Čeněkem Staňou a profesorem Hružou. Čeněk Staňa, dle sdělení Víta Kalmana, převzal a odvezl do Brna množství písemné dokumentace pořízené Josefem Kalmanem.

Jak již bylo uvedeno, Josef Kalman si udržoval dobré vztahy s cihlářskými dělníky. Díky tomu se podařilo zachránit mnohé památky. Získané předměty ukládal většinou do školní sbírky i s popisem a uvedením nalezového místa. Sbírkové předměty čistil a konzervoval ochranným nátěrem neznámého složení – nátěr dosud patrný na dochovaných exponátech. Významnější a větší objevy předával do Moravského zemského muzea v Brně a přerovského muzea. Dosud jediným získaným dokumentem, který představuje část sbírek koutku pravěku v předmostské škole, je série fotek pořízená začátkem šedesátých let 20. století ředitelem Muzea Komenského v Přerově Františkem Hýblem (obr. 14–21). Ze snímku je zřejmé pečlivé uspořádání a roztrídění sbírkového fondu, opatřeného popiskami. Z fotodokumentace vyplývá důležitý fakt, že za působení Josefa Kalmana byl ve školní expozici celý bronzový depot nalezený na pozemcích Knejzlkovy vily v roce 1931.

V roce 1954 se Josef Kalman spolu s Josefem Přidalem podíleli na záchraně slovanských hrobů v trati Pod valem, v téže trati v roce 1957

Obr. 14 a 15. Část sbírek v koutku pravěku v ZŠ Předmostí. Foto František Hýbl

zachránil předměty z odkrytých jam kultury zvoncovitých pohárů. V následujícím roce odevzdal do Moravského zemského muzea v Brně keramickou slovanskou nádobu nalezenou v severní části farské zahrady při hloubení základů autobusové zastávky. Nádoba je ve dně zdobena svastikou. V roce 1961 objevil a vyzvedl hrob mladé ženy kultury zvoncovitých pohárů v ul. Žižkově (nyní ul. Prostějovská). K předmětům přiložil i náleзовou doku-

Obr. 16 a 17. Část sbírek v koutku pravěku v ZŠ Předmostí. Foto F. Hýbl

mentaci. V témže roce jeho syn Vít objevil dvě slovanské nádoby v jižní stěně odkrytých hliníků, při silnici vedoucí do obce Čekyně.

O sbírkových předmětech, které získal Josef Kalman do školní expozice, nevíme nic konkrétního. Údajně se jednalo o desítky drobných kamených a kostěných předmětů. Po Josefu Kalmanovi nezůstal žádný písemný

Obr. 18 a 19. Část sbírek v koutku pravěku v ZŠ Předmostí. Foto F. Hýbl

údaj v souvislosti s archeologickou sbírkou. Dle výpovědi Víta Kalmana – syn Josefa Kalmana – hojně písemného materiálu jeho otce přebral Čeněk Staňa a prof. Hrůza z Moravského zemského muzea v Brně. Zbylá dokumentace byla zřejmě zničena při vyklizení a stěhování školního inventáře do nové školní budovy v roce 1989. Ředitel v. v. Karel Macháček, působící

Obr. 20 a 21. Část sbírek v koutku pravěku v ZŠ Předmostí. Foto František Hýbl

na škole v Předmostí v letech 1971–1988, nepřevzal od Josefa Kalmana žádnou dokumentaci. Domnívá se, že písemné záznamy mohly být uloženy v uzamčených zásuvkách podstavců prosklených vitrin v archeologické expozici. Od Josefa Kalmana, při jeho odchodu do penze v roce 1971 klíče nepřebíral a zásuvky nikdy neotevřel.

Vlastivědná činnost učitele Josefa Kalmana a jeho podíl na utváření školní archeologické expozice si zaslouží samostatné a důkladnější zpracování. Tři desetky let se intenzivně věnoval záchraně památek a školní sbírky povýšil na muzejní expozici, kterou rozšiřoval a spravoval. Je nutno vyčerpat všechny možnosti k vypátrání zvukových a obrazových záznamů čs. rozhlasu a televize s tematikou archeologie Předmostí a dokončit pátrání po záznamech Josefa Přídala. V archivu Moravského zemského muzea v Brně, Anthroposu a Archeologického ústavu Brno je třeba ještě prošetřit možnosti existence písemných údajů k činnosti Josefa Kalmana. Výpovědi pamětníků již neposkytují další informace.

V roce 1971 se u příležitosti čtyřstého výročí úmrtí přerovského rodáka Jana Blahoslava, který ve své Gramatice české z roku 1571 jako první uvedl zprávu o nálezech mamutích kostí, konala v Předmostí významná konference. Přední čeští, slovenští i zahraniční archeologové, antropologové a geologové, vlastivědní pracovníci okresu, zástupci přerovských škol a četné veřejnosti se setkali na základě pozvání Československé akademie věd – Archeologického ústavu v Brně, Vlastivědného ústavu v Přerově, Okresního a Městského národního výboru v Přerově. V zahradě bývalého Chroměčkova statku byla do zbytku původní Skalky zasazena pamětní deska a o významu předmostských objevů promluvil archeolog Bohuslav Klíma. Účastníci dále shlédli průřez geologických vrstev se zbytky mamutích kostí a pazourkových nástrojů v otevřeném odkryvu při severovýchodní stěně hřbitovní zdi – ten byl opatřen lehkým zastřešením. Jistě při tak významné akci byla provedena prohlídka školní archeologické expozice.

Bohužel je nutno zaznamenat, že pamětní deska byla za několik let ukradena, terénní prezentace vandaly zničena a vystavené originály zničeny nebo rozkradeny.

Stav školní expozice do roku 1989

Ředitel Karel Macháček převzal správu školních archeologických sbírek v roce 1972 po odchodu Josefa Kalmana do penze. Expozice fungovala dle uspořádání Josefa Kalmana i nadále. V roce 1978 Karel Macháček nepatrně pozměnil uspořádání sbírkových předmětů ve vitrinách. Zvláště před nástupem letních prázdnin archeologickou výstavu vyhledávaly školní výpravy z celé republiky. Odborný výklad zajišťoval Karel Macháček.

Sbírka již nebyla doplňována novými předměty, pouze jedenkrát přinesl neznámý dárcce mamutí stoličku. Na časové a nálezkové určení si již Karel Macháček nevzpomíná. Uvádí ale, že v roce 1979 požádal Vlastivědný ústav v Přerově o provedení soupisu sbírek. Toho se ujala historička M. Jašková a jednou navštívila expozici za tímto účelem. Zda byl soupis proveden, Karel Macháček neví, škola neobdržela zprávu a v Muzeu Komenského v Přerově nebyla dohledána žádná zmínka.

Pro další bádání je důležitý ještě údaj poskytnutý Karlem Macháčkem o návštěvě televizních pracovníků. Ostravská televize v roce 1980 natáčela v Předmostí. Při té příležitosti byly provedeny i záběry školní expozice a pracovníkům televize podán odborný výklad učitelkou I. Otáhalovou. Žádost o poskytnutí archivního záznamu zůstává zatím bez odezvy.

Školní rok 1988/1989 byl pro archeologickou sbírku tragický. Ředitel Karel Macháček odešel na nové působiště a na jeho místo nastoupila nová ředitelka. Archeologickou sbírku nikdo nespravoval. Školní zařízení byla přestěhovávána do nově vybudovaného školního areálu. Stěhovací firmy uvolnily pro přepravu věcí zakrytý vchod vstupní školní haly, kde byla umístěna archeologická sbírka. Před budovu byly umístěny velkoplošné kontejnery na odpad a bez odborného dohledu v nich zmizely drahocenné originály předmostských vykopávek a zřejmě i písemná dokumentace. Nelze dnes zjistit, zda některé na pohled cennější exponáty neskončily v soukromí. Na poslední chvíli zachránila učitelka I. Otáhalová spolu s žáky sbírkové exponáty. Mnoho z nich bylo vybráno už z odpadních kontejnerů.

Zachráněné předměty byly uloženy do papírových krabic a umístěny do kabinetu výchovného poradce a učebny dějepisu v nové školní budově.

Bezmála sto let vlastivědného úsilí předmostských kantorů směrovaného k vytvoření důstojné upomínky v prostorách školy přišlo z větší části vniveč. Desítky archeologických exponátů byly nenávratně zničeny. Kompletně byla ztracena veškerá kamenná i kostěná industrie včetně písemných dokladů. Školní archeologická expozice přestala v roce 1989 existovat. Učitelka v. v. I. Otáhalová ještě uvádí, že snad v roce 1990 zástupce ředitele Vybíral předal zachráněný bronzový depot dvěma pracovníkům Moravského zemského muzea v Brně ke konzervaci. Teprve až po urgenci I. Otáhalovou byl škole vrácen.

Školní muzeum

Po roce 1989 neexistoval v Předmostí žádný informační odkaz, který by zájemcům podal základní údaje o této mimořádné archeologické lokalitě. Po vytěžení sprašových bloků cihlářským průmyslem vzala za své i původní domovní zástavba valné části obce. Zemědělská vesnice musela ustoupit rozsáhlé zástavbě panelového sídliště. Vysokopodlažní bloky zničily definitivně centrum archeologické lokality. Noví obyvatelé neměli tak možnost poznat a seznámit se s výjimečnou historií nového domova. Pouze v jižním okraji bývalých pozemků Chromečkových u křižovatky ul. Hranická a Prostějovská byla na upomínku osazena skulptura nazvaná „Sonda do pravěku“, umístěná na betonovém podstavci obloženém leštěným travertinem.

Koncem devadesátých let 20. století iniciativa učitelů ZŠ J. A. Komenského v Předmostí však znovu oživila tradice svých předchůdců. Začátky souvisí s uspořádáním turistické akce „Po stopách lovců mamutů“ pro rodiče s dětmi v roce 1998. Akce se setkala s velkým ohlasem a dala podnět k rozvinutí myšlenky na vybudování školní naučné stezky lovců mamutů v Předmostí.

Prvotní záměr na zušlechtění torza Hradiska, zarostlého hustými křovinatými porosty a zaneřádného odpadky, ztroskotal na nevyjasněných majetkových poměrech pozemku. Město Přerov proto nabídlo severněji položený pozemek na Čekyňském kopci v místech, kde obec Předmostí zřídila v letech 1918–1933 velký ovocný sad. Zde u památníku obecních sadů, odhaleného v roce 1939 a postaveného dle návrhu ing. Aloise Pilce, se soustředila činnost učitelů a žáků ZŠ Předmostí. Postupně byly vyčištěny přístupové cesty a svahy, vypracována a osazena informační tabla, vysázena nová zeleň. Prostor ozvláštněn atraktivitami ve formě slunečních hodin, zvonkohry aj. Upravený pozemek se brzy stal vyhledávaným cílem přírodních turistických výletů. Návštěvníkům se tak po dlouhé době znovu otevřel pohled do hloubi Moravské brány a rozlehlé nížiny Hané s vlnícím se tokem řeky Bečvy. Vnímavějším pozorovatelům se tak podkryl obraz terénní strategické výhodnosti přírodní rozhledny, které předmostské návrší svým dávným obyvatelům nabízelo jak z hlediska obživy, tak i bezpečnosti.

Narůstající zájem veřejnosti o tvořící se naučnou stezku zvýšil také zájem o archeologickou minulost. Oživila myšlenka na otevření školního muzea, které by poskytlo základní informace. Iniciativy se ujal současný

ředitel Vladimír Peška spolu s učitelkami Helenou Prokešovou a Květoslavou Maňákovou. Navazující spolupráce s Moravským zemským muzeem v Brně, ústavem Anthropos a Muzeem Komenského v Přerově vedla k definitivnímu rozhodnutí zřídit školní minimuzeum zaměřené na období lovců mamutů. Za tímto účelem byly upraveny dvě třídy v přízemí školní budovy. Z původní rozsáhlé sbírky bylo možno do nové expozice zahrnout pouze torzo zachráněných kostěných originálů. Především se jedná o mamutí kel – délka asi 90 cm, nyní rozlomen na dvě části, mamutí obratel, hlavicí stehenní kosti, část žebra, kůstku z prstního článku a kost z nohy, větší mamutí zub – stoličku a čtyři malé stoličky, dva mlaty z prstního článku a dva blíže neurčené úlomky kostí. Dále byla ještě zachráněna a do nové expozice zahrnuta kopie lebky „Homo predmostensis“ neznámého autora a velkorozměrový obraz malíře Fr. Kuciána zobrazující útok lovecké skupiny na mamuta – obraz daroval autor škole, do „koutku pravěku“, za působení učitele Josefa Kalmana. Z Anthroposu zapůjčila škola neretušované kopie radiolaritové, rohovcové a pazourkové industrie – 19 kusů – a výběr artefaktů retušovaných i neretušovaných – 2 rydla, 2 škrabadla, 1 hrot, 1 jádro, 3 čepele a 1 velký úštěp. Zakoupeny byly odlitky sedících žen z mamutích metapodií – 4 kusy, kel s rytinou ženy, mlaty z prstních článků mamuta, závěsek z mamutoviny s ovály, zlomek mamutí lopatky s krokvicovým ornamentem, vidlicový předmět z mamutoviny, plastika mamuta z mamutoviny a šamanský kruh z měkké rohoviny. Dále byly zapůjčeny kopie gravettských kamenných nástrojů – příčně retušovaná čepel, listovitý a čepelový hrot, archaický hrot, čepel s otupeným bokem, hranové a klínové rydlo, rydlo na lomu, kombinovaný nástroj (škrabadlo, rydlo), škrabadla, drásadlo, vrtáky, jádra a debitáž z pazourku a radiolaritu.

Pedagogům se uvedeným výčtem archeologických předmětů podařilo sestavit ucelenou kolekci prezentující nejdůležitější objevy kamenné a kostěné industrie v Předmostí z období lovců mamutů. Sestavení a uspořádání expozice se věnovala především paní učitelka H. Prokešová, výtvarnou a stylistickou stránku zajistila učitelka K. Maňáková. Popsané a vystavené exponáty byly uloženy ve třech dřevěných a prosklených vitrínách podél stěn místnosti. Na sokl byla umístěna kopie lebky „Homo predmostensis“ z původní školní sbírky. Nad vitrínami byly umístěny zvětšené fotografie prvních badatelů a pohledy na předmostské hliníky – sprašové bloky a stěny. Jedná se o fotografie pořízené z původních skleněných desek, které zapůjčilo Moravské zemské muzeum v Brně. Expozice byla doplněna kopiemi pravěkých „Venuší“ z různých archeologických lokalit, umístěných v celoskleněné trojhranné vitrině.

Nejen místně unikátní je vystavený velkoplošný plastický model Předmostí od neznámého autora. Lze jej datovat do druhé poloviny dvacátých let 20. století. Zachycuje návrší s odkrytými hliníky a cihelnami. Poměrně přesně zachycuje domovní zástavbu a stav sprašových bloků v centru lokality. Na vystaveném modelu si návštěvník nejvíce uvědomí, k jakým převratným změnám muselo dojít během několika desetiletí v Předmostí v důsledku průmyslové těžby. V původním stavu zůstal jen prostor hřbitova a torzo vápencového Hradiska (obr. 22). Model našel v podkroví tišnovského depozita Moravského zemského muzea v Brně ředitel školy Vladimír Peška a převezl do Předmostí. Společně s žáky opravil drobná poškození.

Obr. 22. Model centrálního Předmostí 20. let 20. st., autor neznámý

Druhá místnost školního minimuzea byla koncipována jako názorná ukázka pravděpodobného obydlí člověka doby lovců mamutů, kterou vytvořili učitelé spolu s žáky. Pod papírovou maketou skalního útvaru byl postaven stanovitý přístřešek krytý kůžemi, před kterým u ohně seděl příslušník lovecké společnosti – zdařilý model brněnského autora pana Jelínka. Stěny místnosti ozdobily kresby žáků znázorňující různé pohledy na možný život lovců na předmostském návrší.

U vstupu do školního minimuzea, na čelní stěně hlavní chodby, byl umístěn velký obraz Františka Kuciana s loveckou tematikou.

Školní expozice byla zpřístupněna veřejnosti na podzim roku 1999 a otevřena každý třetí čtvrtek v měsíci v odpoledních hodinách. Průvodcovskou službu a doprovod zajistila paní učitelka Prokešová spolu s žáky kroužku historie. Prohlídku mimo otevírací dobu bylo možno dojednat.

Jak již bylo uvedeno, ve školním roce 1988/1989 byla z valné části zničena školní sbírka originálů archeologických nálezů. Do nové expozice tak bylo zahrnuto jen několik zachráněných zvířecích kostí z období lovců mamutů. Původní školní sbírka však obsahovala cenné nálezy pravěkých zemědělských osídlení předmostského návrší. V roce 2003 se uskutečnilo důsledné dohledání všech sbírkových předmětů zachráněných před zničením v roce 1989. Za přítomnosti paní učitelky Ivany Otáhalové se podařilo ze školních tříd a kabinetů soustředit 38 originálů z původní školní sbírky. Ty byly dne 29. dubna 2003 převzaty do sbírek Muzea Komenského v Přerově, sepsány, zajištěna odborná konzervace a uloženy v depozitu muzea. V děkovním dekretu je zakotven příslib možné zapůjčky sbírkových předmětů škole k výstavním účelům.

- 16 – zlomek masivního okraje keramické zásobnice, pod okrajem výzdoba šikmými záseky, dat. mladší doba hradištní, 12. století
- 17 – 27 přeseňů různých kultur mladšího pravěku
- 28 – broušený kamenný korytovitý klín, dat. starý neolit, odlomený břit, dl. 190 mm
- 29 – pravděpodobně nedokončená broušená kamenná rubací sekerka, v týlu málo zúžená, jednostranně zbrošené ostří, dl. 130 mm, dat. neolit – eneolit
- 30 – plochý broušený kamenný sekeromlat v půdorysu trojúhelníkového tvaru, téměř rovný týl, otvor blízko týlu, dl. 160 mm, dat. neolit – eneolit
- 31 – plochý broušený kamenný sekeromlat, rovný týl, otvor téměř uprostřed nástroje, dl. 140 mm, dat. neolit – eneolit
- 32 – broušený kamenný sekeromlat s rovným, silně poškozeným týlem, provrt blízko týlu, vysoké ostří, dl. 145 mm, dat. neolit – eneolit
- 33 – broušený kamenný sekeromlat s otvorem blízko týlu, dat. mladý až pozdní eneolit, dl. 120mm
- 34 – kamenná drtící podložka, na pracovní straně plochá, dl. 290mm, dat. neolit – doba halštatská
- 35 – kamenný drtič, prům. 75 mm
- 36 – kopie drtiče
- 37 – bronzový spirálovitý nárameník z bronzového depotu, zdobený střechovitě zvednutým žebrem, lemovaný po obou stranách shora raženými body, dále puncovanou vlnicí a skupinami zesponu vybižených pukliček, 4 závitů dochovány, na 1 reparace, prům. 108 mm, dat. střední doba bronzová
- 38 – 3 zlomky druhého bronzového spirálovitého nápadníku z téhož bronzového depotu. Části 3 spirál, z nichž 2 byly koncové a opatřeny rúžicemi
- 39 – bronzová jehlice s velkou terčovitou hlavicí s trnem (s odlomeným hrotem) a tulejí. Horní strana hlavice zdobena vbíjenými kruhy střídavě z bodů a linií, od nichž je spuštěno 8 girland z trojitých linií. Jehla rovněž v horní části zdobena. dl. 370 mm, prům. hlavice 56 mm. Dátování a původ stejné jako předcházející dva bronzové.

Archeologické nálezy čís. 5, 6, 9, 10, 12, 14, 28, 29, 33 jsou označeny původními evidenčními znaky Da + pořadové číslo. Není ale možno dopátrat, kdy a za působení kterého kantora byla evidence provedena. Pečlivým porovnáním fotografie zachráněných nálezů z roku 2003 a fotografie kabinetní sbírky, pořízené kantorem J. Tomčíkem ve dvacátých letech 20. století, můžeme zcela určitě zařadit archeologické předměty č. 2, 5, 7, 12, 30, 31 do první původní sbírkové školní kolekce, do daru E. Hermana škoře v roce 1907. Časové vymezení nám také ohraničuje nálezuovou oblast těchto archeologických nálezů do zahrady pana Chromečka a její těsné blízkosti, kde byly prováděny první archeologické výkopy a uskutečňována těžba spraši pro cihlářskou výrobu. K původním sbírkovým exponátům můžeme ještě přiřadit mamutí kel, obratel a stoličku, které jsou vystaveny ve školním muzeu (lze tak usuzovat jak z fotografie J. Tomčíka, tak z popisu sbírky E. Hermana). Bronzový depot daroval do školní sbírky starosta Josef Knejzlík v roce 1931.

U ostatních zachráněných archeologických předmětů nelze určit dataci přijetí do školních sbírek, lokaci nálezů ani jméno dárce. Lze jen časově omezit dobu nálezů do třicátých let dvacátého stol. Těžba spráší v pozdějším období byla kontrolována archeology a pracovníky Moravského zemského muzea v Brně a nové přírůstky ve školní sbírce by jistě neušly jejich pozornosti. Také ve školních kronikách není zmínka o rozšíření sbírek. K většímu rozšíření a uspořádání sbírek došlo až za působení učitele a tvůrce „koutku pravěku“ Josefa Kalmana. Většinou se však jednalo o menší kostěné a kamenné předměty – dle vzpomínek jeho synů. Josef Kalman úzce spolupracoval s pracovníky přerovského muzea i Moravského zemského muzea v Brně a těmto institucím také významné nálezy odevzdával.

Fotografie části školní archeologické sbírky pořizená Josefem Tomčíkem a Františkem Hýblem, záznamy ze školních kronik a několik desítek zachráněných exponátů po ničivém stěhování školy v roce 1988/1989 je vše, co zbylo z rozsáhlé archeologické sbírky, jejíž počátky sahají do konce 19. století. Určitou naději ještě skýtají archivy čs. filmu. I to málo, co se zachovalo, ale svědčí o nesmírném úsilí kantorů předmostské školy zachovat pro budoucí generace cenné archeologické nálezy.

Současné školní muzeum

V roce 2004 vyvstal před pedagogy a tvůrci školního muzea problém dalšího osudu expozice. Prostory staré školní budovy, kde muzeum využívalo dvě třídy, musely být uvolněny a vyklizeny. Realizační tým, ředitel Vl. Peška a učitelky K. Maňáková a H. Prokešová, se rozhodl přestěhovat muzeum do areálu nové školní budovy. Byly provedeny nezbytné stavební úpravy skladiště školního materiálu v přízemí tak, aby byl umožněn přístup hlavním vchodem do školní budovy. Pro potřeby muzea byly vyčleněny dvě místnosti. V první jsou vystaveny sbírkové předměty a vytvořen příbytek z období lovců mamutů, druhá místnost je koncipována jako výuková a přednášková s možností využití audiovizuální techniky.

V muzejní místnosti je rozvrženo umístění sbírkových předmětů do tematických celků s uložením do skleněných vitrin na dřevěných podstavcích podél stěn. Složení archeologických předmětů je shodné jako v původním školním minimuzeu. Popisy jsou výstižné, zvýrazněné barevným nerušivým kontrastem.

Nad vitrínami je zavěšena řada bodových svítidel neoslňující vystavené exponáty ani návštěvníka. Na podstavcích u stěn je umístěna bysta *Homo predmostenis* a zdařilý malý model mamuta. Stěna je rozčleněna zvětšenými portréty badatelů a fotografiemi sprašových stěn. Nově získaným exponátem je obraz předmostského návrší doby lovců mamutů od malíře Fr. Kuciána – dar předmostské rodačky paní Štimplové (obr. 24). Působivě je provedena úprava čelní stěny muzejní místnosti do modelu skalní stěny, před kterou se tyčí stanovité přístřeší s přilehlým ohništěm a modely příslušníků lovecké společnosti v životní velikosti. Pro návštěvníka je prohlídka umocněna pohledem na uměle hořící oheň se sedící postavou lovice pod skalním převisem v temné místnosti. Postupně se rozsvěčující světla odhalují vystavené sbírkové předměty.

Obr. 24. Předmostské návrší, autor Fr. Kucian

S minimálními finančními prostředky se nadšeným kantorům spolu s žáky podařilo vytvořit zdařilý obraz možného obydlí lovců mamutů pod Skalkou v Předmostí s výběrem toho nejpodstatnějšího, co bylo na lokalitě objeveno (obr. 25–29). Snad jen chybí zmínka o objevu nejdůležitějším – hřbitovním areálu dvaceti příslušníků lovecké společnosti, odkrytém v roce 1894 badatelem K. J. Maškou.

Ve druhé přednáškové místnosti je umístěn velkoplošný model Předmostí z třicátých let 20. století. Stěny zdobí kresby žáků s tematikou období lovců mamutů.

Je zde umístěno několik řad židlí a prostor uzpůsobený k projekci a nákresům. U hlavního vchodu je umístěn obraz Františka Kuciana představující lov na mamuta.

Nové školní archeologické muzeum funguje od září 2004. V současné době, dle sdělení ředitele Vl. Pešky, není záměrem školy rozšiřovat muzeum o další exponáty.

Závěr

Školní archeologická sbírka prezentuje vykopávky a nálezy učiněné na předmostském návrší již více jak sto let. Významnou událostí, která podnítila u kantorů zájem o archeologickou minulost Předmostí, se staly cenné nálezy prvních badatelů uskutečňované od osmdesátých let 19. století v prostoru okolo odtěžené vápencové Skalky. Podněcujícím impulzem bylo uspořádání jedné z prvních mezinárodních archeologických konferencí v budově staré obecné školy v roce 1895. Hlavním důvodem ale bylo nekompromisní a rychlé odtěžování celého sprašového návrší.

Obr. 25. Současné školní muzeum pravěku J. A. Komenského v Předmostí

Kantoři předmostské školy od počátku archeologických objevů vyvíjeli snahu směřující k vytvoření důstojné upomínky historického odkazu. Pečlivě zaznamenávali změny, kterými Předmostí rychle procházelo, a snažili se vše podstatné zdokumentovat. Jako kdyby předvíдали, že za neuvěřitelně krátkou dobu zmizí nejen mohutné sprašové návrší s ukrytými archeologickými doklady, terenní skalní útvary a přirozené vývěry minerálních vod, ale bude také navždy smazán obraz malé zemědělské obce a její způsob života, zvyků a tradic. Díky jejich zájmu a úsilí bylo mnoho archeologických předmětů zachráněno před zničením přímo v terénu. Z dochovaných záznamů je možno doplnit mapu postupu těžby spraší a vytvořit si obraz krajinného uspořádání i života obce.

Spolutvůrce a první správce kabinetní sbírky, kantor Josef Tomčík, zanechal nejvíce cenné doklady o Předmostí z období prvních archeologických objevů a rozmachu průmyslové těžby nerostných surovin. Jeho nástupci dokázali cenné exponáty uchránit před zničením v průběhu obou světových válek, kdy bylo ve školních prostorách několikrát ubytováno rabující vojsko i váleční uprchlíci.

Učitel Josef Kalman v době, kdy společenské klima podobným aktivitám nepřálo, z vlastní iniciativy a většinou i z vlastních finančních zdrojů vytvořil ve školních prostorách veřejně přístupný „koutek pravěku“, který obohatil desítkami drobných archeologických nálezů a opatřil nálezovou dokumentací. O úrovni prezentace svědčí opakované návštěvy a filmování pracovníky čs. státního filmu.

Učitelka I. Otáhalová společně s žáky na poslední chvíli a většinou již z odpadních kontejnerů zachránila nenahraditelné exponáty při vandalském ničení v rámci stěhování školních zařízení do nového školního areálu.

Obr. 26 a 27. Současné školní muzeum pravěku J. A. Komenského v Předmostí

Současný ředitel školy Vl. Peška s učitelkami H. Prokešovou a K. Maňákovou znovu sestavil školní archeologickou sbírku a dotáhl záměry zakladatelů do profesionální podoby školního muzea.

Učitelé předmostských škol dokázali ověřenou pravdu, že bez poznání, poučení a úcty k vlastní historii nevede cesta ke kvalitnímu rozvoji žádné lidské společnosti. K tomuto cíleně vedou svěřenou mládež.

Obr. 28 a 29. Současné školní muzeum pravěku J. A. Komenského v Předmostí

Důležitým krokem bylo propojení a spolupráce školy J. A. Komenského v Předmostí, Muzea Komenského v Přerově, magistrátu statutárního města Přerov a soukromých iniciativ. V Předmostí nabývá konkrétních podob naučný vlastivědný okruh, který má návštěvníka provést archeologickou lokalitou s vyznačením a popisem nejvýznamnějších objevů. Dominantu tvoří terénní prezentace lovců mamutů zbudována v roce 2006 pod vede-

ním prof. J. Svobody. Do okruhu je zahrnuta prohlídka školního muzea a stálá expozice Muzea Komenského v Přerově. Základní informace získá návštěvník v nově realizovaném stánku infocentra.

Konečným cílem všech zainteresovaných je vybudování turisticky atraktivního víceúčelového zařízení s pracovním názvem Mamutov. To si klade za hlavní úkol originálním způsobem návštěvníkům všech věkových kategorií celoročně umožnit poznání místní historie především z období lovců mamutů, v okolí archeologické lokality Hradisko v Předmostí. Důraz je kladen na maximální využití původního terénu a porostů, citlivě doplněných přírodě blízkými parkovými úpravami. Provedení veškerých stavebních objektů a doplňků, mezi kterými nechybí modely pravěkých zvířat v životní velikosti, prehistorická obydlí, audiovizuální projekce, rozhledna, objekt pro výukové programy a zájmovou činnost, sportoviště pro malé i velké, zábavní atrakce pro celou rodinu apod., má navodit iluzi původní krajiny a přiblížit způsob života lidí v období vzdáleném víc jak 25 000 let.

Záměr, který se nachází ve fázi projektové přípravy a jehož hlavní náplní je prezentace jedné z nejvýznamnějších mladopaleolitických světových lokalit, by tak byl důstojným vyvrcholením iniciativ, které před více jak sto lety zahájilo pár vlastivědně zanícených kantorů ze školy v Předmostí.

Prameny

Státní okresní archiv (SOKA) Přerov:

Archiv obce Předmostí:

inv. č. 1 (Pamětní kniha z let 1922–1948)

inv. č. 34 (Zřízení lidové školy hospodářské 1932–1940)

inv. č. 43 (Záležitosti obvodní měšťanské školy 1925–1937)

inv. č. 48 (Korespondence starosty Josefa Knejzlíka ve věci měšťanské školy 1932–1935)

inv. č. 94–96 (Katastrální mapy obce)

Místní národní výbor Předmostí:

inv. č. 27 (Zápisy kulturní komise 1955–1959)

inv. č. 46 (Kulturní zařízení v obci 1954–1960)

Národní škola Předmostí:

inv. č. 1–3 (Školní kroniky z let 1800–1959)

Základní škola Předmostí:

inv. č. 1–2 (Školní kroniky z let 1959–1988)

inv. č. 69–70 (Fotografická alba z let 1928–1947 a 1931–1939)

inv. č. 72 (Fotodokumentace staré školy)

inv. č. 75 (Různé fotografie)

Osmiletá střední škola Předmostí:

inv. č. 131–133 (Školní kroniky z let 1924–1959)

Římskokatolický farní úřad Přerov:

Záležitosti škol v Předmostí, Čekyni a Dluhonicích

Literatura

JÁŠKOVÁ, Marie: Archeologické nálezy z Přerova. Dějiny města Přerova I. Brno 1970, s. 115–126.

KLÍMA, Bohuslav: Archeologický výzkum paleolitické stanice v Předmostí u Přerova v roce 1971. Památky archeologické LXIV. Praha 1971, s. 1–23.

KLÍMA, Bohuslav: Lovci mamutů z Předmostí. 1. vyd. Praha 1990.

KLÍMA, Bohuslav: Tábory lovců mamutů v Předmostí u Přerova. Dějiny města Přerova I. Brno 1970, s. 9–77.

KREUTZ, Rudolf: Vlastivěda moravská II. Místopis. Přerovský okres. Brno 1927, s. 323–324.

STAŇA, Čeněk: Slovanské osídlení na území města Přerova. Dějiny města Přerova I. Brno 1970, s. 79–112.

Periodika

KNEJZLÍK, Josef: Budujeme Předmostí – monument diluviálnímu člověku. Obzor, říjen 1939.

Rsa. O Žernové. Obzor, 14. 1. 1941. s. 5.

PŘIDAL, Josef: Odkrytá tajemství. Kultura Přerovska, 1958, s. 4.

VOŽDA, Gustav: Pomoc muzea našemu venkovu. Nové Přerovsko, 27. 1. 1960.

JÁŠKOVÁ, Marie: Předmostí nejen kamenné. Kultura Přerovska, 1966, s. 126–127.

ZAPLETAL, Florian: Grafický obraz Hradiska a Skalky v Předmostí z let 1764–68. Kultura Přerovska, 1967, s. 89–91.

KLÍMA, Bohumil: Mamuti opět v Předmostí. Nové Přerovsko, únor 1983.

Projekty

Výsledky jednání pracovní skupiny pro koordinaci projektu Předmostím až do Pravěku.

Mé poděkování patří zejména synům učitele Josefa Kalmana – Stanislavovi, Pavlovi a Vítu – za poskytnutí důležitých informací o vlastivědné činnosti svého otce. Paní učitelce v. v. Ivaně Otáhalové děkuji za záchranu a ochotné dohledávání archeologických exponátů, panu řediteli v. v. Karlu Macháčkovi za cenné poznatky a řediteli školy J. A. Komenského v Předmostí Vladimíru Peškovi za vstřícné poskytnutí informací a materiálu o založení a vývoji současného školního muzea.

Mé díky patří také pracovníkům SOkA Přerov za vstřícné poskytnutí archivních materiálů a bývalému řediteli Komenského muzea v Přerově PhDr. Františku Hýbloví za zapůjčení jedinečných fotografií ze soukromého archivu.

Věra Fišmistrová

Sladký život továrnice Terezie Hrubé aneb řemeslo má zlaté dno

V minulosti byly na převážně zemědělském Přerovsku příznivé podmínky k rozvoji potravinářského průmyslu. V samotném Přerově byla řada větších podniků (cukrovary, pivovar, jatky, mlýny) i drobných živnostenských firem (pekaři, cukráři, řezníci), které měly díky značné hustotě obyvatelstva zaručen trvalý odbyt svých výrobků, potřebných k jeho obživě. Vedle rozvíjejícího se průmyslu stavebního, provaznického a textilního, chemického, strojírenského, kožařského, později optického, se jedním z nejdůležitějších a nejpotřebnějších odvětví stal průmysl potravinářský.¹

Specifické postavení v potravinářství náleželo v Přerově firmám na čokoládu a cukrovinky, mezi nimiž vynikala továrna Terezie Hrubé. Jedinečnost tohoto podniku spočívala v tom, že závod založila a dlouhá léta vedla žena. Z malé živnosti se jí podařilo vytvořit středně velkou továrnu, která je do současnosti v povědomí především starší přerovské veřejnosti. Během existence Rakousko-Uherska zaujímal firma přední místo mezi podniky vyvážejícími své zboží po monarchii – na počátku to byla především marmeláda a zeleninové konzervy, později i slivovice, medovina, ovocná vína, ovocné šťávy, kompoty, povidla slazená i obyčejná, umělý med, ovocné krémy.² Nelze ale říci, že by se sortiment firmy stal až tak známý a vyhledávaný spotřebiteli v pozdějších letech i za hranicemi vlasti, jak tomu bylo u jiných přerovských průmyslových podniků (Kazeto). V Přerově se zabývalo výrobou cukrovinek, čokolády a obdobných výrobků několik podniků. Vedle jmenované Terezie Hrubé to byly dále firmy Ormil, Hela, Jelena, Prerovia, Bi-Ba-Bo, Hanácká továrna kávových náhražek a konzerv. Přestože firma Terezie Hrubé patřila na Moravě k významným výrobcům i v období 1. republiky, nestal se Přerov „centrem cukrovinkářského průmyslu ČSR“, jak tomu bylo u sousední Olomouce.³

Cílem mého příspěvku je poskytnout údaje o této nejstarší přerovské rodinné továrně na čokoládu, která dosud stála mimo zájem regionálních badatelů, a zcela jistě si zaslouží pozornost nejen milovníků čokolády a obdobných pamlsků.

O Terezii Hrubé, roz. Vránové, lze říci, že byla aktivní, činorodá, rozhodná, emancipovaná a především cílevědomá žena. Narodila se 26. ledna 1876 v Hnojicích u Šternberku č. 36 v rodině váženého a bohatého sedláka Vincence Vrány a jeho manželky Josefy.⁴ Otec již od útlého mládí vychovával a připravoval dceru „k životu práce a snažení“. V rodné obci Terezie vychodila obecnou školu, měšťanku navštěvovala v Brně. Ve studiu pokračovala v letech 1891–1894 na tamním učitelském ústavu, studium ukončila maturitní zkouškou. V roce 1896 složila v Praze zkoušku učitelské způsobilosti a byla jmenovaná definitivní učitelkou v Hunkovicích u Nového Jičína, poté působila na obecné škole v Mělčanech u Dolních Kounic (dnes

Brno-venkov). Dne 10. září 1898 se v Brně provdala za učitele Václava Hrubého. Manželé krátce žili v Tovačově, jelikož Václav Hrubý zde byl odborným učitelem.⁵

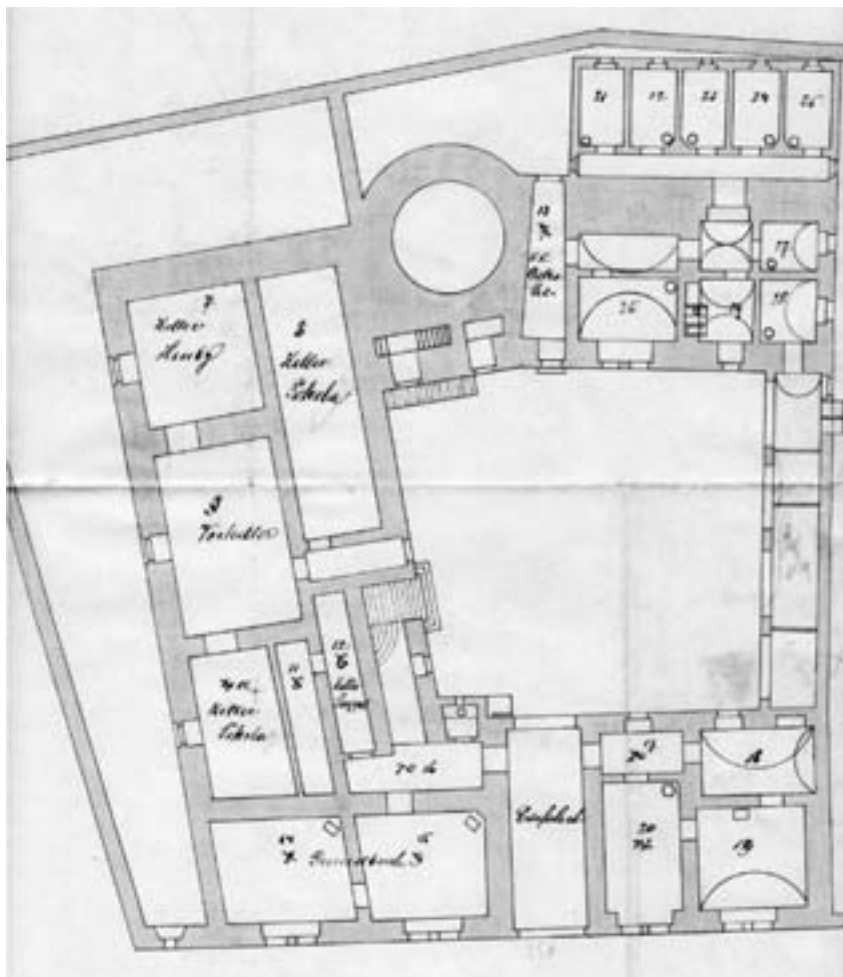
Václav Hrubý se narodil 27. prosince 1872 v Horní Libochové u Velkého Meziříčí, okres Žďár nad Sázavou (dnes Kraj Vysočina). V roce 1893 maturoval na vyšší reálce v Telči, načež se věnoval učitelskému povolání a působil na různých obecných a měštanských školách. Po složení zkoušky pro vyšší školy obchodní byl jmenován suplentem na Obchodní akademii v Prostějově. Na valné hromadě Ústřední jednoty českých obchodníků pro Moravu konané 29. dubna 1900 profesor Václav Hrubý navrhl zřídit v Přerově obchodní školu pro výchovu kvalifikovaných obchodnických sil. Výsledkem jednání byl výnos min. kultu č. 23 137 z 5. září 1900, kterým bylo zřízení dvouleté obchodní školy gremiální (soukromé) povoleno. Tato škola byla první českou obchodní školou na Moravě. Profesor Hrubý, první ředitel školy, vypracoval stanovy a sestavil náplň výuky. V roce 1900 zde studovalo 44 žáků. Začátky byly skromné. Zprvu se vyučovalo v obecní budově na Horním náměstí (dnes matrika), později se škola přestěhovala do staré budovy pošty v Bratrské ulici. Stavba nové školní budovy byla dokončena v roce 1923 (dnes Obchodní akademie a Jazyková škola s právem státní jazykové zkoušky, Přerov, Bartošova 24). Václav Hrubý stál v čele ústavu v letech 1900–1918.⁶

Živnostenské podnikání

O živnostenském podnikání uvažovala Terezie Hrubá již za pobytu v Tovačově. Zda tehdy zužitkovávala ovoce a zeleninu pouze pro svou potřebu, či nabízela domácí přebytky známým se zjistit nepodařilo. Z důvodu jmenování Václava Hrubého ředitelem obchodní školy přesídlili manželé v září 1900 do Přerova. Zde se narodila dcera Věnceslava (Václava), synové Václav a Vladivoj.⁷

Terezie Hrubá se svého „živnostenského snu“ nevzdala ani po narození dětí. Vědomí, že spousta ovocných plodů v úrodných sadech Hané a Moravy není plně využita a podléhá rychlé zkáze, ji přivedlo na myšlenku začít

-
- 1 VOŽDA, G.: *Z dějin odborů v okrese Přerov*. Přerov 1970, s. 22–23.
 - 2 *Přerov. Přerovsko-Kojetínsko*. Brno 1933, s. 190. LAPÁČEK, J.: *Historie a současnost podnikání na Přerovsku a Hranicku*. Žehušice 2009, s. 163–164.
 - 3 VIKTORÍK, M.: *Čokoládovnický a cukrovinkářský průmysl v Olomouci*. Olomouc 2008.
 - 4 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále ZAOPO), Rodná matrika římsko katolické fary (dále ŘK fara) Hnojice, inv. č. 7602, s. 1. Terezie, * 26. 1. 1875 Hnojice č. 36 (připsáno +18.5.1933). Otec Vincenc Vrána, sedlák v Hnojicích, syn Josefa Vrány, sedláka v Babicích č. 1 a jeho manželky Eleonory, roz. Fabián Gibl z Hnojic. Matka Josefa, dcera Jana Lukeše, sedláka ve Štarnově č. 20 a jeho manželky Juliány, roz. Jan Bartoš ze Štarnova. Kmotři Jakob Ambrozek, sedlák z Hnojic a Terezie, jeho manželka. SEKANINA, Fr.: *Album representantů všech oborů veřejného života československého*. Praha 1927, s. 973, (foto Václava s. 701, Terezie s. 707).
 - 5 Viz č. 4. Obzor, 20. 5. 1933, s. 2.
 - 6 Obzor, 16. 7. 1935, s. 1, 5, 6. Viz *70 let ekonomického školství v Přerově*. Přerov 1970, dále *Almanach Obchodní akademie v Přerově 1900–1990*, s. 5. Státní okresní archiv Přerov (dále SOkA Přerov), inventář Obchodní akademie (OA) Přerov, 1900–1955.

Plánek přerovského zámku (pronajaté prostory firmy T. Hrubé). SOkA Přerov

s výrobou ovocných konzerv a marmelád. Pochopení a podporu našla u svého manžela, který se ve firmě stal jejím společníkem. Po teoretických přípravách začala v Přerově kolem roku 1905 „s prvními pokusy“ v domě MUDr. Františka Skácelíka na Komenského ulici čp. 840, kde tehdy rodina obývala byt.⁸ Počátky budoucí největší továrny na zpracování a konzervování ovoce a zeleniny na Moravě začaly vlastně v obyčejné kuchyni. Přípravovala se zde zavařenina „v malých plecháčích“. Terezie Hrubá požádala v roce 1905 o živnostenské povolení k výrobě a prodeji ovocných konzerv, ovocné šťávy a ovocného vína a toto obdržela 5. srpna 1905.⁹ Dle záznamu v živnostenském rejstříku byl podnik uveden do provozu 18. července 1906, č. 13082. Původní název nejstarší továrny na cukrovinky, kterou založila Terezie Hrubá v roce 1906, byl „Továrna na ovocné a zeleninové konzervy, ovocné šťávy, ovocná vína, lihoviny a prodej ovoce“.

O rok později, po zdařilých pokusech a rozvíjející se obchodní agendě, si Terezie pronajala první poschodí žerotínského zámku na Horním náměstí. Zde již nabylo vaření marmelád větších rozměrů. Od obce měla v pronájmu sklepy nejen pod obchodní školou na Horním náměstí čp. 10, ale využila i sklepní prostory a přízemní stavbu severního zámeckého příkopu (dnes Galerie města Přerova), které sloužily ke skladování ovocných šťáv a vína, s jejichž výrobou bylo též započato. Pronajímatelka často upozorňovala městskou radu na neúměrně vysoký nájem, jež činil celkem 1 000 Kč ročně (500 ze zámeckého sklepu a 500 ze sklepu pod obchodní školou) za jinak nevyužívané prostory, který jí byl od roku 1920 každoročně navyšován. Spory Hrubé s městem vedly obě strany v roce 1923 k výpovědi nájmu a uvolněné prostory si následně pronajala B. Polášková, která zde vybudovala „...cementový basen pro nakládání vajec...“

Objem výroby Terezie Hrubé stoupal, takže ani rozměrné zámecké prostory nedostačovaly. K realizaci svých podnikatelských záměrů a pokrytí poptávky a vzrůstajících objednávek potřebovala firma vhodně výrobní prostory. Bylo potřeba vybudovat tovární podnik vybavený dostupným moderním zařízením a zaměstnat větší počet pracovníků (i sezónních).¹⁰

Tovární areál

V roce 1906 se manželům podařilo získat pozemek s domem a starou budovou, původně užívanou jako sušárna řepy, která stála v místech pozdějších továrních objektů.¹¹ Původními vlastníky domu z roku 1892 byli Cyril a Cecilie Veselští. Po úmrtí Cyrila Veselského, přerovského zednického mistra, bylo na základě odevzdací listiny ze 17. září 1904 vloženo právo vlastnické na Cecilii Veselskou. Po splnění dražebních povinností v září 1905 připadlo právo vlastnické Hypoteční bance markrabství moravského, od které v červnu 1906 Václav a Terezie Hrubí odkoupili dům čp. 1116 na stavební parcele č. 1109 (Osmek 2, dnes ul. Za mlýnem č. 52) spolu se zahradou, parcelní číslo 1033/3, z jejíž části se následně stala stavební parcela.¹² Rodina se přestěhovala do domu v ulici Za mlýnem č. 52, čp. 1116,

7 Vladivoj Hrubý, nar. 15. 6. 1907 Přerov, Osmek č. 1116, zemřel 23. 10. 1907 Přerov, Za mlýnem 2, věk 4 měsíce, zánět mozkových blan. ZAOpO, Rodná matrika ŘK fary v Přerově, inv. č. 10627, sign. Př-I-49, s. 596. Matrika zemřelých ŘK fary v Přerově, inv. č. 9926, sign. Př-I-42, s. 743. Městský hřbitov Přerov, odd. hrodek K, hrob č. 8.

8 SOKA Přerov, Sčítací operáty ze sčítání lidu, rok 1900, Přerov, Komenského č. 840, č. bytu II, Václav Hrubý, * 27. 12. 1872 Horní Libochovice, Velké Meziříčí, přísl. Tovačov, ř-k., ředitel OŠ, Terezie, * 26. 1. 1875 Hnojice, Šternberk, přísl. Tovačov, manželka, od 13. 9. 1900, Hedvika Ševečková, služka, od 1. 12. 1900.

9 ZAOpO, fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc (dále OŽK Ol.), inv. č. 438, k. č. 119, Sčítací listy živností, T. Hrubá, udělení koncese 5. 8. 1905, č. 13882, Přerov č. 840. SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov (dále OkÚ Přerov), Živnostenský rejstřík Přerov, poř. č. 751, T. Hrubá, udělení koncese-živnosti 5. 8. 1905, č. 13882, Výroba a prodej ovocných konzerv, ovocné šťávy a ovocného vína, Přerov č. 840, datum uvedení do provozu 18. 7. 1906, č. 13082.

10 SOKA Přerov, fond Archiv města (AM) Přerov, nezprac., zámek čp. I – Pronájem sklepů v zámku. Z důvodu zřízení sklepů ve vlastní továrně dala firma výpověď z pronájmu a sklepy odevzdala městu k 1. 1. 1923. Viz č. 5 (Obzor).

11 ZAOpO, fond OŽK Ol., inv. č. 17042, k. č. 2010 – Seznam průmyslových podniků okresu Přerov, rok 1938. Viz č. 4 (Obzor).

a obývala jeden z šesti bytů (ostatní byly pronajaty). Sídlo zde mělo i vedení firmy. Díky výstavbě továrních objektů, do nichž se přesunula výroba, byla zhruba po čtyřech letech přeměněna živnost v tovární podnik, který se slibně rozvíjel a brzy nabyl značných rozměrů.¹³

Dne 8. listopadu 1909 obdržela Terezie Hrubá od Okresního hejtmantství (OH) v Přerově zprávu o výsledku komisionálního šetření, uskutečněného v závodě 30. října 1909. Tímto získala „... *povolení k živnostenskému používání nových přístaveb v závodě v Přerově na Osmeku č. 1116, totiž nové povidlárnny, strojovny příslušného nově zděného komínu, jejichž stavba byla povolena zdejším výměrem z 29. 6. 1909, č. 13251. Bude však třeba, aby vnitřní konstrukce byla vždy jen dle své nosnosti zatížena, na dveřích kotelny necht' umístí se záповeď vchodu, v kotelně budíž vyvěšen certifikát kotle, a plateau kotle budíž opatřeno zábradlím, zdi v povidlárně upraveny k omývání. Se stanoviska ochrany dělnictva se žádá, aby s nejvrchnější etáže povidlárnny zřízen byl záchranný železný žebřík – jako sestup z nouze. K žebříku budíž zřízen bezpečný výstup ...*“ Dům včetně továrních objektů se nacházel na konci ulice Za mlýnem u Strhance. Pro snazší příjezd do továrny byl poblíž domu č. 52 vybudován přes potok nový mostek. V následujících letech byly na parcelách č. 761, 1109, 1032/2, 1827, 1828, 1929, 2138 (nová parcelní čísla 4628, 4629, 4630, 4631 a 4632/1) postupně vystaveny tovární objekty. Výroba ve „velkém“ se pomalu rozjížděla.¹⁴

V prosinci 1911 se obrátila Obchodní a živnostenská komora (OŽK) Olomouc na svého „komorního“ člena Františka Zapadla z Přerova s dotazem, zda stávající závod Terezie Hrubé má „*ráz továrního podniku, kolik je zde zaměstnáno dělníků, kdo vede administrativu či zabezpečuje technický dohled, jak je rozdělena práce, zda se majitelka osobně zúčastní ruční výroby, jakým strojním zařízením podnik disponuje, výše investovaného kapitálu...*“ Odpověď Františka Zapadla, majitele První Přerovské parostrojní továrny na zboží dřevěné a ozdobné z 22. prosince 1911 nám podává obraz o stavu a situaci v podniku, kde tehdy pracovalo asi 20 dělníků. Administrativu vedla účetní za dohledu Václava Hrubého. Technické vedení měl na starosti dílovedoucí. Samotný výrobní proces se týkal lisování ovoce, vaření povidel, marmelád a ovocných šťáv, balení výrobků a jejich expedice. Podnik tehdy vyráběl vedle marmelády a malinové šťávy též ovocné víno borůvkové, jablečné a rybízové. Majitelka a zakladatelka Hrubá řídila celý podnik, ruční výroby se osobně neúčastnila. Továrna byla vybavena parním kotlem, stroji o 10 HP, elektrickým motorem 3 HP, velkým hydraulickým lisem se dvěma koši, lisem na strojní pohon, velkým kotlem na vaření povidel, vaknou s příslušnou pumpou, dvěma kotly „rozváračnými“, třemi menšími kotly, pěti pasírovacími stroji, mlýnky na ovoce, stroji na uzavírání plechovek, několika pumpami a dalšími menšími stroji. V závodě bylo investováno s budovami, stroji a zásobami asi 200 000 K. „*Závod trvá šestý rok a každoročně se rozšiřuje, skutečně má ráz podniku továrního...*“¹⁵

Skutečnou továrnou pod názvem „Terezie Hrubá, továrna na ovocné a zeleninové konzervy v Přerově“ se živnost stala až po úředním zápisu do rejstříku při Krajském soudu (KS) v Olomouci, který byl proveden 16. prosince 1912. Firma byla provozována v Přerově, Za mlýnem 52, předmět závodu obnášel: Továrna na ovocné a zeleninové konzervy, ovocné šťávy, ovocná vína, lihoviny a prodej ovoce, majitel továrny Terezie Hrubá, choť

T. Hrubá nese symbolickou šibenici, 1919. SOkA Přerov

ředitel obchodní školy. Dne 18. března 1912 byla udělena prokura (plná moc) Václavu Hrubému, 14. července 1919 Dr. Ing. Basilu Macalíkovi, řediteli této továrny. Dne 2. května 1921 se Václav Hrubý stal veřejným společníkem, dne 11. ledna 1922 udělena plná moc PhMr. Zdeňku Hrubému, emeritnímu lékárníku v Přerově.¹⁶

-
- 12 SOkA Přerov, fond Berní správa Přerov (BS), dům čp. 1116, uložen 1 barevný náčrt na postavení a přestavení nových bytů pro Cyrila a Cecílii Veselské, srpen 1894, 1 barevný plánec k postavení domku, srpen 1891. Viz Katastrální úřad Přerov (dále KÚ), výpis z katastru nemovitostí, dům čp. 1116, stav. parcela č. 1109 Přerov, na parcele č. 1827 továrna, p. č. 1828 sušárna, p. č. 1829 skladiště, p. č. 2138 kolna-skladiště. Na základě povolení MěR v Přerově z 21.10. 1891 byl na zahradě postaven domek č. 1116 (viz přípis katastrálního evidenčního úřadu v Kroměříži z 26. 10. 1892 – z části zahrady č. p. 1033/3 se stala stav. parcela č. 1109).
- 13 SEKANINA, Fr.: *Album representantů všech oborů veřejného života československého*. Praha 1927, s. 973. Dále SOkA Přerov, Sčítací operáty ze sčítání lidu, rok 1910, Přerov ul. Za mlýnem č. 52 (Osmek 2), čp. 1116, vlastník Václav a Terezie Hrubí. Celkem 6 obydlených bytů, přízemní byt č. 1 Hrubí, další byty v pronájmu (Hradilovi, Příkrylovi, Lukešovi, Lisoňkovi, Klínkovští). V. Hrubý, ředitel OŠ, předseda správní rady v sirkárně, trvale přítomný od roku 1900, manželka Terezie, výroba ovocných konzerv, majitelka, syn Václav, dcera Václava, kuchařka Marie Kozlová. Totéž, rok 1921, staré čp. 1116, č.o. 2 (Osmek 2), majitel Terezie Hrubá, 2 byty (I. Adolf Hamerský, *11. 7. 1892 Josefov u Bystřice p. H., technický správce, dílovedoucí továrny na zpracování ovoce a zeleniny T. Hrubé, 2. Antonín Vacula, železniční zřízenec).
- 14 Magistrát města Přerova (dále MMPr) – Stavební úřad, stavební spis domu čp. 1116, viz přípis z 8. 11. 1909
- 15 ZAOpO, fond OŽK Ol., (něm. Handels- und Geberbe-Kammer in Olmütz), inv. č. 4275, k. č. 535. Viz *Bayerův ilustrovaný průvodce Přerovem a nejnovější adresář Přerov 1911*, s. 112 (Ovocných konzerv, šťáv atd. výroba – Hrubá Terezie, Za mlýnem).
- 16 ZAOpO, fond Krajský soud Olomouc (dále KS), sign. AI 271, poř. č. 1523, k. č. 93.

Reklama v Šibřinkovém listu Sokola Přerov, 1931,
SOka Přerov

Závod musel zpočátku překonávat nejrůznější překážky. Problémem nebyla samotná výstavba továrních budov, ale postupně vzrůstající poptávka po výrobcích u široké veřejnosti. Ve srovnání se západními státy, kde bylo užívání marmelád a džemů samozřejmostí, u nás byla spotřeba minimální. Vedení proto vynaložilo značné úsilí k překonání předsudků. Reklamní kampaní přesvědčovalo veřejnost o tom, že konzervy jsou zpracovávány v továrnách stejně pečlivě a čistě jako v domácích, ovšem s tím rozdílem, že na dokonalém strojním zařízení lze dosáhnout mnohem lepší jakosti – vaření ve vakuu při nižším tlaku totiž zaručovalo, že vitaminy obsažené v ovoci se nezničí, jak tomu bývalo při domácí výrobě. Již za Ra-

kousko-Uherska se firma řadila mezi továrny na ovocné konzervy na druhé místo ve výrobě. Ročně z ní bylo expedováno 320–340 vagonů marmelády. Během 1. světové války ale mnoho podnikatelů vyrábělo ovocné konzervy podřadné jakosti. Po válce nebyl ze strany odběratelů o tyto nekvalitní výrobky zájem, a proto mnozí přešli na jiný způsob výroby, či svou činnost v potravinářství ukončili.¹⁷ Po válce zvýšila továrna Terezie Hrubé trojnásobně objem výroby, o čemž svědčí výše zaplacených daní. V roce 1915 bylo zapláceno na daních 3 800 Kč, v roce 1917 již 17 400 Kč, v letech 1918–1919 pak 27 000 Kč, v letech 1920–1921 zase 66 600 Kč.¹⁸ Zatímco v roce 1915 zaměstnávala firma 15–30 dělníků, parní síla činila 15 HP, koncem 20. let minulého století zde pracovalo 60 dělníků, 27 úředníků, zboží ve 20 prodejnách na různých místech nabízelo 50 prodavačů. V roce 1932 byl podnik v provozu celoročně a zaměstnával 250 dělníků a 70 úředníků. Tovární stroje pohánělo celkem 52 motorů o výkonu 400 HP.

V průběhu let se sortiment měnil, některé výrobky firma vyrábět přestala, specializovala se na jiné. Po válce a změně hospodářských poměrů by-

lo nutné přizpůsobit výrobu požadavkům trhu.¹⁹ V roce 1920 bylo při továrně zřízeno nové oddělení na výrobu kandysu (kandování –proslazování ovoce) a cukrovinek. Produkce slibně stoupala, což dodalo v roce 1922 majitelům odvahu zřídit oddělení k výrobě čokolády. Vedle povidel a marmelád konzumních a jemných, kandysu se dále vyráběly i cukrovinky, čokoláda, umělý med a Argo-krém. Od března 1927 nesla firma nový název: „*T. Hrubá, továrna na cukrovinky, čokoládu a ovocné konzervy v Přerově*“.²⁰

Argo

Vedení firmy se v rámci rozvoje rozhodlo založit společnost na chemické preparáty a umělou rohovinu „Argolit“. Dne 13. prosince 1919 se sešli v kanceláři notáře JUDr. Josefa Gardavského Václav Hrubý, ředitel Obchodní školy a továrník, Terezie Hrubá, majitelka továrny, Dr. Ing. Basil Macalík (zeť Hrubých), ředitel továrny, PhMr. Zdenko Hrubý, emeritní lékárník v Přerově, a založili firmu „Argo“, továrna na poživatiny a chemické preparáty, společnost s ruč. omezeným v Přerově“, německy Argo, Chemische und Nahrungsmittelwerke, Gesellschaft mit beschränkter Haftung in Pre-rau. „*Předmětem společnosti jest vyráběti konzervy všeho druhu, jmenovitě ovocné, zeleninové, masové, ovocné šťávy, vína ovocná, likery, cukrovinky a veškeré výrobky z cukru, dále různé poživatiny, jako kávové náhražky, kávové konzervy, výrobky těstové a chemické preparáty a vésti obchod s těmito předměty, ať jsou to výrobky vlastní, nebo cizí. Provozovati obchod s ovocem, zeleninou a plodinami. Společnost má sídlo v Přerově, jest však oprávněna i na jiných místech tuzemská a cizozemská továrny, odbočky, skladiště i obchody zřizovati...*“²¹ Byl to první a jediný český podnik toho druhu v republice. Kancelář byla umístěna v 1. poschodí domu v ul. Za mlýnem č. 55. Samotná továrna firmy Argo se nacházela na pozemcích a v budovách firmy T. Hrubá. Na valné hromadě (VH) 9. října 1926 byla přijata změna názvu – „Argo, továrna na chemické preparáty a umělou rohovinu, s.r.o. v Přerově“. V roce 1938 zde pracovalo 13–15 dělníků, v roce 1942 osm dělníků.²² Pro svou výrobu dovážela firma sladký (sýřený) kasein z Francie,

17 Viz č. 2.

18 ZAOpO, fond OŽK Ol., inv. č. 438, k. č. 119, Sčítací listy živností.

19 Viz č. 2, 17.

20 Viz č. 13, 16. Viz ZAOL, fond KS Ol., poř. č. 1523, k. č. 93 AI 271, zápis nového názvu továrny dne 5. 3. 1927 včetně výmazu plné moci pro Z. Hrubého, lékárníka v Moravské Ostravě a Dr. Ing. B. Macalíka (zemřel). Viz též *Přerov a okolí, průvodce*. Přerov 1935, s. 96.

21 ZAOpO, fond KS Olomouc – Firemní rejstřík, Kniha příloh, č. 50 (ke spisu C II 91), k. č. 578. Kmenový kapitál 180 000 K (manželé Hrubí každý po 60 000 K, Dr. Ing. B. Macalík a Z. Hrubý po 30 000 K), každý společník měl 1 podíl, VH volila tři jednatelé na dobu tří let, pro první správní rok jednateli V. Hrubý, B. Macalík, Z. Hrubý.

22 ZAOpO, fond OŽK Ol., inv. č. 17042, k. č. 2040 – Seznam průmyslových podniků v politickém okresu Přerov, poř. č. 19 – v roce 1938 se měsíčně vyrábělo ½ vagonu umělé rohoviny (též uveden „hrubý popis tovární budovy“ – v nádvoří továrny na čokoládu a cukrovinky jedna přistavená budova a druhá samostatné přízemí). Totéž, inv. č. 17043, k. č. 2040, rok 1942, měsíční výroba asi ½ vagonu umělé rohoviny, ročně asi 6 vagonů.

23 ZAOpO, fond OŽK Ol., inv. č. 1133, k. č. 200 – Kartotéka dovozních firem. SOkA Přerov, fond OkÚ Přerov, bal. č. 558 (firma Argo).

Terezie Hrubá.
SOkA Přerov

Václav Hrubý.
SOkA Přerov

Holandska, Dánska, Rumunska, Ruska, Argentiny, USA, Kanady, Austrálie, Indie.²³ Výměrem Zemského národního výboru (ZNV) v Brně z 9. března 1948, čj. 4061-Iva/29-48, byla na firmu zavedena národní správa, udělená firmě Synthesia, chemické závody n. p., závod v Přerově (společný kapitál společníků činil celkem 330 000 Kčs : V. Havránková vložila 250 000 Kčs, Zdeněk Hrubý 60 000 Kčs, Dr. L. Kalus 20 000 Kčs). Krajský národní výbor (KNV) v Olomouci zrušil tento výměr a novým výměrem z 15. prosince 1949 zn. 551-7/12-1949-VIII/1 jmenoval národním správcem Lučební závody, n. p., Přerov, zastoupený Josefem Kábelem, ředitelem Lučebních závodů v Přerově, bytem v Praze. Okresní národní výbor (ONV) v Přerově zrušil dle § 11 dekretu č. 5/1945 Sb. spolu s vládním nařízením č. 116/49 Sb. národní správu zavedenou výměrem býv. ZNV v Brně z 9. března 1948 do všech majetkových podstat a práv firmy Argo a odvolal Lučební závody, závod Přerově z funkce národního správce.

Od 23. listopadu 1951 byla firma Argo, továrna na chemické preparáty a umělou rohovinu, s. r. o. v Přerově v likvidaci. Dle § 18 z. č. 243/1949 Sb. firma zanikla. Zůstatek ve výši 649 218,10 Kčs byl převeden na konto bývalých společníků firmy u Státní spořitelny v Přerově. Výmaz v obchodním rejstříku u Lidového soudu v Olomouci byl proveden 2. dubna 1953 (likvidace společnosti, knihy a spisy uschovány u firmy Lučební závody v Přerově, n. p.).²⁴

Založením firmy Argo pokračovala továrnice Hrubá ve svém „vítězném podnikatelském tažení“. Za svůj rozmach vděčila továrna především výrobě jakostního zboží. Dokladem toho byla i řada zástupců a rozsáhlá síť prodejen po celé republice.²⁵

Výstavba

Terezie Hrubá a její dědicové investovali nemalé finanční prostředky k výstavbě a rozšíření podniku. V roce 1917 bylo u domu v ulici Za mlýnem č. 52, pro lepší přístup do továrny, vybudováno nové přemostění Strhance. Následně byly v letech 1917 až 1919 postaveny převážně architektem a stavitelem Ing. Aloisem Pilcem strojovny a kůlny sloužící ke skladování čerstvého ovoce, sušárna a umývárny při sušárně, kotelna, strojovna s 50 m vysokým komínem (rok 1918), nová varna, expedice, sklady, zřízení byly kanalizační přípojky k budovám (rok 1932), nová garáž a odprašovací stanice (1934), do volné plochy získané rozšířením původní parcely bylo postaveno další skladiště (1942). V protokolu z komisionálního řízení

Tovární veduta firmy T. Hrubá, 1933. SOkA Přerov

z 27. března 1917 ohledně stavby varny, skladišť a sušárny se mj. uvádí, že „... v přední části sušárny se bude ovoce a zelenina čistit, krájet a práť, v druhé části se očistěné ovoce a zelenina bude dopravovat na vozíčkách a zde sušít horkým vzduchem ... Splaškové vody z místnosti, kde se čistí a pře ovoce a zelenina má se odvádět do stávajícího městského kanálu ...“ V roce 1919 obdržela Terezie Hrubá povolení pro přestavbu domu v ul. Za mlýnem č. 55, čp. 1223. Po rekonstrukci a následné kolaudaci v roce 1920 se v přízemí nacházely tři byty, patrně pro zaměstnance, nástavba 1. patra byla využita pro kanceláře firmy. Objekt dosud stojí a nachází se naproti vjezdu do bývalé továrny (dnes areál Osmek).²⁶

Ne vždy se rozšiřující se výstavba továrních objektů a skladištních prostor setkávala s pochopením a souhlasem sousedů. V září 1919, po stavbě provizorní dřevěné kůlny a ohradní zítky, obdržela městská rada přípis osmi občanů, majitelů domů (čp. 1131, 1151, 1152, 1154, 1155, a 776) sousedících s továrnou. Ve stížnosti na podnik Terezie Hrubé bylo uvedeno, že „... Firma staví za domy podepsaných majitelů šopu na dříví, čímž jsou ti-

24 ZAOpO, fond KS Ol., sign. C II 91, poř. č. 4828, k. č. 296. Viz č. 2, 13.

25 SOkA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 193, k. č. 132, č. 5299 – Zřízení prodejny cukrovinek, čokolády, povidel, marmelády, kandysu a podobného zboží včetně jména vedoucí prodejny v Praze, Jindřišské ul., leden 1931. Tamtéž, fond Okresní úřad Přerov (dále OkÚ), bal. 558, fa T. Hrubá, 1919–1937, zrušení prodejního stánku na výstavišti v Brně (výstava soudobé kultury květen 1928). Prodejny a příp. jejich zrušení, jména vedoucích prodejen a zástupců ve Zlíně, Břeclavi, Hodoníně, Jihlavě, Krnově, Praze – Žitná ul. 8, Táboře, Znojmě, Třebíči, Slezské Ostravě, Prostějově, Otrokovcích, Novém Jičíně, tři prodejny v Moravské Ostravě, Lipníku n. B., dvě prodejny v Hranicích, Holešově, Olomouci, v Brně – Česká ul., Valašském Meziříčí, Pardubicích, Kroměříži, Frýdku, Bratislavě, od 16.8. 1927 vlastní prodejna na Masarykově nám. č. 17 v Přerově, od 1933 prodejna i ve vestibulu přerovského nádraží.

26 SOkA Přerov, fond OkÚ Přerov, bal. č. 558. Přiloženy plány na přístavbu kotelny, skladiště a adaptace strojovny ze 17. 5. 1917, architekt J. Pilc, dále plány na přístavbu varny a skladiště v továrně na marmeládu z 10. 4. 1917. Viz též MMPr – St. úřad, stavební spis domu čp. 1223, ul. Za mlýnem č. 55. V roce 1980 tyto byty opravoval n. p. Kazeto Přerov. V současnosti je v domě na rohu ul. Za mlýnem a Kopaniny bar s hernou, majitelé manželé Kohoutovi.

Firemní veduta firmy Argo Přerov, 1927.
ZAOpO

to vydání v šanc s celým majetkem případnému ohni ...mimo této šopy stavěné jsou zde ještě dvě šopy – na bečky a bednárna a obě blízko stavení a nemají bezpečnostního zařízení. V blízkosti nacházejí se již od roku 1917 velké hromady uhlí, které svými výpary ničí úplně okolí... Žádáme, aby městská rada další stavby nepovolila, naopak zakázala a co nejdříve byla zde vyslána komise...“ Další výhrady měli sousedé ke stavbě a následně kolaudaci 50 m vysokého továrního komínu (rok 1920), jehož stín „padá na jejich zahradu, tuto znehodnocuje a řádnému vývinu vegetace škodí, též zastíňuje obytné místnos-

ti stavení ...“²⁷ K dalšímu rozšíření továrny došlo ve 20. letech 20. století. V letech 1920–1921 zaznamenáváme přístavbu varny, skladiště se sklepy na nádvoří továrny, nové zámečnické a kovářské dílny, chemické laboratoře.²⁸

Neštěstí, sociální jistoty

Každodenní běžný chod firmy narušila v lednu 1919 tragická událost. Smrtelně byla zraněna dělnice Alžběta Děrdová. Neštěstí se stalo u nedávno postaveného výtahu na bedničky. Tři dny po události, 17. ledna 1919, závod prohlédl vrchní živnostenský inspektor Ing. František Vorl z Živnostenského inspektorátu v Kroměříži. Konstatoval, že k úrazu došlo „více nešťastnou náhodou než nedostatkem ochranných opatření“. Při celkové kontrole továrních objektů přesto byly zjištěny některé bezpečnostní závady, které bylo nutno ihned odstranit. Inspektor též doporučil okamžitou hygienickou prohlídku provozu úředním lékařem a vedení továrny bylo přikázáno „bezodkladné pořízení řádné umývárny a oblékárny dělnické dle požadavků oddělení ...“ Je zřejmé, že podobným „sociálním vymoženostem“ nebyla v počátcích první republiky věnována pozornost. Na tuto výtku bezprostředně Hrubá reagovala písemným sdělením přerovskému OH. Informovala o problémech s bytovou komisí města Přerova, která zakázala uží-

vat již zřízené šatny a umývárny v domcích na Osmeku č. 4, 6 a 8. Tyto původně sloužily jako skladiště a po výstavbě nového skladovacího prostoru v areálu továrny se uvolnily. Tyto prostory byly ale určeny komisí pouze k bytovým účelům. Další výhrady měla komise i k využití bývalého skladiště zboží v domku čp. 1129. Přípisem ze 4. června 1919 sdělila Terezie Hrubá přerovskému OH mj.: „... *Dělnictvo moje je důrazně proti tomu, žádá bezodkladně, aby převlékárny tyto a umývárny byly bezodkladně zřízeny... Na jiném místě v továrně umývárny zřídit nelze a též dle plánu na budoucí eventuální rozšíření továrny jen na těchto místech mohou být zřízeny šatny pro dělnictvo...*“²⁹

V prvních poválečných letech bylo nutno řešit ve společnosti především zásobování, bytovou krizi, problémy s obecními financemi, zdravotnictvím a sociální péčí. Skutečností je, že na hygienické zázemí a především sociální jistoty dělnictva bylo dbáno minimálně. Po skončení války byli dělníci, též v nedoceneném průmyslu cukrovinek, za svou práci hodnoceni minimální mzdou, která díky drahotě a lichvě nestačila na živobytí. V sobotu 24. května 1919 kolem desáté hodiny dopoledne došlo v Přerově na náměstí a v ulicích Palackého a Komenského třídy k živelným protidrahotním demonstracím. V čele davu rozhořčených továrních dělníků nesly ženy několik šibenic určených pro keřasy a lichváře. Ve spontánních projevech představitelů sociálně demokratické strany

Ochranná známka. ZAOpO

27 SOKa Přerov, fond OkÚ Přerov, bal. č. 558 (firma T. Hrubá).

28 Viz č. 14, 26, 27. Přístavba varny, kolaudace leden 1921, plánek z června 1920, Fr. Pivný, zednický a tesařský mistr, přístavba dílen a tovární budovy, kolaudace 19. 10. 1921, protokol Okresní správy politické Přerov z 24.1. 1921 ohledně povolení přístavby nové dílny zámečnické a kovářské, chemické laboratoře, plány z prosince 1921, příložen statický výpočet stropních konstrukcí, nákres na postavení skladiště, květen 1921, povolení stavby skladiště se sklepy na nádvoří továrny včetně kolaudačního protokolu z 25.10. 1921. Kolaudace různých továrních objektů, nové varny a expedice, umývárny při sušárně, prádelny na ovoce se skladištěm, kotelny, strojovny a 50 m vysokého komínu postaveného již v roce 1918 (kolaudace 7. 5. 1920), příložen protokol z 11. 7. 1918 o povolení stavby strojovny a külny sloužící pro skladování čerstvého ovoce včetně plánu, stavitel Josef Pilc. Viz též MMPř – St. úřad, areál Osmek, Za mlýnem 56, čp. 2945 (dříve původní továrna, 50 m vysoký tovární komín). Viz též č. 10.

29 Viz č. 27.

Reklama v Šibřinkovém listu Sokola Přerov, 1929, SOKA Přerov

Rejhona a Marka byla kritizována a odsouzena činnost lichvářů. Po vystoupení Rejhona zahlédl dav na ulici obchodníka Kučeru, kterého následně donutil chodit po městě s šibenicí, podobný „osud“ postihl i cukrářku Jeřínkovou, řezníka Skřečka, obchodníky Sobola, Wolfovou, Roháčka, Kyjovského i továrníci Hrubou. Demonstranti pak přímo v obchodech požadovali po majitelích snížení cen. Poslanec Marek poukazoval na nutnost okamžité nápravy, snížení cen a zajištění dostatku potravin, vyzval dělnictvo k jednání. Za české socialisty promluvil ředitel okresní nemocenské pokladny Krejzlík. Nespokojený, rozlícený a neorganizovaný dav násilně vnikl též do redakce Obzoru a napadl redaktora V. Vlčka, kterému hodil na krk oprátku. Kolem poledne „město utichlo“.³⁰

Situace dělnictva byla složitá. Za zvyšování mezd i zlepšení hygienických podmínek v továrnách bojovali dělníci, sdružení v odborech. Organizace uzavíraly s vedením různé smlouvy, v nichž bylo pamatováno na jisté sociální zajištění dělníků v průběhu zaměstnání. Dne 26. listopadu 1922 uzavřela Sekce průmyslu čokolády a cukrovinek při Ústředním svazu čs. průmyslníků v Praze za své členské firmy v oblasti Československé republiky spolu se zástupci dělnictva ze závodů tzv. Rámcovou smlouvu, která vešla v platnost 1. ledna 1923. Týkala se pracovní doby, náhrady mzdy, přesčasové práce, dovolené, svátků, výpovědní lhůty, minimální hodinové mzdy. Uzavírány byly též kolektivní smlouvy mezi členskými firmami Spolku průmyslu čokolády a cukrovinek v Praze a dělnictvem odborových organizací, které je měly chránit především před propouštěním. Rámcové smlouvy byly směrodatné pro všechny podniky v průmyslu čokolády na území republiky.³¹

Pracovitostí a houževnatostí Terezie Hrubé za pomoci manžela podnik prosperoval. Je třeba konstatovat, že továrnice sama dokonale rozuměla všem pracovním úkonům, byla „mistrem svého oboru“. Stále se pohybovala v provozu, bez její osobní kontroly neopustila továrnu jediná expedovaná bedna produkce, při problému vždy přesně věděla, kde hledat chybu i nápravu, vždy dosáhla svého. Díky nezdolné energii a předem stanovenému cíli se jí podařilo realizovat záměry, před nimiž nikdy necouvla a nezaváhala. Jelikož poptávka po zboží rostla, dne 9. prosince 1921 žádala firma Terezie Hrubé Okresní politickou správu (OPS)

Firemní veduta firmy Argo Prerov, rok 1950, ZAOpO, fond KS Olomouc

„o výrobu cukrovi- nek, čokolády, cukrového a jiných výrobků z cukru ...“ O necelý rok později, 22. října 1922, žádala OPS v Prerově o oprávnění k výrobě sladové kávy, potravin a potravinových náhražek všeho druhu.³²

Ochranné známky

Továrna se soustředila především na domácí trh. Svě produkty nabízel nejen ve svých vlastních, ale i v tzv. „lepších obchodech“ na území re-

- 30 Obzor, 25. 5. 1919, s. 1. (Obchodování v mnoha případech zvrhlo se ve veřejnou krádež, a pomalu již k posměchu byl člověk poctivý... Věcnou hanbou však zůstane útok na redakci a redaktora Obzoru jako smutný dokument znásilňování svobody projevu.)
- 31 ZAOpO, fond Ústřední svaz čsl. průmyslníků v Praze – Místní skupina Olomouc (ÚSČSP-MS), sign. CIV, inv. č. 31, k. č. 41. Délka pracovní doby 48 hod. týdně, před skončením práce měli dělníci nárok 5 minut na umytí se, po půl roce práce v továrně nárok na placenou dovolenou 6 dní, ta se poskytovala od 1. 5. – 30. 9., stanoveny byly minimální hodinové mzdy pro dělníky, dělnice, učně, mistry, dozorkyně, strojníky. Dělníci, kteří pracovali v podniku nepřetržitě nejméně 1 rok, obdrželi k vánočním svátkům tzv. novoročné ve výši jednotýdenní mzdy.

32 Viz č. 19, 20, 27. Couleur, francouzsky, barva, barvivo.

publiky, o nichž byl zákazník informován i v dobovém tisku řadou reklam. Po vzniku samostatné republiky měla zastoupení ve Vídni, Praze, Brně, Krakově, ve Lvově, Stanislavi, Černovicích, Budapešti a v Terstu. Obchodní zástupce zprostředkoval a staral se o odbyt výrobků v pověřeném místě. Továrna sortiment často inovovala, rozšiřovala, o čemž svědčí i řada ochranných známek (něm. Schutzmarke, angl. Trade mark, fr. Marque déposée). Tyto se zapisovaly prostřednictvím příslušné OŽK do centrálního registru vedeného ministerstvem obchodu vždy jen na určitou dobu, pak musela firma žádat o prodloužení. Pokud nebylo o prodloužení požádáno, přišel podnik o ochranu a nemohl se tak účinně bránit proti nekalé soutěži firmy jiné, která případně začala užívat ne-li stejnou, tak obdobnou známku či obal na zboží a těžit tak z dobré pověsti a renomé firmy původní.

Nejstarší ochranná známka firmy T. Hrubý. SOKA Přerov

Dagmar Osvaldová, roz. Macalíková, s přítelem. SOKA Přerov

Registrace ochranných známek (OŽ) na území Rakousko-Uherska se nejprve řídila ř. z. č. 230 ze 7. prosince 1858 (nahrazeno z. č. 19 ř. z. z. 6. ledna 1890 a novelami). Po vzniku republiky byl v platnosti zákon č. 471 Sb. z 24. července 1919. Ochranné známky se dělily na slovní – textové, obrazové či kombinované. Registraci ochranných

známek za úplatek u příslušné OŽK si majitel zajišťoval právní nárok na její výhradní užívání. Lhůta o ochranné známky činila deset let od zápisu, firma po této době měla právo na prodloužení registrace. Mezinárodní registraci prováděl Mezinárodní úřad na ochranu živnostenského vlastnictví se sídlem v Bernu ve Švýcarsku. Majitelkou mezinárodní známky byla i Terezie Hrubá.³³ Patrně nejdéle užívala firma kulatou ochrannou známku dochovanou na úředním dopisu s firmní hlavičkou z 1. listopadu 1922. Je zde vyobrazena hora s havranem držícím lístek s textem THP (Terezie Hrubá Přerov) a tex-

tem Marque déposée (ochranná známka).³⁴ V letech 1939–1947 měla firma 53 ochranných známek registrovaných na své výrobky u OŽK Olomouc.³⁵

Hospodářská krize

Krach na newyorské burze v říjnu 1929 ohlásil počátek celosvětové hospodářské krize, která měla dopad i na přerovský průmysl. Jejím projevem byla stagnace a postupný pokles průmyslové i zemědělské výroby spojený se zvyšováním nezaměstnanosti a řadou sociálních problémů. V průběhu krize zaznamenali tovární dělníci značný pokles mezd. Jak rodinná továrna Terezie Hrubé prosperovala během hospodářské krize, se zjistit nepodařilo. V Přerově a okolí byla ale dobře zavedeným podnikem. Jelikož konkurence v průmyslu čokolády byla značná, investovala značné finance do výstavby a vybavení podniku. Lze předpokládat, že v průběhu krizových let došlo v podniku k částečnému omezení produkce, podobně jak tomu bylo u jiných závodů. V roce 1932 firma zaměstnávala kolem 300 pracovníků.³⁶

Tovární výroba zmrzliny

Ne vždy se činorodost, podnikavost až dravost Terezie Hrubé setkávala s pochopením a souhlasem okolí. Dá se říci, že svým podnikáním ve výrobě zmrzliny předběhla dobu. V lednu 1931 totiž obdržela firma povolení k „tovární výrobě“ a prodeji zmrzliny ve vlastní prodejně v Přerově, Masarykovo nám. č. 17, což byl nezvyklý počín.³⁷ Na tuto skutečnost ihned zareagovala Zemská jednota cukrářů, pernikářů, čokoládníků a voskářů pro Moravu a Slezsko se sídlem v Olomouci a vyslovila námitku a nesouhlas s vydaným povolením. Zároveň požadovala, aby tovární výroba zmrzliny byla firmě zakázána, což sdělila Okresnímu úřadu (OkÚ) v Přerově přípisem z 31. března 1931. Jednota argumentovala, že dle výnosu min. obcho-

33 ZAOpO, fond ÚSČSP-MS Olomouc, sign. CI, inv. č. 28, k. č. 34 – firemní dopis Továrny na ovocné a zeleninové konzervy Terezie Hrubá z 1. 11. 1922. Text vlevo: Vyznamenána státní bronzovou medailí a diplomem v Kroměříži. Marmeláda, povídla slazená i obyčejná, umělý med, ovocné krémy, borůvkové víno, víno jablečné, ovocné šťávy (malinová, citronová), dále umístěna kulatá ochranná známka (hory, pták-havran, v zobáku drží cedulku s písmeny THP Přerov, text Marque déposée). Viz též č. 10. Viz publikace Trh československý. Vydala OŽK Praha, rok 1931, s. 465 (T. Hrubá, obch. zn.: Havran).

34 ZAOpO, viz inventář Ochranné známky dochované v archívních fondech firem uložených v ZA v Opavě, včetně pobočky v Olomouci, 1884–1969, fa T. Hrubá, inv. č. 1107–1157. Tamtéž, fond OŽK Olomouc, inv. č. 14 388, k. č. 1759 a 1771 (T. Hrubá byla majitelkou mezinárodní známky č. 71355/Bern, uveřejněno též ve věstníku „Les marques internationales“, rok 1930 – 14388/1771). Viz též č. 32.

35 ZAOpO, fond Zora Olomouc, inv. č. 64, k. č. 6 (53 OZ).

36 Viz č. 17. Viz též *Adresář soudního okresu Přerov*. Přerov 1932, s. 96.

37 Viz č. 27. Fa T. Hrubá zřídila 30. 4. 1930 novou živnost tovární výroby zmrzliny v Přerově, Za mlýnem 52, její prodej ve vlastní prodejně v Přerově, Masarykovo nám. 17 (čp. 68), zodpovědný zástupce Adolf Hamerský. Prodejna se nacházela na severní uliční frontě náměstí, již asanováno, dnes objekt býv. OSP Přerov. Tamtéž, fond OkÚ Přerov – Živnostenský rejstřík, Přerov, odd. A, svobodné živnosti, poř. č. 819, Fa T. Hrubá, továrna na cukrovinky, čokoládu a ovocné konzervy v Přerově, Tovární výroba a prodej zmrzliny, Přerov, Za mlýnem 52 (žádost 1.5. 1930, pov. 26. 1. 1931, č. 1517/V-12).

Rodinná hrobka, přerovský městský hřbitov, foto V. Fišmistrová

T. Hrubá, 1933. ZAOpO

du z 18. července 1883 č. 22037 se vycházelo pro stanovení znaků továrního podniku z obecného či národohospodářského významu. Tovární podnik vyráběl ve společných místnostech za pomoci strojů značný rozsah sortimentu za použití většího počtu dělníků, zboží se vyrábělo na sklad a prodávalo se ve velkém. Při výrobě zmrzliny nelze hovořit o továrním provo-

zu, protože při výrobě zmrzliny se údajně nejednalo ani o podnik velký rozsahem, ani nebyl zaměstnán větší počet dělnictva, při výrobě údajně nedocházelo k dělbě práce, zmrzlina se nevyráběla na sklad, jak bylo pravidlem při výrobě zboží v továrnách. Zmrzlina byla určena k drobnému a „bezprostřednímu“ prodeji jako „poživatina velmi choulostivá“, která se ke skladování vyrábět vůbec nemohla! K jejímu udržování bylo zapotřebí odborných znalostí, nemohla se tedy prodávat překupníkům, neoborníkům, kteří by ji museli znovu „mrznouti“ a k tomuto bylo potřeba průkaz způsobilosti živnosti cukrářské. Produkci zmrzliny neovládaly stroje, ale odborný tovaryš, který nebyl omezen na obsluhu a řízení strojů, a proto se tedy nejednalo o výrobu tovární. Navíc výroba zmrzliny se netýkala obecného ani národohospodářského významu. Výroba zmrzliny byla proto jen a jen součástí živnosti cukrářské.³⁸

Úmrtí Terezie Hrubé

Terezie Hrubá milovala život, svou práci a především rodinu. Pokud netrávila čas v podniku, či se nevěnovala rodině, aktivně se účastnila dění v přerovských dámských spolcích. V mladších letech jezdila do okolních měst a zde v dámských vzdělávacích spolcích pořádala poučné a výchovné přednášky. V přerovském Dobročinném spolku Vlasta byla nejen významnou členkou a rádkyní, ale též ženou, které vděčilo mnoho chudých za její podporu a nezištnou pomoc. Pomáhala potřebným, ale nepřála si, aby se o tom veřejnost dozvěděla. Od založení Ženského odboru národní demokracie v Přerově až do roku 1932, kdy se vzdala své funkce pro nemoc, byla váženou předsedkyní. Říkávala, že až zanechá práce v továrně, bude farmarit a plně se oddá klidu, kterého měla v životě tak málo. Její plány ale zhatila nemoc a úmrtí. Zakladatelka a spolumajitelka továrny Terezie Hrubá, „*dáma ušlechtilého srdce a neúnavného myšlenkového světa*“, zemřela 18. května 1933 v 15.30 hod. ve věku 58 let. Deník Obzor v článku „Život, dílo a smrt vzácné ženy“ mj. uvedl: „... *Bylo by snad zajímavo nastíniti několik skoupými tahy rys její vzácné povahy. A pak bychom dospěli k zajímavému portrétu ženy, v níž se sváří povaha tvrdých, nezlomných, za svým cílem i přes nesčetné překážky dravě se štvoucích mužů, odvážných a zkušenostmi dokonale obrněných – a povaha jemných, hluboce citových žen, se srdcem otevřených tam, kde lze pomoci, nenáročně, neafektovaně, bez očekávání nějaké světské odplaty a vděku. Tyto dva rysy se v ní stále skrývaly a někdy se v ní i vybijely duševním bojem...*“³⁹ Na základě poslední vůle z července 1920 ustanovila Terezie Hrubá dědicem manžela, dětem určila povinný díl. Jediným majitelem firmy se tedy stal Václav Hrubý, dceři Věnceslavě Kačirkové byla udělena plná moc. Pozůstalost po zemřelé projednával Okresní soud v Přerově.⁴⁰

38 Viz č. 27. Výroba zmrzliny a přípis Zemské jednoty cukrářů, perníkářů, čokoládníků a voskářů pro Moravu a Slezsko se sídlem v Olomouci (kancelář v Přerově, Komenského č. 19). Viz dále ZAOpO, fond OŽK Ol., inv. č. 438, k. č. 119, Sčítací listy živností, tovární výroba a prodej zmrzliny odhlášeno v roce 1939.

39 Viz též Obzor, 20. 5. 1934, s. 2.

Ochranná známka.
ZAOP

Úmrtí Václava Hrubého

Václav Hrubý, jak již bylo řečeno, byl prvním ředitelem obchodní školy v Přerově, do výslužby odešel v roce 1920. Zasloužil se též o zřízení obchodních škol v Třebíči, Uherském Hradišti, Vyškově a Mariánských Horách, Frenštátě pod Radhoštěm a Brně. Je třeba zmínit i jeho pedagogickou a literární činnost. Pro potřebu škol sepsal několik učebnic, čítanku pro kupecké školy pokračovací, učebnici kupeckého počtářství a další. Byl přísežným soudním znalcem účetnictví a přísežným soudním znalcem pro průmysl ovocných a zeleninových konzerv u c. k. krajských soudů v Olomouci, Uherském Hradišti a Novém Jičíně, vykonával funkci místopředsedy Svazu průmyslu potravinářského. Krátce po založení Ústřední jednoty českých obchodníků pro Moravu v Přerově byl zvolen jednatelem Jednoty, z jeho podnětu byl vydáván čtrnáctideník „Český obchodník“, který sám redigoval. V roce 1928 byl zvolen členem a následně předsedou jednatele sboru „Obzoru“. Byl stoupencem národních a demokratických zásad, několik let zasedal v okresním zastupitelském sboru za stranu národně demokratickou. V roce 1910 byl zvolen předsedou Kupecké akciové sirkárny v Lipníku nad Bečvou, po převratu místopředsedou akciové sirkárny „Solo“. Po skončení 1. světové války byl členem Obchodní a živnostenské komory v Olomouci a za svou významnou činnost obdržel čestný titul obchodního rady a komorního rady. Značné úsilí věnoval vybudování chemické továrny „Argo“ v Přerově. Po předčasném odchodu manželky Terezie byl nucen vyvinout značné pracovní úsilí, aby tato smutná událost nezpůsobila výkyv v obchodním podnikání a chodu továrny. Úspěšnou práci mu usnadňoval jeho přátelský poměr k zaměstnancům, kterých továrna tehdy zaměstnávala okolo 300. Těžká nemoc Václava Hrubého v březnu 1935 si vynutila nemocniční léčbu. Po krátkém pobytu v přerovské nemocnici podstoupil operace v Brně. Srdce nevydrželo trojnásobný operační zákrok a Václav Hrubý zemřel 13. července 1935 ve 14.45 hod. v brněnské nemocnici u Milosrdných bratří ve věku 62 let.⁴¹ Univerzální dědičkou firmy se stala prvorozená dcera Věnceslava Kačirková, roz. Hrubá.⁴²

40 SOKA Přerov, fond Okresní soud (dále OS) Přerov, sp. zn. D 355/33. Dle odevzdané listiny dcera Věnceslava Kačirková obdržela kmenový vklad zůstavitelky ve firmě „Argo“ Přerov, skutečná cena 100 000 Kč. Václav Hrubý ml., soukromník v Přerově, t. č. poručík v záloze u divišního proviantního skladu 1 v Praze-Dejvicích (obdržel 305 000 Kč). T. Hrubá byla vlastníci ideální polovice nemovitostí zapsaných v knih. vložce 3080 v Přerově a to: domku č. 1116 vystavěného na st. parcele 1109 v Přerově, zahrady p. č. 1033/3, zahrady a továrního nádvoří p. č. 1033/1, zahrady p. č. 1033/2, továrny st. plocha 1827, sušírny st. pl. 1828, skladiště st. pl. 1829, domu č. 1128 st. pl. 1124, domu č. 1129 st. pl. 1125, domu č. 130 st. pl. 1126, domu č. 1223, st. pl. 1224 a skladiště st. pl. 2138 atd. Dále jsou zde v movitých věcech uvedeny šperky (briliantový prsten, sponka a přívěšek, zlaté hodinky), chudým a vzdáleným příbuzným rozdáno šatstvo rozdáno, zařízení bytové, atd. Viz též ZAOP, fond KS Olomouc, poř. č. 1523, k. č. 93.

41 Viz č. 6.

Dědicové a dědické spory

Manželé Václav a Terezie Hrubí vchovali dvě děti. Dceru Věnceslavu a syna Václava.⁴³ Věnceslava Marie Hrubá se narodila 28. února 1901 v Přerově, čp. 840.⁴⁴ Dne 24. Července 1920 se provdala v Olomouci za Dr. Ing. Basila Macalíka,⁴⁵ jehož otec Basil Macalík st., byl postupně ředitelem hospodářské školy v Olomouci a Přerově.⁴⁶ V manželství se narodila jediná dcera Dagmar Macalíková. Ing. Macalík zemřel tragicky v mladém věku dne 6. ledna 1924 v Přerově.⁴⁷ Dne 11. září 1926 se ovdovělá Věnceslava Macalíková provdala v Olomouci za Josefa Kačírka, ředitele továrny – sirkárny v Lipníku nad Bečvou. Svědkem jí byl bratr Václav Hrubý ml., toho času četař aspirant pěšího pluku č. 10 v Brně. O rok později bylo manželství rozvedeno.⁴⁸ Třetí sňatek Věnceslavy s Josefem Havránkem, ředitelem továren na ovocné konzervy a umělou rohovinu v Přerově, se odbyl v proboštském farním chrámu v Dubě nad Moravou dne 6. srpna 1940.⁴⁹

42 Viz č. 16. ZAOpO, fond Krajský soud Olomouc (dále KS), sign. AI 271, poř. č. 1523, k. č. 93. Zapsána jako majitelka fy Věnceslava Kačírková, Přerov. Pozůstalost prodjednával OS Přerov, sp. zn. D 359/35. Viz Katastrální úřad Přerov (dále KÚ), výpis z katastru nemovitostí, dům čp. 1116, stav. p. 1109.

43 Viz č. 7.

44 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále ZAOpO), Rodná matrika ŘK fary Přerov, inv. č. 9920, s. 372. Věnceslava Marie Hrubá, otec Hrubý Václav, ředitel obchodní školy v Přerově, syn Josefa Hrubého, familianta z Horní Libochové a jeho manželky Františky, roz. Sýkorové, matka Terezie, dcera Vincence Vrány, rolníka v Hnojicích a jeho manželky Josefý, roz. Lukešové, kmotři Věnceslav Hrubý, zemský soudní rada, Opava, a Marie, jeho manželka

45 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále ZAOpO), Rodná matrika ŘK fary Přerov, inv. č. 7201, s. 390. Basil Theodor Macalík, * 8. 11. 1893 Přerov č. 1123, otec Basil Macalík, profesor na zemské střední hospodářské škole v Přerově, syn + Basila Macalíka, pololáníka v Ivanovicích, a manželky Terezie z rodu Basila Jerábka, pololáníka v Ivanovicích, matka Julia, dcera Tomáše Látala, tříctvrtníka ve Švábenicích, a manželky Hedviky, z rodu Jana Adamce v Hošticích, kmotři Jan Adamec, ředitel hospodářské školy v Přerově, Žofie, jeho manželka. Tamtéž, občanská (civilní) oddavková matrika Přerov-město, inv. č. 10126, s. 7, inv. č. 10122, občanská (civilní) oddavková matrika, Přerov-město, s. 42, datum a místo sňatku 24. 7. 1920 Olomouc, ženich Ing. Basil Macalík, nevěsta Věnceslava Hrubá, svědci Dr. Václav Krček, rada berní správy v Přerově, PhMr. Zdenko Hrubý. Poznámka: Dr. Ing. Basil Macalík zemřel dne 6. 1. 1924 v Přerově; IV- 60/2/24.

46 SOKA Přerov, fond Policejní přihlášky Přerov. Rodinný list, P2, Basil Macalík, * 13. 3. 1861 Ivanovice, Vyškov, obec dom. Klášterní Hradisko – Olomouc, ředitel hospodářské zemědělské školy (+ 7. 11. 1940), manželka Julie, roz. Látalová, * 21. 5. 1871 Švábenice, Vyškov, církv. odd. 20. 5. 1890 ve Švábenicích, (+ 14. 11. 1940), bytem nábr. Stojanovo č. 6, přihlášení 3. 11. 1922 z Olomouce.

47 SOKA Přerov, fond Policejní přihlášky Přerov. Rodinný list, P2, Hrubý Václav, * 27. 12. 1872 Horní Libochov, polit. okres Vel. Meziříčí, obec domovská Tovačov, pol. okres Přerov, pozn. † 3. 7. 1935 v Brně (v Přerově od 1900, Máchova 17). Manželka Terezie, * 26. 1. 1875 Hnojice, Šternberk, pozn. † 18. 5. 1933, děti Václav, * 23. 4. 1904 Přerov, Václava, * 28. 2. 1901 Přerov. Tamtéž, Ohlašovací list, P2, Dagmar Macalíková, * 16. 2. 1922 Přerov, bytem Máchova 17, studující (přechodně 27. 9. 1941 Praha II – Opatovická), obec domovská Černovír u Ol., svob., otec Basil, † 6. 1. 1924, matka Věnceslava znovu provdaná za ředitele sirkárny v Lipníku n. B. Kačírka, znovu provdaná za Josefa Havránka. Bytem Máchova 17. Viz Naše Haná, 8. 1. 1924, s. 6, oznámení o úmrtí Dr. Ing. B. Macalíka, tamtéž 9. 1. 1924, s. 5 (článek Oběť lyžařského sportu).

Živnostenský list. SOKA Prerov

Václav Jaroslav Maria Hrubý ml. se narodil 23. dubna 1904 v Prerově, čp. 840. V roce 1922 maturoval na reálce v Olomouci. Přes naléhání rodičů neměl zájem o další studia na vysoké škole doma či v cizině, a tak do nástupu vojenské prezenční služby v říjnu 1925 pobýval doma. Na své přání nastoupil u vojska k pěchotě, po měsíci (intervence otce) byl přeložen do školy pro jednorocní dobrovolníky zásobovací služby v Praze. Dne 22. prosince 1940 se oženil v Praze-Královských Vinohradech v kostele Nejsvětějšího srdce Páně s Josefou Minaříkovou. Dne 20. května 1944 získal v Praze domovské právo.⁵⁰

Při projednávání dědictví po zemřelém Václavu Hrubém († 13. 7. 1935) předložil Okresnímu soudu (OS)

v Prerově JUDr. Leopold Mohlapl, advokát v Prerově, jeho písemnou závěť z 22. března 1935, kterým byla ustanovena univerzální dědičkou dcera Věnceslava Kačírková, roz. Hrubá, soukromnice v Prerově, Máchova 17. S tímto ale nesouhlasil její bratr Václav Hrubý ml., obchodník v Praze XII, popřel pravost závěti a podal žalobu pro její neplatnost. Cítil se poškozený, z dědictví měl totiž obdržet pouze povinný díl, do kterého byly započteny veškeré finance, obdržené od rodičů během života ke studiu a k živobytí. Uvedl, že otec v době sepsání závěti ani předtím nebyl duševně zdravý, přičetný a vědomý dosahu svého jednání. Tvrdil, že závěť byla sepsána pod tlakem okolí, především sestry. Otec ho měl rád, plně mu důvěřoval, chtěl ho jmenovat ve firmě společníkem. Po smrti matky žil údajně otec v okolí, které ho proti němu (V. Hrubému ml.) zpracovávalo, popuzovalo, činilo nátlak. Václav Hrubý ml. požadoval odstupné ve výši 150 000 Kč. Věnceslava vypověděla, že otec vylíčil svůj poměr k synovi v memoárech, které diktoval sekretářce Karle Simerské⁵¹ „Proč došlo k roztržce me-

zi Václavem Hrubým ml. a Václavem Hrubým st. jakož i firmou“. Václav Hrubý ml. popřel pravost těchto vzpomínek. Vyslechnuta byla řada svědků, kteří ale svědčili ve prospěch Václava Hrubého st. Vypovídaly významné osobnosti Přerova, též MUDr. Vl. Skřivánek, primář přerovské nemocnice, MUDr. Jan Lacina, lékař, JUDr. Leopold Mohapl, advokát, František Chmelík, vrchní rada politické správy a okresní hejtman v Přerově, Vojtěch Netopil, velkoobchodník, Jaroslav Krýsa, ředitel městské spořitelny, Vladimír Strojil, majitel knihtiskárny, Jan Jirka, ředitel Úvěrního spolku záložny přerovské, Josef Havránek, prokurista firmy T. Hrubá a firmy Argo v Přerově, svůj názor vyslovil též továrník Tomáš Baťa. Závěrem bylo konstatováno, že *„zůstavitel V. Hrubý st. přestal mít žalobce rád a vyvodil z toho důsledky také proto, že žalobce se těžce prohřešoval proti účtě, poslušnosti a oddanosti, jíž byl svému otci povinen...“* Záležitost se vyřizo-

- 48 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále ZAOpO), civilní oddavková matrika Olomouc-město, inv. č. 10656, s. 103, datum a místo sňatku: 11. 9. 1926 Olomouc, ženich Josef Kačírek, ředitel továrny, bytem Lipník n. B., * 8. 8. 1889 Osek, okres Hořovice, svobodný, vyznání řím. kat., rodiče: Václav Kačírek, pudlař v Oseku, a Anna, roz. Veselá, nevěsta Věnceslava Macalíková, rozená Hrubá, soukromnice, bytem Přerov č. 854, * 28. 2. 1901 Přerov, ovdovělá, vyznání řím. kat., svědci Václav Kačírek, dílovedoucí v Hořovicích, Václav Hrubý, četař aspirant pěšího pluku č. 10 v Brně. Pozn. OS Lipník, sp. zn. Nc I 26/27 manželství rozvedeno. KS Nový Jičín, sp. zn. Nc III 235/28 manželství rozloučeno. Viz SOKA Přerov, fond Policejní přihlášky Přerov. Ohlašovací list, Kačírková Věnceslava (připsáno provdaná za Ing. Josefa Havránka), soukromnice, * 28. 2. 1901 Přerov, manžel Josef Kačírek, ředitel sirkárny v Lipníku, odd. 11. 9. 1926 v Olomouci, děti – Macalíková Dagmar, * 16. 2. 1922 Přerov. Bytem Máchova 17. Viz č. 46.
- 49 ZAOpO, fond Krajský soud Olomouc (dále KS), sign. AI 271, poř. č. 1523, k. č. 93. Přiložen oddací list ze 6. 8. 1940. Ženich Josef Havránek, * 1. 7. 1895 Zdounky, ředitel továren na ovocné konzervy a umělou rohovinu v Přerově, bytem Moštěnská ul. 47, syn Josefa Havránka, správce velkostatku ve Zdounkách a Berty, roz. Wernerové. Viz SOKA Přerov, fond Policejní přihlášky Přerov, Rodinný list, P2, Ing. Havránek Josef, * 1. 7. 1895 Zdounky, Kroměříž, obec domovská Přerov, ředitel továrny, manželka Věnceslava, * 28. 2. 1901 Přerov, roz. Hrubá, ovd. Macalíková, rozvedená Kačírková, cirk. odd. 6. 8. 1940 v Dubě n. Mor., dcera Macalíková Dagmar, * 16. 2. 1922 Přerov, obec domovská. Černovír, Olomouc, studující, bytem Máchova 15.
- 50 ZAOpO, Rodná matrika ŘK fary Přerov, inv. č. 10627, sign. P-I-49, s. 150. Václav Jaroslav Maria Hrubý, * 23. 4. 1904 Přerov, Komenského třída 840. Rodiče V. a T. Hrubí, kmotři Věnceslav Hrubý, c. k. vrchní soudní rada v Opavě a manželka Marie. Sňatek rodičů 10. 9. 1898. Bez vyznání, jeho sňatek 22. 12. 1940 s Josefou Minaříkovou v Praze. Viz SOKA Přerov, fond Policejní přihlášky Přerov, P1, Ohlašovací list Václav Hrubý, *1904, dom. obec Praha, ženatý, manželka Josefa, roz. Minaříková, * 1909, dne 20. 5. 1944 přijat domovským právem do Prahy, č. 698/44/Sv., dále Policejní přihlášky Přerov, P2, Rodinný list, Hrubý Václav, * 27. 12. 1872 Horní Libochov, polit. okres V. Meziříčí, obec domovská Tovačov, pol. okres Přerov, pozn. + 3. 7. 1935 v Brně, bytem Máchova 17. Manželka Terezie, * 26. 1. 1875 Hnojice, Sternberk, pozn. + 18. 5. 1933, děti Václav, * 23. 4. 1904 Přerov, trvale v Praze, Václava, * 28. 2. 1901 Přerov, provdaná za Basila Macalíka, nyní Kačírková. Tamtéž, fond Archiv města Přerova, Matrika příslušníků města, 1919–1935, H-L, Václav Hrubý, manželka Terezie, syn Václav (v roce 1944 získal domovské právo v Praze). Všichni bytem Osmek 2. Viz č. 39.
- 51 Karla Simerská, provdaná Mátlová, * 24. 7. 1910, 10 let pracovala jako sekretářka v továrně T. Hrubé a firmě Argo. Viz NP, č. 170, 25. 7. 2010, s. 1 (článek Karle Mátlové byste sto let rozhodně neřádali). Autorka příspěvku se s p. Mátlovou osobně setkala v srpnu 2010 v Hranicích, kde dotyčná žije.

Ochranná známka. ZAOpO

vala několik let. Kauzu řešil v roce 1937 i Vrchní soud v Brně. Vůči rozsudku KS Olomouc z 18. ledna 1938 o zamítnutí žaloby se Václav Hrubý ml. odvolal, podal stížnost vrchnímu soudu v Brně pro nesprávné právní posouzení věci. V srpnu 1938 vzal žalobce žalobu o neplatnosti závěti z 22. března 1935 zpět.⁵²

Továrna za vedení Věnceslavy

Zakladatelka továrny neúnavnou prací a za účinné pomoci svého manžela vybudovala podnik, který i pod vedením dcery Věnceslavy a řady oddaných spolupracovníků expandoval. Továrna i nadále nesla původní název po své zakladatelce. Věnceslava Kačírková pracovala v rodinném podniku spolu s rodiči řadu let, firmu vedla i během soudního sporu. V červenci 1936 žádala továrna Terezie Hrubé Okresní úřad v Přerově a OŽK v Olomouci o povolení vyrábět a prodávat praženou kukuřici máčenou v čokoládě nebo cukru. Úřady sdělily, že „firma nemusí zvlášť tuto výrobu ohlašovati, protože výroba tohoto spadá od dávných dob do živnosti cukrářské a tudíž i do tovární výroby cukrovinek mezi druh „dragée“ a je proto kryta již nynějším oprávněním jmenované firmy“.

Své výrobky nabízela továrna i při konání různých společenských a kulturních podniků, výstav. Po dobu trvání Středomoravské výstavy v Přerově ve dnech 20. června až 16. srpna 1936 se mohli návštěvníci setkat se sladkostmi firmy Hrubé v prodejním stánku na výstavišti u Michalova. OŽK v Olomouci „neměla námitky ke zřízení prodejního stánku k účelům výstav-

Ochranná známka. ZAOpO

ním, takže zřízení jeho nemůže mít nezdravý hospodářský vliv na soutěžní poměry ani s hlediska všeobecného ani přihlížeje k soutěžním poměrům s hlediska užšího stanovité živnosti...“ se zřízením prodeje za předpokladu, že „jest omezena pouze na výstavu a na dobu jejího trvání, tedy povahy přechodné a vyjímečné...“ vyslovilo souhlas i Obchodní gremium v Přerově.

Firma zaměstnávala v letech 1936–1937 okolo 250 odborných a pomocných dělníků, převážně ženy, a přes 30 úředníků a úřednic. O rostoucí odbyt kvalitních výrobků ve stovkách prodejen na území celé republiky se staralo 25 zástupců a ve 20 vlastních prodejnách na 50 vedoucích a prodavaček. Továrna byla po stránce technické a hygienické moderně zařízená. Vyráběla cukrovinky, jemné čokolády a dezerty všeho druhu, krásné vánoční kolekce, figurky a velikonoční vajíčka ve velkém výběru, lahůdková povídla, jemné marmelády a džemy, přírodní malinovou šťávu, rajský protlak, kandys, umělý med a Argokrém. Specialitou továrny byly Ospos-karamely proti kašli, Tanex-měkké zdravotní karamely pro osvěžení, Ping-Pong – osvěžující karamely pro sportovce, Ha-Te – letní karamely pro osvěžení, též černá káva v čokoládě, která „udržovala konzumenty při náladě“ a mnohé další. Všechny výrobky se vyznačovaly prvotřídní jakostí, jelikož se vyráběly z kvalitních surovin a při výrobě i balení byla úzkostlivě dodržována čistota. Výrobky „lahodné chuti a levných cen“ šly dobře na odbyt. Dobrá kvalita byla zárukou zvyšující se poptávky po výrobcích. Prvořadým cílem továrny byla spokojenost zákazníků.⁵³

Nekalá soutěž

V roce 1937 byla podána na továrnu žaloba o nekalou soutěž. Firma Fr. Lhotský, továrna na cukrovinky v Praze-Michli, požadovala po firmě T. Hrubá odškodné ve výši 100 000 Kč. Žalující strana argumentovala, že již v roce 1920 uvedla na trh svůj výrobek pod označením „Hašlerky“. Zboží se prodávalo po celé republice, pro tuto značku prováděla firma trvale a cílevědomě nákladnou reklamu. Pro název „Hašlerky“ obdržela firma Lhotský ochrannou známku pro cukrovinky dne 15. listopadu 1920 č. 40 928/ Praha. Tato značka patřila k nejpobulárnějším a nejrozšířenějším v republice. Firma T. Hrubé údajně prodávala ve své prodejně v Přerově na Masarykově náměstí zákazníkům žádajícím hašlerky bonbony své výroby. Toto jednání bylo „v rozporu s dobrými mravy soutěže“. Žalující strana požadovala vydání rozsudku ve svůj prospěch, včetně uhrazení soudních nákladů žalovanou stranou. Věnceslava Kačirková popřela prodej hašlerek v podnikové prodejně. Tvrdila, že toto zboží neměla firma na skladě,

52 ZAOpo, fond Krajský soud Olomouc (dále KS), sign. Ck II 357/36, k. č. 38. Po maturitě na olomoucké reálce v roce 1922 měl Václav ml. dle přání rodičů studovat na obchodní škole v Antverpách, příp. na Vysoké škole obchodní ve Frankfurtu nad Mohanem, či v Praze, aby se mohl uplatnit v rodinné firmě. O studium ale neměl zájem. Po jeho krátkém zaměstnání v Baťově továrně ve Zlíně sdělil T. Baťa názor V. Hrubému st.: „Nedovedl jste vychovati svého syna do 26 let, pochybují, že by se Vám to ještě podařilo...“ Syn se neosvědčil v rodinné továrně, byl nespolehlivý, lehkovážný, utrácel peníze, nenastoupil na sjednané praxe v Londýně a v Amsterodamu, čímž „dělal rodině hanbu“, důsledkem byly trvalé roztržky s rodiči. Viz č. 16. Plná moc J. Havránkovi (pozdější manžel Věnceslavy) udělená v roce 1930.

53 Viz č. 27, č. 25. Sdělení OŽK Olomouc přerovskému OkÚ z 7. 3.1936. Viz též *Přerov–Kojetín–Lipník nad Bečvou. Reklamní průvodce*. 1938.

nikdy nebylo v nabídce, obchod prodával vlastní výrobek anýzové karamelky či bonbony „Ospo“, které se složením a chutí značně blížily hašlerkám. Uvedla, že „*zákazníkům je známo, že v našich prodejnách se vede pouze zboží naší výroby, nikoliv zboží žalující strany*“. V případě byla vyslechnuta řada svědků.⁵⁴

Okupace

Dne 15. března 1939 došlo k okupaci vlasti. Na území protektorátu Čechy a Morava byla situace značně složitá ve všech oblastech politického, kulturního i hospodářského života. Podniky musely přizpůsobit provoz potřebám válečného režimu. V roce 1940 bylo zavedeno takzv. řízené hospodářství. Výrobní režim byl podřízen příkazům okupačních úřadů, vyráběly se pouze výrobky, které požadoval válečný trh. Jednalo se převážně o trvanlivé potraviny (konzervy, povidla, med, sušenky). Surovin pro výrobu se nedostávalo, chyběl cukr, značně omezený byl dovoz kaka. O produkci firmy T. Hrubé v druhém roce války (1940) svědčí údaje ze statistického hlášení průmyslových podniků v Přerově. K 29. srpnu 1940 pracovalo v továrně 238 zaměstnanců, podnikový kapitál činil 1 640 000 K, ve firmě Argo pracovalo 16 zaměstnanců, podnikový kapitál představoval 330 000 K. V roce 1942 pracovalo v továrně 98 dělníků při výrobě marmelády, povidel a džemů, spotřebováno bylo 75 vagonů krystalového cukru, 100 vagonů švestek, 60 vagonů jablek, 1 vagon rybízu.⁵⁵

Na jaře 1943 jednalo ministerstvo hospodářství a práce o zastavení, či omezení činnosti obchodních podniků v souvislosti s uvolněním pracovních sil k válečně důležitým úkonům. Firma T. Hrubá, továrna na cukrovinky v Přerově, na základě §1 vl. nař. z 11. února 1943, č. 44 Sb., obdržela přípis ohledně uzavření své prodejny v Přerově, Dolní nám. 17, s účinností od 3. dubna 1943. Do 24 hod. po obdržení výměru musela nahlásit počet svých pracovních sil příslušnému pracovnímu úřadu.⁵⁶ V srpnu 1943 obdržela firma koncesi ke zřízení kantýny v prostorách továrny.⁵⁷ Válečná situace se natolik vyhrotila, že k 31. prosince 1944 byla továrna uvedena do klidu.⁵⁸

54 ZAOpO, fond Krajský soud Olomouc (dále KS), sign. Ck II 182/37, k. č. 40. Právní žaloba pražské firmy Fr. Lhotský proti firmě T. Hrubá o nekalou soutěž, následná dohoda na smíru. Viz č. 33 (OZ).

55 ZAOpO, fond Oberlandrat Olomouc, inv. č. 19, kart. 13 (Statistisches Material, Industriebetriebe in Prerau, poř. č. 2 Argo, Kunsthornfabrik, finanční vztahy pro Sudetskou župu – vývoz 600 kg výrobků, poř. č. 10 T. Hrubá, Zuckerwaren und Chokoladefabrik, finanční vztahy pro Sudetskou župu, vývoz 20 vagonů výrobků. Tamtéž, fond OŽK Ol., inv. č. 17042, k. č. 2040 – Seznam průmyslových podniků v polit. okresu Přerov, rok 1938, poř. č. 33 (v továrně na marmeládu pracovalo v roce 1938 25–31 dělníků, hrubý popis tovární budovy: zděná II. patrová budova), poř. č. 34 (v továrně na cukrovinky a čokoládu, dvoupatrová budova s podsklepením – závod zřízen ze staré sušárny řepy, pracovalo 125–156 pracovníků. Totéž, inv. č. 17042, k. č. 2040, rok 1942, počet dělníků 98, předmět výroby marmelády, povidla a jamy, spotřeba 75 vagonů krystalového cukru, 100 vagonů švestek, 60 vagonů jablek, 1 vagon rybízu. ZAOpO, fond Zora Olomouc, inv. č. 64, k. č. 6 (v roce 1939 výrobky poživatinářské jako marmeláda, umělý med, ovocné krémy, vína, cukrovinky a veškeré výrobky spadající do oboru – kávové náhrady). Viz DORAZIL, Vl.: *Středomoravský kraj – průvodce*. Přerov a soudní okres přerovský. Přerov 1940. Zde reklama: 30 let již pracujeme ke spokojenosti zákazníků...

56 Viz č. 27.

Osvobození

Po skončení 2. světové války došlo k oživení hospodářství, tudíž i k rozkvětu tolik potřebného průmyslu potravinářského. Továrna zdárně přečkala válečné roky, neutrpěla škody způsobené válečnými událostmi, bombardováním či sabotážními akcemi.

V létě 1946 byla Karlem Doleželem, stavitelem v Přerově, rekonstruována střecha nad výrobnou čokolády, v podniku byly dále provedeny různé stavební úpravy a adaptace (kůlna, průchod, sušárna, skladiště). V prosinci téhož roku obdržela továrna povolení ke zřízení stabilní čerpací stanice na benzin poblíž tovární vrátnice pro zásobování vlastních motorových vozidel. Jednalo se o jednu podzemní ocelovou uskladňovací nádrž nasycovacího systému pro 3 000 litrů benzínu.⁵⁹

Sociální fond

V roce 1947 byl v továrně založen Sociální fond firmy T. Hrubá v Přerově. Dle stanov „... účelem spolku jest nevýdělečná péče o všeobecné zvýšení životní úrovně zaměstnanců fy Terezie Hrubé, poskytováním dobrovolných finančních podpor jednorázových či opěťovaných při narození dítěte, úmrtí nebo dlouhotrvající nemoci v rodině člena, nezaviněné tísně, invaliditě a starobě, ztrátě živitele, pokud jím byl zaměstnanec firmy, dále poskytovatí doživotní nadlepení starobních a invalidních důchodů, i důchodů vdovských...“ Ustavující valná hromada se konala 9. prosince 1947 v závodní jídelně firmy, předsedou byl zvolen František Tesař, místopředsedou Josef Havránek, pokladník Emil Doležel, zapisovatel Václav Vybíral. V roce 1955 proběhla dobrovolná likvidace spolku, jmění bylo převedeno na Jednotný fond pracujících (JFP) v Praze (k 15. listopadu 1955 se jednalo o 306.801,40 Kčs).⁶⁰

Období 1945–1951

V mírové době se podniku pod vedením Věnceslavy Havránkové v rámci poválečných možností dařilo. Zdálo se, že továrna „nabírá druhý dech“. Zvýšena byla poptávka po potravinářských produktech doma i v zahraničí, jelikož během okupace byly potraviny všeho druhu, včetně sladkostí

57 SOKA Přerov, fond OkÚ Přerov – Živnostenský rejstřík, Přerov, odd. C – Koncesované živnosti hostinské, poř. č. 65, datum udělení koncese 28. 8. 1943, č. 16608, firma T. Hrubá, Kanditenfabrik in Prerau, Hinter der Mühle 54, Podávání pokrmů, výčep piva, podávání kávy, čaje, čokolády a jiných horkých nápojů a občerstvení do odvolání.

58 ZAOpO, fond OŽK Ol., inv. č. 17044, č. k. 2040 – Seznamy průmyslových podniků v obvodu OŽK Olomouc – zastavení provozu výroby (fa T. Hrubá, Prerau, Schokoladenfabrik, 31. 12. 1944). Viz č. 27.

59 SOKA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 345, k. č. 262, inv. č. 193, k. č. 118, č. 12561 – rekonstrukce střechy, přiložen výměr ONV z 3. 7. 1946 včetně plánek. Tamtéž, inv. č. 199, k. č. 171, č. 910 – zřízení stabilní čerpací stanice, přiložen výměr-povolání, protokol z 11. 7. 1947, kolaudace, plánky z listopadu 1946, též inv. č. 193, k. č. 131, výměr ONV Přerov z 6. 12. 1946 k výstavbě stabilní benzinové čerpací stanice.

60 SOKA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 1399, k. č. 722. Přiložen protokol z 28. 1. 1956 o revizi majetku Sociálního fondu závod Zora, dříve T. Hrubá, z důvodu jeho převodu na JFP Praha.

a oblíbené čokolády, nedostatkovým zbožím. Továrna dokonce exportovala své zboží (především bonbony, vánoční kolekce, cukrovinky) do belgického Bruselu, čokoládu a čokoládové deserty do Dublinu v Irsku, marmeládové směsi do Terstu v Itálii, některé své výrobky dodávala dokonce i do švýcarského Lausanne.⁶¹ Sortiment nabízených cukrovinek v obchodech byl rozmanitý – v nabídce byly cukrovinky v podobě pomerančových, citronových a mandarinkových řezů, složených do tvaru těchto plodů, čokolády mléčné, hořké a různé čokoládové zboží (oblíbená byla skládací bonbonierka v podobě auta), též pastilky a lékárnické přípravky, všechny druhy ovocných a zeleninových konzerv, ovocných šťáv přírodních i umělých, vyhledávané byly nejen eukalyptomentolové či jalovcové bonbony, ale především velká cukrová velikonoční vajíčka.⁶²

V lednu a únoru 1948 korespondovalo vedení továrny spolu se závodní radou ONV Přerov ohledně pracovního řádu. ONV podal na Okresní úřad ochrany práce, živnostenský inspektorát v Olomouci žádost ohledně povolení pětidenního pracovního týdne.⁶³

Na základě zásadní úpravy distribuční sítě továrních prodejen průmyslu cukrovinek a čokolády, dohodnuté mezi ministerstvem výživy a vnitřního obchodu z 13. ledna 1947, se vedení továrny vzdalo živnostenského oprávnění dvou třetin svých prodejen (jednalo se o 14 prodejen – Olomouc, Prostějov, Třebíč, Valašské Meziříčí, Nový Jičín, tři Ostrava, Brno, Frýdek, Holešov, Hranice, Lipník, Přerov – Dolní nám. č. 17). Prodejny v Brně, Praze a Ostravě byly k 1. březnu 1949 převzaty n. p. Pramen Praha do vlastní správy.⁶⁴

Celospolečenské změny po únoru 1948 rozvoj továrny zbrzdily. Vládnoucí třída měla jiné představy o centralizované a plánované produkci. Od roku 1947 musely podniky plnit úkoly a dodávky dvouletého plánu, dle pokynů nadřízených úřadů bylo reorganizováno podnikové účetnictví, došlo k personálním změnám. Různými nařízeními a povinným plánováním byla postupně narušována a ukončována tradiční výroba této přerovské firmy. Plynulý chod výroby údajně vyžadoval, aby správa podniků vybraných pro znárodnění byla přenesena z majitele na jinou osobu a podobně jako u dalších, i do továrny T. Hrubá byla zavedena národní správa.⁶⁵

Na základě § 7, odst. 2, § 10 dekretu prezidenta republiky z 19. května 1945, č. 5 zavedl ONV Přerov svým výměrem z 1. března 1948, čj. 3368/3/I prozatímní národní správu k firmě T. Hrubá, továrna na cukro-

61 Viz č. 51. Věnceslava byla mezi zaměstnanci velmi oblíbená, o čemž svědčí vzpomínky K. Mátlové, též maminky autorky příspěvku, která krátce brigádnicky pracovala v továrně po skončení 2. světové války ve věku 16–17 let. Viz ZAOPO, fond OŽK Ol., inv. č. 1134, k. č. 200 (Kartotéka ověřených osvědčení o vývozu zboží, rok 1947.)

62 ZAOPO, fond Zora Olomouc, inv. č. 64, k. č. 6.

63 SOkA Přerov, inv. č. 195, k. č. 148, č. 2073. Pracovní doba pondělí–čtvrtek 7–12 h., 12.30–17 h., pátek 7–12, 12.30–17.30 h.

64 SOkA Přerov, inv. č. 193, k. č. 132, č. 5229. Tamtéž, inv. č. 508, k. č. 288.

65 ZAOPO, fond OŽK Ol., inv. č. 438, k. č. 119 Sčítací listy živností – přiložen dotazník V. Havránkové z 5. 3. 1948, podnik pod NS, skutečná činnost: 1. Továrna na cukrovinky, čokoládu, marmeládu, jamy, ovocné šťávy, rajský protlak, 2. tovární prodejna, živnostenský list udělil OkÚ v Přerově 12. 2. 1939, č. 7324, vedlejší závo-
dy: tovární prodejna v Brně, Ostravě a Praze.

vinky a ovocné konzervy v Přerově. Prozatímním národním správcem byl ustanoven Jan Ostrčil, úředník přerovské Berní správy. Dle výměru ministerstva výživy z 18. ledna 1949 čj. 5.493/V-1949 byla u firmy prozatímní národní správa zrušena a národní správou od 20. června 1949 pověřeny Čsl. čokoládovny, n. p. Praha (zmocněnc Emil Doležel, Přerov, Velké Novosady 3). Dle dekretu prezidenta republiky z 27. října 1945 č. 101 Sb., zákona o znárodnění některých podniků potravinářského průmyslu, výměrem ministerstva výživy bylo vloženo právo vlastnické pro Sfinx, n. p. ve Všetulích. Dle vyhlášky ministryně výživy, č. 1151 z 8. prosince 1949 byl v rámci koncentrace a specializace výroby s platností od 1. ledna 1950 začleněn závod

Pracovníci účtárny firmy T. Hrubá (mj. V. Hrubý ml.), červenec 1932. SOkA Přerov

Hrubá Přerov (též Ormil Přerov a Hela Přerov) do n. p. Zora Olomouc.⁶⁶ V přerovském Grandhotelu se konala již v srpnu 1949 porada o sloučení přerovských závodů Hrubá–Ormil–Hela. V květnu roku 1950 pracovalo v n. p. Zora, závod Hrubá v Přerově 160 zaměstnanců, z toho 55 mužů, výroba tehdy poklesla na minimum. Zastavením zpracování ovoce bylo v závodě uskladněno asi 200 vagonů dřevní a sukusů, včetně strojů na zpraco-

66 ZAOpO, fond KS Olomouc, sign. A I 271, poř. č. 1523, k. č. 93. Viz SOkA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 789, k. č. 497. Tamtéž, inv. č. 821, k. č. 537, Sfinx, n. p. Všetuly, závod Hrubá, továrna na cukrovinky, čokoládu a konzervy Přerov, dne 30. 12. 1949 žádalo ONV Přerov o přezkoušení strojů a zařízení (popis a umístění strojů – duplikátor plytký, sklopný, plnička jamů, stolový zvedák, teplomet, nákladní výtah, stroj na plnění čokoládových forem, hranolový vysévač mletého cukru, balicí stroj na karamely a kanditky, válečka a pnička, bayenotový duplikátor, mlýnek na ovoce a jiné náplně, pražírna bobů, chladicí síto na pražené kakaové boby, oříšky, řezačka na papír, hrotový soustruh, teplomet, transformátor třífázový, pila na železo, svářečský transformátor, rychlohoblovací stroj apod.). Příložen protokol z 28. 3. 1950 o revizi strojního zařízení.

Firemní veduta s nejstarší ochrannou známkou, 1922. SOKA Přerov

vání ovoce. Dle dohody s generálním ředitelstvím byly suroviny odčerpány do 31. prosince 1950 a nové dosud nenainstalované stroje byly ze závodu odvezeny.⁶⁷

Zaměstnanci n. p. Zora, tedy i závodu Hrubá (dále olomouckých firem Olfeda, Mikšovský, a přerovský Ormil), měli k dispozici podnikový časopis. První číslo s úvodním slovem podnikového ředitele A. Dontha o zaváděném socialistickém podnikovém hospodářství, socialistické soutěži a údernickém hnutí vyšlo 26. května 1950.⁶⁸

Definitivní výmaz firmy T. Hrubá v obchodním rejstříku z moci úřední byl proveden 7. září 1951. Národní podnik Zora Olomouc se v letech 1953–1958 skládal ze závodů Zora Olomouc, Olfedo Olomouc, Mikšovský Olomouc a Hrubá Přerov (Zora 4). Dle výměru ministerstva potravinářského průmyslu z 12. března 1958 došlo ke změně operativní správy na Čs. stát – Moravské čokoládovny, n. p. v Olomouci, v čele se závodem Zora, do kterého byly začleněny podniky Sfinx Všetuly s pečivárnou Holešov, Maryšou Rohatec, Ika Komárov u Opavy a Mandloňové sady Hustopeče. Dle výměru ministerstva potravinářského průmyslu ze 4. září 1963 byl n. p. Moravské čokoládovny začleněn do nově vzniklého podniku Československé čokoládovny, n. p. Praha-Modřany (Zora byla jeho odštěpný závod), který se v roce 1969 přejmenoval na Čokoládovny, oborový podnik Praha, od roku 1988 státní podnik. V rámci jeho struktury Zora fungovala do 90. let 20. století. Výroba cukrovínek byla postupně v Přerově omezována, až byla zcela zastavena. Od roku 1966 sídlil v prostorách bývalé továrny podnik OŘ Průmysl kožená galanterie, který odkoupil n. p. Kazeto Přerov.⁶⁹

Továrna s dlouholetou tradicí tak zanikla. Její bývalou slávu připomíná vysoký tovární komín z roku 1918 a některé původní objekty. V současnosti je majitelem nově vystaveného domu u Strhance, parcela číslo 4624, firma EMOS trading a. s. (původní dům z roku 1892 byl asanován).⁷⁰ Z důvodu pozdějšího posunu číslování orientačních čísel má tento dům adresu Za mlýnem č. 54, převzal jen původní číslo popisné 1116. Majitelem ostatních objektů na parcelách číslo 4628, 4629, 4630, 4631, 4632/1 (nové číslování), včetně původních továrních budov T. Hrubé, je Ing. Pavel Pařízek z Brna, firma Osmek, s. r. o. V současné době se v areálu Osmek, ul. Za mlýnem č. 56, čp. 2945, nachází asi 20 podnikových subjektů, které využívají nebytové prostory k výrobní, skladovací a podnikové činnosti (stolárna, prodejna dlaždic a obkladaček, stavební keramika, zámečnictví, kancelářské a školní potřeby, sklenářství a rámařství).⁷¹

Domy u Michalova

Při líčení životních peripetií Terezie a Václava Hrubých, jejich potomků a továrny na čokoládu nelze opomenout dva domy poblíž městského parku Michalov, které rodina vlastnila a obývala.

Trhovou smlouvou z 9. srpna 1917 získali Terezie a Václav Hrubí do vlastnictví známou vilu „Boženu“, dům čp. 1854 (dnes Máchova ul. č. 15), se zahradou, parcela č. 1038. Objekt dosud stojí, nachází se za bývalým továrním objektem firmy T. Hrubá. Krátce pár slov k historii této vily. Na základě kupní smlouvy z 27. září 1872 získal pozemek JUDr. Ludvík Müller s manželkou Vilemínou. Trhovou smlouvou z 2. prosince 1901 bylo následně vloženo vlastnické právo k pozemku pro nezletilé Olgu, Václava, Cyrila a Evu Čížkovi. Dne 22. září 1905 požádal jejich otec Václav Čížek,⁷² sládek v přerovském pivovaru č. 378, městskou radu v Přerově o povolení ke stavbě vily na zahradě parcely č. 1038 u Michalova. Z části této parcely bylo odepsáno 46 m² a na této nově vzniklé stavební parcele č. 1494 byl následně postaven dům. „... *Proti stavbě není námitek, pokud žadatel vyhoví všem podmínkám a při budoucím založení ulice do Michalova zřídí*

67 SOkA Přerov, inv. č. 807, k. č. 532 (býv. Hela, Ormil, Hrubá, prohlídka závodů, jednání o umístění výroby cukrovinek dle situace v cukrovinkářském průmyslu, sloučení výroby marmelád a likérů v jeden sektor, využití závodů Hanácké lihovary – dříve Bajer). Sukus – potravinářsky chemicky konzervovaná ovocná šťáva k výrobě sirupů, vín. Viz ZAOpO, fond Zora Olomouc, inv. č. 748, k. č. 36 (inventura v závodech Hela, Ormil, Hrubá 7. 1. 1950), tamtéž, inv. č. 712, k. č. 22 (protokol o jednání v závodu Hrubá 4. 4. 1950 – předání surovin a zařízení konzervářského sektoru).

68 ZAOpO, fond Zora Olomouc, inv. č. 738, k. č. 24 (závodní časopisy).

69 Viz č. 3. Viz KÚ Přerov, výpis z katastru nemovitostí, dům čp. 1116, stav. parcela 1109 Přerov. Viz též MMPr – St. úřad, stavební spisy o továrně a areálu Osmek.

70 Viz č. 12.

71 Dle dohody o vydání věci dle z. č. 403/1990 Sb. (zákon o zmírnění následků některých majetkových krizí) z 25. 3. 1992, registrované St. notářstvím v Přerově čj. 3 Reh 4192/92 se stal se stal výlučným vlastníkem Ing. Pavel Pařízek, Brno. Viz též KÚ Přerov, list vlastnický č. 5825. Viz MMPr – St. úřad, stavební spis areálu Osmek, s. r. o.

72 ZAOpO, Rodná matrika ŘK fary Přerov, inv. č. 7201, s. 735. V. Čížek, * 2. 2. 1858 byl sezdán 21. 11. 1891 v Praze s Boženou Terezií Vlachovou, * 9. 12. 1864.

Ochranná známka. ZAOpO

ohradu před vilou podél něho dlážděný chodník...“ S výstavbou se započalo 4. září 1905 a dokončena byla 3. července 1906. „*Toto nové stavení, vila, náleží ku stávajícímu již na této zahradě domu čp. 858, a této vile uděleno samostatné čp. 1854*“.

Lze předpokládat, že vila nese jméno Božena po Čížkově manželce.⁷³ V dubnu 1913 získal vilu Karel Příkryl, majitel cihelny v Předmostí, od kterého ji o čtyři roky později odkoupili manželé Hrubí (dle postupní smlouvy z roku 1922 bylo pak vloženo právo vlastnické pro Dr. Ing. Basila a Věnceslavu Macalíkovi).⁷⁴

Jak již bylo uvedeno, nová vila čp. 1854 (Božena) náležela ku stávajícímu již na této zahradě stojícímu domu čp. 858. Hrubí se dne 9. srpna 1917, podobně jako u vily čp.

1854, stali majiteli i domu čp. 858 (Máchova 17). Na základě kupní smlouvy z 26. listopadu 1874 bylo připsáno právo vlastnické k tomuto domu na parcele č. 761 JUDr. Ludvíku a Vilemíně Müllerovým. Dne 25. července 1887 žádal JUDr. Ludvík Müller o povolení přístavby (kuchyně, světnice, záchod, chodba) k domu čp. 858. V blízkosti nebylo žádných sousedů, kteří by se k dané věci mohli vyjádřit, námitky nebyly ani ze strany obce či policie. Po výstavbě celé zahradní stavení sestávalo ze tří světnic, dvou kuchyní a dvou komor. Od 2. prosince 1901 vlastnili dům Čížkovi. Václav Čížek, sládek – ředitel pivovaru, žádal v březnu 1902 městskou radu o povolení postavit v zahradě u domu kůlnu a prádelnu. Po kladném vyjádření stavbu s ohnivzdorně pokrytou střechou provedl městský stavitel V. Žák. V přední části stálo původní staré přízemní stavení, vzadu pak nová přízemní přístavba (parcels č. 1011, dům čp. 858). V dubnu 1913 dům získal do vlastnictví Karel Příkryl a následně Václav a Terezie Hrubí.⁷⁵ Později,

v dubnu 1931, žádala Věnceslava Kačírková o povolení vystavět na pozemku parcela č. 1011 při domě čp. 858, Máchova 17, garáž.⁷⁶

Po úmrtí rodičů se majitelem obou domů, podobně jako továrny, stala též Věnceslava Havránková, roz. Hrubá. V roce 1955 byl proveden odhad vily čp. 1854 a domku čp. 585, včetně stavebních parcel a zahradního pozemku. Z dokladů uložených na přerovském stavebním úřadu vyplývá, že „... Dům čp. 1854 je vila ve starém slohu, postavená v roce 1906. Z části přízemní a z části jednopatrová s podkrovím, částečně podsklepená, má členitou fasádu a ozdobnou střechu s bohatě řezanými lomenicemi. Dispozice pokojů je zastaralá, určená původně pro obývání jednou rodinou – nyní bývají v přízemí manželé Havránkovi, dva pokoje v patře jsou pronajaté. Topení je ústřední zastaralým systémem s vysokými radiatory na stěnách mimo oken, pokoje jsou enormně vysoké, takže se dnešním přídělovým palivem nedají dobře vytápěti, komíny pro lokální topení chybí. Uvnitř je dům poměrně dobře udržovaný, zevní fasádní omítky, oplechování členité střechy, okapní žlaby i roury jsou již dobově opotřeбенé a vyžadují nákladné opravy ... Zahradní domek čp. 858 je přízemní nepodsklepená budova z nepálených cihel a nestejnostrannou sedlovou střechou krytou lepenkou, malospádovou. Stavba je přes 80 let stará, neudržovaná, a trpěná jen jako provisorium přes naprosto špatné situování. Obsahuje tři malé byty bez pří-

73 SOKA Přerov, fond MěstNV Přerov, asanované domy, čp. 858, Máchova 17. Žádost Václav Čížka z 22. 9. 1905 ohledně povolení ke stavbě vily, vyjádření stavitelského znalce Ing. Karla Černého, protokol z komisionálního jednání 3. 7. 1906 ve věci nově vystavěné „villy Božena“ na zahradě p. č. 1038 u Michalova.

74 KÚ Přerov, výpis z katastru nemovitostí, dům čp. 1854, Máchova 15, parc. č. 1038 zahrada, parc. č. 1494 stavební plocha – dům č. 1854. Dle darovacího prohlášení z 15. 11. 1963 a admin. dohody z 26. 11. 1963 vloženo právo vlastnické pro čl. stát – Kazeto, n. p. Přerov. SOKA Přerov, Sčítací operáty ze sčítání lidu, rok 1921, Přerov, ul. U Michalova č. 1854 (teď Máchova ul. čp.15, vila). Majitel Václav Hrubý, 2 byty (1. Josef Hrubý, soukromník, obsluhovatel parního stroje, ženatý, * 12. 9. 1856 Horní Libochová, Velké Meziříčí (asi bratr Václava Hrubého st.), manželka Josefa, vdaná, * 18. 3. 1856 Stražek, Nové Město. 2. Rudolf Kavan, úředník, hosp. správce Dvůr Výmyslov). Tamtéž, fond Policejní přihlášky Přerov, P1, Josef Hrubý, * 13. 9. 1856 Libochová, Vel. Meziříčí, soukromník, + 6. 9. 1930, manželka Josefa, * 18. 3. 1856 tamtéž, + 31. 1. 1939, přihlášení 23. 11. 1915 z Lipníka, bytem Přerov, Za mlýnem 13, pak Máchova 858/17.

75 KÚ Přerov, výpis z katastru nemovitostí, dům čp. 858, Máchova 17, parc. č. 1011. SOKA Přerov, Sčítací operáty ze sčítání lidu, rok 1921, Přerov, U Michalova 858 (Máchova ul. č. 17, asanováno). Majitel domu V. Hrubý, přítomny 3 osoby, Věnceslava Macalíková, vdaná * 28. 2. 1901 Přerov, Dr. Basil Macalík, ženatý, * 8. 11. 1893 Přerov, doktor-inženýr chemie, ředitel továrny, Terezie Hrubá, vdaná, * 26. 1. 1875 Hnojice, Šternberk, majitelka továrny na ovocné konzervy, PhMr. Zdeněk Hrubý, synovec, svobodný, * 7. 2. 1885 Těšín, Těšín-Slezsko, jednatel firmy Argo Přerov. Tamtéž, Sčítací operáty, rok 1910, Přerov, č. 858, Vila Božena u Michalova (jméno Božena nesl patrně určitou dobu i tento starý dům), 1 byt, majitelka Božena Čížková, roz. Vlachová, vdova, dcera Olga, * 31. 12. 1893 obec u Prahy, Václav, * 26.7. 1897 Přerov, Cyril * 9.10.1898 Přerov, Eva * 11.11. 1900 Přerov, Adam, * 14. 2. 1904 Přerov. Dále, přízemní domek, majitel bytu Richard Navrátil, * 1887, otec Alois Navrátil, * 1857, hostinský, matka Karolina, * 1864, hostinství. Tamtéž, Sčítací operáty, rok 1900, Přerov, Za mlýnem 858, 2 byty (1. Augustin Slezák s rodinou, hostinský, 2. vdova Vilemína Müllerová, * 24. 9. 1836, majitelka realit.

76 Viz č. 70 (povolení ke stavbě garáže, plánek z dubna 1931, stavitel Karel Doležel).

*služenství, topení je lokální kamny. Prádelka, kloset a dřevárky jsou v samostatném úzkém přístavku. Obě budovy jsou cele pronajaty za minimální nájemné...*⁷⁷ Dle darovacího prohlášení z 15. listopadu 1963 a administrativní dohody a smlouvy o převodu správy národního majetku z 26. listopadu 1963 bylo vloženo právo vlastnické pro Čs. stát – Kazeto, n. p. Přerov (dům čp. 1854, stavební plocha p. č. 1494, zahrada o výměře 4 584 m², parcela č. 1 038, plot 28 m, skalka s betonovou nádrží, jabloně, zákrsky 15 kusů, okrasné stromky jako dřevo 25 m³, využití domovního majetku pro zřízení závodních jeslí – správa se převádí k 1. lednu 1964, totéž pro dům čp. 858, stavební plocha parcela č. 761, sklad paliva, prádelna, dřevěná kolna, dřevěné skladiště u Strhance, převod do správy Čs. státu – MěstNV Přerov k 1. 1. 1964). V. Havránková přenechala bezplatně tyto své nemovitosti Čs. státu. ONV Přerov – finanční odbor v zastoupení Čs. státu tento dar dle vl. nař. č. 30/1954 Sb. přijal.

V současné době vlastní vilu čp. 1854, Máchova 15 – vila Božena, Jiří Lupač.⁷⁸ Dům čp. 858 byl asanován kolem roku 1977. V rámci akce „Z“ byla na místě starého přízemního objektu postavena z panelů v roce 1979 podniková mateřská škola n. p. Kazeto Přerov. V roce 2004 bylo vydáno povolení k odstranění (demolici) stavby školy, fyzicky odstraněno až v roce 2008.⁷⁹ V současné době je prostranství opuštěné, v klidu, bez stavebních prací. Parcely pod bývalou mateřskou školou č. 4639/1, 4639/2 a 4639/3 (nová parc. čísla) jsou ve vlastnictví PSS Přerovská stavební, a. s., Skopálova 7, Přerov. Záměry firmy pro účelné využití těchto prostor jsou různé (multifunkční dům, obytné domky, domov důchodců), dosud nebylo rozhodnuto o výstavbě.⁸⁰ Poslední majitelka továrny i domů Věnceslava Havránková, bytem Přerov, Máchova 15, zemřela v Přerově na selhání srdce 4. července 1981 v Přerově, její manžel Josef Havránek, zemřel v roce 1989 v úctyhodném věku 94 let (*1. 7. 1895). Oba jsou pohřbeni spolu s Terezíí a Václavem Hrubým, jejich nejmladším synkem Vladivojem Hrubým, Josefem a Josefou Hrubými na přerovském hřbitově, odd. hrobek K, hrob č. 8.⁸¹ Dagmar Macalíková, provdaná Osvaldová, jediná dcera Věnceslavy, žila od roku 1945 v Paříži, Francie. Bližší údaje o jejím životním osudu neznáme.⁸²

77 Magistrát města Přerova (dále MMPr) – Stavební úřad, stavební spis domu čp. 1854, výměry včetně finančního odhadu domů odborem výstavby rady ONV v Přerově z 24. 11. 1955, výst. 2013/55/-Sm. pro fin. odbor R ONV Přerov.

78 KÚ Přerov, výpis z katastru nemovitostí, dům čp. 1854, Máchova 15, dům čp. 858, Máchova 17 (viz Sbirka listin, čd. 113/64 – Darovací prohlášení V. Havránkové z 15. 11. 1963 a realizace daru pro ONV Přerov). V přízemí vily byla umístěna určitou dobu mateřská škola n. p. Kazeto Přerov (J. Havránek byl topičem náhradního kotle), též zde sídlil sekretariát Čs. strany lidové v Přerově, od roku 1994 vilu vlastnil ředitel Přerovských strojů Přerov Ing. Zdeněk Mužík, v současné době je ve vlastnictví Jiřího Lupače, majitele firmy Emos v Přerově, Širava.

79 MMPr – Stavební úřad. Děkuji p. Pavlu Šlesingerovi, MMPr – St. úřad za spolupráci při dohledávání údajů o továrně, o domech čp. 1116, 1854 a 858, areálu Osmek, Za mlýnem 56, čp. 2945, též za pomoc při orientaci čísel domů a parcelních čísel, která se v průběhu let změnila.

80 PSS Přerovská stavební, a. s., Skopálova 7, Přerov (informace od Ing. Riedla).

81 Viz č. 7, č. 69, č. 71, č. 74. Hrobové místo platí Ing. Pavel Pařízek z Brna.

82 OS Přerov, spis. zn. D 1105/81 (dědický spis po zemřelé Věnceslavě Havránkové, zde kusé informace o Dagmaře).

Petr Hlavačka

Zakladatelské dílo a pozůstalost P. Ferdinanda Chýlka ve světle nových archivních dokumentů

Na Horním náměstí v sále u Tšponů se konal dne 24. února 1946 „Vzpomínkový večer“ k pětiletému výročí úmrtí P. Ferdinanda Chýlka (4. 2. 1888 – 25. 2. 1941). Toto společenské setkání přátel, spolupracovníků, příznivců a katolické veřejnosti oficiálně vyjadřovalo soustrast, vzpomínku a úctu nad jeho celoživotním snažením. Vzpomínka se stala velkolepou oslavou jeho památky a v té době ještě stále živého díla.

Jednalo se o první setkání od konce 2. světové války (za války to nebylo možné), a zároveň poslední. Následující roky sebou přinesly zcela nové ideologické prostředí a oficiální připomínka památky osobnosti, jako byl kněz P. Ferdinand Chýlek, by byla pro nový režim ideologicky nepřijatelná a pro organizátory nebezpečná.¹

Zůstal ovšem v srdcích přátel, kteří se o něm biograficky zmiňovali v tisku i v době totalitního režimu. Po roce 1989 nalezneme zmínky o jeho osobě v nejrůznějších tiskovinách od novinových článků, přes časopisy, slovníky či jako součást odborných temat.²

Ve svém projevu na „Vzpomínkovém večeru“ poukázal P. Alois Čáp, jeho dlouholetý spolupracovník a přítel, na nelehkou životní pouť osobnosti plné nadšení a ideálů, sice někdy se vymykající realitě, ale nezlomné vůle jít stále dál nikoliv pro svůj osobní prospěch, ale ve prospěch celospolečenské věci a vyššího významu.³

- 1 Po únoru 1948 bylo nemožné něco takového znovu zorganizovat, mnoho jeho přátel a spolupracovníků bylo zatčeno ve spojitosti s Kněžskou nemocenskou pokladnou, či čtením Pastýřských listů, vyslýcháno a vězněno včetně P. A. Čápa. ZAOpava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81.
- 2 Z nepublikovaných prací to byla vzpomínka na P. F. Chýlka od jeho přítele, vysokoškolského pedagoga, církevního historika, prof. ThDr. P. Bohumila Zlámala pod názvem *Jedinečný sociální čin*. Práci měla otisknout začátkem 70. let redakce Duchovního pastýře, ale k tomu nedošlo. Dnes uloženo v olomouckém pracovišti Zemského archivu v Opavě. Ve stejném fondu jsou uloženy dva strojopisy, první od Ing. F. Buriánka, vycházející ze strojopisných poznámek ředitele tohoto archivu Dr. Roubice z roku 1971 a druhý nepřesný rukopis bez udání autora, též z roku 1971 s názvem *Ze vzpomínek na P. Ferdinanda Chýlka*“.
- 3 ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, inv. č. 973, kart. č. 60.
- 3 Akci organizovala místní rada Čsl. Orla. Po smuteční znělce od St. Žaluda setkání zahájil starosta orelské jednoty V. Hlavačka, P. A. Čáp přednesl projev k posluchačům s názvem „P. Ferdinand Chýlek jako samosprávný pracovník a člověk“. Solo soprán zazněl z úst p. Dvořáka z biblických písní č. 8 – Popatříš na mne. Stanislav Žalud uzavřel vzpomínkové setkání opět znělkou. Další den se konalo ve farním chrámu sv. Vavřince requiem za zemřelého. ZAOpava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81.

Dochované archivní dokumenty, výpovědi přátel a pamětníků pomohou získat nejen více informací, ale i plastičtější obraz o osobnosti zůstávající výjimečnou nejen v očích P. Aloise Čápa, ale většiny zúčastněných na „Vzpomínkovém večeru“.

V tomto příspěvku po krátkém exkurzu do jeho života a díla se zaměřím na nelehké období hospodářské krize, závěrečnou životní etapu, zatčení gestapem, pobyt v koncentračním táboře a předčasnou smrt. Těžištěm příspěvku bude nedávno objevená korespondence z roku 1935, bilance pozůstalosti a okolnosti s ní spojené, související se závětí a jeho odkazem.⁴

Začátky a činnost P. Ferdinanda Chýlka

V prvorepublikové společnosti nebylo neobvyklé zaznamenat úsilí mnoha katolických politiků, duchovních, skupin a jednotlivců pomáhat budovat

P. Ferdinand Chýlek, výřez z dobové fotografie. První polovina 30. let. Archiv Fr. Přesličky

mladou republiku na demokratických principech a křesťanských základech. Snažení prostoupilo mnoho oborů, zakládaly se např. nové tiskové podniky, nakladatelství, finanční ústavy atd. Vedli je křesťanští politikové, duchovní či laici s větším či menším úspěchem.

Jedním z nich byl kněz P. Ferdinand Chýlek. Jeho činnosti jsou velmi rozsáhlé a ve své době ceněné katolickou veřejností nejen na Moravě, ale i v Československu. Připomeneme si, kdo byl tento kněz a co za sebou zanechal. Smyslem příspěvku je také ukázat snahy agilního jednotlivce ve veřejném a politickém životě prvorepublikové společnosti, prosazujícího katolickou myšlenku v celém svém konání.

Jako mladý kněz přichází do Přerova v roce 1919, kdy situace v mladé Českoslo-

venské republiky není příznivá pro katolickou veřejnost. Různé projevy nevráživosti, nepokojů proti katolíkům, odmítání všeho katolického, to byl tehdy téměř každodenní obraz společnosti. Šlo o reakce na tzv. austrokatolicismus habsburské monarchie, jenž byla v těsném spojení s katolickou církví. Protikatolické hnutí mělo snahu vytlačit církev z veřejného života, kultury a politiky. Ovšem pod tíhou budování státu se rozpadl protikatolický tábor a na scénu v brzké budoucnosti vstoupil politický katolicismus reprezentovaný stranou lidovou.

Do těchto poměrů, nevyjímaje Přerov (protikatolické hnutí bylo na Moravě a ve Slezsku mírnější na rozdíl od Čech, Slovensko zaznamenalo minimální nepokoje), vstupuje ne náhodou P. Ferdinand Chýlek.⁵

Svými schopnostmi, smýšlením, stanovisky a vlivem na sebe upozornil ordinariát, některé duchovní a katolickou obec na střední Moravě. V předchozích působících se mladý kněz profiloval natolik, že nebylo možné přehlédnout zaujetí pro katolickou věc, píli, vlastenecké nadšení, organizační schopnosti a strhující projev. Tolik z líčení přátel a kněží při vzpomínkách v dobovém tisku.⁶

4 Za upozornění na korespondenci k roku 1935 a 1941 děkuji Mgr. Štěpánu Kohoutovi, archiváři Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc, na přírůstek do fondu Okresní soud v Přerově, Projednání pozůstalosti, Bilance Společenských podniků s. r. o. k 25. 1. 1941, PhDr. Jiřímu Lapáčkovi, řediteli Státního okresního archivu v Přerově.

5 Narodil se 4. 2. 1888 v Kozlovicích u Frenštátu pod Radhoštěm a měl ještě dalších pět sourozenců. Rodiče pocházeli ze skromných poměrů a na živobytí si vydělávali práci na svém hospodářství. Již v mládí Chýlek vykazoval při studiu na obecné a měšťanské škole neobyčejné nadání, na místeckém maticním gymnáziu maturoval v roce 1911 s vyznamenáním. Studium na bohoslovecké fakultě zakončil v červenci 1915 s vyznamenáním. Prvním působištěm na necelé 2 měsíce byl Skřípov ve Slezsku, potom se stal na 11 měsíců kooperátorem v Chabíčově-Háji u Opavy a od září 1916 do 15. září 1919 kooperátorem – provizorem v Němčicích nad Hanou. I přes možné nebezpečí v roce 1918 stanul v čele národního hnutí v Němčicích, zde 28. října jménem obyvatel pronesl projev a slib věrnosti nové Československé republice. Charakteristická na tomto posledním kněžském působišti je pro Chýlka organizační činnost, nadšení pro katolickou věc v nových poměrech a v novém státě. Zde se zaměřil především na mladé, sdružené kolem venkovské Omladiny. Například na slavnosti „Českého srdce“, kam byly přihlášeny i Němčice nad Hanou, pronesl nadšenou prorockou řeč o budoucím českém státě. Přednášel, organizoval zájezdy na poutní místa, pořádal divadelní představení, podporoval Národní matici a Matici slezskou atd.

HLAVÁČKA, Petr: *Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově*. (Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny v Československu, 1924–1948). In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2008, s. 167–173.

Matriční zápis z knihy narozených z roku 1888. In: Rodní a křestní kniha na rok 1888, kniha IV., s. 3. Obec Kozlovice okres Frýdek Místek. Uloženo v oddělení matrik, na obecním úřadu Kozlovice.

BENEŠ, Josef: *Kaine, kde je tvůj bratr?* Medailonky českých katolických kněží – obětí fašismu. Praha 1971, s. 19–21.

HANUŠ, Jiří: *Malý slovník osobností českého katolicizmu 20. století s antologií textů*. Brno, CDK 2005, s. 59.

6 Právo, Lidový list středomoravský – konvolut.

Nový národ. List práv a politické kultury – konvolut.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102. Korespondence s arcibiskupem Msgre. Dr. L. Prečanem.

Církev se nacházela v nelehké situaci, jak zvenčí, tak uvnitř a osobnost P. Ferdinanda Chýlka byla vhodná pro „boj“ s protikatolickými silami. Na přání arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříště, vyššího katolického kléru a politických představitelů lidové strany je uvolněn z dosavadního působíště (kooperátor – provizor) v Němčicích nad Hanou pro organizační a politickou práci.

Od září 1919 se stává politickým tajemníkem nově zformované Československé strany lidové pro Přerovsko, Lipnicko a Kojetínsko, sekretářem Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké a začíná se zabývat myšlenkou kněžského nemocenského pojištění. V začátcích první republiky byly existenční podmínky kněží velmi tíživé, to si Chýlek dobře uvědomoval a nebylo mu to lhostejné.

S vysokým nasazením sobě vlastním se pustil do náročné práce a zasahoval i do ideového pojetí politického katolicismu v mladé republice. To vedlo k častým připomínkám k programovému prohlášení a živé diskuzi s Dr. Šrámkem nad ideou strany. Výsledkem byly úpravy stanov a programu Československé strany lidové. Stal se zakladatelem většiny orelských a lidových jednot na Přerovsku, Kojetínsku a Lipnicku.⁷

Výčet aktivit není zdaleka úplný, v roce 1920 začíná vydávat ze svého působíště v Přerově svůj první tiskový projekt pod názvem „Právo, Lidový list středomoravský“. I když, jak sám za pár let uvádí ve své korespondenci, tento tiskový projekt založil bez dostatečného finančního krytí, přesto první číslo vyšlo v lednu 1920 a poslední v červenci 1940.

V roce 1923 společně s P. Aloisem Čápem založil Kulturně náboženský měsíčník, od roku 1928 Kulturně náboženský čtrnáctideník katolického lidu „Nový Národ“, vycházející v letech 1923–1941 a v letech 1945–1948. Není divu, že vysoké pracovní nasazení se podepsalo na jeho zdraví již v začátku jeho snažení. V roce 1924 se musel léčit na krční tuberkulózu. Po dlouhou trvající léčbě a pobytu u moře pokračuje ve své práci.

Zájem o tiskoviny byl značný, zvláště o týdeník Právo, jehož odběratelé pocházeli z celé střední Moravy. Zakrátko se Právo stalo z jeho tiskovin nejrozšířenější. V roce 1927/28 koupil v Kroměříži tiskárnu, kterou přesunul do Přerova. V následujících letech se jeho vydavatelská činnost značně rozrostla, vydává dalších pět periodických titulů (Hanácké Listy, Vyškovský kraj, Hlasy Jičínsko-Přiborské, Naše Právo, Holešovský kraj), které vycházejí v šesti politických okresech, zakládá Společenské podniky (nakladatelství, tiskárna, knihvazárna, knihkupectví atd.) se sídlem na dnešním Masarykově náměstí 16 v Přerově. Zanedlouho se tento katolický podnik s vydavatelsko-nakladatelskou činností stává největším na Moravě. Jeho tiskové podniky sehrály významnou úlohu v prosazování katolického hnutí a křesťanských myšlenek v době první republiky nejen na Moravě.

Chýlkovo výrazné sociální citění se projevilo hned po ordinování v roce 1915, kdy vstoupil do podpůrného kněžského spolku sv. Theodora, jenž podporoval přestárlé a nemocné kněze, později se stal členem výboru spolku.⁸

Stál za myšlenkou (hlavní iniciátor) vzniku Kněžské nemocenské pokladny, velmi rozsáhlého podniku kněžského nemocenského pojištění s celorepublikovou působností. Tomuto jedinečnému sociálnímu činu, jak ho nazval prof. Bohumil Zlámal, předcházela léta příprav a jednání, jak na politické

úrovni, tak na úrovni nejvyšších církevních představitelů v Československé republice. Sociální podnik kněžské svépomoci se nakonec podařilo uskutečnit. Chýlek se stal ředitelem této KNP s celostátní působností, fungující v Československu nepřetržitě od roku 1924 do roku 1948, dokud ji nezrušil nastupující totalitní režim. Co do společenského významu to byl Chýlkův nejvýznamnější projekt a za tyto zásluhy byl arcibiskupem olomouckým Msgr. Dr. Leopoldem Prečanem jmenován konsistorním radou (1933).⁹

Stal se též diecézním jednatelem Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje, ředitelem Lidového konumu, ředitelem družstva Lidového domu, místoředitelem Reiffeisenovy záložny, též významným organizátorem Spolku katolického studentstva, duchovním rádcem Okresního sdružení katolické Omladiny na Přerovsku (1930), zakladatelem lehkotletických Svatováclavských her Československého Orla s celorepublikovou působností. Téměř 20 let řídil Čsl. Orla z pozice okrskového starosty na Přerovsku. Stal se vzdělavatelem, jednatelem, zakladatelem vzdělávacího a dramatického odboru Orla, též režisérem a autorem několika divadelních her, které hrávali samotní Orli. Angažoval se i redakčně, psal příspěvky do svých novin a časopisů. Působil v Československé straně lidové na místní a krajské

7 Sídlo sekretariátu Jednoty katolického duchovenstva a zřejmě i sekretariátu ČSL měl v pronajaté místnosti v domě Mühlbergrově, Kratochvílova 10 v Přerově. Odtud organizoval Chýlek katolickou činnost a propagační aktivity v prosazování kněžského nemocenského pojištění, korespondenci s úřady, ordinariáty atd. Ze začátku zde sídlila i redakce, administrace a expedice jeho tiskových podniků. Jako významný iniciátor orelského hnutí na Přerovsku se stává okrskovým starostou Jednoty Čsl. Orla VI. okrsku hanácké župy Dr. Šrámka se sídlem v Přerově a ve 20. a 30. letech se stává neodmyslitelnou součástí a vedoucí osobností orelského hnutí na střední Moravě.

ZAOpava, pobočka Olomouc, dodatky k fondu KNP (nezpracovaný fond), karton č. 3. Z korespondence biskupa nitranského Sekretariátu Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké, Kratochvílova 10, Přerov, k rukám P. Ferdinanda Chýlka, 25. 1. 1923.

ZAOpava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, inv. č. 973, kart. č. 60.

HLAVÁČKA, Petr: *Jednota Československého Orla v Přerově (Příspěvek ke spolkové činnosti)*. In: Přerov. Povídaní o městě II. Přerov 2002, s. 256 – 275.

8 První číslo Práva vyšlo 1. ledna 1920 a poslední 37 číslo 21. ročníku 6. července 1940.

Moravská zemská knihovna Brno, Státní vědecká knihovna Olomouc, katalog periodik.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Spolek sv. Theodora, Rejstřík členů, 1899–1945, inv. č. 1, č. knihy 2, fol. 1508.

9 Chýlek znal kněze a vysokoškolského pedagoga Prof. ThDr. P. Bohumila Zlámala (1904–1984) od mládí, byl také jeho přímiční kazatel.

Uvádím zde starší formu titulatury monsignor (Msgr.), dnes Mons., z důvodu dobového označení.

Více o snaze P. F. Chýlka založit Kněžskou nemocenskou pokladnu a perzekucích jejích představitelů po roce 1948: HLAVÁČKA, Petr: *Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově*. (Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny v Československu, 1924–1948). In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2008, s. 166–195.

úrovni. Angažoval se v katolickém podporovacím spolku velehradském, Podpůrném spolku kněží arcidiecéze olomoucké atd.

Výčet úctyhodných Chýlkových aktivit vzbuzuje dojem, že je téměř nemožné zvládnout takové množství úkolů, předsevzetí a hlavně jejich realizaci. Současníci ho charakterizují jako energického neúnavného organizátora, řečníka a zastánce katolického hnutí nejen na Přerovsku. Dovedl odhadnout lidi, shromáždit kolem sebe kvalitní spolupracovníky, tito dokázali dílo vést a dále rozmnožovat.¹⁰

Ze zaznamenaných výpovědí pamětníků byly jeho neobyčejné úspěchy spojeny s extrémním pracovním nasazením, pochopením mnoha přátel a spolupracovníků ochotných mu pomoci. Mohl se na ně vždy spolehnout, věděl, kde najde oporu a podporu.¹¹

Čtenáři se může zdát vzhledem k množství aktivit, že úkoly, které dle svého přesvědčení a erudice na sebe Chýlek vzal v duchu Masarykovy proklamace „Katolíci budou míti v republice tolik práva kolik si ho dobudou“ (toto motto stálo v záhlaví jeho týdeníku Právo), řešil ve svém milieu bez větších potíží a problémů.

Archivní dokumenty odkrývají jiný pohled. Při bližším zkoumání zjistíme, že musel čelit mnoha problémům při budování jak KNP, tak Společenských podniků, zdůvodňovat několik obvinění a podezření, řešit řadu dílčích těžkostí vyplývajících z jeho mnoha funkcí. Dochované archiválie částečně umožňují poodhalit prostředí, vztahy a kroky související s Chýlkovou činností a Společenskými podniky, zvláště v době hospodářské krize.

Krátký exkurz do politických poměrů ČSL v době hospodářské krize začátkem 30. let

V druhé polovině 20. let politický katolicismus reprezentovaný ČSL měl vybudované značné renomé a jeho reprezentanti stáli na pozicích vládní koalice. Ovšem hospodářská krize začátkem 30. let se dotkla všech politických stran a společenských odvětví, nevyjímaje ČSL. Zhroutil se hospodářský a sociální program lidové strany, nastala krize českého politického katolicismu.

Slabou stránkou ČSL v době krize bylo selhávání hospodářského a sociálního programu, křesťanského solidarismu. Nastaly vnější i vnitřní rozpory spojené s jednotlivými sociálními vrstvami strany, které se nemohly mezi sebou dohodnout, jak na základě sociálního programu strany postupovat. Neuspěla sociální programová myšlenka, z toho nastal v lidoveckých tiscích ideový zmatek a byly zaznamenány i ultrapravicové tendence. Nespokojenost se netýkala jen členské základny, ale i některých funkcionářů. Radikálnější řešení sociálních a kulturních otázek požadovalo například pravicové uskupení. V této době se vyostřila vnitřní kritika Msgre. Dr. Šrámka, předsedy strany, prosazujícího zájmy lidovců na parlamentní a vládní úrovni, v době krize ne dost důrazně a dostatečně. Nejvýrazněji v opozici Šrámkovi a jeho liberálnímu táboru stálo konzervativní uskupení vedené Msgre. Staškem, předsedou ČSL v Čechách. Vnitrostranické spory definitivně vyřešila třetí návštěva Šrámka ve Vatikánu v prosinci 1934 a její závěry. Upevnil své postavení ve straně a zůstal na svých demokratických pozicích, čímž výrazně přispěl k udržení parlamentní demokracie.

Sedící první zleva P. Ferdinand Chýlek na primici P. Františka Filipa v Napajedlích 26. února 1933. Archiv autora

Demokratický směr v politice strany, ekonomický vzestup hospodářských organizací ČSL a vnitřní stabilizace nastala až v druhé polovině 30. let, za zvýšené organizační činnosti.¹²

-
- 10 Právo, Lidový list středomoravský – konvolut.
ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámál, inv. č. 1240, kart. č. 81, inv. č. 973, kart. č. 60. Bohumil Zlámál – Jedinečný sociální čin P. F. Chýlka.
- 11 Takovými přáteli a spolupracovníky sdílejícími jeho nadšení pro katolickou věc byli podle dochovaných zpráv a výpovědí pamětníků hlavně P. Alois Čáp (kněz, konzistorní rada, biskupský notář, správce KNP, spoluvydavatel Nového Národa, náměstek starosty Přerova atd.), P. František Přidálek (kněz, papežský komoří, přerovský děkan atd.), P. Jan Drexler (kněz, konzistorní rada, pražský konzistorní notář, čestný kanovník, katecheta, za 2. sv. války správce KNP, později jednatel Spol. podniků atd.), Vojtěch Hlavačka (odborný učitel, předseda Svazu katolického učitelstva v Přerově, starosta Jednoty Čsl. Orla v Přerově atd.), P. Josef Složil (kněz, konzistorní rada, čestný kanovník a děkan atd.) a další.
Z výpovědí odborného učitele Vojtěcha Hlavačky a Ing. arch. Anny Volejníkové, konec 80. let 20. stol.
Ze strojopisných poznámek P. Aloise Čápa.
SOKA Přerov, fond Pozůstalost po P. A. Čápovi (nezpracované přírůstky fondu).
- 12 TRAPL, Miloš: *Krise českého politického katolicismu v první polovině třicátých let 20. století*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Historica 21. Olomouc 1981, s. 59–80.
TRAPL, Miloš: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc 1995, s. 48 – 50.
MAREK, Pavel – TRAPL, Miloš: *Mons. František Světlík*. Rosice u Brna 2001, s. 74.
ZA Opava, pobočka Olomouc, fond PVM, zasedání Krajské lidové rady Olomouc 12. března 1935.
ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

Překážky, spory a obvinění v době hospodářské krize

V době hospodářské krize řešil Chýlek spory na poli politickém, kriticky se vyjadřoval hlavně k sociálním otázkám, které mu nebyly lhostejné, vytvářel jakousi opozici.

Politické spory se týkaly vedení ČSL v době krize. Chýlek upozorňoval na nekoncepční kroky stranických představitelů v sociální politice a prosazoval radikálnější řešení krize. Nebyl v tom sám, požadavky prosazovala celá přerovská katolická skupina, v jejímž čele stál P. Ferdinand Chýlek a P. Alois Čáp.

Kritizoval politiku ČSL a její vedení v časopise Právo, hledal podporu i u jiných stranických skupin. Spojil se s katolíky na Břeclavsku, kteří vydávali Slovácké noviny. Za to sklídl u zemského vedení ČSL kritiku, nakonec se u něho projevila disciplína, podřídil se celku, ustoupil ze svých pozic a prohlásil, že nechce provést secesi (odchod) a je ochoten dát své listy k dispozici straně.

Zde vidíme jeho horlivou, průbojnou politickou angažovanost a kritičnost vyúsťující téměř až k jeho odchodu, dokázal ovšem respektovat názor většiny. Vyjadřoval se veřejně k oficiální politické linii strany, hlavně k otázkám sociálním, ke kterým měl blízko, nejen z pozice zakladatele sociálního podniku kněžské svépomoci (Kněžská nemocenská pokladna), ale z principu svého sociálního založení. Nechtěl ovšem zůstat jen regionálním mluvčím přerovské katolické skupiny v rámci ČSL, měl i vyšší politické ambice s podporou přerovských katolíků.

Před květnovými volbami do parlamentu v roce 1935 došlo na březnovém zasedání krajského vedení ČSL (Krajská lidová rada) v Olomouci (12. 3. 1935) ke sporu o volitelná místa na kandidátní listině do poslancecké sněmovny. Spor se týkal kanovníka Msgre. P. Františka Světlíka a vyvolal ho P. Ferdinand Chýlek a P. Alois Čáp. Požadovali, aby místo P. Františka Světlíka na volitelné místo v kandidátní listině byl postaven mladší a perspektivnější Chýlek. Světlíka doporučovali jako kandidáta do senátu. Po bouřlivé diskuzi a hlasování se zúčastnění přiklonili na stranu Světlíka a Chýlek s Čápem s hlasitými protesty odešli ze zasedání.¹³

I přes uvedené měl v první polovině 30. let Chýlek vybudované značné renomé mezi katolickou veřejností na poli kulturněvzdělávacím a sportovním i mezi církevními a politickými představiteli. Přesto musel reagovat na spory nejen politické, ale bránil se i obviněním týkajících se jeho pracovního nasazení.

Byl výraznou osobností, politicky kritický a jeho aktivity nebylo možné nechat bez povšimnutí. Řešil ovšem řadu problémů spojených s objasňováním svých ekonomických aktivit. Čelil i obviněním z neefektivního hospodaření ve svých Společenských podnicích.

Z excerpovaných dokumentů vyplývá snaha poškodit osobu P. Ferdinanda Chýlka u nejvyšších duchovních představitelů ve smyslu neefektivního vedení Společenských podniků, nereálných investičních příležitostí, značné zadluženosti, úpadku atd. V tomto případě není jasné, kdo byl iniciátorem diskreditačních kroků a jakou měly příčinu, to se můžeme jen domnívat.

Sám Chýlek se pozastavuje nad tím, kdo záměrně u nejvyšších církevních představitelů v arcidiecézi zkrsluje informace o hospodaření v jím vybudovaných podnicích, a tím poškozují jeho snažení pro katolickou myšlenku.

Dne 12. listopadu 1934 píše Chýlek předsedovi Jednoty katolického duchovenstva P. Bohumíru Bunžovi dopis, vycházející z jeho osobní návštěvy, ve kterém odkrývá na přání adresáta závazky Společenských podniků a podniků přidružených. Šlo o půjčky, některé již uhrazené, jiné aktivní, pravidelně splácené od finančních institucí a soukromníků na provoz Společenských podniků. Zajímavá je role Bunži v této delikátní záležitosti. Ten tvoří pouze prostředníka mezi ministrem Msgre. Dr. Šrámkem a P. Ferdinandem Chýlkem. Chýlek vyzývá Bunžu, aby tato záležitost zůstala v tajnosti, jak mu slíbil jménem ministra Msgre. Dr. Šrámka při osobním jednání Bunža. Není jasné, proč si vyžádal Šrámek takový druh citlivých informací. Více o tom na následujících řádcích.¹⁴

Zdalo by se, že se tím celá záležitost uzavře, ale nebylo tomu tak. Snahy obvinít Chýlka z úpadku jeho Společenských podniků pokračovaly a dostaly se na církevní půdu konsistoře v Olomouci.

Rámcově citlivé informace nakonec sdělil sám Chýlek 1. března 1935 v arcibiskupské konsistoři, kde byl pozván generálním vikářem za účelem podání zprávy o své finanční situaci.¹⁵

Zde odpovídal na více obvinění a na základě tohoto ústního podání sepsal vlastní rukou protokol týkající se opět závazků Společenských podniků, ale i Raiffeisen záložny, kde čelil podobným obviněním, které se nakonec ukázaly dle revizní komise nepodložené.¹⁶

13 P. Světlík, kněz, kanovník, prelát, žurnalista, politik ČSL – poslanec NS. Jeden z protagonistů Katolické moderny, později stoupenec Šrámkovy proudu atd. TRAPL, Miloš: *Krise českého politického katolicismu v první polovině třicátých let 20. století*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Historica 21. Olomouc 1981, s. 59–80.

TRAPL, Miloš: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc 1995, s. 48–50.

MAREK, Pavel, TRAPL, Miloš: *Mons. František Světlík*. Rosice u Brna 2001, s. 74. ZA Opava, pobočka Olomouc, fond PVM, zasedání Krajské lidové rady Olomouc 12. března 1935.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

14 Chýlek se stal v roce 1919 jednatelem a sekretářem Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké. Z archivní korespondence je zřejmý dlouhodobý přátelský a korektní vztah k předsedovi jednoty, vyškovskému faráři, později děkanovi atd. P. Bohumíru Bunžovi, tento mimo jiné byl vysokým funkcionářem KNP. Ze závazků vzniklých v Společenských podnicích v roce 1935 a vzniklých při koupi tiskárny v roce 1928 uvádí částku 1 210 000 Kč.

Msgre Dr. Šrámek zastával v této době funkci ministra pro sjednocení zákonů a organizaci správy. Výrazně přispěl k začlenění katolické církve do prvorepublikové společnosti. Z pozice předsedy ČSL a politika prosadil řadu požadavků katolické církve, jistá stagnace nastala v době hospodářské krize.

NA Praha, Oddělení fondu státní správy z let 1945–1992. 4. oddělení, fond Státní soud Praha. Rozsudek Státního soudu v Praze Ts I/VII 153 50/25.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

15 Arcibiskupská konzistoř je poradní sbor arcibiskupa, skládá se nejen z kanovníků katedrální kapituly, ale i jiných duchovních z diecéze nebo laiků jmenovaných arcibiskupem. Generální vikář je osobní zástupce sídelního biskupa, jemuž je prvním pomocníkem při pastorační činnosti a správě diecéze.

V protokolu se rozepisuje o svých věřitelích, pojištění, příjmech i celkovém odhadu majetku. Protokol podepsal generální vikář Msgre. Dr. Šulák a konsistorní rada P. Ferdinand Chýlek.¹⁷

Proč se katolická církev zajímala o jeho obchodní a ekonomické aktivity? Skutečnost byla prostá, Chýlka uvolnili právě pro tuto činnost (prosazování katolické věci v oblasti kulturně-vzdělávací, politické, žurnalistické, tělovýchovné atd., s tímto byly spojeny i ekonomické aktivity) a veškeré konání bylo v souladu a se souhlasem církevních představitelů v arcidiecézi. Tudiž jakékoliv selhání mohlo znamenat zdiskreditování Chýlka i církevní instituce jak na poli veřejném, politickém, tak obecně společenském, což se v době hospodářské krize v jiných případech dělo.

Vysvětlení asi neuspokojilo konsistoř a pravděpodobně se nad Chýlkem začala stahovat mračna. Protože hned tři dny nato, 4. března 1935, je vyzván konsistoři k podání žádosti o povolení redigovat časopisy, které již několik let vydával. Také měl zažádat o povolení výkonu funkce ředitele v Lidovém konsumu a Raiffeisence. Tyto závažné události donutily Chýlka po několika dnech napsat několikastránkový strojopis (7. 3. 1935), přímo olomouckému arcibiskupovi Msgre. Dr. Prečanovi.¹⁸

V subjektivním, retrospektivním strojopise shrnuje Chýlek svou činnost od příchodu do Přerova. Přesvědčivě analyzuje každý svůj krok a konání v zakládaných podnicích v minulých letech. Popisuje snažení, zápal a práci včetně ekonomické situace. Vše vysvětluje a podává hospodářsko-ekonomický obraz Společenských podniků. Do značné míry osvětluje posledních 15 let svého pracovního života a své vize.

Chýlek se dopisem na začátku vrací k otázkám kladeným v konsistoři a má dojem, že někdo „zlomyslně špatně“ informuje Excelenci (arcibiskupa Prečana) a on „do určité míry, ať už vědomě nebo nevědomě, nesprávně přijal částečně tyto informace za pravdivé“. Tímto chce uvést na pravou míru „neodůvodněná nařknutí“ a nastínit celkový obraz své činnosti, jelikož nedostal dostatečný prostor v konsistoři.

Pro ucelenější obraz o P. Ferdinand Chýlkovi uvádím v poznámce excerpti dopisu, ty nejzajímavější a nejpodstatnější pasáže, doplňující předchozí.¹⁹

V dopise na svoji obranu neopomněl uvést arcibiskupovi ne náhodou i výčet nezdarů ve finančních ústavech a podnicích (Moravsko-Slovenská banka a finanční podniky s ní související) pod vedením „našich nejvýznamnějších a nejosvědčenějších politických a hospodářských vůdců“. Uvedl zde jména ministra Dr. Šrámka, ministra Dr. Dolanského, poslance Dr. Řehulky, poslance – kanovníka Světlíka, kanovníka Spurného atd. Těch co stáli ve vedení ČSL a v době krize vykazovali špatné ekonomické výsledky, narozdíl od jeho Společenských podniků, jak dokazuje. „*Lépe budované velké podniky katolického hnutí ztroskotaly, nebo se nemohou vykázat takovým úspěchem jako Společenské podniky.*“ V dopise uvádí konkrétní kauzy.²⁰

Na konkrétních případech dokazuje, jaký je rozdíl mezi jeho prací budovalenskou, kterou s několika nadšenci dělal a dělá bez podpory, a „*práci těch, z jejichž řad nejčastěji přichází kritika jeho práce.*“ Zde P. Chýlek naznačuje, odkud přichází kritika jeho snažení. Platí-li po celou dobu úroky z půjčeného kapitálu a buduje systematicky a na pevném základě jeden podnik za druhým a splácí půjčený kapitál, „... *tak co jsou mé těžkosti proti katastrofálním zjevům, které aspoň částečně uvádím.*“

- 16 V roce 1934 došlo v Olomouci, Kroměříži a Prostějově v Raiffeisen záložnách ke značným ztrátám v důsledku nekrytých půjček a neprůhledného hospodaření. Někdo v ústředí Raiffeisen založen obvinil také Chýlka, že měla i Přerovská záložna na této kauze podíl. Důkladná revize, na kterou si Chýlek stěžoval, protože s ním „jednala jako se zločincem“, shledala vše v pořádku.
- 17 V protokolu uvádí již více informací. Při převzetí tiskového podniku v roce 1928 vznikly závazky v hodnotě 1 350 000 Kč. Píše: „...po 7 letech, vybudoval fungující, velký tiskový podnik a řádně platí roční splátky 90 000 Kč.“ Ručители za půjčku se stali Jaroslav Kašpárek, velkorolník v Čechách u Přerova, František Zmeškal, starosta a rolník v Nahošovicích, František Chytil, účetní v Právu a majitel domu v Němčicích na Hané. V roce 1934 se Chýlek pojistil na 100 000 Kč, v roce 1935 na 250 000 Kč a v případě havárie vlaku, auta, letadla na 500 000 Kč. Svůj majetek v protokolu odhadl na 2–3 mil. Kč. Vlastní příjmy měl kongruální, z KNP – 15 000 a JKD – 2 000 Kč.
ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.
- 18 Chýlek si tento krok mohl dovolit, jelikož jako iniciátor myšlenky založení KNP a posléze její ředitel mnoho let spolupracoval s arcibiskupem Prečanem, ten se nesmírně významně zasloužil o vznik KNP nejen finanční podporou 200 000 Kč do Podpůrného fondu KNP, ale hlavně propagací u jiných biskupů a ordinariátů v jejich začátcích. Lázeňský dům KNP v Karlových Varech se jmenoval Leopoldum, právě podle arcibiskupa Leopolda Prečana. Dá se říci, že mohli mít korektní vztahy, a jistě ani jednu stranu netěšilo oficiálně prošetřovat ekonomickou situaci Společenských podniků pro nařčení z úpadku. Snahou zúčastněných stran bylo učinit zadost nařčením a zjistit skutečný stav věci.
ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.
- 19 Excerpce, citace: Popisuje, jak spolkovým a organizačním životem v Němčicích nad Hanou se zadlužil a musel si půjčit 800 Kč od svého tehdy děkana P. F. Valouška (kněz, politik, poslanec), aby vše vyrovnal a měl na stěhování do Přerova v roce 1919. To na příkaz vedoucích lidové strany, kanovníka P. Světlíka, za ústního souhlasu a výzvy arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříště. První vydavatelský počín, noviny Právo, vydal 1. ledna 1920 a později čtrnáctideník Nový Národ. Začal organizovat ČSL na okresní úrovni, založil Lidový konsum a reorganizoval přerovskou Raiffesen záložnu, a to s vědomím a na ústní příkaz arcibiskupa Stojana, za přítomnosti pozdějšího ordináře Msgre. Dr. Prečana. „Vše bez krejcaru, spoléhaje na požehnání Boží.“ Později skupil dalších 5 novinových titulů s dluhem 120 000 Kč, časem je umohl a staly se základem nakladatelství a jak tvrdí, „... je jedno z největších katolických v republice s největším vydavatelským projektem – Dějinami papežů“.
Dále založil Lidový konsum, který, jak píše, „... vlivem vzestupu koruny za Dr. Rašínou ocitl se v krizi s deficitem půl milionu korun“. Po rezignaci všech funkcionářů se nechal zvolit za ředitele a převzal jeho ozdravení, ačkoliv zadlužení nebylo jeho vinou. V době psaní tohoto dopisu vykazoval podle Chýlka konsum dluh jen 15 000 Kč. Založil také družstvo Lidový dům s majetkem téměř 2 mil. korun a závazky na 250 000 korun. Tím vytvořil základ pro příští Lidový dům spolkový, sportovní a tělocvičný stadion, jako protipól sokolských aktivit.
Zdůrazňuje, jak zakládal Kněžskou nemocenskou pokladnu na vlastní náklady a náklady podniků, které budoval, než přišla finanční pomoc od jeho excelence (Msgre. Dr. L. Prečana). Rozepisuje se o vlastní obětavosti, pílí, času a finanční náročnosti všech podniků, co budoval. Dále popisuje, jak sanoval ze zoufalé finanční situace (250 000 Kč dluhů s několika žalobami a exekucemi) edici Obrození. V rámci této edice vydávána Katolická čítanka, České dějiny pro školy měšťanské a obecné a v současnosti má dluhů jen 100 000 s včasnými splátkami. Píše, „že se nejednalo o edici samu, ale hlavně o lidi, kteří za ni ručili majetkem i platy, tedy samotnou existenci“.
Chtěl, aby tiskové podniky stály na reálném základě, proto koupil v roce 1927/28 v Kroměříži tiskárnu, kterou zaměnil posléze za tiskárnu v Přerově. Transakce stá-

Píše to proto, aby arcibiskup Msgre. Dr. Prečan neměl jen jednostranný obraz a mohl se Chýlka zastat u těch, kdo by ho v jeho očích poškozovali. Zvláště z pozice ředitele Kněžské nemocenské pokladny, budovatele nového penzijního pojištění, potřeboval zastání a všeobecnou důvěru. Doufá, že Boží pomoc mu bude zachována, jelikož pomoc lidská mu byla skoro v každém případě odepřena, a nečiní si velké naděje, že by se situace změnila. „Proč se tak děje, není mojí povinností sdělovat, ba naopak, mohlo by se snad zdát, kdybych o tom psal, že kritizuji a snad nesprávně kritizuji.“

Chýlkův dopis, psaný s vysokou sebereflexí a znalostí celospolečenské situace, posílá 14. března arcibiskup Msgre. Dr. Prečan ministru Dr. Šrámkovi k nahlédnutí a posouzení. Zdá se jednou z možností, že to může mít souvislost s poškozováním Chýlka a jeho Společenských podniků, jak sám naznačoval.

V době hospodářské krize Chýlek kritizoval některé představitele ČSL, zvláště jejich politické kroky v sociálních otázkách a v případě excerpovaného dopisu Msgre. Dr. Prečanovi i v otázkách ekonomických.²¹

V červenci roku 1935 Chýlek nechal vyhotovit závěť za přítomnosti svědků, ve které se zmiňuje o univerzální dědičce KNP a žádá ji, aby dědictví využila k vybudování chirurgického sanatoria a nemocnice. V době, kdy čelil obviněním z ekonomického úpadku, je to poněkud velkorosý požadavek a může potvrzovat nereálnost obvinění a stabilní Chýlkovu ekonomickou situaci.²²

Jak se vše dál vyvíjelo, nevíme, Chýlek pravděpodobně obhájil svou pozici, což dokázal na výsledcích hospodaření Společenských podniků, na svých závazcích a pohledávkách. Dále pokračoval ve své činnosti a budoucnost ukázala životaschopnost Společenských podniků. V následujících letech vydal mnoho knižních titulů, a stále vycházely jeho hlavičkové tiskoviny ve vysokých nákladech.

Tato unikátní korespondence částečně podhaluje nejen ekonomickou situaci Společenských podniků z úst zakladatele, ale i složité vztahy na půdě politické, naznačuje vnitropolitické neshody a Chýlkův subjektivní pohled na dosud vykonané dílo. Hlavně částečně rozkrývá i celospolečensky složitou situaci v době hospodářské krize.

Z dalších kauz

V poslední čtvrtině roku 1935 řešil Chýlek další obvinění. Stížnost na jeho osobu se dostala až do Vatikánu. Známe i konkrétní jména zúčastněných. Nějaký František Bláha napsal stížnost (1. 7. 1935), ve které obviňuje P. Ferdinanda Chýlka ze snahy zmocnit se dědictví po nějaké Richterové z Přerova. Na základě stížnosti se Posvátná kongregace koncilu v Římě začala tímto případem zabývat. Dokonce arcibiskup Prečan dostal z Vatikánu přípis, kde se musel vyjadřovat k jednotlivým bodům obvinění vznesených proti Chýlkovi. To obnášelo šetření, z něhož vzešla zpráva adresovaná do Říma (22. 10. 1935). Chýlek byl nakonec očištěn a zbaven všech podezření, k čemuž přispěl i dopis přerovského děkana Přídálka.²³

Čelil nejrůznějším obtížím i zcela banálním, ubírajícím energii a čas. Například trestní podání pro včasné neoznámení změny názvu periodické tiskoviny, nesoucí od roku 1928 název „Jičínsko-Příborské Hlasy“. Trestní

zodpovědnost nastala ve chvíli, kdy periodikum přejmenoval od 9. čísla na Hlasy Jíčínsko-Přiborské. Okresní soud v Olomouci nakonec Chýlka osvobodil 9. května 1935.²⁴

la 1 400 000 Kč, na které si musel půjčit, a s odstupem 7 let píše o šťastném řešení. Zřízeno zde knihkupectví, zastoupení psacích strojů, obchod s devocionáliemi, mechanická dílna atd. V době krize „...*má ve svých podnicích plný provoz, zatím co jinde padají podniky dobře zavedené, splácí včas úroky a dluhy nenarůstají*“. Závazky vyplývající z půjček tvoří zhruba polovinu majetku, který se váže ke Společenským podnikům.

Velmi je překvapen a má pocit, že někdo informuje jeho Excelenci o Společenských podnicích, jako by byly v úpadku a všichni, kdo za podnikem stojí, jsou ohroženi ve své existenci. Zdůvodňuje neoprávněné obvinění s konstatováním, že za 7 let závazky klesly o 50 %. Spíše očekával kladné hodnocení než osočování, zlou vůli, záměrnou dezinformovanost a závist. Přiznává, že vydavatelský projekt prvního dílu Dějiny papežů si vyžádal 150 000 Kč a že o půjčku žádal jeho Eminenci a také jiné, to proto, aby nemusel platit vysoký úrok v bankovních ústavech, půjčku od nich ale nedostal atd.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2713, sign. K3f, kart. č. 1152, 1927–1947.

HLAČKA, Petr: *Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově*. (Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny v Československu, 1924–1948). In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2008, s. 166–195.

- 20 Z Chýlkova dopisu, excerptce, citace: „*S Moravsko-Slovenskou bankou musela fúzovat Moravská banka a ta neplatí dividendy, ačkoliv dostala jenom na sanaci Moravsko-Slovenské banky desetimilionové státní sanační poukazy.*“

Velmi byl překvapen, jako člen tiskové komise, když si musel vyslechnout zprávy o špatném hospodaření v Našinci, Lidových závodech tiskařských a nakladatelských, olomoucké Raiffeisence atd.

Podle dopisu tisková společnost v Brně dostala v době krize milióny a stále je v krizi a podílníkům nevyplácí úroky, podíly vrací lidé jako bezcenné. „*Zemědělské družiny jako hospodářský podnik musely být sanovány desetimilionovými obnosy a že dnes jsou živou mrtvolou, je jistě všem známo.*“ Pokračuje: „*Stráž v Třebíči byla sanována desetitisícovými obnosy.*“ Všechny časopisy, deníky a týdeníky ČSL na Moravě vychází jen za účinné finanční podpory jednotlivců, nebo celého katolického hnutí. Společenské podniky samy musely převzít dvacetitisícový deficit v Hanáckých listech atd.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

- 21 Prečan v dopise oslovuje Šrámka předražený příteli, byli to totiž velmi dobří přátelé znající se od dětství.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

- 22 SOKA Přerov, fond Okresní soud v Přerově, Projednání pozůstalosti, Bilance Společenských podniků s. r. o. k 25. 1. 1941, nezpracované přírůstky fondu.

- 23 Ke kauze se na základě přípisu Prečana vyjadřoval 16. 10. 1935 i přerovský děkan P. Přídálek a mnohé objasňuje. V dopise Prečanovi odpovídá na dotazy v tomto smyslu. P. Richterová před smrtí odkázala družstvu Lidový dům svůj majetek i dům, nikoliv Chýlkovi. Přídálek v družstvu LD byl konzultantem s právem liberum veto. Chýlek Richterovou nijak nepřemlouval z pozice ředitele LD, přišla sama a několikrát přemlouvala Chýlka, ať vypracuje závět, ten se k tomu neměl, nakonec souhlasil za přítomnosti svědků. Proti závěti podali žalobu příbuzní. P. Richterová byla při plném vědomí, vědoma si svých kroků. P. Přídálek zároveň velmi chválí Chýlka a jeho práci pro katolickou veřejnost. Zároveň odmítá nactiutrahácké nařčení, které zaznělo v obviňujícím dopise ze dne 1. 7. 1935 p. Bláhou, který chce záslužnou práci konsistorního rady P. Chýlka zlehčovat.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

Následující trestní oznámení se týkalo týdeníku Právo, ve kterém zveřejnila redakce na pěti řádcích kritiku ke článku otištěném v časopisu Hlasatel ve smyslu „... *sprostý článek a ještě hulvátštější štoček...*“, od pisatele z Práva na adresu redakce v Hlasateli. P. Chýlka, jako majitele a zodpovědného redaktora týdeníku Právo, zažaloval zodpovědný redaktor tohoto časopisu, pro urážku na cti tiskem, jak v jednotlivých tvrzeních, tak ve svém celku. Proběhlo přípravné vyšetřování a soud.

K soudnímu líčení na Okresním soudě v Přerově (26. 10. 1937) se dostal Chýlkův zástupce Fr. Chytil navrhuující smír. Žalobce Josef Odstrčilík, zastoupen Dr. Kozánkem, na smír nepřistoupil. Žalobu nakonec řešil Krajský soud v Olomouci a obviněný P. Chýlek učinil písemnou výpověď, kde vypovídal, že inkriminovaný článek nepsal, do tisku nedal ani neobjednal, a před uveřejněním nečetl, v kritické době byl jako novinář v Paříži na výstavě. Ze spisu vyplývá, že obžaloba nepodala nakonec žádný návrh a trestní řízení soudce zastavil 5. února 1938.²⁵

Porušil i vojenské tajemství v roce 1937. Městská rada písemně informovala ředitele Družstva Lidový dům P. Chýlka o využití orelského stadionu v případě mobilizace za shromaždiště a parkoviště motorových vozidel. Družstvo Lidový dům se po léta snažilo odkoupit od židovské obce a Hřbitovního bratrstva židovského část pozemku pro vhodný přístup a vchod na stadion, ovšem bezvýsledně. P. Chýlek chtěl využít této situace a oznámil písemně Okresnímu úřaduv Přerově, že vstoupí za nových okolností v jednání s židovskými zástupci a zároveň žádá městskou radu a Okresní úřad v Přerově, aby přiměl zástupce židovské obce i hřbitovního bratrstva odprodat část pozemku pro vstup na stadion. Dále oznamuje okresnímu úřadu, že o rozhodnutí městské rady a okresního úřadu (o využití stadionu při mobilizaci) informuje židovské zástupce. Tímto ovšem porušil vojenské tajemství a musel se 15. dubna 1937 dostavit na Okresní úřad v Přerově a vzít na vědomí výtku a prohlásit, že v této spojitosti nepovede s židovskými zástupci žádné jednání.²⁶

Obvinění a překážek byla celá řada v souvislosti s jeho funkcemi. O některých kauzách jsem se zmínil nejen z důvodu závažnosti ve své době, ale pro dokreslení nelehké Chýlkovy pozice, vzešlé z mnoha úkolů na sebe kladených a z nich vyplývající zodpovědnosti.

Papežský legát v Přerově

V roce 1935, kdy P. F. Chýlek čelil závažným obviněním, pracoval stále se stejným nasazením a zaujetím. Z významných událostí ho čekalo v červenci oficiální setkání s papežským legátem francouzským kardinálem J. Verdierem. Na významnou příležitost se připravoval z pozice voleného ředitele Kněžské nemocenské pokladny s působností v Československu a se sídlem v Přerově.

Kardinál – legát Verdiér přijel z Prahy do Olomouce 2. července za doprovodu arcibiskupa Msgre. Dr. Leopolda Prečana, ministra Dr. Jana Šrámka, Dr. Jana Jiřího Rückla a dalších. Na druhý den ráno kardinála vitality davy lidí na přerovském nádraží. Historické události se zúčastnili vysocí církevní hodnostáři (nepřijel arcibiskup Dr. Prečan a ministr

Setkání s papežským legátem, pařížským arcibiskupem, kardinálem Verdiérem na přerovském nádraží, 3. července 1935.

1. kardinál Verdiér, 2. P. Ferdinand Chýlek, 3. P. Alois Čáp, 4. Prof. Arnošt Křístek, 5. vládní rada Chmelík. Pražský katolický sjezd 27.–30. 6. 1935.

Obrazový památník, 1935

Setkání s papežským legátem v Kroměříži, 3. 7. 1935.

Zleva arcibiskup Msgre. Dr. L. Prečan, papežský legát, pařížský arcibiskup, kardinál Verdier, Msgre. Dr. J. Šrámek. Pražský katolický sjezd 27.–30. 6. 1935.

Obrazový památník, 1935

Dr. Šrámek, čekali na kardinála v Kroměříži) a osobnosti jak z politického, tak kulturního života.

Tato událost má svou vypovídací hodnotu, dokresluje význam Chýlkova díla, zvláště fungující Kněžská nemocenská pokladna vzbuzovala v katolických kruzích obdiv a uznání a to i v zahraničí. Byl to asi také jeden z důvodů, proč organizátoři trasu návštěvy naplánovali přes Přerov.²⁷

Připomenutí čtyřiceti let katolického hnutí na Moravě v roce 1936

Následující rok 1936 se nesl pro Chýlka ve znamení několika výročí, výstav a politických událostí, z nichž uvádím sjezd československé strany lidové v Přerově 8. a 9. srpna 1936. Konal se ve stejném sále Akciového pivovaru v Přerově, kde před 40 lety (14. 9. 1896) založil olomoucký advokát JUDr. Mořic Hruban Katolickou stranu národní na Moravě. V roce 1919 splynula s ČSL. Sjezd si tuto událost připomněl večer v pivovare na vzpomínkové akademii manifestačním průvodem a bohoslužbami na Masarykově náměstí. Přerovského sjezdu se účastnili političtí vůdci ČSL. Do Přerova přijel poslanec a kanovník Fr. Světlík, ministr Dr. Hruban, pro nemoc se nezúčastnil ohlášený Msgre. Dr. Šrámek, toho zastupoval ministr Ing. Dostálek. Církevní hodnostáře reprezentoval generální vikář a prelát Dr. Martinů. Přerovská katolická veřejnost zaznamenala na náměstí i jejich projevy.²⁸

Oslava 50. narozenin v roce 1938

Podle dochovaných tiskových zpráv se stala velkolepou společenskou akcí oslava 50. narozenin P. F. Chýlka. Akci organizátoři pojali jako manifestační. Při této příležitosti se mu dostalo náležitého uznání, ocenění a vděku za jeho dlouholetou, vytrvalou a obětavou práci. Zvláště týdeník Právo otiskl několik oslavných příspěvků. Na několika stránkách mu blahopřáli různé instituce, organizace, spolky a jeho nejbližší, obdržel rozsáhlou korespondenci, připsy a telegramy. Nejvýznamnější od arcibiskupa Msgre. Dr. Prečana, Msgre. Dr. Šrámka, biskupů čsl. republiky, kardinála Skrbenského z Hříště, ministra Dostálka, dále z ministerstva soc. péče, Léčebného fondu, Svazu úřed. nemoc. pojištěoven, sociálních ústavů atd.

Oslava se konala v Přerově 6. února 1938 v sále Městského domu, zaplněném několika sty zástupci katolických spolků a významnými církevními hodnostáři z celé republiky, včetně zástupců národností. Za okresní úřad se zúčastnil rada S. Šuránek, za městskou radu p. Rytíř.

Po úvodním oslavném projevu předsedy přípravného výboru oslav a předsedy přerovské orelské jednoty odborného učitele Vojtěcha Hlavačky, promluvil náměstek starosty Přerova a Chýlkův spolupracovník v KNP P. Alois Čáp. Hovořil o jeho vysokém pracovním nasazení, úsilí, nadlidské práci, bezesných nocích a viditelných výsledcích.

Poslanec Dr. Jaroslav Řehulka jako hlavní řečník vyzdvihl Chýlkovu dosavadní snaživou a obětavou práci, blahopřál mu jménem krajské lidové rady, ústřední rady Orla, poslanců a senátorů. Také další řečníci se zaměřili na oslavu Chýlkova díla.

Osoba oslavencova byla ceněna nejen z pohledu politického, kulturního atd., ale i sociálního. Stál u zrodu kněžského pojištění a v době oslavy byl

dlouholetým ředitelem KNP s celostátní působností, zajišťující pojištění a výhody mnoha tisícům kněží různé národnosti v Československé republice. Mezi kněžimi byli Češi, Slováci, Němci, Rusíni, Maďaři, Poláci. KNP

- 25 Informace o tomto trestním řízení byla součástí 28 spisů týkajících se duchovních, proti kterým bylo vedeno, zastaveno nebo přerušeno trestní řízení v letech od 1. 1. 1937 do 9. 3. 1950. Soudní spisy si vyžádala Krajská prokuratura v rámci příprav na zinscenovaná obvinění proti duchovním. Chýlek v této době byl již mrtev, ale P. A. Čáp z pozice správce KNP vazbě, vykonstruovanému procesu a vězení neunikl.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc, sign. Tk XII 2049/37, č. kart. IV. c 315. Nezpracovaný přírůstek fondu, číslování od původce.

- 26 SOKa Přerov, fond Okresní úřad Přerov, prezidiální spisy, inv. č. 495, kart. č. 59.
- 27 Setkání se konalo v rámci státní návštěvy Československa, papežským legátem, pařížským arcibiskupem kardinálem J. Verdierem při cestě z Čech na Moravu a Slovensko. Brzy ráno se shromáždily davy Přerovanů na nádraží v očekávání historické návštěvy. Papežský legát přijel v doprovodu Msgr. Zely, osobního sekretáře olomouckého arcibiskupa Dr. Prečana, a kanovníka Msgr. Dr. Foltýnovského. Na nádraží se nacházela pestrá skladba orlů, řeholních sester, družiček, školní mládeže, vojska a krojovaného lidu. Za okresní úřad přivítal návštěvu vládní rada, okresní hejtman Chmelík, za město starosta Kleiber. Papežského legáta uvítal též ředitel KNP P. F. Chýlek, kterému byl představen. Představeni byli též důstojníci místní posádky. Po projevech a žehnání návštěva pokračovala směrem do Kroměříže, druhého sídla arcibiskupů olomouckých, kde na něj čekali arcibiskup olomoucký Dr. L. Prečan, Msgr. Dr. Šrámek a další vysocí církevní hodnostáři. Papežský legát se také programově zúčastnil prvního Celostátního sjezdu katolíků Československé republiky v Praze ve dnech 27. – 30. 6. 1935. (Hlavní podíl na tomto celostátním setkání měl arcibiskup Msgr. Dr. Prečan.) Manifestační sjezd byl vrcholnou událostí všech katolíků ve 30. letech, měl za úkol vlít do srdcí věřících posilu, důvěru a sebevědomí. Hlavním cílem vnitřní duchovní obnovy bylo posílit náboženský život a prohloubit spolupráci mezi národy v Československé republice.

Pražský katolický sjezd. 27.–30. 6. 1935. Obrazový památník. Vydáno Stálým výborem pro sjezdy katolíků Československé republiky. Praha 1936.

TRAPL, Miloš: *Krise českého politického katolicismu v první polovině třicátých let 20. století.* In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. Historica 31. Olomouc 2002, s. 261.

- 28 Katolická strana národní na Moravě odpovídala katolické tradici a moravskému katolicismu, jedna z nejvýznamnějších předválečných politických stran na Moravě. Zastupovala venkov, živnostníky, kněžstvo i šlechtu.

Dr. Mořic Hruban od roku 1919 místopředseda ústředního výkonného výboru a moravského zemského výboru ČSL. Vynikající řečník a důležitý spolupracovník Dr. Šrámka. V letech 1925–1939 senátor NS, předseda (1926–1929), místopředseda (1929–1935), ministr. Vybudoval list Našinec atd.

Většina účastníků sjezdových dnů, které zahájil P. F. Chýlek projevem do rozhlasu v Ostravě, se účastnila jako diváci župních utkání orlů na orelském stadionu. Župní setkání se konalo k příležitosti 25. výročí založení přerovské orelské jednoty. Stranický sekretariát a jmenovaní důvěrníci prodávali také vstupenky na Středomoravskou výstavu konající se rovněž v tyto dny. Zde měli orlí svou expozici. Manifestační průvod čítal podle dobového tisku 3 700 a při vstupu na náměstí téměř 6 000 osob, projevy na náměstí slyšelo na 15 000 lidí.

Obzor, XXVII, v Přerově 9. 8. 1936, č. 182, s. 1.

Právo, Lidový list středomoravský, XVII., v Přerově 8. 8. 1936, č. 32, s. 1.

Právo, Lidový list středomoravský, XVII., v Přerově 15. 8. 1936, č. 33, s. 2.

PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky.* Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha, 2007, s. 97, 98.

vlastnila několik léčebných domů, ve kterých se léčili jejich pojištěnci (Lázeňský dům Leopoldem v Karlových Varech, vila Věra v Luhačovicích, vila Ivánka v Piešťanech, vila Vlasta v Teplicích, kněžský dům Slavie v Korytnici, domek ve Vyškově a Špiklicích, pozemky ve Zbrašově). Proto i na oslavě Chýlkových narozenin nechyběli zástupci kněží různých národností, prakticky z celé republiky.²⁹

Plejáda osobností přítomných na oslavě padesátin svědčí o mimořádném významu Chýlka a jeho podniků, zvláště Kněžské nemocenské pokladny se sídlem v Přerově, sdružující v roce 1938 téměř 6.800 pojištěnců – duchovních z celého Československa.

Velkolepá oslava jakoby pomyslně uzavřela jednu životní kapitulu P. Chýlka, poté nebyla už příležitost k takovému setkání představitelů katolického života. Politická situace se zhoršovala a hrozba nacistického Německa se stávala reálnou. Československo směřovalo k mnichovskému diktátu a konci první republiky.³⁰

Okupace a závěr jeho života

Chýlek byl nejen ohnivý řečník, organizátor katolického života, významný představitel katolického hnutí na Moravě atd., ale také horlivý vlastenec a zastánce demokratických principů na křesťanských základech. V době, kdy Československo bylo obklopeno nedemokraticky smýšlejícími politickými režimy, prokázal vlastenecké odhodlání publikováním řady článků v Novém Národě, Právu a dalších tiskovinách. To přispělo k jeho pozdějšímu zatčení.

Po pádu druhé republiky se těžko mohl smířit s německou okupací a vytvořením Protektorátu Čechy a Morava. Zaujímal silně protinacistický postoj neslučující se s jeho vírou a přesvědčením. Právě pro smýšlení a politickou činnost neunikla tato osobnost veřejného života ze zřetele gestapu.

V rámci Protektorátní akce byl spolu s jeho spolupracovníkem P. A. Čápem 1. září 1939 v den napadení Polska, preventivně zatčen německou tajnou státní policií (s nimi zatčen ředitel školy Silvestr Pleva, odborný učitel Josef Horák, učitel A. Němec...) a jako „kněží nepřátelští Německu“ odvezeni do internačního tábora ve Štěpánově u Olomouce.

Tam se potkal s mnoha dalšími zatčenými duchovními např. se svým přítelem P. Bohumilem Zlámalem, pozdějším církevním historikem, jemuž byl primičním kazatelem, s arcibiskupským sekretářem Stanislavem Zelou, generálním vikářem P. Janem Martinů, dómským vikářem P. Josefem Glogarem, P. Stratilem a mnoha dalšími. Odtud je převezli do koncentračních táborů Dachau a Buchenwald.³¹

Městská rada žádala hned 14. září 1939 Oberlandrát v Olomouci o propuštění (Chýlka, Čápa, Plevy, Horáka), Kněžská nemocenská pokladna podala 15. září za Chýlka a Čápa žádost o propuštění a později i hospodyně P. Čápa Valerie Dubová. Vše bezvýsledně.

Chýlka věznili na bloku č. 47 B, v Buchenwaldu u Výmaru, několik pamětníků potvrdilo jeho první slova po příjezdu, kdy řekl před svědky: „Dokonalí jsme svou životní úlohu.“ P. Čáp v roce 1946 publikoval vzpomínku na P. Chýlka, kde se zmiňuje o jeho předtuše, že se už nevrátí a tato slova z jeho úst slyšel prý dvakrát.

Spoluvězni, ti co přežili a vrátili se z lágru, vždy vzpomínali na jeho mírnost, lásku k bližnímu, stálý úsměv povzbuzující sebe i okolí. Vzpomínali také na konkrétní důkazy jeho lásky k bližnímu. V okamžicích nouze, hladu a strádání Chýlek obcházel s prosbou spoluvězně, ať mu věnují nějakou maličkost pro ještě větší chudáky venku na ulici lágru. Mezi vězni se vždy snažil obrušovat hroty, raději je sjednocoval než rozvracel. Pamětníci hovořili také o tom, že ho již neslyšeli řečnit a nezaznamenali ani jeho pověstnou výřečnost. Prožil asi velké osobní i politické zklamání a v ideologicky prosyceném prostředí lágru se nikdy nepouštěl do debat.³²

Svědectví publikované o Chýlkovi v Novém Národě od Val. V. Kocha potvrzuje jeho snahu pomáhat spoluvězňům nejen jídlem, ale i finančně, což dokazuje korespondence z Buchenwaldu svému příteli odbornému učiteli Vojtěchu Hlavačkovi. Zde žádá vyřízení vzkazu své hospodyni a prokuristovi svých Společenských podniků Chytilovi, aby zasílal každý týden

29 Msgr. Dr. Schneider z Letova u Podbořan v rámci srdečného projevu přinesl pozdravy od apoštolského nuncia. Kanovník Dr. V. Tinz z Olomouce zastupoval čs. episkopát, za německé kněžstvo promluvil Dr. Jan Blaschke z Mohelnice, za Jednotu katol. duchovenstva arcidiecéze olomoucké předseda kanovník P. B. Bunža. Za východoslovenské a maďarské kněžstvo promluvil prof. teologie, kanovník Dr. Emerich Sedlák z Prešova. Spolupracovník v KNP kanovník Alexandr Ilnický z Užhorodu pozdravil Chýlka rusky jménem biskupů A. Stojky a P. Gojdiče a jménem řeckokatolických kněží, poukázal na jeho velké zásluhy v rámci Kněžské nemocenské pokladny. Z dalších řečníků promluvil předseda Matice Svatohostýnské továrník V. Zbořil z Bystrice pod Hostýnem, jménem katolického učitelstva dlouholetý spolupracovník zemský školní rada Fr. Hanzelka z Hodslavic atd.

30 Většina projevů byla v následujícím duchu. „*A čím větší podíl bude mít katolictví v národní kultuře, tím více bude nutno se vracet k P. Chýlkovi a jeho dílu, protože on první nastoupil vítěznou cestu ke slávě katolictví, triumfální cestu katolického čsl. národa.*“

Oslavu padesátin pořádaly v neděli 6. 2. 1938 v 7. 30 hod. sdružené katolické spolky v Přerově. Akademické soc. sdružení, Družstvo Lidového domu, Jednota Čsl. Orla, Krajský odbor katol. učitelstva, Lidová jednota, Ludmila, výchovný a podpůrný spolek katolických žen, Mariánská družina dívek, Odbočka lidových živnostníků, Odbočka Svazu lid. železničářů, Odbočka Sdružení křesťansko-sociálních pojišťov. zaměstnanců, Odbočka Ústřední jednoty čsl. legionářů, Pobočka Svazu katolických žen a dívek, Ředitelstvo a dozorčí rada Lidového konsumu, Ředitelstvo a dozorčí rada Raiffeisenovy záložny, Ředitelstvo a dozorčí rada Zádruhy, Skupina Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, 1922–1932.

Právo, Lidový list středomoravský, XIX., v Přerově 5. 2. 1938, č. 6.

Nový národ. Kulturně náboženský čtrnáctideník katolického lidu. XVI., Přerov, 4. 2. 1938, č. 3, s. 1.

Obzor, XXIX, v Přerově 4. a 8. 2. 1938.

31 V rámci protektorátní akce související s napadením Polska zatkl gestapo preventivně mnoho osob v celém protektorátu. Nikdy se nedozvěděli důvod svého zatčení. Mezi zatčenými figurovalo mnoho duchovních, co byli znovu zatčeni, vyslýcháni a vězněni v souvislosti s vykonstruovanými monstrprocesy za komunistického režimu. Za války byl postížen i arcibiskup L. Prečan, žil v internaci na Sv. Kopečku u Olomouce, spolupracoval s odbojovou organizací „Obrana národa“, nacisti mu to ale neprokázali. Premiérem naší exilové vlády v Londýně se stal Msgr. Dr. Šrámek, ministrem kněz P. F. Hála atd.

MALÝ, Radomír: *Katolíci ve stínu hákového kříže*. Frýdek-Místek 2006.

Rodinná hrobka Chýlků v Kozlovicích u Frenštátu. Zde jsou pravděpodobně umístěny zpopelněné ostatky P. Ferdinanda Chýlka. V proskleném výklenku s kytičkou se nachází fotografie zesnulého. Archiv autora

finanční obnos 15 říšských marek do koncentračního tábora Buchenwald u Výmaru v Německu. O tyto peníze žádal dříve, ale zatím mu nic doručeno nebylo. Prosí také o větší zásilku Lidových novin.

Na lágř a na blok 47 B vzpomíná Adolf Kubis, kde v koutě u okna bylo Chýlkovo místo. Na jeho okno klepali s prosbou o trochu jídla Češi, Poláci, Němci, Židé, Cikáni, všichni věděli, že jeho drobtý jsou i pro ně. Každý den sbíral po stole, co zůstalo po strážnících. U bloku č. 47 B stávaly prý fronty vyhublých hladových, prosících o přiděl z ilegální sběrné akce. Nakonec vše bylo prozrazeno a všichni měli z těchto akcí nepřijemnosti a byli trestáni. Chýlek ovšem neustal a dělal vše ještě ve větší tajnosti. Prý mužně a usměvavě zdolával „úhozy šeffhrerovských hrubostí“.

Příčinu úmrtí nám dále objasňuje opět V. Koch, kdy údajně v táborové nemocnici prošel neodborným lékařským zákrokem, dostal hnisavý zánět okostice, následně otravu krve. Spoluvězni ho odnesli do ošetřovny na lůžko, kde osamocen a bez léků a lékařské pomoci 25. února 1941 zemřel. Jinou informaci podává opis telegramu (prvopis zaslán z Wiemaru rodině Chýlka) zasláný farářem v Kozlovicích P. Stanislavem Dubnou 27. února 1941, jeho Excelenci panu arcibiskupovi Prečanovi. V tomto telegramu je stanovena příčina smrti zápal plic.

A. Kubis vzpomíná, jak spoluvězně jeho smrt zarmoutila, celý blok 47 B mu připravil pietní tryznu. Ze stolu, u něhož sedával, vytvořili katafalk, na jehož bílou příkrývku položili pohlednice došlé mu z vlasti od přátel. Bratři kněží vykonali pohřební obřad, prý to byla chvíle pro koncentrák

jedinečná a dojmající až k slzám. Rekviem, mši za zemřelého, odsloužil hned 27. února 1941 pan farář z Kozlovic P. Stanislav Dubna.³³

Zpráva o jeho úmrtí způsobila v Přerově u jeho blízkých velký zármutek a překvapení, nikdo to neočekával. Osobně o tom informoval 28. února 1941 bratr Alois Chýlek správce Spol. podniků S. Jadrníčka a svoji neteř z Přerova Boženu Fojtíkovou.

Na uctění jeho památky vystavili iniciátoři do výlohy Společenských podniků na dnešním Masarykově náměstí 16, úmrtní oznámení, mramorovou bustu s květinovou výzdobou a na budovu vyvěsili smuteční trikolóru s černým praporem. Dále vyvěsili smuteční prapory na budově bývalého kina Sport ve Wurmově ulici a na budově sídla Kněžské nemocenské pokladny v Bartošově ulici. Za několik dní museli vše pod policejním dohledem odstranit. Akce byla chápána protiněmecky a řada lidí byla gestapem vyslýchána a potrestána.³⁴

32 V Dachau pobýval P. Čáp a někteří kněží od 9. 9. 1939 do 26. 9. 1939, v Buchenwaldu od 27. 9. 1939 do 22. 5. 1942 a nakonec opět do Dachau od 23. 5. – 29. 4. 1945. V roce 1945 je osvobodila z koncentračního tábora spojenecká armáda. Mnoho kněží se osvobození nedožilo, jedním z nich byl P. F. Chýlek. Čáp popisuje, že o zatčení věděl hodinu před příchodem gestapa, tudíž měl čas se připravit. Přišli pro něho dva tajní a jeden voják, vezli ho z pozice funkce náměstka starosty, kterou vykonával, pomalu městem pro výstrahu ostatním a zvláště proto, aby se eliminovaly možné nepokoje v souvislosti s okupací Polska.

Právo, Lidový list středomoravský – konvolut.

BENEŠ, Josef: *Kaine, kde je tvůj bratr?* Medailonky českých katolických kněží – obětí fašismu. Praha 1971, s. 23.

HUŇKA, Jan: *Prsten věrnosti. Život a utrpení Stanislava Zely, světicího biskupa olomouckého.* Olomouc 2003, s. 7.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 223, kart. č. 8, 1936.

SOKA Přerov, fond Pozůstalost po A. Čápo (nezpracované přírůstky fondu).

33 Nový Národ. List práv a politické kultury. Přerov, 24. 2. 1946, 20, č. 8, s. 60, 65.

Nový Národ. List práv a politické kultury. Přerov 10. 3. 1946, 20, č. 10, s. 76. Archiv autora. Dva korespondenční lístky. První s otiskem poštovního razítka na známce ze dne 12. 12. 1939, adresovaný učiteli chlapecké měšťanské školy Vojtěchu Hlavačkovi, Palackého ulice v Přerově, druhý 24. 4. 1940, zde je uveden jen učitel Vojtěch Hlavačka z Přerova.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

Telegram z Výmaru (u Výmaru se nacházel koncentrační tábor Buchenwald) byl zaslán bratrovi P. F. Chýlka, Aloisi Chýlkovi, rolníku v Kozlovicích č. 31 u Frenštátu. Došel 26. 2. 1941 ráno. Zde uvedeno datum zpopelnění 27. 2. 1941. Rodina požádala o vydání urny.

34 Správce Společenských podniků Jadrníček žádal o povolení instalace busty s příslušenstvím, které nakonec dostal ústně od komisaře politické správy Čestmíra Soboly. Smuteční prapor na kině Sport vyvěsila Marie Knopišová na příkaz Jaroslava Kelnera z KNP a prapor na domě Společenských podniků vyvěsíl František Bartošik, na domě KNP vyvěsíl prapor Emil Mikšánek. O tom informuje protokol četnické stanice v Přerově. Celou záležitost začalo vyšetřovat gestapo z Olomouce a hlavní iniciátoři včetně Č. Soboly a prokuristy Společenských podniků Fr. Chytila, správce S. Jadrníčka byli zatčeni, vzati do vazby a podrobeni výslechům, později internováni do Německa.

SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, prezidiální spisy, inv. č. 470, kart. č. 70.

SOKA Přerov, fond Okresní soud Přerov, Projednání pozůstalosti po P. F. Chýlko (nezpracovaný přírůstek fondu).

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

Urnu s popelem předal vládní komisař 30. března 1941 starostovi obce Kozlovice u Frenštátu, ten ji odevzdal bratru Aloisovi s rodinou. Dnes je pravděpodobně uložena v rodinné hrobce na hřbitově v obci Kozlovice. V zaskleném výklenku rodinné hrobky místního hřbitova je umístěna fotografie ozdobená kytičkou, jako rodinná vzpomínka na významného člena rodiny a obce.

Odešla osobnost s velkými ideály a nadšením pro věc. Nesmírná píle, charisma, organizační nadání, optimizmus, tvořivá houževnatost a obětavost, velkorysost, láska k Bohu snoubící se s ochotou pomoci bližnímu, vždy kdy pomoc potřeboval, jsou vlastnosti se kterými se takto pohromadě v životě zřídka kdy potkáváme. To ztělesňoval Chýlek podle svých blízkých, přátel a spolupracovníků.

Následující roky by nepřály Chýlkovi a asi z vývoje politických událostí by byl velice zklamán. Tato svobodmilovná osobnost budující a organizující katolické hnutí na střední Moravě by se velice těžko vyrovnávala s nacistickým a později komunistickým totalitním režimem. Na svých cestách navštívil mnohé země, jednou z nich bylo i Sovětské Rusko, vytvořil si kladný vztah k této zemi a v polovině 30. let měl na toto téma několik přednášek.

Po válečných událostech a nastupujícímu ideologickému diktátu z Ruska by asi přehodnotil svůj postoj. Zcela jistě by neunikl vězení a vykonstruovaným soudním procesům proti kněžím začátkem 50. let, zvláště proti vrcholným představitelům Kněžské nemocenské pokladny. Všichni jeho přátelé a spolupracovníci z celorepublikového vedení KNP, včetně jejího správce P. A. Čápa, si odseděli ve vězení mnoho roků. Praktiky uplatňované StB při výsleších ve vazbě nepřežil jeho přítel, předseda Jednoty katol. duchovenstva, vyškovský děkan a funkcionář KNP P. Bohumir Bunža, ale to je už jiná kapitola.³⁵

Při příležitosti posvěcení farního kostela na Horní Bečvě (3. 8. 1947), pražským arcibiskupem Dr. Josefem Beranem, byli vyznamenáni armádním generálem Bočkem moravští a slezští římskokatoličtí duchovní, jenž trpěli pod útlakem okupace v žalářích, káznících a koncentračních táborech třetí říše. Této cti se dostalo mimo jiné i P. F. Chýlkovi, byl vyznamenán Válečným křížem in memoriam 1939 a P. A. Čápovi trpícím v koncentračních táborech Buchenwald a Dachau od září 1939 do května 1945. Přítomni byli světící biskup olomoucký Dr. S. Zela, starobrněnský opat Bened. Švanda a další představitelé náboženského, politického a vojenského života.

Byla to poslední možnost, jak všem kněžím trpícím v nacistickém režimu vzdát čest. Více jak polovina kněží co přežili koncentrační tábory za druhé světové války byla znovu perzekuována za komunistické totality po únoru 1948.³⁶

Společenské podniky, závěť, korespondence a pozůstalost

Začátky Chýlkových aktivit můžeme spojit i s domem Jednoty sv. Josefa ve Wurmově ulici, kdy pamětníci vzpomínali na drobné výpomocné práce spojené s tříděním letáků a nejrůznějších tiskovin. Sekretariát Jednoty katolického duchovenstva a zřejmě i sekretariát ČSL sídlil již v pronajaté

místnosti domu Mühlbergů v Kratochvílově ulici č. 10. Odtud řídil i tvé tiskové podniky, sídlo zde měla redakce, administrace a expedice.

Zásadní zlom nastal po koupi podílů Společenské knihtiskárny v Kroměříži. Do té doby vydavatelské projekty tiskla tiskárna Strojil v Přerově. Veškeré kmenové vklady firmy Společenská knihtiskárna v Kroměříži, společnost s r.o., převzal P. F. Chýlek 1. října 1927. Stal se jediným majitelem a jednatelem této společnosti s kmenovým vkladem 60.000 Kč. Po koupi obchodních podílů sídlo Společenské knihtiskárny přesunul v roce 1929 do Přerova na Masarykovo náměstí.

V dubnu 1935 změnil Chýlek název Společenské knihtiskárny ..., společnost s r.o. v Přerově na Společenské podniky v Přerově, společnost s r.o. a nechal nový název zapsat do obchodního rejstříku. Tento ovšem obchodní soud nezapsal z důvodu příliš všeobecného názvu nevyjadřující činnost firmy. Problém vyřešil svoláním valné hromady (jediný společník), která se usnesla na změně názvu firmy a notářským zápisem o změně společenské smlouvy. V roce 1936 firma měla už nový název Společenské podniky v Přerově, společnost s.r.o.

Od června 1938 ve spise obchodního rejstříku je uveden prokurista Fr. Chytil, účetní. Prokuru vykonával ještě v březnu 1941, potom zatčen a internován do Německa ve spojitosti s vystavením Chýlkovy busty v sídle firmy. Společnost sídlila na dnešním Masarykově náměstí 16 a 17 v domech v SZ části náměstí (dnes budova Emos), zakoupené pro tyto účely (původně tiskárna Šut a Dobrovolný). Soustředil zde všechny tiskové aktivity, včetně svých soukromých, jelikož v domě č.p. 68/17, v prvním poschodí, obýval byt o dvou pokojích a předsíni.

V prostorách domu na náměstí umístil redakci, nakladatelství a vydavatelství. Vydával 7 hlavičkových titulů a vlastním nákladem nebo na zakázku vydával nejrůznější tiskoviny. Umístil zde také knihkupectví, obchod devocionáliemi, knihařství, mechanickou dílnu na opravy psacích kancelářských, tiskařských a sázecích strojů. Domy zasahovaly dvěma dvorními trakty do ulice Jateční.

Koupí kroměřížské tiskárny v roce 1927/28 a přesunem do Přerova na dnešní Masarykovo náměstí se sice zadlužil, ale nikdy této koupě nelitoval, ba naopak, položil tímto základ svým tiskovým projektům, jak sám několikrát zdůraznil. V roce 1934 a 1935 uvádí své závazky 1.210 tisíc korun, řádně splácené a vzniklé koupí tiskárny v Kroměříži. Tisknul a vydával týdeník Právo, lidový list středomoravský, čtrnáctideník Nový Národ, Hanácké Listy, Vyškovský kraj, Hlasy Jíčínsko – Příborské, Naše Právo a Holešovský kraj.

35 SOKa Přerov, fond Okresní úřad Přerov, prezidiální spisy, inv. č. 470, kart. 70 Matriční zápis z knihy narozených z roku 1888. In: Rodní a křestní kniha na rok 1888, kniha IV., s. 3. Obec Kozlovice okres Frýdek Místek. Uloženo v oddělení mat-rik, Obecní úřad Kozlovice. Matriční přepis podle telegramu z 26. 2. 1941.

FÍSMISTROVÁ, Věra: *Ke 115. výročí narození Pátera Ferdinanda Chýlka*. In: Nové Přerovsko, XII., 31. 1. 2003, č. 5, s. 11.

HLAVAČKA, Petr: *Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově*. (Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny v Československu, 1924–1948). In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2008, s. 166–195.

36 Osвобоzený Našinec, 2. srpna 1947, č. 178, s. 3.

Náměstí T. G. M., v prvních dvou budovách zleva sídlily Společenské podniky s.r.o., foto rok 1965. Objekty asanovány, na místě postavena koncem 60. let prosklená několikapodlažní budova. Archiv J. Rosmuse

Jelikož neznáme účetní závěrky Společenských podniků s.r.o. z příslušných let, zůstává nám Chýlkem jednostranné hodnocení ekonomické situace zatím jediným zdrojem informací. Jiným a zcela nezávislým pramenem je Pozůstalostní obchodní bilance Společenských podniků z roku 1941, jak uvidíme.

Za svou existenci vydalo nakladatelství Společenských podniků stovky knih, časopisů, letáků a různých dalších tiskovin včetně hlavičkových. Z nich některé vyšly nákladem SPP, z knih například od P. Albertiho – „Dějiny papežů“ I. – V. díl, od P. Viléma Auera – „Legenda svatých“, Jakuba Hudečka – „Dějiny Velké Moravy“, od R. Hurta a K. Svobody – „Hrad Cimburk u Koryčan“, J. Vrchoveckého – „TGM a náboženství“, Floriana Zapletala – „Kostel sv. Jiří v Přerově“, od A. Čápa – „Buchenwaldské zpěvy“ I. – III. díl, „Průplav Dunaj Odra Labe – naše moře“ atd. Mechanická dílna na opravy psacích kancelářských, tiskařských a sázecích strojů měla zakázky z Moravy, Slovenska i Maďarska.

Ve Společenských podnicích pracovalo v únoru 1941 celkem 13 zaměstnanců (Fr. Chytil, Ing. Fomin, B. Fojtíková, Zd. Zazvonil, O. Hájek, M. Grulichová, Kocián, L. Štěpánová, St. Měráková, M. Kyseláková, A. Lašťáková, M. Dvořáková, Bartošik). Jsou seřazeni sestupně podle výše platu. Největší plat vykazoval Fr. Chytil 2850 K z titulu prokuristy. Správce S. Jadrníček zde není uveden, ve spojitosti s vystavením busty Chýlka ve výloze Společenských podniků byl zatčen gestapem a vyslýchán. Později také prokurista Fr. Chytil byl zatčen, vyslýchán a internován do Německa.³⁷

Po zatčení P. Ferdinanda Chýlka gestapem zůstala bez svého ředitele například Kněžská nemocenská pokladna. Řízení KNP převzal na základě jmenování dvanáctičlenným vedením P. Drexler, zůstal ve funkci až do konce války, kdy se stal správcem P. Alois Čáp (po návratu z koncentračního tábora). Správu Společenských podniků převzal po Chýlkově zatčení p. Jadrníček a prokurista p. Chytil (dlouholetý Chýlkův přítel a spolupra-

covník, ještě z Němcic na Hané) do jejich zatčení a internování. Potom se prozatímním vedoucím stal faktor Stanislav Šťastný. Společnost zastupoval po smrti Chýlka vykonavatel poslední vůle, jednatel P. Drexler.

P. Ferdinand Chýlek v roce 1935 sepsal závět, ve které určil univerzální dědičku Společenských podniků (jediný společník) a svého osobního majetku, Kněžskou nemocenskou pokladnu včetně dílčích nároků a vykonavatelem poslední vůle P. Aloise Čápa nebo P. Drexlera, pokud by první funkci nemohl přijat. Jednu třetinu podílu na Společenských podnicích odkázal Jednotě katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké atd.³⁸

Po smrti Chýlka se seznámili dědicové s obsahem poslední vůle, JUDr. Sklenář právní zástupce testamentární dědičky Kněžské nemocenské pokladny, uznal závět za správnou a platnou a požádal o uznání nároků soudem. Následně zahájil soudní komisař pozůstalostní řízení, mající za úkol zjistit ekonomickou situaci Společenských podniků ke dni úmrtí zůstavitele. Soudní komisař notář JUDr. Zvěřina, nechal vypracovat pro účely dědičského řízení Bilanci Společenských podniků a Soupis aktiv a pasiv k 25. únoru 1941, tedy ke dni úmrtí P. Ferdinanda Chýlka. Na základě tohoto písemného sdělení se dědicové ze závěti měli rozhodnout, jakým způsobem naloží s dědictvím, nebylo totiž jasné, jaké závazky či pohledávky ze Společenských podniků plynou, jak uvidíme dále.

Tomuto zdánlivě jednoduchému rozhodnutí předcházely jisté obavy církevních kruhů o stavu hospodaření, míře závazků a pohledávek, celkové ekonomické situaci a majetku Společenských podniků atd. V korespondenci arcibiskupa Prečana s předsedou Jednoty katolického duchovenstva arcidiecéze olomoucké, kanovníkem Msgre. P. Bunžou ze dne 13. března 1941, se zmiňuje o informacích přerovského děkana Přidálka a nutnosti vyrovnat závazky Společenských podniků dědici ze závěti a osobní výpomoci kněží z morální povinnosti.

Pravděpodobně neexistoval objektivní pohled na celkový stav hospodaření, což měla provést až hloubková analýza zaměstnávající odborníky a soudní znalce na několik měsíců.

V pozůstalostním řízení se zjišťovala ekonomická situace Společenských podniků, její aktiva, pasiva, oceňoval se movitý i nemovitý majetek, včetně tiskařského papíru, knih na skladě, tiskařských strojů atd. Týkalo se to i soukromého majetku zemřelého.³⁹

37 ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, 1922–1932

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv.č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102

SOkA Přerov, fond Okresní soud v Přerově, Projednání pozůstalosti, Bilance Společenských podniků s. r. o. k 25. 1. 1941, nezpracované přírůstky fondu.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc I, inv. č. C III 92, kart. 306, poř. č. 4909, 1929–1952, Společenské podniky.

38 Univerzální dědička měla odevzdat 1/3 podílu JKD, z další 1/3 dva podíly měly připadnout Spolku katolického učitelstva a 18 podílů mělo připadnout dalším kněžským organizacím v Čsl. republice. Jelikož za protektorátu neexistovaly kněžské organizace, připadl tento podíl na diecéze.

39 SOkA Přerov, fond Okresní soud v Přerově, Projednání pozůstalosti, Bilance Společenských podniků s. r. o. k 25. 1. 1941, nezpracované přírůstky fondu.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc I, inv. č. C III 92, kart. č. 306, poř. č. 4909, 1929–1952, Společenské podniky.

V červnu vykonavatel poslední vůle P. Drexler nechal vyhotovit soupis osobního majetku zemřelého za účelem prodeje. Téhož měsíce byly již známy první výsledky pozůstalostního řízení, a jak píše arcibiskupský sekretář P. Zela P. Drexlerovi „*není to z pozůstalosti daleko tak zlé, jak se to z počátku zdálo*“. Dokonce v červenci nějaký Dr. Emil Zavadil z Olomouce navrhuje arcibiskupovi Msgre. Dr. Prečanovi, prostřednictvím jeho sekretáře Dr. Zely, odkup Chýlkových podniků katolickou mládeží. Mělo se jednat o formu veřejné společnosti, tento návrh u ordináře sklídil negativní ohlas.

Pozůstalostní řízení trvalo až do března 1942. Po několika měsících ředitel občanské záložny a soudní znalec v oboru účetnictví Josef Randýsek předložil bilanci společenských podniků. Dále předloženy znalecké posudky z oborů nemovitostí, účetnictví, knihkupectví a papírnictví, strojů a strojního zařízení, svršků a uměleckých předmětů. Z těchto výsledků týkajících se pozůstalostního jmění sepsán inventář zahrnující jmění soukromé a jmění společenské, dluhy soukromé a dluhy Společenských podniků. Po odečtení aktiv a pasiv výsledek v hodnotě 162 977 K 85 hal. se nacházel v kladné hodnotě jako čistá pozůstalost.

Univerzální dědička KNP zastoupena advokátem JUDr. Sklenářem z Prahy po zjištění skutečného stavu pozůstalosti přistoupila ve smyslu Chýlkovi závěti k zachování provozu Společenských podniků. Na základě těchto zjištění navrhl Dr. Sklenář převzít dědictví vydáním Odevzdací listiny dle níž pozůstalost v ceně 2 775 925 K a 25 hal. přebírá KNP včetně závazků plynoucích z dědictví. Změnou zápisu v obchodním rejstříku v březnu 1942 se KNP stala jediným společníkem Společenských podniků zajišťující jejich provoz nadále, ne však nadlouho.⁴⁰

Společenské podniky zastupoval a vedl jako jednatel, vykonavatel poslední P. Chýlkovy vůle, ředitel KNP P. Jan Drexler, od srpna 1942 společně s úředníkem KNP Jaroslavem Kellnerem. Dozorčí rada čítala šest členů. Od roku 1945 se stal jednatelem P. Alois Čáp (po návratu z koncentračního tábora), společně s P. J. Drexlerem, dozorčí rada měla čtyři členy. Prokuristou a později ředitelem se stal opět Fr. Chytil, ale jen nakrátko.

Po změně politických poměrů byla na podnik 1. března 1948 uvalena prozatímní národní správa a podnik znárodněn zestátněním. Prozatímní správce kniháře Josefa Bartoně a Viléma Bađuru určil výměrem ONV v Přerově, oba zaměstnanci firmy. V květnu byla na společnost uvalena devítiletá tzv. kumulativní národní správa.

Těmito kroky skončil podnik budovaný Chýlkiem a zaměstnanci mnoho let. Majetkovou podstatu společnosti začlenili v březnu 1950 do Moravskoslezských tiskáren, národního podniku v Olomouci. V prosinci 1950 zrušena národní správa a Společenské podniky s.r.o. existovaly na papíře ještě dva roky. Z obchodního rejstříku jsou vymazány v roce 1952.⁴¹

P. Ferdinand Chýlek v závěti z 10. srpna 1934 a dovětku z 16. července 1935, mimo jiné žádá univerzální dědičku KNP, bude-li možnost, aby dědictví využila k vybudování chirurgického sanatoria a nemocnice.⁴²

Po válce v roce 1947 se rozhodli zřídit P. Jan Drexler, P. Alois Čáp, František Chytil a Msgre. Bohumír Bunža „Fond P. Ferdinanda Chýlka“ za účelem naplnění jeho odkazu ze závěti.

Z vítězků věnovaného jmění mělo být financováno dle možností chirurgické sanatorium a nemocnice a vše další „*co podporuje čest a slávu Boží*“. Fond mělo vést tříčlenné kuratorium. Základ mělo tvořit kmenové jmění Společenských podniků v hodnotě 60 000 Kč. Sociálně-charitativní plány, vycházející z poslední vůle zůstavitele nemohli vykonavatelé naplnit, jelikož Společenské podniky po roce 1948 byly zestátněny a všechny aktivity s nimi spojené zanikly.

Členové kuratoria P. Čáp, Msgre. P. Bunža byli v novém režimu perzekuováni.⁴³

Závěrem výběr z publikovaných projevů a vzpomínek přátel na P. Ferdinanda Chýlka

Poslanec Dr. Jaroslav Řehulka ho charakterizoval příspěvkem v Právu při příležitosti jeho padesátin v roce 1938 následovně. „*Dovedl nebojácně se bit za svůj program a vybojovávat úspěchy, byl propagátorem nových idejí a moderních proudů v katolicizmu, zastáncem útočné taktiky. Dokázal se ovšem podříditi názoru většiny, pokud byl přehlasován a podříditi se disciplíně.*“

40 Testamentární dědic se také zavázal sloužit každoročně mši za P. F. Chýlka, na náklady Spol. podniků tak, jak si to přál zůstavitel.

Podílů plynoucích ze závěti se vzdaly ve prospěch KNP, ostatní dědicové, včetně diecézí, zastupujících za protektorátu zrušené kněžské organizace, aby se majetek příliš nedrobnil a mohl být zajištěn řádný chod podniků.

41 SOKA Přerov, fond Okresní soud v Přerově, Projednání pozůstalosti, Bilance Společenských podniků, společnosti s r. o. k 25. 1. 1941, nezpracované přírůstky fondu.

HLAVÁČKA, Petr: *Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově*. (Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny v Československu, 1924–1948). In.: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2008, s. 166–195.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond AO inv. č. 2703, sign. H2, kart. č. 1102.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc I, inv. č. C III 92, kart. č. 306, poř. č. 4909, 1929–1952, Společenské podniky.

42 Závět sepsal Chýlek za přítomnosti svědků poslední vůle Františka Chytila, Vojtěcha Hlavačky, Rudo Gerši, Vladimíra Kryštofského a Jar. Kumera (v roce 1934). V roce 1935 za přítomnosti Františka Chytila, Františka Bayera, Stanislava Jadrníčka a Emila Mikšánka. Dovětek zapsán před odjezdem Chýlka do Ruska, v době kdy čelil naruknutím ze špatného hospodaření ve Společenských podnicích.

SOKA Přerov, fond Okresní soud v Přerově, Projednání pozůstalosti, Bilance Společenských podniků s r. o. k 25. 1. 1941, nezpracované přírůstky fondu.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc I, inv. č. C III 92, kart. č. 306, poř. č. 4909, 1929–1952, Společenské podniky.

43 V době, kdy byl založen „Fond P. F. Chýlka“, zastávali jednotliví členové kuratoria následující funkce: P. Drexler, katecheta a jednatel Spol. podniků, předseda ředitelstva KNP..., P. Alois Čáp, správce KNP a jednatel Spol. podniků ..., František Chytil, ředitel Spol. podniků, prokurista, a Msgre. Bohumír Bunža, předseda JKD a předseda dozorčí rady Spol. podniků ...

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 1240, kart. č. 81, 1922–1932.

ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud Olomouc I, inv. č. C III 92, kart. 306, poř. č. 4909, 1929–1952, Společenské podniky.

Prof. P. B. Zlámál při vzpomínce na jeho osobnost zač. 70. let o něm napsal. „V jeho příkladu je hodně nadčasového...“ „Věnoval celý svůj život dobrým a vznešeným cílům, byl to kněz zbožný krajně obětavý, zanechal po sobě dílo, které mělo následovníky.“ Ovšem ne na dlouho, jak ukázala blízká budoucnost. V srdcích přátel jeho odkaz zůstal na celý život, jak dokazují četné tištěné vzpomínky, či zápisy rozhovorů s pamětníky.

V den, kdy se konal Vzpomínkový večer na P. Ferdinanda Chýlka vyšel v tisku článek od P. Aloise Čápa pod názvem „Za P. Ferd. Chýlkem“. Některé pasáže četl P. Alois Čáp při oslavě jeho památky ten večer. Zdůrazňuje, že u kolébky všech Chýlkových podniků nestál nikdy kapitál ani cizí pomoc a nestálo ani uznání, byly to „krvavé starosti“. Vyjadřuje úctu, uznání a vděčnost nad jeho celoživotní prací. „Byla to horská bystřina, která si razí cestu skalisky a houštinami, ale které není dopřáno, aby si vyhladila konečné tvrdé koryto... Za většiny porozumění a za větší lásky těch, kteří k ní byli zavázáni, mohl vyrůst na postavu v našem kněžstvu opravdu jedinečnou... Zůstane nám jen nezapomenutelným velkým člověkem, jehož jméno bude spojeno s budováním po první světové válce. Patřil úplně do té doby a je téměř kněžským symbolem této doby. Tato doba byla úplně jeho a umřel s ní...“⁴⁴

Záměrem příspěvku nebylo komplexně připomenout jeho dílo, i když pro plastičnost příspěvku to z části bylo nutné, ale odkryt pozadí některých jeho kroků a přiblížit snahy jedince v rámci katolického hnutí ve 20. a 30. letech 20. století. Ukázat čtenáři nesnadnou cestu a překážky vycházející z Chýlkova pracovního prostředí v nejrůznějších podobách.

Nabízí se úvaha vycházející z předešlého. V osobnosti kněze P. Ferdinanda Chýlka se realizovala dobová idea prosazovat katolickou myšlenku a demokratické ideály na křesťanských základech v mladé Československé republice. Je nesporné, že ve své době překročil rámec významného regionálního aktivisty, svou veřejnou činností a tiskovými projekty ovlivňoval značnou část společenského dění v rámci katolického hnutí na Moravě. Z pozice ředitele Kněžské nemocenské pokladny vykonával kněžské sociální svépomocné dílo v celém Československu. Svým celoživotním postojem, přístupem a snažením dokázal strhnout na svoji stranu celou řadu lidí, mnoho z nich ho nosilo ve svém srdci celý život. Byla to osobnost hlubšího vhledu a poznání s výrazným sociálním cítěním.

K lidem jako byl P. Ferdinand Chýlek máme dluh, který můžeme splatit zpřítomněním jejich života a díla, aby nevymizeli z lidské paměti.

Výběr z archivních pramenů a literatury

Archivní prameny:

Národní archiv Praha (oddělení fondu státní správy z let 1945 – 1992. 4. oddělení)

fond Státní soud Praha

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

fond KNP, Členské záznamy 1924–25

dotatky k fondu KNP

fond Spolek sv. Theodora, Rejstřík členů 1899–1945

fond Dr. Bohumil Zlámál

fond Arcibiskupství olomoucké

fond Krajský soud Olomouc I

fond PVM, zasedání Krajské lidové rady Olomouc

Státní okresní archiv Přerov
fond Okresní soud Přerov
fond Okresní úřad Přerov
fond P. Alois Čáp

Obecní úřad Kozlovice

Matriční zápis z knihy narozených z roku 1888. In: Rodní a křestní kniha za rok 1888, kniha IV., s. 3. Obec Kozlovice okres Frýdek Místek. Uloženo v oddělení matrik, Obecní úřad Kozlovice

Archiv autora

Uvedená fotodokumentace v textu.

Periodika:

Nové Přerovsko.

Nový Národ, Kulturně náboženský 14 deník katolického lidu.

Právo, Lidový list středomoravský.

Obzor

Literatura:

BENEŠ, Josef: *Kaine, kde je tvůj bratr?* Medailonky českých katolických kněží – oběti fašismu. Praha, Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství 1971.

HANUŠ, Jiří: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů.* Brno, CDK 2005.

HLAVAČKA, Petr: *Jednota Československého Orla v Přerově (Příspěvek ke spolkové činnosti).* In: Přerov. Povídání o městě II. Přerov 2002, s. 256 – 275.

HLAVAČKA, Petr: *Sociální podnik kněžské svépomoci v Přerově.* (Příčiny vzniku a zániku Kněžské nemocenské pokladny v Československu, 1924–1948). In.: Sborník Státního okresního archivu v Přerově. Přerov 2008, s.167–173.

HUNKA, Jan: *Prsten věrnosti. Život a utrpení Stanislava Zely, světicího biskupa olomouckého.* Olomouc, Matice cyrilometodějská 2003.

MALÝ, Radomír: *Katolíci ve stínu hákového kříže.* Frýdek-Místek, Michael s. a. 2006.

MAREK, Pavel, TRAPL, Miloš: *Mons. František Světlík.* Rosice u Brna, Gloria 2001.

PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky.* Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Evropská akademie pro demokracii. Praha, Akropolis 2007.

TRAPL, Miloš: *Krise českého politického katolicismu v první polovině třicátých let 20. století.* In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Historica 21. Olomouc 1981.

TRAPL, Miloš: *Monsignore Jan Šrámek.* Olomouc, Danal 1995.

44 ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Dr. Bohumil Zlámal, inv. č. 973, kart. č. 60.

Nový národ. Kulturně náboženský čtrnáctideník katolického lidu. XVI. Přerov, 4. 2. 1938, č. 3, s. 1.

Nový národ. List práv a politické kultury. Přerov 24. 2. 1946, 20, č. 8, s. 60.

Právo, Lidový list středomoravský, XIX., v Přerově 5. 2. 1938, č. 6.

Pavel Kopeček

Odbojové hnutí na Přerovsku a Hranicku v letech 1943–1945

Zatýkáni a popravy v průběhu 1. a 2. stanného práva v letech 1941–1942 znamenaly v přerovském regionu konec organizovaného protifašistického odboje napojeného na Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD) a tzv. Moravskou pětku.¹ Ti ilegální pracovníci, kteří unikli zatčení, neměli v následujícím období podmínky pro obnovení odbojové aktivity. Hromadné represe odradily na určitý čas i statečné vlastence a navíc bylo zřejmé, že i když vojenské síly protifašistické koalice dosáhly na frontách řady významných úspěchů a nastal zásadní přelom ve vývoji 2. světové války, ke konečné porážce nacistického Německa a osvobození českých zemí v nejbližším časovém horizontu nedojde.

Přes tyto složité podmínky začaly už na konci roku 1942 vznikat v protektorátu Čechy a Morava nové rozsáhlejší odbojové struktury. Organizací, která se snažila nahradit rozbité Ústřední vedení odboje domácího, byl Přípravný revoluční národní výbor (PRNV). Mezi jeho vedoucí představitele patřili např. bývalý čs. ministr zahraničí Kamil Krofta, básník a dramatik Jaroslav Kvapil, literární historik a teoretik Václav Černý, právník a publicista Emil Lány atd. Členové PRNV udržovali spojení s čs. exilovou vládou v Londýně a dalšími ilegálními organizacemi v českých zemích i na Slovensku. Program této odbojové organizace obsahoval nezávislost Československa, spolupráci se SSSR, zúžení politického systému na tři strany a potrestání Němců. V přípravě povstání proti nacistům se angažovala zejména vojenská část PRNV v čele s generálem Zdeňkem Novákem, která navazovala na činnost Obrany národa.

Tato vojenská část PRNV zasahovala svou činností i na Přerovsko. Veličkem plánovaného protinacistického povstání v prostoru Morava-Sever, zahrnujícím okresy Boskovice, Litovel, Olomouc, Přerov, Prostějov, Kroměříž, Hranice, Ostrava, Frýdek-Místek a Vsetín, byl jmenován plukovník generálního štábu František Rakovčík, který bydlel v Přerově. Někdy v průběhu první poloviny roku 1944 se František Rakovčík zúčastnil v Praze porad vojenských představitelů PRNV, při nichž byly projednávány konkrétní organizační plány povstání.

Do odbojové činnosti PRNV ale zasáhlo gestapo, které na stopu této organizace narazilo už v průběhu roku 1943, v létě 1944 ji rozbilo a zatklu většinu jejích vedoucích představitelů. Dne 22. června 1944 byl zatčen i generál Zdeněk Novák.²

Svoji organizátorskou aktivitu obnovil na konci roku 1942 i významný představitel odbojové organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) Josef Grňa, který žil od začátku října 1941 v ilegalitě. Josef Grňa začal společně s kapitánem gen. štábu Karlem Štainerem-Veselým vytvářet novou

odbojovou organizaci, která se původně nazývala Přípravný revoluční výbor, počátkem roku 1944 se přejmenovala na Jaro a od léta 1944 nesla název Rada tří. Její centrum bylo na Českomoravské vrchovině, ale řada jejích skupin působila i v jiných oblastech Čech a Moravy. Ve své politické platformě navazovala Rada tří na původní levicově demokratický program Petičního výboru Věrní zůstaneme, nyní zpracovaný v modifikované a zkrácené podobě pod názvem Co chceme. V čele politického vedení Rady tří stál Josef Grňa, vojenským velitelem organizace byl generál Vojtěch Boris Luža a po jeho smrti 2. října 1944 převzal velení na Moravě kapitán Josef Robotka a v Čechách Karel Štainer-Veselý. Díky radiostanicím západních paravýsadek udržovala Rada tří spojení s Londýnem a přes řadu bolestných ztrát působila aktivně až do konce nacistické okupace.³

Josef Grňa měl v letech 1939–1941 řadu aktivních spolupracovníků na střední Moravě a zejména na Přerovsku (např. učitelku Růženu Stokláškovou nebo železničáře Karla Smělíka), ale jeho pokusy o oživení odbojové činnosti v tomto prostoru na jaře 1942 zůstaly vzhledem k rozsáhlému zatýkání v průběhu prvního stanného práva neúspěšné.⁴ Na Přerovsko měla ale v závěrečné fázi okupace zasahovat činnost jedné ze skupin Rady tří, která měla krycí označení „Brázda“. Jejím velitelem měl být poručík Zdeněk Žárský (krycím jménem „Brázda“), Grňův blízký spolupracovník. Existence skupiny „Brázda“, která měla operovat zejména na Kroměřížsku, je nicméně značně problematická a není vyloučeno, že byla do značné míry vykonstruována v poválečném období umělým propojením činnosti několika samostatně působících skupin kroměřížského odboje. Někteří přerovští ilegální pracovníci, kteří s těmito skupinami spolupracovali – např. Vladimír Kupčík – byli také určitou dobu nevědomky napojeni na tzv. „volavčí síť“ brněnského gestapa.⁵

Nejvýraznější impulzy pro aktivizaci odbojového hnutí na celé východní Moravě přišly až v průběhu roku 1944, a to zvnějšku. Stalo se jimi přistání západního paravýsadku CLAY v dubnu 1944 a poté přechod 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky v září a říjnu 1944 ze Slovenska na Moravu.

1 Podrobně o skupinách PVVZ a Moravské pětky na Přerovsku viz KOPEČEK, P.: *Odbojové skupiny Petičního výboru Věrní zůstaneme a Moravské pětky na Přerovsku v letech 1939–1942*. In: Sborník SOKA Přerov. Přerov 2009, s. 119–157.

2 K PRNV viz LAŠTOVKA, V.: *Úloha PRNV v českém protifašistickém hnutí odporu*. In: Slovenské národní povstání a náš odboj. Praha 1975, s. 204–225. K zapojení F. Rakovčíka do PRNV viz Státní okresní archiv Přerov (dále SOKA Přerov), sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, dotazníky k odbojové činnosti. V literatuře pak SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*. Praha 1993, s. 143.

3 K Radě tří viz GRŇA, J.: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno 1968. ŠTAINER-VESELÝ, K.: *Cestou národního odboje*. Praha 1947. JELÍNEK, Z.: *Rada tří*. In: K dalšímu vzdělávání učitelů dějepisu. Praha 1992, s. 39–57.

SMUTNÝ, D.: *Odbojová ilegální organizace Rada tří*. In: Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého, 1967, č. 2, s. 67–87.

4 GRŇA, J.: cit. dílo, s. 137.

5 Ke skupině „Brázda“ viz KRČÁL, M.: *Rada tří na Kroměřížsku a Přerovsku*. Střední Morava – vlastivědná revue, 24/2007, s. 4–14. *Vzpomínky Vladimíra Kupčika*. Kultura Přerova (dále KP), listopad 1966, s. 105–108.

Spolupráce s výsadkem CLAY

Desant CLAY ve složení četař aspirant Antonín Bartoš (velitel), četař aspirant Jiří Štokman a četař aspirant Čestmír Šikola (radiotelegrafista) seskočil v noci z 12. na 13. dubna 1944 mezi obcemi Racková a Hostišová v okrese Zlín. Výsadek měl zpravodajské, spojovací a organizační úkoly. Jeho osudy jsou zevrubně popsány v řadě publikací, proto se zde zaměříme zejména na jeho činnost související s Přerovskem a Hranickem.⁶

Po seskoku se parašutistům podařilo rychle uchytit na kontaktní adrese u zámečnicka Oldřicha Procházky v Bystřici pod Hostýnem. V tomto městě už v roce 1939 vznikla místní skupina Obrany národa, jejímž velitelem byl úředník městské spořitelny a starosta místního Sokola František Ermis. Mezi další členy skupiny patřili zmíněný Oldřich Procházka, dále nájemce hotelu Říka Antonín Srkala, učitel Josef Novák, hostinský na Tesáku František Kubič, úředník firmy Impregna Oldřich Dolák, četnický strážmistr Jan Filip, městští strážníci Vojtěch Zicháček a Karel Kučera a další. Tato skupina mj. spolupracovala s odbojem v nedalekém Přerově při organizaci ilegálních přechodů hranic na Slovensko a při podpoře rodin zatčených a popravených.⁷

Pro samotné uchycení a následné rozvinutí činnosti výsadku CLAY bylo nesmírně důležité, že jednotlivé vlny zatýkání v průběhu let 1939–1942 se bystrické odbojové skupině i díky její menší angažovanosti takřka vyhnuly – jen v březnu 1941 byl zatčen Antonín Srkala, který v září téhož roku zemřel v Osvětimi, a na konci roku 1942 musel uprchnout do ilegality její velitel František Ermis. Skupina ale ztratila spojení s jinými odbojovými centry a v následujícím období se její členové věnovali zejména ukrývání a zásobování pronásledovaných ilegálních pracovníků, kteří našli v městečku v těsném sousedství Hostýnských hor útočiště.

Tak se v Bystřici pod Hostýnem mj. ukrýval od konce října 1941 až do května 1943 u manželů Zicháčkových Jan Skopal, obchodník z Brodku u Přerova, kterého gestapo hledalo kvůli spolupráci s parašutistickým výsadkem S-1/R vyslaným v září 1941 ze SSSR na Moravu. Jan Skopal poté přešel do Vnorov a přes hranice na Slovensko. Dalším ukrývaným odbojářem v Bystřici pod Hostýnem byl nájemce hostince na Tesáku František Kubič, rovněž původní spolupracovník výsadku S-1/R, jehož zde po jeho útěku před gestapem v listopadu 1941 přechovávali nejdříve manželé Ermisovi a poté od prosince 1941 až do května 1942 manželé Zicháčkovi. Ti ukrývali i poštovního úředníka Františka Rendla, spojku přerovského odboje s organizací Modrý kruh-Avala. František Kubič se pak od listopadu 1942 až do 27. prosince 1944 s přestávkami v letních měsících ukrýval v Bystřici pod Hostýnem u manželů Plucnarových.⁸

Nyní se tedy Bystřice pod Hostýnem stala základnou činnosti výsadku CLAY a parašutisté odtud prostřednictvím místních odbojových pracovníků začali budovat rozsáhlou organizaci, která postupně obsáhla okresy Hranice, Valašské Meziříčí, Vsetín, Holešov, Uherské Hradiště, Hodonín, Kyjov, Židlochovice, Kroměříž, Zlín, Uherský Brod, Přerov, Bystřici pod Hostýnem, Ostravu a Frenštát pod Radhoštěm. Souběžně s rozsáhlou a systematickou zpravodajskou činností byla v těchto okresech vytvářena i organizační základna pro protinacistické ozbrojené povstání, vybírány plochy

pro letecké shozy zbraní, formovány přijímací skupiny pro jejich převzetí atd. Radiostanice výsadku EVA přitom vysílala z Bystrice pod Hostýnem a také z nedalekých Blazic. Pro členy domácího odboje přímé radiotelegrafické spojení se zahraničím otevřelo možnosti efektivní zpravodajské činnosti a perspektivu získání zbraní a rovněž koordinovaná příprava protinacistického povstání tím získávala konkrétní obrysy.

Prvním stavební kámen ve vytváření této rozsáhlé podzemní organizace představovalo už v květnu 1944 zapojení politického okresu Hranice, který dostal krycí označení C jako „Cyril“. Vedením zpravodajské činnosti byl v Hranicích pověřen odborný učitel Josef Ševčík a po jeho brzkém zatčení 7. června 1944 tuto úlohu převzal odborný učitel Jaromír Pukl, ilegální pracovník napojený v první fázi okupace na brněnskou odbojovou skupinu vedenou Františkem Píškem a Václavem Burešem. I na Hranicku brzy došlo k zapojení řady dalších vlastenců do ilegální práce, jako velitel vojenské organizace byl zde určen poručík Jaroslav Václavík a jeho zástupcem se stal štábní kapitán Arnošt Jurka.⁹

V polovině června 1944 byl do organizace vytvářené skupinou CLAY zapojen prostřednictvím poručíka Jana Marka z Holešova i okres Přerov, a to pod krycím označením K jako „Kamil“. Zpravodajským vedoucím přerovského okresu se stal Vladimír Vincena a velitelem bojové organizace poručík Bohuslav Šída. Oba dva byli úředníci Středomoravských elektráren (SME) a původní členové zpravodajské sítě ředitele SME Jana Polácha, popraveného v září 1941. I na Přerovsku nyní došlo k zapojení řady osob do ilegální práce, velkou úlohu zde obdobně jako v Hranicích hráli bývalí aktivní i záložní důstojníci a poddůstojníci čs. armády, kteří se už v roce 1939 vesměs angažovali v činnosti Obrany národa. Mezi hlavní organizátory odbojové činnosti patřil i MUDr. František Štastný, který se mj. už v roce 1941 účastnil ukrývání dvou anglických letců uprchlých ze zajateckého tábora a rovněž spolupráce s výsadkem S-1/R.¹⁰ Zpravodajští velitelé z Přerova i Hranic – stejně jako jejich kolegové z ostatních okresů – pravidelně zaslali parašutistům z CLAY souhrnná zpravodajská hlášení o vojenském i politickém dění ve svých regionech, výrobě zbrojních továren, přesunech německých jednotek, dislokaci vojenských zařízení, činnosti protektorátních úřadů, náladě obyvatelstva apod. Zpravodajská činnost výsadku CLAY byla skutečně impozantní – během svého takřka ročního vysílání odeslala jeho radiostanice EVA přes 800 depeší.

Prostřednictvím Vladimíra Vinceny byl do organizace vytvářené CLAY zapojen i plukovník František Rakovčík, který měl v připravovaném

- 6 K Clay zejména BARTOŠ, A. – KUNC, R.: *Clay-Eva volá Londýn*. 5. přepr. vydání. Praha 1992. SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*. Praha 1993. JELÍNEK, Z.: *Západní paraskupiny a domácí odboj*. Praha 1992, s. 63–65. ŠOLC, J.: *Bylo málo mužů*. Praha 1991, s. 144–146.
- 7 DOLÁKOVÁ, M. – HOSÁK, L.: *Dějiny města Bystrice pod Hostýnem*. Brno 1980, s. 143–144. BARTOŠ, A. – KUNC, R.: cit. dílo, s. 194–196.
- 8 Tamtéž.
- 9 Materiály z expozice Pamětní síně odboje v Hranicích a dále pak Hranicko v odbojích 1914–1989. Hranice 1996, s. 29.
- 10 ŠOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny „Viktor“ pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

František Kubič, angličtí letci K. Wright a T. Ross, Rudolf Smutek (zleva).
SOKA Přerov

povstání vojensky velet prostoru celé východní Moravy. (Jeho zástupcem byl určen podplukovník František Vítek.) Podrobnosti Rakovčickovy úlohy byly projednávány na jeho dvou schůzkách s velitelem CLAY Antonínem Bartošem. Pro letecké shozy zbraní byla pro Přerov určena plocha u lesa Žebračka, pro Hranice prostor u vesnice Bezuchov.¹¹

V polovině září 1944 se do činnosti CLAY zapojil i František Kubič, který – jak už bylo uvedeno výše – žil v ilegalitě už od listopadu 1941. K prvnímu setkání velitele výsadku Antonína Bartoše s Františkem Kubičem došlo u manželů Plucnarových v Bystřici pod Hostýnem, kde se Kubič ukrýval. Kubič veliteli CLAY oznámil, že v rámci své odbojové aktivity spolupracuje i se svým bratrem Edvardem Kubičem z Ostravy a právě přes svého bratra se dostal do kontaktu s učitelem Františkem Bednářem, který organizuje ilegální činnost na Těšínsku. František Kubič se s Františkem Bednářem znal už z prvních let okupace, kdy spolupracovali při organizaci ilegálních přechodů hranic. (I když samozřejmě nelze mechanicky uplatňovat měřítko podřízenosti a nadřízenosti na podmínky ilegální činnosti, dá se říci, že František Kubič byl jedním z výkonných článků přechodové sítě, kterou František Bednář organizoval a víceméně řídil.)¹²

Názory na osobnost Františka Bednáře se dodnes velmi různí. Bednářovo jednání po jeho zatčení gestapem v Morkovicích 15. listopadu 1942 a zejména po jeho propuštění v prosinci 1943 je předmětem naprosto odlišných interpretací, které se pohybují mezi dvěma krajními polohami – buď to byl zrádce odboje a posléze výkonný konfident gestapa, nebo obětavý ilegální pracovník, který hrál s gestapem odvážnou hru, naoko přijal konfidentský závazek, ale posléze se vymanil z jeho kontroly a po opětovném zatčení na to doplatil životem. Podle těchto diametrálně odlišných hodno-

čení je možné také posuzovat Bednářovy kontakty s velitelem paravýsadku CLAY.¹³

K setkání Františka Bednáře s velitelem CLAY došlo začátkem října 1944 v domě manželů Plucnarových v Bystřici pod Hostýnem. Bednář při něm mj. přijal od Antonína Bartoše pověření navázat spojení s Ostravskem a zapojit se spolu se svými spolupracovníky do organizace budované výsadkem CLAY. Dalšího setkání Bednáře s velitelem CLAY 6. října 1944 u Plucnarů se pak zúčastnil i konfident gestapa František Šmíd („Velký Franta“), který vystupoval jako odbojový vedoucí „západní Moravy“.

Z poválečné výpovědi kriminálního rady Otto Koslowského, úředníka brněnského gestapa, vyplývá, že František Bednář v té době už působil mimo kontrolu gestapa, protože mu nehlásil ani své navázání na výsadek CLAY, ani další odbojové kontakty (např. ve Vsetíně).¹⁴ Nabízí se tedy otázka, proč Bednář Šmída – o jehož vazbě na gestapo samozřejmě věděl – za těchto okolností vůbec na velitele CLAY napojoval. Podle Koslowského se ale i Šmídovo tehdejší jednání vyznačovalo – z hlediska gestapa – značnou mírou svévolnosti a porušováním pravidel, takže i vůči němu existovalo určité podezření, že se snaží získat „alibi“ vůči odboji. Bednář byl pravděpodobně přesvědčen, že i „Velký Franta“ – původně rovněž ilegální pracovník – se chce stejně jako on od gestapa odpoutat a pracovat znovu pro odboj. Za takových okolností by se díky Šmídovým „kontaktům“ nabízely odboji významné možnosti. František Šmíd ovšem vlastní napojení na CLAY na rozdíl od Bednáře gestapu ohlásil, a navíc referoval i o Bednářově spolupráci s parašutisty.

Gestapo na základě Šmídova hlášení logicky vyhodnotilo Bednářovo jednání jako „zradu“ a zorganizovalo jeho opětovné dopadení, ke kterému došlo zřejmě 10. prosince 1944 ve Veverské Bítýšce. (Do pasti ho měl vlákat konfident František Janík.)¹⁵ Pak byl Bednář předveden před Otto Koslowského, vedoucího exekutivního oddělení brněnského gestapa, konfrontován s Františkem Šmídem a následně držen ve vazbě a vyslýchán. „Velký Franta“ poté pokračoval v nepřímých kontaktech přes spojku s velitelem CLAY a snažil se zjistit co nejvíce o jeho organizaci. Díky Bartošově opatrnosti nebyly ale jeho úspěchy v tomto směru velké. Podle Koslowského se Šmídovi nicméně podařilo infiltrovat organizaci CLAY ve Valašském Meziříčí. Nebezpečí pro členy výsadku CLAY se ale v té době objevilo i z jiné strany.

11 KUNC, R.: *Clay-Eva volá Londýn*. 2. vyd. Brno 1948, s. 177.

12 Tamtéž, s. 178.

13 Negativní hodnocení F. Bednáře viz např. POSPÍŠIL, J. – ŠIKOLA, Č.: *Nešli stejnou cestou*. Přerov 1994, s. 87–100. Zpochybnění konfidentské činnosti F. Bednáře viz ŽAMPACH, V.: *Existovala nerozlučná konfidentská dvojice Velký a Malý Franta?* In: Pocta svobodě. Brno 1995, s. 71–76. ŽAMPACH, V.: *Zradil Moravského Edisona skutečně František Bednář?* Národní osvobození, č. 13, 21. 7. 2007, s. 7. ŽAMPACH, V.: *František Bednář – zrádce nebo hrdina odboje*. In: Morava v boji proti fašismu. Brno 2008, s. 217–245.

14 SOKA Přerov, fond Český svaz protifašistických bojovníků Přerov (dále ČSPB Přerov), 1/5703/1986, protokol s O. Koslowským z 1. 4. 1947.

15 ŽAMPACH, V.: *Zradil Moravského Edisona skutečně František Bednář?* Národní osvobození, č. 13, 21. 7. 2007, s. 7. Jako jiné datum Bednářova opětovného zatčení je uváděn 13. prosinec 1944.

František Rakovčík.
SOKA Přerov

Jaromír Pukl.
SOKA Přerov

Vladimír Vincena.
SOKA Přerov

Kvůli rozrůstající se organizaci napojené na CLAY byl do jejího operačního prostoru vyslán Londýnem další výsadek s krycím označením EMBASSY, který ve složení rotný Karol Mladý (velitel), četař Josef Hariň a desátník Ján Grajzel odletěl do akce 21. prosince 1944 z Itálie. Parašutisté z EMBASSY měli CLAY pomoci a převzít část její organizace pod svoji kontrolu. Jako záchytné adresy dostali parašutisté kontakt na učitele Jaromíra Pukla v Hranicích a Františka Hášu v Prostřední Bečvě v Beskydech. Tyto adresy dodala vysílačka výsadku CLAY. Vzhledem k rozsáhlé ilegální práci obou těchto odbojářů a tedy i jejich potenciálnímu ohrožení ze strany gestapa se ale volba jejich bytů jako úkrytu parašutistů zpětně nejeví jako nejvhodnější. Jejím důvodem ale bylo zřejmě to, že i výsadek CLAY měl značné problémy při opatřování svého ubytování a další vhodné adresy osob méně angažovaných v odboji a přitom ochotných ukrýt parašutisty prostě neměl k dispozici. Vážnou chybou této výsadkové operace ovšem bylo, že CLAY nebyla Londýnem o seskoku EMBASSY ve svém operačním prostoru předem vůbec informována.¹⁶

Operace EMBASSY skončila nakonec neúspěšně. Parašutisté byli vysazeni ne u Břestu u Kroměříže, jak bylo původně plánováno, ale u Prostějovic v okrese Prostějov. Ján Grajzel se při seskoku oddělil od svých druhů a při snaze se s nimi spojit byl 22. prosince 1944 dopaden v Olomouci. Po jeho zatčení gestapo získalo obě kontaktní adresy, které parašutisté dostali. Ještě též den vpadli členové přerovského gestapa do bytu učitele Jaromíra Pukla v Hranicích a zatkli Pukla, jeho manželku i obě dcery.¹⁷ V bytě pak byla nastrážena past na zbylé dva parašutisty z EMBASSY. Ti skutečně do Hranic po strastiplné cestě dorazili, ale po střetnutí s německou hlídkou se naštěstí rozhodli k Puklovi nejít a pokračovali k učitelci Hášovi na Prostřední Bečvu. Ani zde neuspěli, Háša byl už od 20. listopadu 1944 mrtvý, když se v obklíčení německého stíhacího oddílu sám zastřelil. Jeho dům byl stejně jako Puklův v Hranicích hlídán.

Po zjištění těchto skutečností se oba členové EMBASSY rozhodli přejít hranice na Slovensko, ale nedaleko Horní Bečvy byli 29. prosince nacisty obklíčeni. Mladý při přestřelce padl, zraněnému Hariňovi se podařilo z obklíčení uniknout a přejít hranice na Slovensko. Po vyléčení pak bojo-

Jaroslav Václavík.
Převzato z knihy
Clay-Eva volá Londýn.
Praha 1992

val v sestavě partyzánského oddílu Rodina (Vlast) až do konce války. Po zatčení Jaromíra Pukla musel odejít do ilegality vojenský velitel okresu Hranice nadporučík Jaroslav Václavík, jinak ale činnost hranické skupiny CLAY vážněji narušena nebyla.

Neúspěchu EMBASSY předcházely první vážný úder proti skupinám napojeným na CLAY. Prvním postiženým místem se stal Vsetín, kde byl 15. prosince 1944 kromě řady dalších odbojářů zatčen podnikatel Josef Sousedík, zpravodajský velitel tohoto okresu, který byl za nejasných okolností ještě téhož dne zastřelen. Zatýkáni ve Vsetíně pak pokračovali i v následujících dnech, velitel bojové organizace v okrese Otakar Wollner byl zatčen 3. ledna 1945. Zdá se ale, že do vsetínských skupin proniklo gestapo v jiné souvislosti a až při následném vyšetřování odhalilo její napojení na CLAY.¹⁸

Ze Vsetína se rozsáhlý úder gestapa přenesl do nedalekého Valašského Meziříčí, kde postihl mj. zpravodajského velitele okresu Ing. Jana Kříže i vojenského velitele štábu Jana Macha. Zatýkáni ve Valašském Meziříčí pak pokračovalo až do března 1945.

Při vyšetřování vsetínských skupin zjistilo gestapo i úlohu poručíka Jana Marka, vojenského velitele okresu Holešov, který v organizaci CLAY plnil úlohu spojky na některé další okresy, mj. i Přerov. Při pokusu o zatčení členy vsetínského gestapa byl Jan Marek na nádraží v Bystřici pod Hostýnem 4. ledna 1945 těžce zraněn a při převozu do přerovské nemocnice zemřel. Jeho statečnou smrtí se na jedné straně gestapo uzavřela cesta k dalším skupinám napojeným na CLAY, na straně druhé se ale mj. přerušilo spojení mezi parašutisty a přerovskou skupinou „Kamil“.

Logicky hlavním cílem úderu gestapa byl samozřejmě samotný výsadek CLAY. Z informací svého konfidenta Františka Šmída brněnské gestapo vědělo, že velitel CLAY Antonín Bartoš, kterého znalo pod krycím jménem „Petr“, se skrývá někde v Bystřici pod Hostýnem, nemělo ale určeno konkrétní místo jeho úkrytu. Šmíd chtěl vylákat parašutistu na „ilegální schůzku“ do Olomouce, kde by proběhlo zatčení, ale opatrný Bartoš to odmítl.¹⁹ V té době už také rostlo podezření ilegálních pracovníků vůči Šmídovi, kterého zlínské odbojáři sledovali a zjistili, že navštívil místní služebnu gestapa.

16 K osudům EMBASSY viz JELÍNEK, Z.: *Západní paraskupiny a domácí odboj*, s. 92–95. SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*, s. 178–179.

17 K Puklově zatčení viz Zemský archiv (dále ZA) Opava, pob. Olomouc, fond Mimořádný lidový soud (dále MLS) Olomouc, Ls 1426/46 – Bohumil Loibner, protokol s Josefou Puklovou.

18 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5703/1986, protokol s O. Koslowským z 1. 4. 1947. ŽAMPACH, V.: *Zradil Moravského Edisona skutečně František Bednár?* Národní osvobození, č. 13, 21. 7. 2007, s. 7.

19 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5703/1986, protokol s O. Koslowským z 1. 4. 1947.

Antonín Bartoš, velitel výsadku Clay. Převzato z knihy Clay-Eva volá Londýn. Praha 1992

Za této situace se gestapo rozhodlo upřesnit úkryt velitele CLAY jinak. Využilo k tomu kontaktů svého konfidenta Františka Šmída na Františka Kubiče, ukrývajícího se v Bystřici pod Hostýnem. Šmíd, který před Kubičem vystupoval jako „ilegální vedoucí KSC na Moravě“, vylákal Kubiče pod záminkou obstarání ilegálního bytu do Ostravy.²⁰ František Kubič, který se v té době opět ukrýval u manželů Plucnarových v Bystřici pod Hostýnem, tam skutečně 27. prosince 1944 odjel a hned při vystoupení z vlaku byl na nádraží zatčen členy brněnského gestapa vedenými kriminálním komisařem A. Mondorfem. Ve stejné době byl

v Ostravě odvezen na gestapo i jeho bratr Edvard Kubič. Po zatčení se František Kubič pokusil ve vazbě o sebevraždu, ale neúspěšně. Následující den, tj. 28. prosince 1944, vyrazila do Bystřice pod Hostýnem skupina brněnského gestapa vedená A. Mondorfem. Kubičovi přechovávatelé manželé Plucnarovi byli zatčeni, ale jinak přinesla akce nacistům zklamání, protože hledání parašutistů z CLAY se u Plucnarů neskrývali a gestapu se zde ani nepodařilo upřesnit místo jejich úkrytu.²¹ Výsledkem akce gestapa ovšem bylo, že nejvíce ohrožení členové bystrické odbojové skupiny přešli do ilegality a parašutisté se rozhodli nebezpečný prostor opustit.

Nyní je ale mohly ohrozit důsledky nezdařené operace EMBASSY, protože místem jejich nového úkrytu se měl stát už před týdnem zatčen.) Jen šťastnou náhodou se velitel CLAY spletl a při hledání Puklova bytu vešel do sousedního domu, v němž byl upozorněn na léčku v Puklově bytě. Pak se mu podařilo varovat i dva zbylé členy výsadku, kteří se do Hranic rovněž přesunovali.²²

Po těchto událostech se členové CLAY přesunuli na jižní Moravu do Tvrdomic a pokračovali ve své činnosti tam. Na základě vyšetřování ve Zlíně se ale gestapu podařilo jejich úkryt odhalit a v noci z 8. na 9. února 1945

zatýkací komando brněnského gestapa posílené příslušníky výcvikové jednotky SS přepadlo usedlost Poláčkových ve Tvrdonicích, ve které se velitel CLAY Antonín Bartoš ukrýval. Tomu se podařilo z obklíčení prostřílet, ale gestapu se přitom bohužel dostala do rukou část radiodepeší vyměněných mezi Londýnem a vysílačkou EVOU, které obsahovaly i řadu jmen a adres členů odbojového hnutí.²³ Při akci v Tvrdonicích byl zatčen i četnický strážmistr Jan Filip z Bystřice pod Hostýnem, hlavní Bartošova spojka. Tyto události opět narušily aktivizaci organizací napojených na CLAY. Výsadek si v té době udržoval spojení už jen do okresů Zlín, Kroměříž, Hodonín a Hranice.²⁴ Velitel CLAY si v radiodepeši ze 17. února 1945 vyžádal varování přes londýnský rozhlas o tom, že František Šmíd a František Bednář jsou konfidenti gestapa. Ještě před odvysíláním této rozhlasové relace z Londýna byl František Šmíd zastřelen 7. února 1945 členy odboje ve Valašském Meziříčí.

Od začátku roku 1945 byla zatýkáním postižena i odbojová organizace v Bystřici pod Hostýnem. Už 14. ledna byl zatčen poštovní úředník Arnošt Sluka, který pro CLAY plnil roli spojky na Františka Šmída. Je pravděpodobné, že toto zatčení souviselo s úsilím nacistů vypátrat parašutisty z CLAY a upřesnit místo jejich pobytu. Gestapo také dopadlo – jak už bylo uvedeno – 9. února v Tvrdonicích četnického strážmistra Jana Filipa a 13. února přišla řada na Oldřicha Procházku, první přechovávatele výsadku CLAY. Dne 28. února a poté 8. března bylo zatčeno dalších deset členů bystřické odbojové organizace, mj. i předseda místního ilegálního národního výboru František Ůlehla.²⁵

Co se týče samotného výsadku CLAY, jeho členové museli v důsledku pronásledování gestapem neustále měnit místa pobytu. Vlny zatýkání rovněž znovu zasahovaly jednotlivé organizace napojené na výsadek. Tyto skutečnosti neumožnily radiotelegraficky vykorespondovat letecké shozy zbraní ze zahraničí, takže organizace napojené na CLAY – na rozdíl např. od odbojových skupin navázaných na další západní paravýsadek CARBON působící na jihovýchodní Moravě – žádné neobdržely. Členové výsadku CLAY našli nakonec útočiště v Prušánkách v okrese Hodonín, v nichž je 14. dubna 1945 přešla fronta.

Značná část jejich zatčených spolupracovníků se ale konce války nedožila. Na základě seznamů sestavených jednotlivými referáty gestapa byl 7. dubna 1945 vypraven z Kounicových kolejí v Brně do koncentračního tábora Mauthausen zvláštní transport vězňů, kteří měli být zlikvidováni na základě „Sonderbehandlung“. Podle upřesněných údajů bylo v tomto transportu celkem 235 osob, a to zejména zatčení příslušníci a spolupracovníci partyzánských oddílů, podporovatelé parašutistických skupin a účastníci odbojového hnutí na Moravě. S výjimkou jednoho Rakušana

20 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5576/1986, svědectví Kubičova spoluvězně J. Šoustala.

21 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5703/1986, protokol s O. Koslowskim z 1.4. 1947.

22 KUNC, R.: *Clay-Eva volá Londýn*. 2. vyd. Brno 1948, s. 212–215.

23 Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, MLS Brno, Ls 2/47-Rudolf König, protokol s R. Königem z 3. 10. 1946.

24 SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*, s. 212.

25 DOLÁKOVÁ, M. – HOSÁK, L.: cit. dílo, s. 147.

Členové zpravodajského výsadku Clay – zleva Čestmír Šikola, Jiří Štokman, Antonín Bartoš. Převzato z knihy Clay-Eva volá Londýn. Praha 1992

pak byli všichni 10. dubna 1945 zavražděni v Mauthausenu v plynové komoře. Mezi usmrcenými bylo i 44 spolupracovníků výsadku CLAY, mj. Jaromír Pukl, František Kubič, Edvard Kubič, manželé Klement a Anděla Plucnarovi, Oldřich Procházka, František Ůlehla, Jan Kříž, Jan Mach, Jan Filip, Arnošt Sluka, Otakar Wollner a další. Jedním z popravených byl i František Bednář.²⁶

Spolupráce s 1. československou partyzánskou brigádou Jana Žižky

Důležitým faktorem při aktivizaci odbojového hnutí na východní Moravě se kromě výsadku CLAY stalo i působení 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. Tato nejpočetnější partyzánská jednotka v českých zemích vznikla z organizátorského výsadku ze SSSR, který v srpnu 1944 seskočil na Slovensku v prostoru Sklabině u Martina. Velitelem výsadku byl poručík Ján Ušiak, náčelníkem štábu kapitán Rudé armády D. B. Murzin. Výsadek se brzy rozrostl v početnou jednotku a přijal název 1. čs. partyzánský oddíl Jana Žižky. V průběhu září a října 1944 se některým částem této partyzánské jednotky podařilo probít na Moravu a zahájit činnost v Moravskoslezských Beskydách. Původní oddíl se přeměnil v brigádu, jejíž jednotlivé části operovaly i v dalších moravských regionech. Přes velké ztráty, které partyzáni i jejich podporovatelé utrpěli při protipartyzánských akcích nacistů – např. 3. listopadu 1944 zahynul v Čeladné i velitel brigády Ján Ušiak – uskutečnili její příslušníci řadu diverzních, bojových a přepadových akcí. Do řad partyzánské brigády vstupovali čeští vlastenci, uprchlíci z totálního nasazení i uprchlí váleční zajatci. Brigáda, které po smrti Jána Ušiaka velel D. B. Murzin, spolupracovala i s řadou dalších odbojových skupin na území protektorátu Čechy a Morava.²⁷

V závěru roku 1944 došlo vzhledem k neblahým zkušenostem s koncentrací v jednom prostoru k decentralizaci činnosti partyzánské brigády a její jednotlivé části operovaly relativně samostatně, což nacistickým protipartyzánským jednotkám i přes řadu dílčích úspěchů znemožňovalo paralyzovat činnost brigády jako celku. Těžiště činnosti štábu partyzánské brigády se nyní přeneslo zejména do Hostýnských a Vsetínských hor. Za této situace se i prostor Přerovska a Hranicka stal pro operace partyzánů velmi důležitý, a to ze zpravodajského, zásobovacího, ale i bojového hlediska.

Po odchodu paraskupiny CLAY na jižní Moravu v závěru prosince 1944 se značná část jí vytvořených skupin napojila na štáb partyzánské brigády a stala se základem tzv. Tajné vojenské a civilní organizace (TVCO) při štábu 1. čs. brigády Jana Žižky. K prvním kontaktům mezi partyzány a sítí CLAY došlo při setkání komisaře brigády Ivana Stěpanova s velitelem okresu Holešov Janem Rolkem v hájence nedaleko Lukovečka, které se uskutečnilo pravděpodobně koncem listopadu nebo začátkem prosince 1944.²⁶ Další setkání mezi zástupci TVCO a štábu brigády pak proběhlo v závěru prosince 1944 přímo v Rolkově bytě v Holešově. Na této schůzce, které se kromě Ivana Stěpanova účastnil i D. B. Murzin a náčelník štábu brigády npor. V. Nastěnko, byly dojednány základní principy zpravodajské a zásobovací spolupráce TVCO s partyzánskou brigádou. Hlavním „důvěrníkem“ TVCO ve vztahu ke štábu brigády se stal – až do svého zatčení na konci března 1945 – bývalý letecký kapitán František Foukal ze Žabárny u Fryštáku (krycím jménem „Horjači“).²⁹

Přerovská skupina „Kamil“ navázala spojení s 1. čs. brigádou Jana Žižky začátkem ledna 1945 právě prostřednictvím Františka Fokala, přičemž další kontakty mezi ní a Fokalem udržoval pak zejména Vladimír Vincena. Na osobní schůzce mezi Fokalem a velitelem přerovské skupiny Bohuslavem Šídou obdržel Šída krycí jméno Viktor, které pak bylo používáno i pro celou přerovskou skupinu. Bohuslav Šída byl zároveň jmenován i velitelem všech tajných vojenských a civilních organizací v politickém okrese Přerov. Činnost skupiny Viktor při spolupráci se štábem partyzánské brigády probíhala pak v podstatě podle modelu zavedeného předchozí spolupráci s CLAY. Podle poválečného výkazu činnosti tvořilo organizační jádro skupiny Viktor osm odbojářů a do dalších dílčích ilegálních úkolů bylo podle potřeby zapojováno dalších dvacet osob. Šlo vesměs o aktivní i záložní důstojníky a poddůstojníky bývalé čs. armády, protektorátní četníky, učitele, lékaře, železničáře a úředníky. Byli mezi nimi vedle Bohuslava Šídy a Vladimíra Vinceny i plukovník František Rakovčík,

26 NEDBÁLEK, F.: *Transport „KL 3“ Brno – Mauthausen*. In: Morava v boji proti fašismu. II. Brno 1990, s. 203–219. GRUNTOVÁ, J. – VAŠEK, F.: *Brněnský transport smrti do Mauthausenu*. Vlastivědný věstník moravský, 2007, č. 2, s. 113–128.

27 K 1. čs. partyzánské brigádě Jana Žižky přehledně viz zejména PŘIKRYL, J.: *První československá partyzánská brigáda Jana Žižky (srpen–listopad 1944)*. Ostrava 1976 a HROŠOVÁ, M.: *Stručný nástin bojové cesty 1. čs. brigády Jana Žižky*. 2004. Místo vydání neuvedeno.

28 NEUMANN, M.: *Kronika zhavých dní*. (Historie TVCO Holešov.) Holešov 1998, s. 11. V této práci je jako datum tohoto setkání uveden 2. říjen 1944, ale další uvedené okolnosti schůzky této dataci odporují – např. nepřítomnost D. B. Murzina kvůli zranění, ke kterému však došlo až na začátku listopadu 1944.

29 HROŠOVÁ, M.: cit. dílo, s. 47.

Dajan Bajanovič Murzin (muž s bradkou) a Bohuslav Šída (stojící vpravo) těsně po válce v Přerově. SOKA Přerov

pplk. František Vítek, MUDr. František Štastný, MUDr. Jaroslav Havel, učitel Vladimír Koksa, poručík František Himr (bratr Jaroslava Himra, velitele 313. čs. stíhací peruté ve Velké Británii), výpravčí z železniční stanice Prosenice Josef Hankus atd.³⁰

Celý politický okres Přerov byl rozdělen na čtyři části a do čela každé z nich byl postaven určený velitel, který zde měl na starosti jednak zpravodajské podchytení, jednak i výstavbu bojové organizace. Zpravodajská činnost skupiny Viktor byla velmi intenzivní, zahrnovala hlášení o ubytovaných nebo přepravovaných německých jednotkách, skladech materiálu, vojenských objektech a opevněních, provozu na přerovském letišti, zrádcích a konfidentech atd.

Skupina Viktor např. zaznamenala a ohlásila, že do Přerova bylo přemístěno velitelství týlových spojů skupiny armád „Mitte“, tzv. Korück 551, v čele s generálem Schneiderem. V dubnu 1945 členové skupiny hlásili přesun německé 8. tankové divize ze Slezska do prostoru Brněnska a pohyb 8. horské divize přes Prostějov ke Konici. Pozoruhodná byla i informace z 23. března 1945 o pohybu zvláštního salónního vlaku Adolfa Hitlera přes Přerov na Ostravu, ve kterém cestovali vysocí němečtí důstojníci. Vojensky důležité byly i zprávy o umístění skladů pohonných hmot v řadě hospodářských objektů, z nichž některé byly posléze napadeny sovětským letectvem.³¹

Vzhledem k opakujícím se problémům štábu 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky s rádiovým spojením předávala TVCO značnou část zjištěných údajů prostřednictvím vysílaček šestičlenného zpravodajského výsadku

4. ukrajinského frontu Orel, který seskočil 23. března 1945 večer jihovýchodně od Holešova na úpatí kopce Lysina.³²

Od března 1945 probíhalo rovněž vytváření bojové organizace v jednotlivých částech přerovského okresu a byli vybráni velitelé v jednotlivých vesnicích, velitelem bojové organizace v samotném městě Přerově se stal plukovník František Rakovčík. Organizačně byl zajišťován i příjem zbraní, které měly být dodány prostřednictvím 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. Podobně jako v případě spolupráce s výsadkem CLAY zůstalo ovšem v tomto ohledu pouze u slibů a členové odbojové organizace Viktor si museli opatřovat zbraně sami na vlastní pěst.³³

Důležitá byla i zásobovací činnost skupiny Viktor ve prospěch partyzánské brigády. V dosavadních pracích týkajících se partyzánského hnutí je většinou zdůrazňována zejména pomoc obyvatelstva lesních a horských oblastí, ve kterých se partyzánské skupiny přímo ukrývaly. Aniž by se ale význam této pomoci bagatelizoval, je vhodné se zamyslet nad tím, zda poměrně dlouhodobé zásobování partyzánských skupin bylo – navíc v podmínkách válečného hospodářství – možné pouze, nebo především ze zdrojů relativně neúrodných a chudých horských oblastí. Členové skupiny Viktor zajišťovali pro partyzánskou brigádu potraviny, mýdlo, léky, obvazový materiál, mapy, dalekohledy atd. Význam Přerovska pro zásobování partyzánů si jasně uvědomoval i štáb partyzánské brigády, který sem často vysílal svého zmocněnce Františka Mola, aby pro partyzány zabezpečil dodávky potřebných životních nezbytností.³⁴ Do zásobování partyzánů v Hostýnských horách byla také přímo či nepřímo zapojena řada přerovských živnostníků a podnikatelů. Tato skutečnost byla ovšem v období po únoru 1948, kdy situace nebyla těmto sociálním skupinám obyvatelstva právě příznivě nakloněna, v historii partyzánského hnutí do značné míry potlačována.

Vzhledem k naprostému nedostatku zbraní a trhavin byla asi nejméně významnou částí aktivity skupiny Viktor přímá bojová, sabotážní a diverzní činnost. V poválečném přehledu činnosti skupiny se uvádí zejména vyhození kolejí u Rokytnice (tj. na trati Olomouc–Přerov), po níž zůstala železniční trať 12 hodin neprůjezdná. Zajímavé ale je, že u této akce nejsou uvedena ani jména jejich přímých účastníků, ani její datum, byť tyto údaje nechybějí u dalších, daleko méně výrazných akcí skupiny Viktor. K útoku výbušninou na železniční trať u Rokytnice skutečně 24. dubna 1945 došlo,³⁵ je ale pravděpodobné, že podíl skupiny Viktor na této diverzní akci byl spíše nepřímý. (K této akci se později hlásily i další odbojové skupiny na Pře-

30 SOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny Viktor pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

31 Tamtéž.

32 SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*. Praha 1991, s. 260–261.

33 SOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny Viktor pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

34 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5566/1986 – vzpomínky Augustina Bečáka.

35 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5577/1986 – záznam traťové stavební zprávy v Olomouci. KURAL, V.: *Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě*. Historie a vojenství, 1959, s. 663.

rovsku, zejména skupina Javor nadporučíka Petra Šimka a skupina Tolstoj z Dobřic.)

Příchod sil 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky do Hostýnských hor a blížící se konec války motivoval i další protinacistické síly na Přerovsku. Kolem některých důstojníků bývalé československé armády vznikly nové odbojové skupiny (zminěná skupina Javor a skupina majora Zapletala) a aktivizoval se i komunistický odboj. Pochybnosti už v období okupace panovaly kolem činnosti organizace s názvem Rudá slovanská internacionála (RSI). Řada členů RSI se ale skutečně významně podílela na zásobování partyzánských skupin v Hostýnských horách.

V těsné blízkosti Přerova byly vytvořeny i dvě sabotážně diverzní skupiny, které byly přímo napojeny na 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, konkrétně na její oddíl vedený komisařem brigády Ivanem Stěpanovem. V tehdy samostatné obci Předmostí u Přerova vznikla v prosinci 1944 skupina Josef, jejímž velitelem se stal Josef Minks, syn hajného z Rusavy. (Členové rodiny Minkovy se aktivně účastnili odbojového hnutí už v předcházejícím průběhu okupace, mj. spolupracovali v roce 1942 se Zeleným kádrem, prvním partyzánským oddílem v českých zemích.) Do činnosti skupiny Josef byli zapojeni zejména mladí lidé – většina členů se narodila až po roce 1920 – ale i někteří starší odbojoví pracovníci z počátků okupace, např. přerovský železničář Augustin Bečák. Koncem února 1945 se část členů skupiny Josef, kteří měli zbraně, připojila přímo k partyzánské brigádě Jana Žižky. V průběhu střetnutí partyzánů s nacisty tři z nich – Vladislav Salík, Jan Hudeček a František Janda – zahynuli. Část členů skupiny Josef pokračovala dále v činnosti v Přerově a okolí a podílela se zejména na zásobovací aktivitě ve prospěch partyzánské brigády.³⁶

Nejvýraznější akcí skupiny Josef – do vypuknutí Přerovského povstání – se stala destrukce na železniční trati u Popovic, která proběhla v ranních hodinách 13. dubna 1945. Tato akce byla přímo vyžádána spojkami ze štábu partyzánské brigády.³⁷ Vzhledem k tomu, že ve stejný den a zhruba ve stejnou dobu vybuchla i nálož pod vlakem na trati Vsetín–Jablunka, je zřejmé, že šlo o snahu partyzánů paralyzovat železniční dopravu v širším měřítku. Členové skupiny Josef ovšem neměli pro svoji akci k dispozici výbušniny, proto využili spolupráce přerovských železničářů, provedli přerušení trati mechanickými prostředky, uvolnili šrouby a odstranili železniční pražec. V důsledku toho pak došlo k vykolejení lokomotivy a poškození trati v délce asi sto metrů. Ozbrojený doprovod vlaku na akci reagoval zmatenou střelbou do okolí. Doprava na trati pak byla přerušena na sedm hodin.³⁸

Další sabotážní skupina napojená na partyzánský oddíl kpt. Ivana Stěpanova vznikla v závěru roku 1944 nedaleko Přerova v obci Dobřicích. Tato skupina mohla navázat na předchozí ilegální činnost části místních občanů, která spočívala zejména ve výrobě a distribuci protinacistických letáků a provádění drobných sabotáží. Činnost dobrčické skupiny se postupně rozrostla i do některých dalších obcí v okolí. V závěru roku 1944 byla do Dobřic vyslána od štábu 1. čs. brigády Jana Žižky menší skupina partyzánů pod vedením bývalého válečného zajatce Vladimíra Tolstého a českého partyzána Josefa Doláka, aby odtud operovala.³⁹ (Informace o ilegální činnosti v Dobřicích měl štáb partyzánské brigády od uprchlých sověť-

ských válečných zajatců, kteří v obci našli útočiště a poté byli odtud přepraveni na Valašsko.)

V následujícím období spočívala činnost vytvořené partyzánské skupiny Tolstoj, do níž se zapojila i řada místních vlastenců, v opatřování zbraní a trhavin, zásobovací činnosti ve prospěch partyzánské brigády a znepokojování nacistických sil přepadovými a diverzními akcemi v okolí. Členové skupiny mj. v noci z 5. na 6. dubna 1945 přepadli skladiště zbraní v zámku v Pavlovicích u Přerova a podařilo se jim ukořistit část zde uložené výzbroje. (Další zbraně a střelivo pro potřebu členů skupiny byly získávány železničáři na přerovském nádraží z transportů pro německou armádu.) Členové skupiny Tolstoj uskutečnili i přepad německé hlídky v Horní Moštěnici a dne 9. dubna 1945 proběhla zásobovací akce v Šišmě a Staré Vsi. Při přepravě získaných potravin do štábu partyzánské brigády na Černavě v Hostýnských horách zahynul ale při přestřelce s Němci ruský partyzán Saša, člen skupiny.⁴⁰

Zapojení velkého množství osob do zásobovacích i jiných akcí ve prospěch partyzánských skupin samozřejmě vytvářelo nebezpečí odhalení ze strany nacistických bezpečnostních složek, které se pochopitelně pokoušely zlikvidovat zejména štáb partyzánské brigády Jana Žižky. Přímé ohrožení přinesla na přelomu února a března 1945 aktivita agenta německé zpravodajské služby Waltera Proskowetze, který vystupoval jako nadporučík Pinkas, velitel partyzánského oddílu Za rodinu. (Tento údajný „partyzánský oddíl“ byl ve skutečnosti složen z vlasovců.) Proskowetzovi se podařilo přes osobní známost s přerovským zásobovatelem partyzánů Vilémem Brázdilem dostat přímo do štábu partyzánské brigády, který se tehdy zdržoval na Trojáku v Hostýnských horách. Partyzánům se nakonec podařilo nebezpečí odvrátit, ale Proskowetzovou akcí byla částečně postížena jejich podporovatelská síť mezi místními pasekáři. V důsledku své dekonspirace a následných protiakcí partyzánů musel Walter Proskowetz své poslání v Hostýnských horách ukončit a přesunul se do Prahy.⁴¹

Štáb partyzánské brigády pověřil vypátráním nebezpečného nacistického agenta členy přerovského odboje, kterým se skutečně podařilo odhalit pravou totožnost „nadporučíka Pinkase“ a zjistit i místo jeho pobytu. Do Prahy byla vyslána skupina přerovských odbojářů, kteří v průběhu Pražského povstání Waltera Proskowetze zajali a po německé kapitulaci přivezli do Přerova. Zde pak byl předán orgánům NKVD.⁴²

K dalšímu vážnému ohrožení činnosti TVCO došlo 31. března 1945, kdy zlínské gestapo zatkl jejího vedoucího a spojku na štáb 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky – Františka Foukala. V souvislosti s tím došlo tentýž

36 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2069/1980 – přehled činnosti skupiny Josef.

37 Vzpomínky Antonína Hradílka, archiv autora.

38 Tamtéž a KURAL, V.: *Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě*. Historie a vojenství, 1959, s. 662.

39 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/258/1979 – vzpomínky Josefa Doláka.

40 Vzpomínky Františka Ostrčilíka, archiv autora.

41 Podrobně k Proskowetzově činnosti viz SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*, s. 200–204.

42 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 2g/4058/1983 – zpráva o Walteru Proskowetzovi a 1/4524/1985.

den k akci nacistických bezpečnostních sil proti vile ve Fryštáku, kde se ukrývaly obě radistky partyzánské brigády i s vysílací stanicí. V nerovném střetnutí obě zahynuly. Do ohrožení obě dostali i Jan Rolek, velitel okresu Holešov v TVCO, a Miroslav Ondrák, velitel okresu Kroměříž. Oběma se ale podařilo za dramatických okolností před gestapem uprchnout. Vedoucí představitelé přerovského okresu TVCO – Bohuslav Šída a Vladimír Vincena – rovněž v dané situaci zvažovali svůj přechod do ilegality, nakonec se ale rozhodli ukrýt se v Přerově u svých známých a pokračovat v činnosti.⁴³ Gestapu se tentokrát hlouběji do struktury ilegální organizace proniknout nepodařilo, a tak přerovská organizace Viktor stejně jako další okresy TVCO mohly pokračovat v činnosti. Novým velitelem TVCO byl po zatčení Františka Foukala ustanoven poručík Jan Rolek (krycím jménem „Robert“).

V průběhu dubna 1945 došlo k ohrožení přerovské skupiny Viktor ze strany nacistických bezpečnostních složek ještě dvakrát. Nejprve byl Vladimír Vincena 7. dubna 1945 zadržen německou hlídkou na nádraží v Hulíně a poté předán gestapu. (Nejasná zůstává příčina Vincenova zadržení, v poválečné zprávě o činnosti skupiny Viktor není ani naznačena, proto lze snad spekulovat o nějaké neopatrnosti z jeho strany.) Po bezúspěšných výsleších a domovní prohlídce v jeho bytě ho ale gestapo 12. dubna 1945 propustilo.⁴⁴

Ještě v průběhu dubna 1945 došlo také k průlomům gestapa do přerovské podporovatelské sítě 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky, z níž bylo zatčeno několik osob – Oldřich Pec, Jaroslav Šejda, Karel Rundt a další. Vzhledem k propojenosti přerovských odbojových skupin vyvolané blížícím se koncem války představovalo toto zatýkání vážné ohrožení celého přerovského ilegálního hnutí, protože řada osob, které zatčení znali z ilegální činnosti, pracovala i v jiných odbojových skupinách. Naštěstí v této době už hrál časový faktor ve prospěch odboje i samotných zatčených. Gestapo soustředilo při vědomí blížícího se konce války pozornost zejména na ozbrojené složky odbojového hnutí, které představovaly akutní nebezpečí, tj. v daném případě na 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky. Když zjistilo, že přes zatčené se cestu k partyzánským skupinám v horách najít nepodaří, ve vyšetřování už nepokračovalo.⁴⁵

K výrazným odbojovým akcím zaměřeným zejména proti železniční dopravě došlo v posledních měsících nacistické okupace na Hranicku. Významnou roli zde hrálo zejména napojení místního odbojového hnutí na partyzánský oddíl pod velením Alexandra Dolinova (a po jeho smrti Petra Moskalenka), který byl součástí 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. Tento oddíl se zaměřoval právě na diverzní činnost proti železniční dopravě. Vedoucí úlohu v odbojovém hnutí v hranickém okrese zaujal po zatčení Jaromíra Pukla nadporučík Jaroslav Václavík. Mezi jeho nejdůležitější spolupracovníky patřil JUC. Antonín Švehla, který vedl odbojovou a sabotážní skupinu „Záhoří“. Řada členů této skupiny byla už na počátku války zapojena v činnosti Obrany národa, někteří se také v průběhu Slovenského národního povstání pokusili přejít moravsko-slovenské hranice a zasáhnout do bojů na straně povstalců. Části se to skutečně podařilo, v těžkých bojích provázejících SNP tři z nich zahynuli. Skupině Záhoří se pak – přes nedostatek zbraní – podařilo uskutečnit řadu přepadových a diverzních akcí.⁴⁶

Pravděpodobně už na konci října nebo v průběhu listopadu 1944 byla navázána spolupráce mezi skupinou Záhory a partyzánským oddílem A. Dolinova. Partyzánům a jejich spolupracovníkům se postupně podařilo získat poměrně značné množství trhavin ze zásob německé armády a 25. ledna 1945 i ze skladu firmy Dvořák ve Valašském Meziříčí, které byly určeny pro práci v kamenolomech.⁴⁷ Při snaze získat výbušniny ve vojenském skladu v lese u Valšovic zahynuli ovšem 2. dubna 1945 v důsledku exploze členové skupiny Záhory Antonín Tomeček a Ladislav Unar.

Získání trhavin umožnilo partyzánům od začátku roku 1945 v prostoru Hranicka řadu útoků proti železniční dopravě.⁴⁸ Nejúspěšnější diverze se uskutečnila 18. dubna 1945, kdy sabotážní skupina vedená Karlem Bartoňkem výbuchem nálože u Černotína na trati Valašské Meziříčí–Hranice zničila nákladní vlak, v němž byla zařazena řada cisteren s pohonnými hmotami. V důsledku exploze došlo k požáru převáženého paliva a zata-rasení trati zničenými vagóny. Provoz zde byl obnoven v jednom směru až po 24 hodinách a obousměrně dokonce až další den.⁴⁹

Ve stejný den ale došlo i k tragédii, kdy pravděpodobně při přípravě nálo-ží členy sabotážní skupiny došlo k explozi, která zničila domek rodiny Smol-kových v Lešné Lhotce. Při výbuchu zahynuli tři členové rodiny Smolko-vých, dále pak K. Háša a A. Hommeová, těžce zraněn byl partyzán F. Ský-pala. Příslušníky nacistického protipartyzánského oddílu ke zvláštnímu použití č. 31 pak byl zavražděn i vlakvedoucí A. Homme.⁵⁰

Rovněž gestapu se podařilo zasadit hranickému odboji určité údery a v průběhu ledna a února 1945 byli mj. zatčeni ředitel měšťanské chla-pecké školy v Hranicích František Čajka a praporčík Václav Rennert. Oba našli smrt – podobně jako učitel Jaromír Pukl – 10. dubna 1945 v plynové komoře v Mauthausenu.⁵¹

Přerovské povstání 1. května 1945 a účast odbojových skupin při osvobození

Na konci dubna 1945 vznikla v tzv. protektorátu Čechy a Morava zvláštní situace. Armády protihitlerovské koalice stály hluboko v srdci Němec-ka, probíhaly urputné boje o Berlín a nacistická Třetí říše se potácela na prahu porážky. Na území Čech a Moravy byly ovšem v té době rozmístěny síly německé skupiny armád Střed, které čítaly kolem 800 tisíc mužů, dostatečně vybavených moderní vojenskou technikou. Toto mohutné usku-

43 SOKA Přerov, sbírka jednotlivin – „Akce Viktor“, Zpráva o vojenské a zpravodajské činnosti skupiny Viktor pro 1. čs. partyzánskou brigádu Jana Žižky, kopie v držení autora.

44 Tamtéž.

45 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 1426/46 – Bohumil Loibner, vlastní popis činnosti.

46 Materiály z expozice Pamětní síně odboje v Hranicích.

47 HROŠOVÁ, M.: cit. dílo, s. 39.

48 KURAL, V.: *Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě*, cit. dílo, s. 652–662.

49 Tamtéž a SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/128 – odbojová činnost na Hranicku.

50 SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*, cit. dílo, s. 257.

51 NEDBÁLEK, F.: *Transport „KL 3“ Brno – Mauthausen*, cit. dílo, s. 205 a 212.

pení sice nemělo šanci zvrátit celkovou vojenskou situaci, ale poměrně účinně dokázalo blokovat prakticky až do konečného zhroucení Německa pokusy Rudé armády o rychlé obsazení českých zemí, a to i díky tomu, že sovětské velení vyčlenilo své hlavní síly k postupu na jiných směrech, především tedy k útoku na Berlín. Boje na Moravě tak nabyly úporného a poměrně vleklého charakteru.

Za této rozporuplné situace vypuklo 1. května 1945 v Přerově povstání, které narušilo záměry německé okupační moci. Pro nacisty představovalo z vojenského hlediska nepříjemnou komplikaci především proto, že přišlo ve chvíli vážné krize jejich ozbrojených sil na Moravě. Dne 26. dubna 1945 osvobodil sovětský 2. ukrajinský front Brno a poté se značná část jeho sil stočila na sever a začala postupovat na Olomouc.⁵²

Ve stejné době probíhaly těžké boje i na Ostravsku, kde se náporu 4. ukrajinského frontu bránila nejsilnější a nejbojeschopnější součást skupiny armád Střed – 1. tanková armáda pod velením generála W. Nehringa. Té začalo i díky útoku 2. ukrajinského frontu ve směru Vyškov–Prostějov hrozit obklíčení, proto vzdala další boj o Ostravsko a zahájila na přelomu dubna a května 1945 rozsáhlý ústupový manévr do prostoru střední Moravy, s cílem vytvořit zde nová obranná postavení a udržet otevřené ústupové cesty na západ do Čech. A právě ve chvíli, kdy se z Ostravska začaly přesunovat desetitisíce německých vojáků, aby zabránili na obranné linii jižně od Prostějova dalšímu postupu 2. ukrajinského frontu, vypuklo prakticky v nejdůležitějším komunikačním uzlu na střední Moravě povstání.

Poněkud paradoxní je, že na povstání v té podobě, v jaké proběhlo, neměla zájem ani sovětská strana. Její vojenské i politické vedení samozřejmě vítalo operace odbojového hnutí, které usnadňovaly postup sovětských vojsk a poutaly část nepřátelských sil, na druhé straně ale nijak nepodporovaly a spíše tlumilo samostatné osvobozovací akce domácího odboje, protože vytvářely politickou situaci, která nebyla zcela pod kontrolou sovětské strany. Zřejmě proto také byly sovětské dodávky zbraní odbojovému hnutí jen velmi omezené.

Sovětská vojenská strategie navíc předpokládala hlavní úlohu pozemní armády, ostatní bojové složky včetně letectva a partyzánských jednotek měly plnit v podstatě podpůrnou roli. V souladu s touto koncepcí i s uvedenými politickými důvody dostalo přerovské odbojové hnutí, jehož hlavní složky byly řízeny štábem 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky, od sovětské strany úkol ovládnout ve chvíli osvobození Přerova nejdůležitější komunikační body ve městě – tj. železniční nádraží a mosty přes Bečvu, aby je Němci při ústupu nevyhodili do povětří a mohla je okamžitě využít Rudá armáda.⁵³ Objektivně je nutno konstatovat, že takový úkol odpovídal reálným možnostem přerovského odboje více než eventuální pokus o samostatné osvobození celého města tváří v tvář dosud mohutné síle německé armády. V důsledku potlačení povstání pak byla snaha přerovských odbojových skupin o záchranu mostů zmařena a Němci je v souvislosti se svým celkovým ústupem ze střední Moravy v noci ze 7. na 8. května zničili nebo těžce poškodili.

Jak už bylo uvedeno, viselo slovo kapitulace 1. května 1945 v Přerově prakticky ve vzduchu. Od rána ve městě vládla napjatá atmosféra, tvořily

se diskutující hloučky lidí a všeobecné očekávání konce války bylo živeno ústním podáním často zkreslených zpráv zahraničního rozhlasu o tom, že některé německé jednotky na západní frontě skládají zbraně. Už ve večerních hodinách 28. dubna 1945 referoval spojenecký rozhlas o nabídce kapitulace, kterou učinil západním spojencům říšský vůdce SS Heinrich Himmler. Není proto divu, že když kolem poledne 1. května oznámil přerovský městský rozhlas z budovy radnice ústy nezjištěného hlasatele konec války, kapitulaci Německa a obnovení Československé republiky, bralo to obyvatelstvo jako „úřední“ potvrzení svých očekávání a málokdo o této zprávě zpočátku zapochyboval.⁵⁴ Snad zde zafungovala i určitá dějinná paralela s okolnostmi vzniku Československé republiky 28. října 1918. V každém případě se toto hlášení městského rozhlasu stalo onou pověstnou jiskrou v sudu střelného prachu.

Okamžitě došlo ke shromažďování českého obyvatelstva před radnicí na dnešním náměstí TGM, ve Smetanově ulici před budovou okresního úřadu i na jiných místech ve městě. Lidé dávali najevo radost z konce okupace, zpívala se československá hymna, docházelo k likvidaci německých nápisů a vyvěšování československých vlajek. Ke konfliktům s nacistickou okupační mocí musely nevyhnutelně vést pokusy o odstranění protitankových překážek na mostech přes Bečvu, stavba improvizovaných barikád a odzbrojování německých a maďarských vojáků, nacházejících se ve velkém počtu ve městě.⁵⁵

Oficiální představitelé německé vojenské i politické moci v Přerově se náhle ocitli ve velmi svízelném postavení. Nevhodná reakce na probíhající události jim mohla přinést nelítostný postih, který mohl přijít buď ze strany jejich nadřízených – to v případě, že by ustoupili tlaku české strany a následně by se zpráva o konci války ukázala být nepravdivá – nebo od jejich českých protivníků, protože při skutečné kapitulaci by nesli plnou zodpovědnost za eventuální brutální zásah proti civilnímu obyvatelstvu. Není divu, že za dané situace volili zdržovací taktiku, snažili se udržet pod svou kontrolou důležité body ve městě, jednali se zástupci českých národních výborů a především se pokoušeli ujasnit si skutečný stav věcí.

Zdá se také, že si značná část Němců uvědomovala beznadějnou situaci nacistického režimu a přizpůsobovala tomu své jednání. Projevovalo se to v ulicích města, kde demoralizovaní maďarští a němečtí vojáci dobrovolně a často s viditelnou úlevou odevzdávali svoji výzbroj českému obyvatelstvu. Majitele tak změnilo nejen mnoho ručních zbraní, ale i motorová vozidla, a dokonce i děla. Nápadná je i poměrně zdrženlivá reakce přerovské vojenské posádky, a to i v době, kdy už nemohlo být pochyb, že zpráva o německé kapitulaci je mylná. Vzhledem ke shlukování obyvatelstva na otevřených prostranstvích by nebylo problémem střelbou do davu utopit povstání v krvi, ale k ničemu takovému nedošlo a většina českých padlých z 1. května zahynula v různých částech města se zbraní v ruce při

52 *Český antifašismus a odboj*. Praha 1988, s. 44.

53 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/5562/1986 – vzpomínky Floriána Ostrčila na 1. 5. 1945.

54 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, zpráva NBS.

55 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 208/48 – Karl Streit, výslech K. Streita z 15. 12. 1948.

oboustranných přestřelkách. Naprosto pasivně přihlíželo událostem i přerovské gestapo, jehož velitel kriminální komisař Karl Streit sice vyslal do města dvoučlennou hlídku k obhlédnutí situace, ale jinak nařídil všem svým podřízeným, aby neopouštěli služebnu v Máchově ulici.⁵⁶

Malou horlivost některých německých představitelů při potlačování povstání a značný stupeň demoralizace některých vojenských jednotek si uvědomoval i velitel skupiny armád Střed polní maršál Ferdinand Schörner, který v rozkazu své armádní skupině z 2. května 1945 kritizoval, že nepokoje v Přerově nebyly tvrdě udušeny hned v samém zárodku, vyzýval k bezohlednému zákroku proti jakémukoliv dalšímu ohnisku vzpoury a ostře vyhrožoval všem „*slabochům a váhavcům ve vlastních řadách*“.⁵⁷

Komplikovanou situaci vyvolalo spontánní vypuknutí povstání i na české straně. V průběhu dubna 1945 došlo k vzájemnému propojování přerovských odbojových skupin a formování národních výborů, které měly převzít moc po osvobození. Dne 30. dubna se ze zástupců odbojových skupin a politických stran ustavil Revoluční okresní národní výbor, v jehož čele stál poručík v záloze Bohuslav Šída, vedoucí odbojové skupiny Viktor. Vojenským velitelem Přerova byl jmenován major Jaroslav Zapletal (krycím jménem „Metal“).⁵⁸

V průběhu 1. května zasedal tento národní výbor hlavně v bytě MUDr. Jaroslava Havla v Bartošově ulici. Vyslal své zástupce do jednotlivých částí města a pokoušel se převzít kontrolu nad klíčovými objekty – okresním úřadem, elektrárnou, poštou, Optikotechnou apod.⁵⁹ Také se rozhodl informovat o probíhající povstání štáb 1. čs. brigády Jana Žižky a požádat jeho prostřednictvím velení Rudé armády o letecký shoz zbraní a rychlý zásah sovětských tankových jednotek. Zpráva o událostech v Přerově skutečně do štábu partyzánské brigády v odpoledních hodinách 1. května dorazila a byla i radiotelegraficky předána vyšším velitelstvím Rudé armády. Stejně tak byl o přerovském povstání informován i zpravodajský výsadek 4. ukrajinského frontu Orel. Bohužel možnosti pomoci povstání zvenčí byly v dané situaci mizivé, protože německým jednotkám se podařilo stabilizovat frontu a zastavit postup 2. ukrajinského frontu jižně od Prostějova. Za zaznamenání stojí prudká reakce velitele partyzánské brigády D. B. Murzina, který nařídil „*okamžitě zatknout a přivést do štábu brigády velitele, který dal k povstání příkaz*“.⁶⁰

Do dramatických událostí v Přerově zasahoval i další český orgán, který se v průběhu 1. května ustavil na přerovské radnici pod názvem Revoluční místní národní výbor. Na rozdíl od Revolučního okresního národního výboru, který v podstatě vycházel ze zásad Košického vládního programu, reprezentoval tento výbor spíše politické rozvrstvení z období předmnichovské ČSR. V jeho čele stál profesor přerovského gymnázia Jan Machovec, předválečný funkcionář agrární strany.

Představitelé obou národních výborů se marně snažili získat kontrolu nad chaotickým děním ve městě. Od prvního okamžiku jim také muselo být jasné, že německá strana má vojenskou převahu a že i zásah poměrně dobře vyzbrojených příslušníků partyzánských skupin Josef a Tolstoj ovlivnil celkovou situaci jen částečně. Členové skupiny Tolstoj se účastnili odzbrojování německých a maďarských vojáků, které přerůstalo v ozbrojené srážky, v Horní Moštěnici a v jižní a jihovýchodní části Přerova, oddíl

Josef vyvíjel obdobnou činnost v Předmostí a na severním okraji města. Partyzáni z obou skupin se pokoušeli zablokovat německým jednotkám přístupové cesty od Bystřice pod Hostýnem, Holešova a Olomouce, což se jim ale vzhledem k nerovnosti sil nemohlo podařit.⁶¹ Při bojích s přesilou byli přitom smrtelně zraněni partyzáni Jan Masařík a Vladimír Sedych, členové skupiny Tolstoj.

Ke střetům s německými vojáky docházelo i v jiných částech Přerova – dokladem je řada pamětních desek se jmény obětí. Pokusem vtisknout probíhající událostem aspoň základní vojenskou organizaci bylo hlášení městského rozhlasu, které vyzývalo důstojníky čs. armády a bývalé legionáře, aby přišli na náměstí před radnici. Skutečně se jich zde asi třicet pod vedením plukovníka Františka Rakovčíka shromáždilo, ale pro rychlý spád událostí nemohli situaci nijak ovlivnit.⁶²

Mimořádně dramaticky proběhly události 1. května na přerovském železničním nádraží. V průběhu dubna 1945 se zde na základě existujících odbojových buněk vytvořil Železniční národní výbor, který měl ve chvíli osvobození převzít do svých rukou kontrolu nad nádražím.⁶³ Železničářům se podařilo získat poměrně značné množství zbraní, a když se 1. května rozšířily zprávy o událostech probíhajících ve městě, dal Železniční národní výbor pokyn k plánované akci. Skupiny železničních zaměstnanců převzaly kontrolu nad jednotlivými nádražními služebnami i nad železničním mostem přes Bečvu a podařilo se jim odzbrojit velké množství německých a maďarských vojáků, kteří byli dezorientováni zprávou o kapitulaci. Ale i tady se situace postupně komplikovala, a když německý velitel nádraží kapitán Blaschke vyzval nádražním rozhlasem vojáky ke kladení odporu, došlo k tvrdým ozbrojeným střetnutím, a to zejména v oblasti přednádraží směrem k Lověšicím a Horní Moštěnici. V průběhu těchto bojů, které se protáhly do pozdních odpoledních hodin, nasadili Němci posily a znovu prostor nádraží plně ovládli. V boji přitom zahynulo deset Čechů a čtyři bývalí sovětská váleční zajatci, kteří se povstání rovněž účastnili.⁶⁴

V průběhu 1. května členové národních výborů opakovaně jednali s představiteli německé civilní správy – okresním hejtmanem Erwinem Krautem a vládním komisařem Přerova Hansem Petzным, i s místními vojenskými činiteli – majorem Jacobem a nadporučíkem Schneelem. Zpočátku měla při těchto jednáních převahu česká strana, která v důsledku široce rozšířených zpráv o konci války žádala předání moci do svých rukou, zastavení příprav destrukcí plánovaných Němci ve městě, kapitulaci přerovské vojenské posádky apod.⁶⁵ S německými vojenskými představiteli byla dojedná-

56 Tamtéž.

57 VOŽDA, G.: *Přerovské povstání 1. května 1945*. Přerov 1975, s. 110.

58 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2162/1982 – Přerovské povstání.

59 *Vzpomínky Vavřince Hudouska*. KP, listopad 1966, s. 116–120.

60 CEKOTA, V. – ŘEZÁČ, F.: *Hnutí odporu na Přerovsku a Hranicku za okupace*. In: KSČ v čele národně osvobozeneckého boje lidu na Přerovsku. Přerov 1965, s. 90.

61 *Vzpomínky Františka Ostrčilíka*, archiv autora.

62 *Vzpomínky Viléma Šandery*. KP, listopad 1966, s. 121–124.

63 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2064/1980 – činnost železniční skupiny v Přerově.

64 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 5/6134/1987.

65 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/208/1979.

na dohoda o vzájemném nenapadání se, kterou ovšem vzhledem k chaotické situaci ve městě rozbouřeném emocemi nebylo možné dodržet.

S přibývajícimi informacemi o skutečné situaci se ovšem začali čeští zástupci dostávat při jednáních do defenzivy, a aby zabránili zbytečným obětím na životech, přistoupili na požadavek německé strany na uklidnění obyvatelstva. Revoluční okresní národní výbor vydal prostřednictvím městského rozhlasu výzvu, aby lidé opustili ulice a uchýlili se do svých domovů.⁶⁶ To už se ale rozhodujícím faktorem staly silné německé jednotky přicházející do Přerova zvenčí. Pod jejich tlakem se ozbrojené skupiny povstalců z města stáhly a ustoupily do okolních obcí, kde ale i v následujících dnech pokračovalo v bojové činnosti.

Nacisté ve svých plánech pro závěrečné období války počítali i s možností vnitřních nepokojů v protektorátu, a proto když došlo 1. května k přerovským událostem, mohli poměrně rychle zareagovat. Mezi armádními a policejními představiteli vznikl sice určitý spor o to, kdo má vlastně povstání potlačit, ale pak obě složky postupovaly společně.⁶⁷ Německý státní ministr pro Čechy a Moravu Karl Hermann Frank vydal pro tuto část Moravy kódové heslo „Gorenz“ a proti Přerovu byla nasazena německá pořádková policie z Holešova a Olomouce, poplachové jednotky zbraní SS z Olomouce a další formace SS z Bystřice pod Hostýnem.⁶⁸ V Přerově samém se už před povstáním nacházely poměrně značné policejní síly – kromě členů místní služebny gestapa zde byla rozmístěna jednotka německé ochranné policie a v hostinci v Michalově měl stanoviště speciální oddíl Olza, který se zde připravoval na záškodnický boj v nepřátelském týlu.⁶⁹

Rozhodující úlohu ovšem sehrály německé armádní jednotky. Ve chvíli povstání byly v Přerově umístěny na letišti, v budově gymnázia a v kasárnách za podjezdem dva prapory wehrmachtu, ke kterým je nutno připočítat i velké množství vojáků útvarů ustupující německé armády, nacházejících se rozptýleně ve městě.⁷⁰ Nacisté na potlačení povstání využili i jednu rotu kozáckého praporu Feuermittel, nasazeného proti partyzánům v prostoru Velkého Újezda, který velice neblaze proslul v dubnu 1945 krvavými represemi vůči obyvatelstvu obcí Zákřov a Přestavky. Nejmohutnější bojovou silou byla ale 1. tanková armáda, která se při svém právě probíhajícím ústupu z Ostravska na střední Moravu prakticky nemohla Přerovu vyhnout. Z její sestavy byla vyčleněna motorizovaná jednotka, která se rovněž podílela na pacifikaci města. V odpoledních hodinách 1. května bylo povstání za pomoci obrněných vozidel udušeno, v Přerově byl vyhlášen výjimečný stav s nočním zákazem vycházení a nacisté se chystali ke krvavé odvetě.

Do tragického finále zasahoval na dálku K. H. Frank, který 1. května večer telefonicky nařídil přerovskému gestapu, aby byli zatčeni a popraveni všichni účastníci povstání.⁷¹ Přímé řízení represálií převzal do svých rukou vládní rada Max Rausch, velitel německé bezpečnostní policie na Moravě, který společně s členy brněnské řídicí ústředny gestapa O. Koslowskim a Armbrechtem přijel z Jihlavy do Přerova kolem poledne 2. května. Už předtím sem dorazila po půlnoci z 1. na 2. května na Rauschův příkaz dvanáctičlenná skupina olomouckého gestapa v čele s kriminálním komisařem Richardem Heidanem. Velitel přerovského gestapa Karl Streit ztratil vzhledem ke své nečinnosti během povstání Frankovu důvěru a byl

odsunut do pozadí.⁷² Zjištění příčin událostí 1. května se ujal kriminální rada Otto Koslowski, který po krátkém vyšetřování konstatoval, že povstání vzniklo spontánně, bez předem promyšleného plánu.⁷³

V průběhu potlačování povstání a poté v noci z 1. na 2. května bylo přerovským gestapem a členy zvláštní skupiny Olza zatčeno asi sto osob, které byly vyšetřovány v úřadovně gestapa u Michalova, v gymnáziu a v budově Okresního úřadu ve Smetanově ulici. Pátrání se zaměřovalo zejména na lidi, kteří výrazně vystupovali v průběhu 1. května jako mluvčí českého obyvatelstva, nebo se exponovali při jednání s německými představiteli. V budově gymnázia byli rovněž internováni příslušníci přerovské městské policie a četnictva, z nichž někteří se velice výrazně při povstání angažovali. Nicméně značná část osob, na jejichž dopadení mělo gestapo zájem – včetně členů Revolučního okresního národního výboru – včas z města uprchla.

Výslechy zatčených, které prováděli zejména olomoučtí gestapáci, byly většinou jen zběžné – vodítkem bylo, zda dotyčný odzbrojoval německé vojáky, byl členem národního výboru nebo vyvěsil československou vlajku.⁷⁴ Zdá se, že pro užší výběr hlavních „viníků“ byly využity i informace, které přerovské gestapo shromáždilo v předchozím průběhu okupace.

Dne 2. května se zhruba v 17 hodin konala na Okresním úřadě ve Smetanově ulici porada přítomných nacistických špiček, na které měl hlavní slovo Max Rausch. Sdělil přítomným, že dostal od K. H. Franka zplnomocnění k vykonání rozsudků smrti nad účastníky povstání.⁷⁵ Vězně určené k popravě vybral ze zatčených právě Max Rausch společně s Otto Koslowskim. Je pravděpodobné, že v případě některých osob nešlo ani tak o jejich „vinu“, ale spíše o doplnění počtu. Většina ostatních zadržených byla poté propuštěna.

Technické okolnosti popravy zabezpečovalo olomoucké gestapo. Vzhledem k tomu, že Přerov už patřil do bojového pásma německé armády, musel popravu formálně schválit i velící generál wehrmachtu v Olomouci.⁷⁶ Ve večerních hodinách 2. května bylo 21 odsouzených odvezeno nákladním autem z věznice přerovského okresního soudu na vojenskou střelnici v Olomouci-Lazcích. Zde byli členy olomouckého gestapa pod vedením vrchního

66 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/2162/1982.

67 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, zpráva okresního velitelství SNB Přerov z 21. 12. 1945.

68 SLÁDEK, O.: *Ve znamení smrtihlava*, s. 350.

69 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, výslech Františka Langera.

70 SOKA Přerov, ČSPB Přerov, 1/208/1979.

71 *Vzpomínky Ludmily Koplíkové*. KP, listopad 1966, s. 114.

72 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 85/47 – František Langer.

73 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 208/48 – Karl Streit, výpis protokolu s Otto Koslowskim z 3. 12. 1948.

74 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 1426/46 – Bohumil Loibner, protokol z 12. 1. 1946.

75 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 208/48 – Karl Streit, protokol z 24. 12. 1948.

76 SOKA Přerov, fond ONV Přerov – prezidiální spisy, inv. č. 317, výpověď B. Loibnera.

Exhumace osob popravených 2. 5. 1945 v Lazcích. SOkA Přerov

Exhumovaná mrtvola odbojáře Jana Machovce. SOkA Přerov

kriminálního tajemníka J. Rimkuse, který měl zkušenosti s podobnými „akcemi“ z území SSSR a Slovenska, zastřelení ranou do týla a pohřbení v připraveném hromadném hrobu. Gestapo se maximálně snažilo svůj zločin zamaskovat – před popravou byly odsouzeným odebrány všechny osobní věci, podle kterých by mohli být později identifikováni. Společně s Pře-

rovany byli jako nežádoucí svědkové zlikvidováni i oba olomoučtí vězni, kteří hrob kopali.⁷⁷

Mezi oběťmi tohoto hrůzného činu byli mj. členové Revolučního místního národního výboru (Jan Machovec, Karel Ertl), příslušníci protektorátního četnictva nebo městské policie (Jan Sedlák, Jan Švehlák, František Vitásek), lidé zadrženi během povstání se zbraní v ruce (Hynek Vlček, Ladislav Kellner, Jaroslav Motáň) nebo přistižení při vyvěšování praporů (Matylda Dokládálová).⁷⁸ Dvaadvacátou přerovskou obětí byl obchodník Josef Beneš, který zemřel na následky výslechů v přerovské věznici a jeho tělo bylo na příkaz Maxe Rausche vhozeno přerovskými gestapáky v noci z 2. na 3. května do Bečvy.

Ani poprava 21 osob ovšem K. H. Frankovi nestačila a žádal další represe. Proto došlo 3. května k další vlně zatýkání a Max Rausch nařídil Richardu Heidanovi přemístit dalších asi 20 osob zúčastněných na povstání do věznice olomouckého krajského soudu. Mezi zatčenými v této skupině byl i plukovník František Rakovčík. Jaký neblahý osud by tyto lidi, převezené z Přerova do Olomouce 5. května, očekával, je poměrně dobře odhadnutelné. Naštěstí je zachránil rychlý spád událostí a německá důslednost při plnění rozkazů. Souhlas s dalšími popravami si totiž přímo vyhradil K. H. Frank, a vzhledem k tomu, že od 5. května bylo v důsledku povstání v Praze přerušeno spojení mezi Olomoucí a hlavním městem, nemohl dát příkaz k jejich usmrcení.⁷⁹ Konečně ještě 7. května bylo dalších asi 40 Přerovanů odvedeno jako rukojmí a až následující den propuštěno v nedaleké Lukové. Nacisté si tak pojišťovali klid ve městě při jeho vyklizení.

Zbývá nám zhodnotit význam přerovského povstání. Lze ho samozřejmě chápat jak hrdinsky, tak i tragicky – záleží na úhlu pohledu. Nesporně přispělo ke zvýšení dezorganizace v týlu německé armády. Jeho přímý ohlas je možné zaznamenat na řadě míst v blízkém i vzdáleném okolí – v Čekyni, Horní Moštěnici, Lukové, Předmostí, Lověšicích, Dobřčicích, Citově, Brodsku u Přerova, Císařově, Rokytnici, Grygově, Kožušanech, Velkém Týnci, Majetíně, Přáslavicích, Charvátech a Olomouci. Mnohde měly události podobně dramatický průběh jako v Přerově. Například v Brodsku u Přerova bylo povstání vyvoláno příjezdem lokomotivy vyslané povstalci z přerovského nádraží. Moc v obci převzal národní výbor a místní vlastenci odzbrojili transport maďarských vojáků přítomný na železniční stanici.⁸⁰ Pak ale bylo povstání Němci potlačeno vysláním obrněného vlaku a tankové jednotky, tři brodečtí občané byli v noci z 1. na 2. května zatčeni německými vojáky a jejich mrtvá těla byla později nalezena společně se 14 popravenými z Kožušan ve dvou hromadných hrobech u pevnůstky č. 13 za olomouckou nemocnicí.⁸¹ Podle zjištěných údajů při povstání jen v samotném Přerově a v jeho nejbližším okolí na české straně padlo, zemřelo později na následky utrpených zranění, nebo bylo nacisty popraveno 40 až 50 osob. Ztráty mezi německými vojáky nebo civilisty známy nejsou a asi ani nikdy přesně zjištěny nebudou.

77 ZA Opava, pob. Olomouc, MLS Olomouc, Ls 85/47 – František Langer, protokol z 18. 10. 1945.

78 Tamtéž.

79 Tamtéž.

80 Vzpomínky Augustina Žilinského. KP, červen 1967, s. 207–208.

To už se ale nacistická Třetí říše definitivně hroutila a 8. května nadešel konečně den svobody i pro Přerov. V dopoledních hodinách do něj vstoupily jednotky sovětské 81. střelecké divize, které patřily do sestavy 4. ukrajinského frontu. O město samotné se nebojovalo, protože německá armáda ho v souvislosti se svým celkovým ústupem na západ po provedení destrukčních akcí vyklidila. Už v ranních hodinách téhož dne ustoupily německé jednotky i z Hranic, ve kterých pak české obyvatelstvo přivítalo sovětské jednotky asi v půl šesté.

I na osvobozovacích bojích na Přerovsku se podílely skupiny domácího odboje, které se pokoušely podle svých možností pomoci Rudé armádě. Např. část partyzánské skupiny Josef napadla v lesích u Čekyně ženijní jednotku německé armády ustupující po provedených destrukcích z Přerova a způsobila jí určité ztráty. Po příchodu sovětských vojsk do Přerova se k nim část partyzánů ze skupiny Josef přidala a postupovala spolu s nimi ve směru na Olomouc.⁸² Členové přerovského odboje se také výrazně podíleli na nápravě válečných škod a obnově mírového života ve svém městě.

I v posledních dnech si ale válka vybírala svoji krutou daň. Člen skupiny „Viktor“ František Körner (otec spisovatele a scenáristy Vladimíra Körnera) padl 7. května 1945 při střetnutí se skupinou ustupujících německých vojáků nedaleko Kojetína. Tři členové přerovské železniční odbojové skupiny – František Harna, Antonín Odstrčil starší a Antonín Odstrčil mladší – byli nedaleko Zábeštní Lhoty zadrženi německými vojáky. Po zjištění, že mají u sebe zbraně, byli 8. května v lese mezi Zábeštní Lhotou a Penčicemi zastřeleni.⁸³

Pozdější osudy těch přerovských a hranických odbojářů, kteří přežili nacistickou okupaci, se od sebe často diametrálně lišily. Část se solidarizovala s poučným komunistickým režimem a někteří se dokonce stali i jeho exponenty, jiní jím byli naopak tvrdě postiženi. Někteří členové partyzánských skupin Tolstoj a Josef byli odsouzeni k dlouholetým trestům vězení v souvislosti s protikomunistickou organizací Světлана, v rámci represí proti důstojníkům čs. armády byl v 50. letech vězněn i generál František Rakovčík. Podplukovník Jaroslav Václavík, velitel hranického okresu v organizaci CLAY a poté v TVCO, emigroval po únoru 1948 na Západ a zemřel v březnu 1983 v USA.⁸⁴ Objektivní ocenění zásluh přerovské skupiny Viktor bylo v období komunistického režimu nemožné mj. kvůli její spolupráci se západním paravýsadkem CLAY, jehož velitel Antonín Bartoš se výrazně protikomunisticky angažoval jak v poválečném Československu, tak i po únoru 1948 v emigraci. Skupině Viktor „uškodilo“ i poválečné členství Bohuslava Šídy a některých dalších jejích členů v sociálně demokratické straně. Hrdinství statečných lidí bojujících za svobodu svého národa by ale nemělo upadnout v zapomnění.

81 SOKA Přerov, fond SŠ Brodek u Přerova, příloha ke školní kronice. FIALA, J.: *Z historie katovského řemesla v Olomouci III. Popravy v Olomouci za nacistické okupace Československa v letech 1939–1945 a během činnosti zdejšího Mimořádného lidového soudu v letech 1945–1948. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2009, č. 298, s. 64–66.

82 Vzpomínky Antonína Hradílka, archiv autora.

83 Tamtéž a Přerovsko a Hranicko před 25 lety, Přerov 1970, s. 11.

84 Materiály z expozice Pamětní síně odboje v Hranicích.

Petr Jirák

Odbojář Jaroslav Raška a činnost organizace Moravská rovnost v Kojetíně a okolí

Úvod

Jaroslav Raška se narodil 19. srpna 1915 v Dubu nad Moravou, který je známým poutním místem nacházejícím se poblíž Olomouce. Raškův otec Osvald se narodil 6. prosince 1890 v Troubkách u Přerova, matka Anastázie, rozená Kosíková, se narodila 6. listopadu 1894. Jaroslav Raška získal po svém otci domovské právo v Troubkách. V lednu 1923 Raškův otec zemřel, osmiletý Jaroslav se brzy poté odstěhoval se svou matkou z Dubu do Kojetína, kde navštěvoval obecnou i měšťanskou školu. Jaroslav Raška měl velice špatný zrak, prodělal sedm očních operací. Začátkem 30. let se vyučil zahradníkem a absolvoval dvouletou hospodářskou školu v Kojetíně. Poté byl přijat do zaměstnání na školním statku, kde však pracoval velmi krátkou dobu. Při snižování počtu zaměstnanců statku byl propuštěn. Stalo se tak v období hospodářské krize. Jaroslav Raška měl však štěstí. Jeho matka se provdala za místního kamenosochaře Vladimíra Zelinku, který nevlastního syna Jaroslava zaměstnal ve své kamenosochařské dílně na částečný úvazek. Jaroslav Raška se kromě toho stal pojišťovacím agentem. Jezdil po okolních obcích, uzažíval majetková a životní pojištění a při těchto příležitostech nabízel také hřbitovní pomníky.¹ Jaroslav Raška byl svobodný. Před zřízením protektorátu byl členem Živnostenské strany.²

Jaroslav Raška,
popraven 24. 1. 1945
ve Vratislavi. Muzeum
Komenského Přerov

- 1 *Protifašistický bojovník Jaroslav Raška*. Nové Přerovsko, 19. 8. 1983, s. 3. Biografické údaje Raškových rodičů byly zčásti převzaty z kopie rodného listu Jaroslava Rašky, který byl vyhotoven pro potřeby tohoto příspěvku Úřadem městyse Dub nad Moravou, zčásti jsou čerpány z policejních přihlášek, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Přerov. Jaroslav Raška se tedy nenarodil v Kojetíně, jak je mylně uvedeno v publikaci: BARTOŠ, Josef a kol: *Nedokončené životopisy: Portréty mladých lidí, kteří položili život v boji proti fašismu*. Praha 1987, s. 192–193. Raškovy školní výsledky nebyly dobré. Negativní roli v tomto směru určitě hrála jeho častá absence v důsledku očních operací.
- 2 Archiv bezpečnostních složek ČR Praha, Oddělení archivních fondů Federálního ministerstva vnitra (dále jen ABS ČR Praha), fond Německé soudy v říši, sign. 141-502-16 – trestní řízení proti F. Bednařkovi, M. Šarmanovi a J. Raškovi.

Pohlednice Kojetína z období protektorátu. Soukromá sbírka Petra Jiráka

Dříve, než bude popsán a zhodnocen průběh Raškovy odbojové činnosti, je vhodné zmínit důležité údaje o komunistickém odboji v Kojetíně. Toto malé město patřilo v období první republiky k místům, kde měla Komunistická strana Československa (dále jen KSČ) velmi silné pozice. KSČ byla zakázána již v prosinci 1938. Velmi brzy po 15. březnu 1939, kdy došlo k obsazení okleštěné republiky německými vojsky a vyhlášení protektorátu Čechy a Morava, začali kojetínští komunisté ilegálně pracovat proti nacistické moci. Jejich nejčastější činností byla kolportáž ilegálních tiskovin. Dále podporovali příbuzné uvězněných či ukrývali hledané osoby. V dubnu a květnu 1940 zasáhl ilegální KSČ v Kojetíně první tvrdý úder. Gestapo, obávaná nacistická tajná státní policie, zatklo 24 pracovníků kojetínské organizace včetně manželek těch komunistů, kterým se podařilo utéct. Nejednalo se o poslední citelný zásah nacistů proti komunistickým či komunisticky orientovaným odbojářům v Kojetíně. Mnoho z nich zemřelo v nacistických káznicích, koncentračních táborech, nebo bylo popraveno.³ Jmenovitě se jednalo o následující osoby: Jaroslav Chytil (narozen 27. 6. 1885 v Kovalovicích u Kojetína, zemřel 25. 2. 1942 v Osvětimi), Stanislav Masar (narozen 1. 5. 1902 v Kojetíně, zastřelen v Praze Kobyliších 11. 11. 1941), Ondřej Pecha (narozen 15. 11. 1891 v Kojetíně, zemřel na následky věznění 8. 11. 1944) Jan Peštuka (narozen 3. 5. 1906 v Kojetíně, zastřelen v Praze Kobyliších 29. 9. 1941), bratři František Šmejdovec (narozen 13. 1. 1899 v Kojetíně, zemřel ve Wohlau 12. 1. 1943) a Zikmund Šmejdovec (narozen 5. 7. 1897 v Kojetíně, umučen 28. 6. 1943 v Briegu), Jan Štefek (narozen 7. 3. 1893, zemřel 12. 12. 1943 ve Flossenbürgu), Eduard Zapletal (narozen 20. 7. 1900, byl ubit při výsleších v Olomouci 5. 4. 1940), Vincenc Zezula (narozen 31. 3. 1900 v Kojetíně, zemřel 22. 8. 1942 v Osvětimi), Emil Zlámal (narozen 4. 12. 1911 v Kojetíně, zemřel ve Wohlau 16. 7. 1942).⁴

V Kojetíně však v pohnuté protektorátní době působila rovněž Národní socialistická česká dělnická a rolnická strana (NSČDRS), pro kterou se ujal název strana zeleného hákového kříže. Jednalo se o nebezpečnou kolaborantskou pronacistickou organizaci, která měla sídlo v nedaleké Kroměříži. Své stoupence měla především na Hané. V čele „strany“ stál František Mikuláš Mlčoch, rodák z blízkých Uhřetic. Protektorátní úřady stranu zeleného hákového kříže nikdy nepovolily (sic!), byla však trpěna a využívána nacistickými okupačními orgány. Gestapo a nacistická zpravodajská služba (Sicherheitsdienst – SD) měly mezi členy Mlčochovy strany informátory a konfidenty.⁵ Existence takovéto silně kolaborantské organizace bezpochyby ztěžovala všem kojetínským odbojářům jejich práci.

Kdy se Jaroslav Raška zapojil do odboje, je dnes těžké stanovit. S odstupem několika desetiletí po válce se objevily zprávy, že se Jaroslav Raška v počátečním období protektorátu napojil na přerovské odbojové organizace za pomoci Josefa Dřevojánka, který byl zaměstnán v jedné advokátní kanceláři v Kojetíně.⁶ Jiný kojetínský odbojář, Vojtěch Drbal, po válce tvrdil, že se od učitelky Anny Vrtělové někdy na přelomu let 1941/1942 dozvěděl o Raškově zapojení do komunistického odboje.⁷ V polovině 60. let 20. století Anastázie Zelinková uvedla o svém synovi Jaroslavu Raškovi mnohé údaje, které se nedají z dobových úředních dokumentů potvrdit. Tvrdila, že se nějakou dobu v jejich domě ukrýval odbojář Rajmund Navrátil, který údajně Raškovi předal vysílačku. Ta měla být Jaroslavem Raškou dopravena do nedaleké obce Hrušky a tam ukryta na zahradě jeho odbojového spolupracovníka Františka Nováka, aniž by byla použita. Aby toho nebylo málo, měl prý Raška také dodávat zprávy MUDr. Vychodilovi z Hrdibořic, který vysílal do Anglie pod značkou mrak.⁸ Atraktivní zvěsti o vysílačkách byly poté využity téměř všemi publicisty, kteří o Jaroslavu Raškovi nebo Rajmundu Navrátilovi psali krátké články. Teprve historik Pavel Kopeček upozornil v roce 2000 ve své práci *Se smrtí na dosah: parašutisté na Přerovsku v roce 1941* na nepravděpodobnost těchto tvrzení.

-
- 3 VOŽDA, Gustav: *Revoluční Kojetín 1921–1945*. Přerov 1966, s. 49–50.
 - 4 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov): fond Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků Přerov (dále jen OV ČSPB Přerov), inv. č. 1/4960 – práce o památnících a pamětních deskách druhého odboje v Kojetíně a okolí vypracovaná Vojtěchem Drbalem.
 - 5 KROUPA, Vlastislav: *Český antifašismus a odboj*. Praha 1988, s. 231–232. František Mikuláš Mlčoch byl kuriózní postava. Po první světové válce měl podíl na formování KSČ na Moravě. O jeho komunistickém zápalu svědčí to, že se dokonce vystěhoval do SSSR. V „první zemi socialismu“ však ze svých ideálů vystřízlivěl a po návratu do Československa byl po střetu s Klementem Gottwaldem vyloučen z KSČ. Brzy poté se však Mlčoch přimkl k ideálům jiné totality, tentokrát nacistické. František Mikuláš Mlčoch byl po válce odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Uherském Hradišti k trestu smrti, který byl uskutečněn 26. 4. 1946. Viz. MEZIHORÁK, František: *Hry o Moravu*. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945. Praha 1997, s. 18.
 - 6 *Protifašistický bojovník Jaroslav Raška*. Nové Přerovsko, 19. 8. 1983, s. 3. Josef Dřevojánek byl spolu se svou manželkou Marií popraven 1. 6. 1942 v Brně.
 - 7 SOKA Přerov: OV ČSPB Přerov, inv. č. 1/4961 – práce Kojetín v odboji 1939–1945 vypracovaná Vojtěchem Drbalem.
 - 8 Vzpomínky pamětníků zaznamenané Boženou Šenkovou. Kultura Přerova: příloha odboj a revoluce 1938–1945, březen 1967, s. 174–175.

Později zjistil, že Rajmund Navrátil zřejmě vysílací stanici skutečně měl. Marie Pasminková z Kojetína tvrdila, že manželé Dřevojánkovi vysílací stanici těsně před svým útekem před gestapem odevzdali prostřednictvím Josefa Hrabovského jejímu muži Antonínu Pasminkovi a právě Rajmundu Navrátilovi, kteří údajně pokračovali ve vysílání. O dalších osudech vysílací stanice Marie Pasminková nic nevěděla. Existence vysílačky gestapu unikla, poněvadž v příslušných soudních spisech se o ní vůbec nepíše. Přezivší spolupracovníci Jaroslava Rašky a Františka Nováka se po válce o vysílací stanici rovněž vůbec nezmiňovali.⁹ O vysílací stanici odbojáře Vychodila z nedaleké obce Hrdibořice se autorovi tohoto příspěvku nepodařilo zjistit vůbec nic. Pokud by však měl za války opravdu spojení s Londýnem, jednalo by se o známou skutečnost, která by byla náležitě popsána v odborné literatuře.

Odbojová organizace Moravská rovnost

Odbojová činnost Jaroslava Rašky, kterou lze spolehlivě doložit, se vztahovala na jeho aktivní účast v komunistické odbojové organizaci Moravská rovnost. Členem této ilegální skupiny se Jaroslav Raška stal v průběhu roku 1942. Moravská rovnost byla tiskovým orgánem ilegální KSČ na Moravě. V období okupace plnila tiskovina politické, informační a agitace-ně propagační úkoly. Označení Moravská rovnost přešlo i na síť rozvětvené ilegální komunistické organizace, která stejnojmennou tiskovinu distribuovala. První číslo Moravské rovnosti vydalo v prosinci 1940 I. ilegální ústřední vedení KSČ na Moravě, které bylo v té době postiženo gestapáckými raziiemi. V následujícím roce bylo vytvořeno Zemské vedení KSČ na Moravě, které svou vlastní tiskovinu vydávalo nejprve pod názvem Hlasy z podzemí. Brzy si však někdo z ilegalistů vzpomněl na téměř dva roky starý exemplář Moravské rovnosti a od října 1942 začalo zemské vedení KSČ vydávat tiskovinu pod názvem Moravská rovnost. Nejprve byla redigována profesorem Rostislavem Trískalou a tištěna u Antonína Opálky v Ostopovicích u Brna. V prosinci 1942 byli však oba zatčeni gestapem (Trískala 11. 12., Opálka 14. 12.). Vydávání Moravské rovnosti bylo obnoveno v březnu 1943 Josefem Rérychem a Rudolfem Rédreem. Po zatčení Josefa Rérycha gestapem, ke kterému došlo v květnu 1943, přenesl Rudolf Rédr tisk Moravské rovnosti na Moravské Slovácko. Až do září 1944 byl list tištěn v Hodoníně v domku tehdejší Rédrovy družky Kristýny Kuncové v nákladu 300–500 výtisků. Pomocí sítě ilegálních skupin a buněk byla tiskovina rozšiřována do mnoha částí Moravy. Od září 1944 do března 1945 byla tištěna v Kudlově Zdeňkem Jaškem. Poslední dvě válečná čísla vydala olomoucká organizace KSČ v dubnu a květnu 1945 pod názvem Rovnost.¹⁰ Do vydávání Moravské rovnosti však zasáhlo i brněnské gestapo, které rozmnožilo březnové číslo z roku 1943. O jeho dokonalou úpravu se postarala jedna z úřednic protikomunistického oddělení gestapa (sic!), která přepisovala texty na blány a pak je rozmnožovala na cyklostylu. Josef Rérych tak kolportoval i Moravskou rovnost vydávanou gestapem, které ilegální komunistickou tiskovinu rozmnožovalo zřejmě i v následujícím roce. Výtisky Moravské rovnosti dostávali od gestapa i jeho konfidenti, aby mohli snadněji pronikat do ilegálního komunistického hnutí.¹¹

Komunistický tisk obecně měl v protektorátním období význam v tom, že kromě burcování obyvatelstva a posilování národního a zejména třídního přesvědčení byl často jediným pojátkem mezi vedením KSČ a jejími organizacemi a skupinami, které prostřednictvím tiskovin především seznamoval se základní linií strany. Šest ročníků Moravské rovnosti a Hlasů z podzemí přineslo okolo 600 článků, které byly většinou věnovány teorii marxismu-leninismu, hospodářské a politické situaci v protektorátu, mezinárodní situaci včetně vývoje válečných událostí se zvláštním zřetelem na východní frontu.¹²

Miroslav Hanzl (nar. 23. 7. 1915) z Kojetína po válce tvrdil, že to byl on, kdo za okupace seznámil Jaroslava Rašku s funkcionářem ilegální KSČ Rudolfem Rédrém.¹³ Jaroslav Raška během výslechů gestapu tvrdil, že jeho činnost v rámci Moravské rovnosti začala zkraje roku 1942, kdy se s Rudolfem Rédrém seznámil ve vlaku během jízdy. Rudolf Rédr, který se nejprve

-
- 9 JIRÁK, Petr: *Příběh odbojáře Rajmunda Navrátila z Kojetína*. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2009, s. 167–168. Historie převozu vysílací stanice z Kojetína do Hrušky byla převzata rovněž do publikace BARTOŠ, Josef a kol: *Nedokončené životopisy: Portréty mladých lidí, kteří položili život v boji proti fašismu*. Praha 1987, s. 192–193.
- 10 KROUPA, Vlastislav: *Český antifašismus a odboj*. Praha 1988, s. 228–229. Zemské vedení KSČ na Moravě bylo ustaveno v průběhu roku 1941, kdy po velkém zatýkání došlo k likvidaci I. ilegálního ústředního vedení KSČ, čímž bylo zpřetrháno spojení s valnou částí Moravy. Z podnětu hlavního instruktora ÚV KSČ Václava Maříka bylo vytvořeno pětičlenné Zemské vedení KSČ na Moravě, které řídilo činnost ilegálních komunistických organizací v této oblasti až do konce války, přestože mělo jít původně jen o dočasný orgán. Prvním zemským vedoucím KSČ byl Václav Mařík. Dne 29. 7. 1942 byl v Lysolajích zatčen četníky. V bezvýchodné situaci se zastřelil, aby se vyhnul předání do rukou gestapa. Do čela zemského vedení KSČ se po jeho smrti dostal Josef Rérych. Ten byl příčiněním konfidenta gestapa Otakara Chalupy zatčen 18. 5. 1943 v Brněnských Ivanovicích. O dva dny později ho gestapáci ubili. Z vedoucích funkcionářů ilegálního Zemského vedení KSČ na Moravě zůstal poté naživu jen Rudolf Rédr. Komunistický odboj byl poznamenán mnoha zatýkáními, síť vybudovaná Maříkem a Rérychem byla značně narušena. Komunistické organizace byly na Moravě většinou bez spojení a byly nuceny pracovat izolovaně. O opětné spojení všech ilegálních organizací strany došlo až koncem roku 1944, zejména v souvislosti s působením odbojových skupin Předvoj a Naše pravda. Začátkem února 1945 proběhl ve Zlíně zemský sjezd KSČ, který rozhodl o konstituování jednotného Zemského vedení KSČ na Moravě. Zemským předsedou strany byl na tomto sjezdu zvolen Rudolf Rédr, vydavatel Moravské rovnosti. PEŠA, Václav: *Zemské vedení KSČ na Moravě 1941–1945*. ČCH, 1971, 19, č. 3, s. 311–331.
- 11 PEŠA, Václav: *Zemské vedení KSČ na Moravě 1941–1945*. ČCH, 1971, 19, č. 3, s. 325.
- 12 KUBÍČEK, Jaromír – FRANĚK, Otakar: *Moravská rovnost 1940–1945*. Brno 1985, s. 9–10. Moravská rovnost z června 1943 obsahuje článek o masakru polských důstojníků, ke kterému došlo v ruské Katyni. Otrěsný zločin je ve článku připisován nacistům. Ve skutečnosti byl spáchán již na jaře 1940 na rozkaz Stalina a jeho nejbližších spolupracovníků. Exekuci masové vraždy provedli příslušníci NKVD, což byl bezpečnostní aparát SSSR. Teprve koncem 80. let 20. století Michail Gorbačov přiznal, že se jednalo o sovětský zločin. Masakr byl po pádu komunismu v Evropě popsán v mnoha odborných pracích.
- 13 Vzpomínky pamětníků zaznamenané Boženou Šenkovou. Kultura Přerova: příloha odboj a revoluce 1938–1945, březen 1967, s. 175 (výpověď odbojářů Miroslava Hanzla a Františka Smažinky).

Ilegální Moravská rovnost, číslo z listopadu 1943.
SOKA Přerov

představil jako Josef Ptáček, předal Raškovi několik ilegálních letáků s výzvou, aby je rozdál dalším osobám. Jaroslav Raška letáky přečetl a poté je předal dvěma osobám, které neznal. O měsíc později obdržel od Rédra pět kusů ilegální Moravské rovnosti, které dále rozšířil. Zároveň mu Rudolf Rédr nabídl, aby ilegální tisk a letáky rozšiřoval ve větší míře a vybíral za to peněžní obnosy, které měly sloužit k podporování zatčených odbojářů a jejich rodin. Jaroslav Raška pak několikrát obdržel buď od Rudolfa Rédra, nebo od jeho známého Miroslava Hanzla, obchodníka z Kojetína, 5–15 kusů komunistických tiskovin, které pak dále rozdával asi 14 osobám, od nichž

vybíral peníze, jež pak při osobních setkáních předával Rédrovi.¹⁴

V létě 1942 se Jaroslav Raška u zahradníka Bohumila Hrabala seznámil se strojvůdcem Františkem Bednaříkem. Mluvili spolu o politických poměrech. Jaroslav Raška sdělil Bednaříkovi, že mu dá něco k přečtení a také, že ho seznámí s jedním kamarádem, myslel při tom Rudolfa Rédra. Jaroslav Raška poté skutečně zařídil v Přerově setkání Rédra s Bednaříkem, který se tím zapojil do činnosti Moravské rovnosti. V průběhu zimy 1942/1943 začal František Bednařík tiskoviny a letáky, přebírané od Rédra či od Rašky, za poplatky rozdávat dalším osobám. Nejprve je udal kolegům z přerovského nádraží, skladníkovi Theodoru Ondráčkovi a hlídači Františku Barboříkovi. František Bednařík do srpna 1943 rozdál několik čísel Moravské rovnosti asi 12 osobám. Od každého vybíral 20 korun za jeden kus. Rédrovi odevzdal asi 500–700 korun, s dalšími splátkami se oproti slibu zdržel. Při svém zatčení měl František Bednařík v úschově ještě 380 korun získaných z příspěvků za Moravskou rovnost.¹⁵

Jaroslav Raška a František Bednařík byli v průběhu let 1942–1943 významnými představiteli Moravské rovnosti. První z nich šířil ilegální komunistické tiskoviny na Kojetínsku, druhý v Přerově a jeho okolí. Franti-

šek Bednařík (nar. 15. 2. 1911) byl do odboje proti nacistům zapojen již od dubna 1939, kdy pracoval v ilegální KSČ na přerovském nádraží, byl napojen na vedoucího organizace ve služebnách ČSD, dílenského Rudolfa Spáčila, který byl 20. března 1940 ubit olomouckým gestapem. František Bednařík spolupracoval i s dalšími železničáři, zapojenými do odboje, např. s Augustinem Bečákem a úředníkem Janem Ulmanem. Rovněž spolupracoval s Obranou národa v Přerově a s odbojovými skupinami v místních závodech.¹⁶ Mezi osoby, které zásluhou Františka Bednaříka dostávaly výtisky ilegální Moravské rovnosti (popř. je dále šířily), patřili František Adam, Jan Bednařík, Jan Domes, Vladimír Hájek, František Hostaša, Bohumil Hrabal, Vojtěch Hrbek, Ladislav Jambor, František Kepřt, Vratislav Kruml, Adolf Majer, Karel Maule, Josef Měrka, Theodor Ondráček, František Pospíšil, Josef Pumpřla, Jindřich Smékal, Oldřich Stejskal, Milan Šarman či Přemysl Vondra.¹⁷ Jednalo se většinou buď o pracovníky ČSD v Přerově, zaměst-

František Bednařík,
popraven 24. 1. 1945 ve
Vratislavi. SOkA Přerov

- 14 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říší, sign. 141-502-16 – trestní řízení proti F. Bednaříkovi, M. Šarmanovi a J. Raškovi. Rudolf Rédr (narozen 9. 9. 1901 v Přílukách u Zlína) byl členem KSČ již od roku 1921. Koncem 20. let si zařídil samostatnou živnost na výrobu jarmarečního zboží. Nějakou dobu žil v Kojetíně. V letech 1941–1942 navázal styky s čelním funkcionářem ilegální KSČ na Moravě, Josefem Rérychem. Rédrova odbojová činnost je dost problematičká. Po válce vydal publikaci s názvem *Aby národ žil*, ve které popisuje svou činnost v období protektorátu. Knihu za něj však napsal zřejmě někdo jiný. Rudolf Rédr po válce vykonával postupně tyto funkce: předseda OV KSČ Zlín, předseda KV KSČ Zlín, od března 1948 byl v čele krajského akčního výboru českých partyzánů, pracoval na ZNV v Brně, v roce 1949 stál nejprve v čele zatímního ONV Gottwaldov a poté se stal předsedou Jednotného národního výboru Gottwaldov, který slučoval činnost MěstNV a ONV. Od října 1950 do února 1952 zastával na ministerstvu vnitra funkci náčelníka požární služby. Poté co se Státní bezpečnost začínala zajímat o Rédrovu protektorátní minulost, následoval jeho politický pád. Kristýna Kuncová, Rédrova družka z období protektorátu, hodnotila v 50. letech jeho odbojovou činnost těmito slovy: „*Články, které Rédr psal do komunistického ilegálního časopisu, opisoval ze starých novin a o politickou literaturu nejevil zájem. Když jsem mu přinesla Leninovy spisy, nečetl je, ačkoliv se celý den válel v posteli. Stranické příspěvky, které si nechával doručovat, činily až 10 000 protektorátních korun. Peníze spotřeboval povětšinou pro svoji osobu.*“ Viz POSPÍŠIL, Jaroslav: *Hyeny v akci*. Vizovice 2003, s. 103–105 nebo ABS ČR Praha, Sbirka dokumentů z prověřování skupin II. domácího odboje, sign. 308-0-117 – výpověď Kristýny Kuncové o odbojové organizaci Moravská rovnost a Rudolfu Rédrovi.
- 15 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říší, sign. 141-502-16 – trestní řízení proti F. Bednaříkovi, M. Šarmanovi a J. Raškovi. Tiskoviny se k Raškovi a Bednaříkovi zřejmě dostávaly i jiným způsobem: často je od Rédra v Hodoníně osobně přebíraly učitelky Ludmila a Anna Vrtělový, které pak tiskoviny převezly do Kojetína, kde obě žily. Viz Vzpomínky pamětníků zaznamenané Boženou Šenkovou. Kultura Přerova: příloha odboj a revoluce 1938–1945, březen 1967, s. 175 (výpověď odbojářů Miroslava Hanzla a Františka Smažinky).
- 16 VOŽDA, Gustav a kol: *Nebylo bezejmenných hrdinů*. I. díl. Přerov 1985, s. 6–7.

nance místního podniku Optikotechna nebo firmy Vrba-Pražák. V případě Františka Adama, Milana Šarmana a Přemysla Vondry šlo o studenty.¹⁸

Jaroslav Raška šířil Moravskou rovnost nejen v Kojetíně, ale i v jeho blízkém okolí. V srpnu 1942 se seznámil se zemědělcem Františkem Novákem (nar. 12. 1. 1904) z obce Hrušky, kterého získal pro spolupráci. Až do září 1943 mu předával po dvou exemplářích každého čísla Moravské rovnosti. František Novák ilegální tiskovinu předával dalším osobám, konkrétně zemědělci Aloisi Říhovi (nar. 6. 6. 1894) a kováři Karlu Tomaníkovi (nar. 27. 3. 1899). Oba žili v Hrušce. Karel Tomaník Moravskou rovnost ukazoval dalším občanům Hrušky, Bohumilu Celému a Františku Řezníčkovvi. V listopadu 1942, v březnu a červenci 1943, odevzdal František Novák Jaroslavu Raškovi tři obnosy v celkové výši 300 korun. Částka zahrnovala příspěvky od Nováka, Říhy a Tomaníka. Jaroslav Raška minimálně dvakrát předal Moravskou rovnost také hostinskému Josefu Losovi (nar. 2. 3. 1899) z Pavlovic u Kojetína, který však zřejmě tiskovinu nešířil mezi další osoby.¹⁹ Jaroslav Raška předával ilegální tiskovinu přirozeně svým přátelům a dobrým známým, ke kterým patřil i již uvedený Miroslav Hanzl.

Jaroslav Raška během výslechů uvedl, že se Hanzla na podzim 1942 ptal, jestli mu mohou být na Hanzlovu adresu zasilány dopisy od milenky, o jejíž existenci se nesměl dozvědět Raškův otčím. Ve skutečnosti se jednalo o dopisy od Rudolfa Rédra, který se tímto způsobem domlouval s Raškou na schůzkách. Zprávy byly šifrované, např. sdělení „Sehnal jsem Vám ovoce za 245 korun. Přijedte si pro ně“ znamenalo, že se měl Raška 24. května sejít s Rédr. Dopisy byly psány na jméno Mirek Hanzl (Vyškovská 858, Kojetín) a známka byla křivě nalepena. Na zadní straně byly uvedeny iniciály J. R., příp. J. P. (Josef Rédr, příp. Josef Ptáček – pozn. autora). Hanzl tvrdil, že takové dopisy odevzdal Raškovi minimálně desetkrát. Raška i Hanzl začátkem roku 1944 při výslechu shodně vypovídali, že adresát (Hanzl) o pravém obsahu korespondence nevěděl a vždy ji odevzdal Raškovi neotevřenou. Hanzl dále přiznal přijetí čtyř čísel ilegálních novin. Popíral ale jejich další rozšiřování.²⁰ V průběhu roku 1943 předal Raška dvakrát nebo třikrát po jednom výtisku Moravské rovnosti zubnímu technikovi Vlastimilu Hnilicovi, který Raškovi jedenkrát odevzdal částku ve výši 50 korun. Vlastimil Hnilica gestapu tvrdil, že Rašku neudal jen z toho důvodu, že šlo o dobrého kamaráda.²¹ Mezi osoby, které se Jaroslav Raška snažil přesvědčit o působení v ilegální komunistické organizaci, patřil rovněž Antonín Dřímál z Bezměrova. Dřímál dle tvrzení Rašky přijal ilegální tiskovinu v průběhu let 1942–1943 hned několikrát, přičemž třikrát předal Raškovi částku 60 korun. Dřímál nejprve tvrdil, že od Rašky přijal pouze jeden leták. Dále řekl, že nevěděl, na jaké účely chtěl peníze Raška využít. Dřímál se dokonce jako dlouholetý člen Agrární strany vyjádřil, že vůči komunismu vždy zastával nepřátelský postoj.²² Tato tvrzení Hanzla, Hnilici a Dřímála byla zaznamenána ještě při výsleších na gestapu v Přerově v průběhu ledna a února 1944, kdy se všichni snažili zapírat. Postupem času vyšlo najevo, že Miroslav Hanzl byl jako známý Rudolfa Rédra aktivně zapojen do činnosti Moravské rovnosti. K dalším osobám, kterým Jaroslav Raška předával ilegální tisk, patřili Rudolf Nesvadba, Vladimír Nuc, Rudolf Pavlík, František Příkryl, František Smažinka, Rajmund Zlámal (všichni z Kojetína), Antonín Sázel z Vrchoslavic a Augustin Nosek ze Žalkovic.²³

Rozvíjející se distribuce protinacistických tiskovin na Přerovsku a Kojetínsku byla bohužel prozrazena. Začátkem roku 1943 předal František Bednařík ilegální tiskoviny studentovi Milanu Šarmanovi (nar. 26. 4. 1925) z Přerova, který zapojil do organizace kromě studentů Premysla Vondry a Františka Adama rovněž jistého Josefa Schuppa, kterému dále předával Moravskou rovnost a jiné ilegální tiskoviny. Milan Šarman a Josef Schupp jeli jednou vlakem, který byl řízen Františkem Bednaříkem. Poté co spatřili vojenský transport wehrmachtu, se Schupp zmínil, že by se mohli pokusit ukradnout z něho zbraně. František Bednařík to prohlásil za neproveditelné. Milan Šarman byl údajně svým otcem poučen o zločinné podstatě komunismu, proto v srpnu 1943 odmítl přijetí dalších komunistických tiskovin a přerušil s Bednaříkem styky.²⁴ Není rozhodující, zda to bylo pravdivé tvrzení, nebo jen klamání nacistické justice, v každém případě Milan Šarman výrazně zasáhl do činnosti Moravské rovnosti na Přerovsku i Koje-

-
- 17 Zemský archiv Opava, pob. Olomouc (dále jen ZAO, pob. Olomouc), fond Mimořádný lidový soud Olomouc (dále jen MLS Olomouc), sign. Ls 752/46, k. č. 84 – spisy trestní věci proti Josefu Schuppovi.
 - 18 SOKA Přerov, fond OV ČSPB Přerov, 1/5066 – stručná charakteristika odbojové činnosti přerovských železničářů v letech 1939–1945. Železniční odboj v Přerově patří k slavným kapitolám protinacistické rezistence. Přerovští železničáři shromáždili a předávali zprávy o pohybech transportů, rozšiřovali ilegální tisk, vybírali příspěvky pro podporu další odbojové činnosti a na podporu pozůstalých po obětech nacistu či prováděli sabotáže. V průběhu povstání 1. 5. 1945 v Přerově se místní železničáři neúčinněji ze všech povstalců postavili nacistickým silám na odpor.
 - 19 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říši, sign. 141-502-17 – obžalovací spis proti F. Novákovi, A. Řihovi, K. Tomaníkovi a J. Losovi.
 - 20 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), fond Gestapo Brno, sign. 100-42/27 – vyšetřování Miroslava Hanzla. Jaroslav Raška i Miroslav Hanzl se zároveň přiznali, že v Hanzlově bytě v pozdním létě 1943 několikrát poslouchali rozhlasové vysílání z Londýna.
 - 21 MZA Brno, fond Gestapo Brno, sign. 100-45/20 – vyšetřování Vlastimila Hnilici. Od března 1943 Vlastimil Hnilica vykonával funkci instruktora Kuratoria pro výchovu mládeže v Kojetíně. Sportu se intenzivně věnoval již dříve, v letech 1926–1941 byl členem Sokola.
 - 22 MZA Brno, fond Gestapo Brno, sign. 100-28/13 – vyšetřování Antonína Dřímala. Členem agrární strany byl Antonín Dřímál v letech 1926–1939. V období 1930–1936 vykonával funkci vedoucího agrární strany v Bezměrově (obec tehdy patřila do okresu Kroměříž – pozn. autora).
 - 23 ZAO, pob. Olomouc, fond MLS Olomouc, sign. 752/46, k. č. 84 – spisy trestní věci proti Josefu Schuppovi. Obecní kronika Vrchoslavic mylně uvádí, že k zatčení Antonína Šázela v lednu 1944 došlo kvůli poskytnutí noclehu partyzánovi, viz ŠÍREK, Jiří a kol: *Aby nebyli zapomenuti*. Přerov 2005, s. 232. Žalkovice náležely v inkriminované době do okresu Kroměříž (pozn. autora). Rajmund Zlámal byl bratrem Emila Zlámala, který od jara 1939 patřil k ilegální KSČ, a do svého zatčení v následujícím roce vykonával funkci okresního pokladníka strany. V souvislosti s tím došlo v červenci 1940 k zatčení Rajmunda Zlámala, kterého nacisté již tenkrát podezřívali z šíření komunistických tiskovin. Byl však brzy propuštěn. Viz MZA Brno, fond Gestapo Brno, sign. 100-204-19/16 – zatýkání členů ilegální KSČ v Kojetíně a okolí v roce 1940.
 - 24 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říši, sign. 141-502-16 – trestní řízení proti F. Bednaříkovi, M. Šarmanovi a J. Raškovi. Soudní senát ve Vratislavi přihlédl k tomuto náhlému názorovému posunu Milana Šarmana, který byl vyhodnocen jako nezralý člověk s naivními politickými myšlenkami, což mu nacisté přičíteli k dobru.

tínsku, poněvadž do ilegální práce zasvětil Josefa Schuppa, který se nakonec podílel na jejím odhalení (nikoliv však udání, jak bude vysvětleno níže).

Přerovské gestapo a konfidenti

V Přerově sídlila od 1. 9. 1941 venkovní služebna gestapa, která podléhala brněnské řídicí úřadovně. Přerovské gestapo se zaměřovalo na odkrý-

Wilhelm Kittel,
příslušník venkovní
služebny Gestapa
v Přerově. SOkA Přerov

vání a likvidaci odbojové činnosti v rámci svého obvodu, přičemž spoléhalo na podporu jiných represivních složek a v neposlední řadě též na své konfidenty, mezi něž patřil i Josef Schupp (nar. 12. 3. 1913). Josef Schupp měl českou národnost, byl svobodný a bezdětný. Ve svém bytě se v průběhu roku 1943 několikrát sešel s Františkem Bednaříkem či s Milanem Šarmanem, případně s oběma. Během schůzek byl pod postelí šikovně ukryt gestapák Gottlieb Loibner-Koštál (nar. 5. 5. 1915), který od Schuppa dostával ilegální tiskoviny a snad i konspirační pravidla odbojové organizace. Gottlieb Loibner v poválečné výpovědi o Schuppovi tvrdil, že to byl člověk velmi špatného charakteru, který se dal koupit. Jeho práci pro gestapo však Loibner hodnotil velmi kladně. Místo úředníka mzdové účtárny v Optikotechně získal prý Josef Schupp

na přímý pokyn gestapa. O Schuppově udavačství se u poválečného soudu zmínila rovněž někdejší sekretářka Optikotechny, rakouská státní příslušnice Herta Grussová.

Josef Schupp po válce během vyšetřování u Mimořádného lidového soudu v Olomouci přiznal, že s přerovským gestapem opravdu spolupracoval. Jeho subjektivní vysvětlení zrodu a vývoje spolupráce je jako celek neověřitelné, ale zároveň není důvodu, proč ho neuvést. Josef Schupp vypověděl, že dne 2. ledna 1943 odjel lyžovat do Velkých Karlovic. Během cesty vlakem se seznámil s Marií Kittelovou, se kterou pak na horách prožil milostné chvíle. Kromě toho se Kittelové svěřil o osudu svého švagra Vladimíra Honky, rolníka z Lešné u Zlína, který byl v létě 1942 zatčen gestapem a nakonec 3. října 1942 zahynul v Osvětimi. Josef Schupp Kittelové prozradil, že Vladimíra Honku až do jeho zatčení finančně i jinak podporoval. Tato tvrzení (jejichž pravdivost byla po válce potvrzena Schuppovou sestrou, Marií Honkovou i tehdejší starostou Lešné, Jaromírem Malíšem) bylo za války velmi nebezpečné někomu sdělovat. Josef Schupp po válce tvrdil, že jejich prozrazení Marii Kittelové vedlo nakonec k jeho spolupráci s gestapem. Po návratu z hor se dozvěděl, že Kittelová je manželka přerovského gestapáka Wilhelma Kittela. Dostal strach, aby Kittelová svému muži neprozradila jeho podporu poskytnutou v té době již nežijícímu Honkovi. Marie Kittelová ovšem Schuppa při osobním setkání v Přerově žádala, aby neprozradil jejich pohlavní styky, poněvadž pak by ho čekala poprava a jí transport do koncentračního tábora.

V polovině března 1943 nastoupil Josef Schupp do Optikotechny. Koncem téhož měsíce jej v práci vyhledal Wilhelm Kittel a odvedl ho na gestapo, kde se ho ptal, zda je skutečně švagrem „politického zločince“ Vladimíra Honky. Josef Schupp to nemohl popřít. Kittel mu sdělil, že se od jednoho Honkova podporovatele dozvěděli o pušce, kterou Honka předal Schuppovi. Toto závažné obvinění Schupp popřel. Dovolával se svědectví své sestry a synovce, čímž však nepřímou doznal, že tito podporovali Honku v jeho ukrývání se před nacisty. Wilhelm Kittel se Schuppa též ptal, zda je totožný se Schuppem, který byl s jeho ženou na horách. Josef Schupp z toho nějakou dobu usuzoval, že byl prozrazen Marií Kittelovou. Wilhelm Kittel sdělil Schuppovi, že Honkův případ není promlčen a záleží jen na Schuppovi, co bude dál. Do určité doby si měl rozmyslet, zda bude dělat Kittelovi informátora. V případě odmítnutí „nabídky“ mělo dojít k předvedení Schuppovy sestry a jejího syna. Josef Schupp se nakonec pod tímto tlakem rozhodl pro spolupráci s gestapem.

Josef Schupp dále po válce vypověděl, že Milana Šarmana znal od ledna 1943. V té době měl Schupp známost se Šarmanovou tetou, Amálií Andráškovou. Začátkem května 1943 byl Josef Schupp pověřen Wilhelmem Kittlem, aby gestapu obstaral od Milana Šarmana ilegální komunistické letáky. V případě pravdivosti tohoto tvrzení se tedy gestapo o ilegálním odboji kolem Františka Bednaříka dozvědělo již před spoluprací se Schuppem. V květnu 1943 byl Wilhelm Kittel přeložen do okupovaných oblastí SSSR. Jeho agendu na přerovské služebně gestapa převzal Gottlieb Loibner, který Schuppovi důrazně přikazoval, aby co nejdříve obstaral od Šarmana ilegální tiskoviny. Poté došlo k domluvě mezi Loibnerem a Schuppem. Následovaly výše popsání schůzky v Schuppově bytě, kterých se bez vědomí Milana Šarmana a Františka Bednaříka účastnil rovněž gestapák Gottlieb Loibner. Josef Schupp byl Šarmanem požádán, aby přivedl do ilegální organizace další osoby. Pro tento účel dostal Schupp od Loibnera k dispozici dva konfidenty gestapa, Vojtěch Rödera a Štěpána Šímu z Troubek.

V září 1943 byl Gottlieb Loibner přeložen do Olomouce. Na přerovském gestapu ho vystřídal Josef Peter, který se prý o záležitosti ilegální organizace Moravská rovnost moc nestaral. Na konci roku 1943 však došlo k zatčení několika členů skupiny, včetně Františka Bednaříka, Milana Šarmana a Jaroslava Rašky. Josef Schupp se vylouval, že právě tehdy, konkrétně od 2. listopadu do 23. prosince 1943, se léčil v přerovské nemocnici na ischias. Podle poválečného svědectví představitelů nemocnice se zde Josef Schupp opravdu léčil, ale pouze v období od 19. listopadu do 17. prosince 1943, přičemž nemocnice nevyloučila možnost, že během této doby mohl Schupp nemocnici klidně nepozorovaně opouštět. Amálie Andrášková, někdejší Schuppova milenkou, po válce vypověděla, že se o udavačské činnosti svého druhu dozvěděla a upozornila na to svého synovce Milana Šarmana, který prý její varování ignoroval.²⁵

25 ZAO, pob. Olomouc, fond MLS Olomouc, sign. 752/46, k. č. 84 – spisy trestní věci proti Josefu Schuppovi. Konfident Štěpán Šíma spáchal brzy po válce sebevraždu. Gestapák Gottlieb Loibner byl popraven 7. 1. 1947 v Olomouci. Není bez zajímavosti, že Gottlieb Loibner mluvil u soudu o špatném manželství kolegy Kittela. Podle Loibnera bylo na vině promiskuitní chování Kittelovy ženy, která byla dle sdělení Schuppa i jeho milenkou.

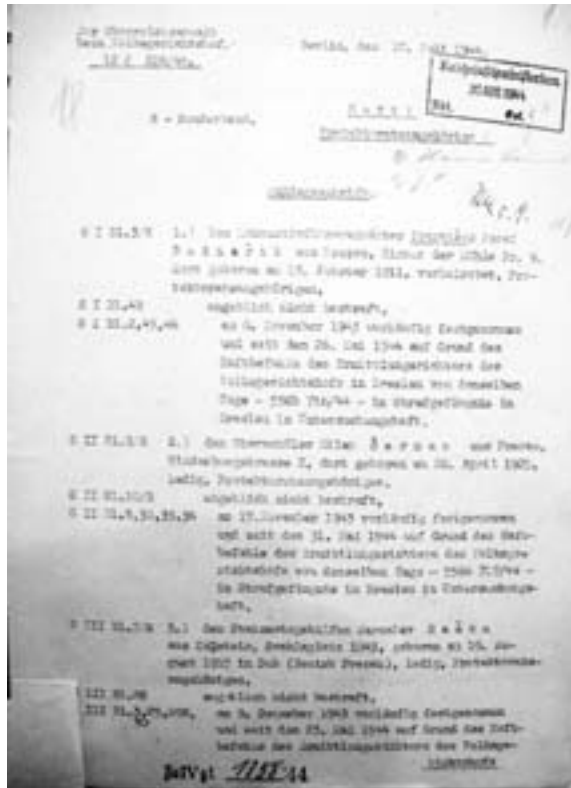
Josef Schupp byl zatčen brzy po válce, již 15. května 1945. Byl nasazen na práci do Východomoravských elektráren v Přerově, odkud však 19. července 1945 utekl. Do vazby byl znovu dodán 10. září 1945. Stalo se tak zásluhou Milana Šarmana, který byl toho dne Antonínem Novákem z Dolního Újezda upozorněn na skutečnost, že se u něj hledaný Josef Schupp ukrývá. Milan Šarman se za Schuppem okamžitě vydal a nakonec ho dovezl do věznice Okresního soudu v Přerově. V rámci soudního řízení proti Josefu Schuppovi, které probíhalo od září 1945 do léta 1946, bylo vyslechnuto opravdu mnoho svědků, kteří vypovídali nejen o Schuppově roli při odhalení organizace Moravská rovnost na Přerovsku a Kojetínsku. Někteří svědci nechťeli věřit tomu, že by byl Schupp schopen udavačské činnosti. Několik výpovědí svědčících ve prospěch obviněného bylo spolehlivě doloženo, mj. již popsaná pomoc, kterou Schupp poskytl svému švagrovi, Vladimíru Honkovi. Jiní svědkové naopak Schuppa označili za povaleče, karbaníka a všeho schopného člověka. Podrobné vypsání všech sdělení v rámci řízení proti Josefu Schuppovi není cílem této práce.

Mimořádný lidový soud v Olomouci nakonec Josefa Schuppa odsoudil za to, že udal jistou Marii Koláčkovou, která během války ukrývala jednoho uprchlíka (zločin udavačství podle § 11 retribučního zákona). Bod b) dával Schuppovi za vinu, že v součinnosti s jinými, hlavně s Gottliebem Loibnerem, informoval gestapo o činnosti ilegální organizace, umožnil odposlech členů organizace a předání protinacistických letáků gestapu. Touto činností vykonanou ve prospěch nacistů zavinil Josef Schupp ztrátu svobody 47 lidí a smrt dalších sedmi osob. Tím Josef Schupp spáchal zločin podle § 7 odstavce 1 a 3 retribučního zákona a byl za to odsouzen podle § 7 odstavce 3 nejvyšší sazby s ohledem na § 34 trestního zákona k trestu smrti provazem. Dle § 14 litery a) retribučního zákona ztratil navždy občanskou čest, dle litery c) stejného zákona propadlo celé jeho jmění ve prospěch státu. Dle § 389 trestního řádu byl povinen uhradit útraty soudního řízení. Schuppovi nijak nepomohla ani skutečnost, že podle § 259 č. 2 trestního řádu byl osvobozen od obžaloby pro další faktum zločinu udavačství podle § 11 retribučního zákona spáchaný prý tím, že v době zvýšeného ohrožení republiky ve službách a v zájmu nepřítele během roku 1943 u gestapa v Přerově udal Františka Bednaříka a Milana Šarmana, že jsou vedoucími ilegální organizace, že rozšiřují ilegální časopisy a že udání mělo za následek ztrátu svobody většího počtu lidí a smrt sedmi osob shora uvedených. Trest smrti nad Josefem Schuppem byl vykonán dne 9. srpna 1946 (19:10 h) v Olomouci.²⁶

Perzekuce odbojářů

Zatýkání členů Moravské rovnosti na Přerovsku a Kojetínsku probíhalo následujícím způsobem. František Bednařík byl 6. listopadu 1943 zatčen kriminální policií kvůli podezření z železničních krádeží. Asi o týden později byl František Bednařík převzat gestapem, které vyšetřovalo jeho odbojovou činnost. Anežka Bednaříková po válce vypověděla, že u nich gestapáci hledali zbraně a letáky. Ty však naštěstí několik měsíců předtím její manžel ukryl. Vdova po Františku Bednaříkovi dále tvrdila, že její muž byl kriminální policií propuštěn 8. listopadu 1943. A teprve o několik dní pozdě-

ji ho mělo zatknout gestapo.²⁷ Obžaloba proti Františku Bednaříkovi uvádí v této věci pouze 6. listopad 1943 jako datum jeho zatčení. Informace o údajném propuštění Bednaříka na pár dní a jeho opětovém zatčení neobsahuje. Po něm byl 17. listopadu 1943 zatčen Milan Šarman. K zatčení Jaroslava Rašky došlo 8. prosince 1943.²⁸ Jeho matka Anastázie Zelinková v dubnu 1946 Okresnímu soudu v Přerově sdělila, že Jaroslav Raška byl tehdy odveden dvěma neznámými muži, kteří se představili jako zaměstnanci Pracovního úřadu v Přerově. Hodinu po odvezení svého syna telefonicky zjistila, že se tento na pracovním úřadě nenachází. Poté se odebrala do Přerova

První strana obžaloby proti F. Bednaříkovi, J. Raškovi a M. Šarmanovi. ABS ČR Praha: fond Německé soudy v říši, sign. 141-502-16

na gestapo, kde jí bylo sděleno, že jejího syna skutečně zatkli. Jaroslav Raška, zvaný mezi členy Moravské rovnosti „Jaroš“, byl zatčen na základě udání, které učinil František Bednařík. Stalo se tak téměř jistě po sérii brutálních výslechů. Ještě před Raškou byli zatčeni studenti Přemysl Vondra a František Adam, jejichž účast v ilegální organizaci prozradil Milan Šarman, rovněž student. K zatčení desítek dalších členů Moravské rovnosti z Přerovska a Kojetínska došlo zejména od poloviny ledna do února 1944. Několik dalších bylo zatčeno ještě v březnu toho roku. Členové Moravské

26 Tamtéž. Kladně se o Schuppovi vyjádřili např. dva lékaři, Břetislav Stypa z Opatovic a Bohuslav Pupík z Českého Těšína, kteří koncem ledna 1945 ošetřovali v hranické nemocnici uprchlého Žida Lazara Davidoviče. Josef Schupp, který v nemocnici rovněž pobýval, Lazaru Davidovičovi hodně pomáhal, přestože věděl, že jde o osobu židovské národnosti. Sdělení potvrdil po válce samotný Lazar Davidovič. Četníci sloužící za války v Konici u soudu vypověděli, že Josef Schupp, kterého označovali jako svého kamaráda, věděl o jejich protinacistické činnosti, např. o ukrývání zbraní. Tyto závažné skutečnosti Schupp za války gestapu neudal.

27 Tamtéž.

28 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říši, sign. 141-502-16 – trestní řízení proti F. Bednaříkovi, M. Šarmanovi a J. Raškovi.

Dokument o přepravě odbojáře Rudolfa Pavlíka do vězení ve Vratislavi. ABS ČR Praha: fond Německé soudy v protektorátu, sign. 134-29-15

rovnosti z Přerovska, kteří přežili válku, většinou tvrdili, že jejich organizace byla prozrazena Josefem Schuppem, jenž udal Františka Bednaříka a Milana Šarmana. Tvrdil jim to ve vazbě František Bednařík, který pod tíhou brutálních výslechů uvedl jména mnoha svých spolupracovníků. Členové Moravské rovnosti z Kojetínska jméno Josef Schupp během války v drtivé většině neznali. Tvrдили, že jejich účast na šíření ilegálních letáků prozradil po tvrdých výsleších Jaroslav Raška, který jim to zřejmě během věznění i přiznal. Jejich názory na průběh zatýkání jsou velmi logické a podle všeho i pravdivé. Pouze jejich tvrzení, že Josef Schupp udal

Františka Bednaříka a Milana Šarmana nejsou přesná. O účasti těchto dvou osob v Moravské rovnosti vědělo gestapo od někoho jiného, nikoliv od Schuppa. Ten gestapu „pouze“ pomáhal odhalovat podstatu a rozsah jejich odbojové činnosti, jak je popsáno výše.²⁹ Kdo Františka Bednaříka a Milana Šarmana nacistům udal, se s největší pravděpodobností nikdy nedozvíme.

Členové Moravské rovnosti z okolí Přerova a Kojetína byli zatčeni přerovským gestapem. Vyslýchání byli nejprve v Přerově, po odvozu do Brna v Kounicových kolejích. Po skončení výslechů byli odbojáři většinou převezeni do Vratislavi.³⁰ O strastiplném údělu vězňených vypovědělo po válce mnoho přeživších členů Moravské rovnosti, např. Ladislav Jambor tvrdil, že měsíční pobyt v přerovské věznici byl poměrně snesitelný. Mnohem horší byla situace v Brně, kam byli převezeni vlakem pod patronací SS.³¹ Ve stejném duchu mluvil i František Řezníček, který byl 3. srpna 1946 vyslýchán na stanici Sboru národní bezpečnosti v Němčicích nad Hanou ohledně vyšetřování zločinů gestapáka Františka Duby, který byl za války vrchním dozorcem Kounicových kolejí v Brně. Řezníček tvrdil, že ho Duba při vyšetřování bil. Naopak chování příslušníků gestapa z Přerova

hodnotil Řezníček jako poměrně slušné.³² Miroslav Hanzl z Kojetína si po válce vzpomněl na drobnou příhodu, jak Jaroslav Raška odmítl během věznění v Kounicových kolejích přijmout od spoluvězňů dva kousky chleba. Údajně prý prohlásil: Hoši, já už to nepotřebuji, já se stejně nevrátím, ale vy se vrátíte, posilněte se!³³ Tato dojemná věta byla nakonec prorocká.

Ve Vratislavi bylo v průběhu druhé poloviny roku 1944 proti členům Moravské rovnosti z Přerovska a Kojetínska vedeno několik trestních řízení. Jaroslav Raška byl souzen spolu s Františkem Bednaříkem a Milanem Šarmanem. V jejich věci rozhodl 4. senát Lidového soudního dvora ve Vratislavi na základě hlavního přelíčení z 28. září 1944 takto: František Bednařík a Jaroslav Raška se v průběhu let 1942–1943 ve větší míře podíleli

29 ZAO, pob. Olomouc, fond MLS Olomouc, sign. 752/46, k. č. 84 – spisy trestní věci proti Josefu Schuppovi. Anastázie Zelinková v roce 1946 rovněž tvrdila, že její syn Jaroslav za války údajně hodnotil Františka Bednaříka, svého spolupracovníka v odboji, jako mluvku a nespolehlivého člověka. Dále sdělila, že pár dní před zatčením svého syna viděla u jejich domu neznámého muže. Znovu ho potkala až u soudu, mělo jít o obžalovaného Josefa Schuppa (sic!). Obě tvrzení Anastázie Zelinkové je podle autora tohoto příspěvku nutné brát se značnou rezervou. Anastázie Zelinková totiž po válce (byť s odstupem 20 let) sdělila členům historicko-dokumentární komise OV ČSPB Přerov mnohé silně nepravděpodobné a diskutabilní údaje, viz např. zprávy o vysílacích stanicích Rajmunda Navrátila a MUDr. Vychočila, které jsou uvedeny i v tomto příspěvku. Do říše legend můžeme odkázat mylné tvrzení, že Josef Schupp (odbojářem Bohumilem Venclíkem uvedený jako pan Schuppa!) udal okruh osob, které na podzim 1941 pomáhaly výsadku S 1/R. Viz VENCLÍK, Bohumil: *O původu Hanáků*. In: Tovačovské zámecké nokturno. Věrovany 2007, s. 222. Členy nadějného desantu a jejich podporovatele udali dva parašutisté, kteří přešli na druhou stranu, mírně řečeno. Jednalo se o Ferdinanda Čihánka a Jana Kasíka, který byl dokonce členem výsadku S 1/R. O těchto událostech viz např. KOPEČEK, Pavel: *Se smrtí na dosah, parašutisté na Přerovsku v roce 1941*. Přerov 2000, nebo MERCOVÁ, Markéta – ZEZULOVÁ, Jitka: *Dřínov 1941. Osudy padákového výsadku S 1/R*. Dřínov 2006.

30 SOKA Přerov: fond OV ČSPB Přerov, inv. č. 1/4961 – práce Kojetín v odboji 1939–1945 vypracovaná Vojtěchem Drbalem.

31 *Přerovsko ve vzpomínkách přímých účastníků odboje*. Kultura Přerova: příloha odboj a revoluce 1938–1945, červen 1967, s. 205–207 (Vzpomínky Ladislava Jambora z roku 1965). Ladislav Jambor byl za války zaměstnancem firmy Vrba a Pražák v Přerově. Spolu se svými kolegy z práce, Josefem Měrkou a Oldřichem Ryšánkem, tvořili buňku Moravské rovnosti ve firmě, kterou využili i pro další rozmnožování ilegálních tiskovin. Nacisté udělali ve Vratislavi chybu, poněvadž Ladislava Jambora a Josefa Měrku umístili do společné cely. Ti tak měli jedinečnou příležitost domluvit se, jak budou vypovídat před vyšetřujícím soudcem a poté i u soudu. Oldřich Ryšánek zatčen nebyl. Po válce několik let zastával funkci 1. místopředsedy ONV Přerov, kde měl na starosti nejprve průmysl, poté sociálně-zdravotní záležitosti. V této funkci mj. prosadil přidělení zámků v Pavlovicích u Přerova a v Rokytnici pro sociální účely. Kromě toho se zasloužil o výstavbu mnoha rybníků na Moravě. Viz SOKA Přerov, fond OV ČSPB Přerov, inv. č. 5/163/1979 – stručný životopis Oldřicha Ryšánka. Stručný popis odbojové činnosti v rámci firmy Vrba-Pražák rovněž viz *Přerovsko ve vzpomínkách přímých účastníků odboje*. Kultura Přerova: příloha odboj a revoluce 1938–1945, listopad 1967, s. 266–269 (Vzpomínky Oldřicha Ryšánka z roku 1967).

32 ABS ČR Praha, fond Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD, sign. 52-59-8 – vyšetřování zločinů Františka Duby.

33 SOKA Přerov, fond OV ČSPB Přerov, inv. č. 1/5511 – záznamy historicko-dokumentární komise zaměřené na odboj v Kojetíně.

Bohumil Hrabal,
18. 6. 1944 spáchal během
věznění ve Vratislavi
sebevraždu. SOkA Přerov

na rozšiřování letáků ilegální KSČ a na sbírce peněz z toho plynoucí. Za činnost, kterou nacisté vyhodnotili jako přípravu velezrady a podporování nepřátel třetí říše, byli oba odsouzeni k trestu smrti a trvalé ztrátě cti. Milan Šarman byl obviněn z přípravy velezrady. Nacistická justice ho označila za nezralého člověka s naivními myšlenkami a vyměřila mu pětiletý pobyt v káznici.³⁴ Kromě Františka Bednaříka a Jaroslava Rašky byli k trestu smrti odsouzeni také Theodor Ondráček z Přerova (pocházel ze Sobíšek) a koncem listopadu 1944 František Novák z Hrušky, který stanul u soudu ve Vratislavi spolu s Aloisem Říhou, Karlem Tomaníkem (oba také z Hrušky) a Josefem Losem z Pavlovic u Kojetína (pocházel z Kostelce na Hané). Los, Říha a Tomaník byli za přípravu velezrady odsouzeni do káznice – první z nich na sedm let, druhý na osm let. Karel Tomaník měl velké štěstí, protože kvůli tomu, že letáky předal Bohumilu Celému a Františkovi Řezníčkovi, mu chvíli hrozil i trest smrti. Nakonec byl odsouzen do káznice na osm let.³⁵ Ostatní členové Moravské rovnosti obdrželi za činnost kvalifikovanou jako příprava velezrady podobné tresty. Zbytek války strávili v káznicích, většina z nich v Bavorsku.

Provedení rozsudků smrti proběhlo více než dramaticky. Odsouzenci pobývali ve vratislavské věznici. Mezitím se velmi rychle přibližovala Rudá armáda, která postoupila až k Odře. Proto došlo 24. ledna 1945 k evakua-

Káznice ve Vratislavi – nádrž, kde bylo 24. 1. 1945 pohřbeno 40 českých odbojářů.
SOkA Přerov

ci vratislavských vězňů směrem na západ. Ve věznici zůstalo pouze 71 takzvaných kandidátů smrti. Většinu z nich (40) Němci zastřelili týž den odpoledne na vězeňském nádvoří.³⁶ Mezi oběti patřili v drtivé většině odbojáři z Moravy, kteří byli odsouzeni koncem roku 1944 nebo v lednu 1945, takže většinou nemohlo ani proběhnout řízení o milost.³⁷ Očitý svědek František Kudělka tvrdil, že poprava proběhla okolo 17. hodiny. Druhého dne ve čtyři hodiny ráno provedlo sedm zbývajících vězňů včetně Kudělky zasypání hromadného hrobu, kterým se stala betonová nádrž na vodu nacházející se u zámečnické dílny. V nestřeženém okamžiku skočil František Kudělka do hrobu, kde spatřil nahá, na kost vyhublá zmrzlá těla v různých skrčených polohách, slabě posypaná vápnem a pískem. Z toho usoudil, že odsouzenici byli postřeleni nazi ve velkém mrazu.³⁸ Tak se tedy naplnil osud čtyř desítek vlastenců, mezi nimiž se nacházeli i čtyři členové Moravské rovnosti z Přerovska a Kojetínska: František Bednařík, Jaroslav Raška, František Novák a Theodor Ondráček.

Seznam osob české národnosti, které byly 24. 1. 1945 popraveny nacisty ve Vratislavi. SOKA Přerov

34 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říši, sign. 141-502-16 – trestní řízení proti F. Bednaříkovi, M. Šarmanovi a J. Raškovi.

35 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říši, sign. 141-502-17 – obžalovací spis proti F. Novákovi, A. Řihovi, K. Tomaníkovi a J. Losovi. Podrobné údaje o výši trestů u jednotlivých odbojářů nejsou v tomto příspěvku uvedeny. Nakonec si naštěstí odseděli jen pár měsíců, poněvadž k jejich odsouzení došlo necelý rok před koncem války. Několik z nich se však bohužel konce války nedočkal, viz níže.

36 BURIÁN, Ludvík: *A kdybych prošel celý svět, vás už nepotkám*. Uherské Hradiště 1990, s. 19. Zbýlých 31 kandidátů smrti odvedli Němci na vlak a odvezli směrem na Drážďany. O jejich osudu se nepodařilo nic zjistit.

37 FLODROVÁ, Milena: *Brněnské hřbitovy*. Brno 1992, s. 63.

38 SOKA Přerov, fond OV ČSPB Přerov, inv. č. 1/4167 – dopis Františka Kudělky z Frýdlantu nad Ostravicí adresovaný dne 28. 10. 1945 Adolfu Majerovi z Přerova ohledně vzpomínek na vratislavské vězení a Františka Bednaříka.

Theodor Ondráček,
popraven 24. 1. 1945 ve
Vratislavi. SOKA Přerov

Spolupracovníkovi gestapa Josefu Schuppovi byla po válce dávána vina za zmaření celkem sedmi lidských životů. Zbývající trojici představovali Bohumil Hrabal (nar. 7. 4. 1915), který se 18. června 1944 oběsil ve vratislavském vězení, František Keprt, který nepřežil pochod smrti, a Vojtěch Hrbek, který zmizel při návratu domů.³⁹ Obžaloba však zapoměla na Antonína Dřímala z Bezměrova, který zemřel 1. března 1945 v německé káznici.⁴⁰ Karel Tomaník, kterého chtěli nacisté původně popravit, byl dne 9. června 1945 převezen z pražské nemocnice do Hrušky, kde 18. června 1945 podlehl tuberkulóze, na kterou onemocněl během věznění v nacistické káznici. Zemřel tedy pouhých šest týdnů od konce války.⁴¹

Poválečné reflexe a hodnocení

Pozůstatky obětí hromadné exekuce provedené 24. ledna 1945 ve Vratislavi byly v listopadu 1946 exhumovány a převezeny do Brna, kde 1. prosince 1946 proběhl pietní čestný pohřeb připravený městem. Slavnostního pohřbu se zúčastnilo odhadem okolo deseti tisíc občanů. Nad rakvemi zasypanými květy promluvili předseda ÚNV Josef Podsedník a divizní generál Zdeněk Novák. Pietní akt byl po církevních smutečních obřadech ukončen státní hymnou. Tělesné pozůstatky Františka Bednaříka, Jaroslava Rašky, Františka Nováka a Theodora Ondráčka se dodnes nacházejí na vojenském oddělení Ústředního hřbitova v Brně. Jedná se o skupinu hrobů 56a, což je čestné pohřebiště popravených a umučených účastníků 2. odboje (1939–1945) a odbojových pracovníků zemřelých na následky věznění v letech 1946–1948. Hroby se dělí na několik skupin podle místa popravy, dále na ostatní oběti nacismu v koncentračních táborech a na popravené partyzány. Malé pomníčky umístěné v jižní části jsou věnovány 39 (sic!) osobám popraveným 24. ledna 1945 ve Vratislavi.⁴²

Po válce byla v Kojetíně na domě, ve kterém žil Jaroslav Raška, umístěna pamětní deska z černé leštěné žuly. Jedná se o dům čp. 1043, nacházející se na náměstí Republiky (dříve náměstí Osvobození). Pamětní deska o rozměrech 50 x 35 cm obsahuje následující text, psaný zlaceným písmem: Na památku Jaroslavu Raškovi zatčeném v tomto domě gestapem 8. 12. 1943, mučen v Kounic. koleji v Brně, popraven 24. 1. 1945 ve Vratislavi. Nezapomínejme!⁴³ Pamětní deska není v současné době na domě umístěna. Matka Jaroslava Rašky darovala na památku všech popravených, umučených a padlých občanů města v době okupace a v bojích o město sochu z hořického pískovce vyjadřující smutek nad oběťmi. Socha byla umístěna na hřbitov ke kovovému kříži s věncem z ostnatých drátů.⁴⁴

Jedno z poválečných hodnocení Jaroslava Rašky uvádí: Jaroslav Raška nebyl předválečným členem KSČ, ani není známo, zda nějakým způsobem vstoupil do ilegální stranické organizace KSČ, ale jeho činnost hovoří zcela výmluvně. Patří plně komunistickému odboji, protože pro něj odvedl

obrovský kus práce. Mimořádný význam jeho činnosti spočívá v tom, že po drtivých úderech gestapa v letech 1941–1942 pomohla skupina uchovat kontinuitu komunistického odboje na střední Moravě.⁴⁵ Hodnocení celkem oprávněně chválí Jaroslava Rašku za statečnost. Nicméně radit ho jednoznačně ke komunistickému odboji podle autora tohoto příspěvku nelze. Jaroslav Raška, předválečný člen Živnostenské strany, se s největší pravděpodobností stejně jako František Bednařík (před válkou byl členem Národně socialistické mládeže) nepodílel za protektorátu pouze na distribuci ilegálních komunistických tiskovin. Podstatné je, že se Jaroslav Raška zapojil do odbojové činnosti proti krutému režimu, jehož se stal nakonec obětí.

Pamětní deska věnovaná odbojářovi Jaroslavu Raškovi.

Foto Jiří Šírek

- 39 SOKa Přerov, fond OV ČSPB Přerov, inv. č. 1/5066 – stručná charakteristika odbojové činnosti přerovských železničářů v letech 1939–1945. Informace o datu úmrtí Bohumila Hrabala, viz ZAO, pob. Olomouc, fond MLS Olomouc, sign. 752/46, k. č. 84 – spisy trestní věci proti Josefu Schuppovi.
- 40 ZAO, pob. Olomouc, fond MLS Olomouc, sign. 752/46, k. č. 84 – spisy trestní věci proti Josefu Schuppovi. O smrti svého muže se Františka Dřímálová zmínila 3. 5. 1946.
- 41 BRANDÝSOVÁ, Marcela – FIŠMISTROVÁ, Věra: *Hruška, historie v datech*. Hruška 2008, s. 48.
- 42 FLODROVÁ, Milena: *Brněnské hřbitovy*. Brno 1992, s. 60–63. O smrti Jaroslava Rašky se jeho rodina dozvěděla až v roce 1947, kdy jim to sdělila paní Berková z Brna, jejíž muž patřil rovněž mezi 40 vlastenců, kteří byli popraveni 24. 1. 1945 ve Vratislavi. Viz. ČECHOVÁ-RAŠKOVÁ, Libuše: *Byl to můj bratr*. Nová svoboda, 1. 2. 1985, s. 5.
- 43 VOŽDA, Gustav a kol: *Památníky a pamětní desky protifašistického boje v okrese Přerov*. Přerov 1985, s. 28.
- 44 ŠTROBACH, Karel: *Památníky vděku*. Přerov 1965, s. 7.
- 45 VOŽDA, Gustav a kol: *Památníky a pamětní desky protifašistického boje v okrese Přerov*. Přerov 1985, s. 30.

Ukázka ze státobezpečnostního vyšetřování odbojové činnosti skupiny Moravská rovnost. ABS ČR Praha: sbírka dokumentů z prověřování skupin II. domácího odboje, sign. 308-0-118

Někdo by mohl namítnout, že distribuce ilegálních letáků nebyla „pravým“ odbojem. Jistě i takové názory se objevují. Na tomto místě je vhodné uvést, jak na tuto formu odboje pohlíželi nacisté: Der Senat hat bei den Angeklagten Bednařík und Raška die Überzeugung gewonnen, dass sie als erfahrene, im Leben stehende Männer aus den zahlreichen in ihren Besitz gelangten Flugschriften sich über die feindbegünstigende Tätigkeit der illegalen KPČ klar geworden sind.⁴⁶ Volně přeloženo do češtiny: „Senát dospěl u obžalovaných Bednaříka a Rašky k názoru, že se jedná o zkušené, realisticky zaměřené osoby, které si byly na základě četných letáků v jejich držení jasně vědomy

nepřátelsky laděné činnosti ilegální KSČ.“ Nacistická obžaloba dále uvádí: Wer noch im fünften Kriegsjahr als bolschewistischer Propagandist in umfangreicher Weise tätig wird, hat sein Leben verwirkt. Deshalb werden die Angeklagten Bednařík und Raška im Interesse der Sicherheit des Deutschen Reiches zum Tode und wegen des begangenen Treuebruchs zum Verlust der Ehrenrechte auf Lebenszeit verurteilt.⁴⁷ Volně přeloženo do češtiny: „Kdo je v průběhu pátého válečného roku v rozsáhlé míře činný jako bolševický propagandista, ten ztrácí život. Proto je v zájmu bezpečnosti německé říše odsouzení obou obžalovaných k trestu smrti a vzhledem k jejich zradě k trvalé ztrátě cti.“ Nacisté, kteří Rašku a Bednaříka rovněž označili za komunisty, si byli vědomi toho, že každý, kdo se proti nim postaví (buť „jen“ šířením letáků), projevuje osobní statečnost, čímž se stává pro nacisty nebezpečným.

Na žádost ministerstva vnitra probíhalo v letech 1949–1951 prošetřování odbojové činnosti jednotlivých skupin organizace Moravská rovnost. Úkolem byly pověřeny Krajská velitelství Státní bezpečnosti (StB) v tehdejších Gottwaldově a Olomouci. Podle výpovědí předvolaných svědků (pře-

živší členové Moravské rovnosti) dospěli vyšetřovatelé StB k závěru, že v podstatě ve všech regionech, kde Moravská rovnost působila, docházelo téměř výhradně pouze k šíření ilegálních tiskovin, případně podpoře pronásledovaných osob a jejich rodinných příslušníků. Zpravodajská, diverzní, či dokonce bojová činnost byla výjimkou. Hodnocení činnosti zlínské skupiny Moravské rovnosti se od takového scénáře neliší, na závěr však obsahuje příznačné sdělení: Velkým kladem organizace Moravská rovnost je to, že po osvobození měla velkou zásluhu v náboru do KSČ jakožto strany většinové. Veřejnosti bylo známo, že to byli komunisté, které gestapo tolik pronásledovalo, a že to byli zase komunisté, kterých bylo nejvíce popraveno a uvězněno gestapem. Ti soudruzi, kteří přečkali okupaci a dočkali se osvobození, téměř všichni od osvobození se zapojili do stranické práce v KSČ.⁴⁶ Komunistická StB tak spíše než odbojovou protinacistickou činnost Moravské rovnosti vyzdvihla její podíl na poválečné propagaci KSČ.

V rámci prošetřování činnosti organizace Moravská rovnost nebyly opomenuty ani skupiny z okolí Přerova a Kojetína. Na přelomu let 1949–1950 vyslechlo velitelství oddílu StB v Přerově čtyři osoby, které za války náležely k přerovské či kojetínské skupině Moravské rovnosti. Jednalo se o Jana Bednaříka (nar. 3. 10. 1911 v Rokytnici), Miroslava Hanzla, Františka Křemínského (nar. 9. 4. 1922 v Rokytnici) a Vratislavu Řeháčkovou (nar. 15. 10. 1908 v Nelešovicích), manželku tehdejšího tajemníka OV KSČ, Františka Řeháčka. Poslední dvě osoby o organizaci moc nevěděly. Jan Bednařík (v letech 1959–1960 byl předsedou ONV Přerov – pozn. autora) a Miroslav Hanzl byli ve svých výpovědích konkrétnější. Na základě sdělení čtyř osob dospěla StB k závěru: „Z výsledků šetření a výsledkem osob bylo zjištěno, že ilegální skupina Moravská rovnost nevyvíjela takřka žádnou činnost kromě vydávání letáků a podporou zatčených a ukrývaných osob před gestapem. U místního obyvatelstva na Kojetínsku a Přerovsku jako i v celém kraji nebyla činnost této skupiny celkem známa a vyšla najevo až po osvobození.“ U přerovské skupiny bylo na základě výsledku Jana Bednaříka konstatováno, že vyvíjela rovněž sabotážní činnost, poněvadž většina tamních členů pracovala na dráze. Kojetínská skupina Moravské rovnosti dle tvrzení Miroslava Hanzla takové činy neprováděla. Hanzl připustil, že agilní Jaroslav Raška mohl mít podíl na jiné odbojové činnosti, o které se však členům Moravské rovnosti nezmiňoval.⁴⁷

Bez ohledu na míru a kvalitu odbojové činnosti se Jaroslav Raška, František Bednařík i ostatní členové Moravské rovnosti řadili k lidem, kteří se krajně nebezpečnému nacismu postavili na odpor. Jaroslav Raška či František Bednařík navíc položili v boji proti okupantům to nejcennější – svůj život.

46 ABS ČR Praha, fond Německé soudy v říší, sign. 141-502-16 – trestní řízení proti F. Bednaříkovi, M. Šarmanovi a J. Raškovi. František Bednařík patřil k předním odbojovým pracovníkům z prostředí přerovské železniční stanice a činnost, kterou proti nacistům podnikal, byla velmi rozmanitá, viz příslušná část tohoto příspěvku.

47 Tamtéž.

48 ABS ČR Praha, Sběrka dokumentů z prověřování skupin II. domácího odboje, sign. 308-0-118 – poválečné prošetřování odbojové činnosti organizace Moravská rovnost.

Dodatek – Abecední seznam členů organizace Moravská rovnost (skupina z Kojetína a okolí vedená Jaroslavem Raškou) se stručnou charakteristikou osob (stav, povolání a bydliště se vztahují k době, kdy byli zatčeni)⁵⁰

1. Celý, Bohumil, ženatý, zemědělec, Hruška
2. Dřimal, Antonín (nar. 23. 10. 1897 v Bezměrově), ženatý, zemědělec, Bezměrov
3. Hanzl, Miroslav (nar. 23. 7. 1915 v Kojetíně), ženatý, obchodník s textilem, Kojetín
4. Hnilica, Vlastimil (nar. 14. 10. 1919 v Kojetíně), svobodný, zubní technik, Kojetín
5. Los, Josef (nar. 2. 3. 1899 v Kostelci na Hané), ženatý, hostinský, Pavlovice u Kojetína
6. Nesvadba, Rudolf (nar. 12. 7. 1909 v Kojetíně), ženatý, dělník v lihovaru, Kojetín
7. Nosek, Augustin (nar. 21. 12. 1913), Žalkovice
8. Novák, František (nar. 12. 1. 1904 v Brně), ženatý, zemědělec, Hruška
9. Nuc, Vladimír (nar. 2. 8. 1915 v Kojetíně), svobodný, zemědělec, Kojetín
10. Pavlík, Rudolf (nar. 14. 4. 1891 v Kojetíně), ženatý, úředník cukrovaru, Kojetín
11. Příkryl, František (nar. 9. 11. 1889 v Popůvkách u Kojetína), ženatý, dělník v cukrovaru, Kojetín
12. Raška, Jaroslav (nar. 19. 8. 1915 v Dubu n M.), svobodný, kamenosochař, Kojetín
13. Řezníček, František (nar. 29. 9. 1904 v Hrušce), ženatý, zemědělec, Hruška
14. Říha, Alois (nar. 6. 6. 1894 v Hrušce), ženatý, zemědělec, Hruška
15. Sazel, Antonín (nar. 10. 1. 1903 ve Vrchoslavicích), ženatý, zahradník, Vrchoslavice
16. Smažinka, František (nar. 1. 1. 1912 v Kojetíně), ženatý, pokrývač, Kojetín
17. Tomaník, Karel (nar. 27. 3. 1899 v Hrušce), ženatý, kovář, Hruška
18. Zlámal, Rajmund (nar. 8. 12. 1903 v Kojetíně), svobodný, svrškář, Kojetín

49 Tamtéž. Jan Bednařík tvrdil, že šíření tisku bylo vykonáváno na popud Rudolfa Rédra. Sabotážní činy prováděli členové přerovské skupiny Moravské rovnosti naopak z vlastního popudu. Podle J. Bednaříka šlo např. o ničení fotografických přístrojů, které byly zamontovány v křídlech bombardovacích letadel, o vytrhávání radiostanic z letadel. U transportů složených z aut a motocyklů byly ničeny rozdělovače, nebo byl sypan smirkový prach do válců apod. Podobných sabotáží bylo podle J. Bednaříka spácháno 40–50, většinou na trati Přerov–Břeclav, případně Přerov–Ostrava.

50 Údaje pochází z mnoha různých zdrojů, převážně ze spisů gestapa a nacistických soudů (fondy ABS ČR Praha a MZA Brno), a z policejních přihlášek, které jsou uloženy v SOKA Přerov. U Bohumila Celého a Augustina Noska se bohužel nepodařilo zjistit všechny údaje.

Petr Jirák

Pomník a hrob padlého sovětského vojáka v Císařově

Němečtí vojáci začali ráno 8. května 1945 opouštět Císařov. Rudoarmějci se do Císařova dostali od Rokytnice. Mezi dvěma nepřátelskými armádami došlo pouze k malým střetům. Němci utekli směrem na Citov. Odtud a z Brodku u Přerova zahájili na Císařov palbu z děl a minometů. Na křížovatce u svaté Anny v Císařově bylo zabito sedm koní, kromě toho byl střepinou granátu zasažen do hlavy padesátiletý voják Rudé armády Avdějin Konstantinovič Věděněv. Místní obyvatelé ho odnesli do Dostálova domu, kde zemřel. Ještě téhož dne, tedy v poslední den druhé světové války v Evropě, byl Věděněv pohřben na křížovatce, kde padl.¹ Obecní kronika Císařova popisuje Věděněvův skon trochu odlišně: „Kolem 9. hod. byl již v obci ruch, neboť se roznesla zpráva, že Rudá armáda osvobodila Přerov. Do zdejší obce přijel první výzvědný oddíl před 12. hod.... Pak přišli velitelé a vozatajstvo. O půl druhé spadla mina před školou a vyletěla okna. Míny od Citova a Brodku dopadaly do přeplněné obce na silnici od sochy sv. Anny až před dům pana Stravy. Jeden Rus byl zraněn do břicha a při převozu do nemocnice zemřel. U obecní váhy seděl u auta Rudoarmějce A. K. Věděněv. Byl zraněn cihlou do hlavy, sám ještě šel a sedl si do dveří pana Dostála č. p. 46 a tam skonal. Byl pochován u sochy sv. Anny.“² Jeho tělo bylo začátkem července 1945 na základě povolení Okresního národního výboru v Přerově (dále jen ONV) exhumováno, přesunuto ke škole a pochováno vedle pomníku padlých v první světové válce.³

V srpnu 1945 byl vedle hrobu vybudován pomník z umělého hlazeného kamene s nápisem, na kterém bylo česky a rusky vytesáno: Rudoarmějce Avdějin Konstantinovič Věděněv 1895–1945 padl v boji za svobodu a nezávislost SSSR 8. května 1945. Pomník byl téhož měsíce slavnostně odhalen za účasti celé obce. Náklady na postavení pomníku byly uhrazené ze sbírky. Pomník zhotovený firmou Polášek v Přerově stál 15 000 korun. Rakev zhotovila firma Spáčil v Brodku u Přerova za 630 korun. Místní národní výbor v Císařově (dále jen MNV) žádal 19. ledna 1947 ministerstvo národní obrany o zaplacení účtu za pomník a rakev. Jako důvody žádosti uvedl MNV svou finanční nesoběstačnost a skutečnost, že Císařov patřil k obcím poškozeným válkou. Odpověď ministerstva došla až v poslední červnový den roku 1948. Bylo v něm oznámeno, že MNV v Císařově bude

- 1 DOLEŽEL, Jan: *Památník odboje 1939–1945 v Brodku u Přerova, v Císařově, v Citově, v Lukové, v Majetíně*. Brodek u Přerova 1965, s. 30–32.
- 2 Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA Přerov), fond MNV Císařov, kronika obce z let 1945–1977. Socha svaté Anny byla tehdy umístěna v Císařově na křížovatce cest do Brodku u Přerova a Citova. V roce 1973 byla přemístěna na jiné místo v obci.
- 3 SOKA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 1175, kart. č. 665.

Pomník a hrob padlého sovětského vojáka Věděněva v Císařově. Foto Petr Jirák

předán obnos ve výši 15 630 korun za rakev a pomník.

Pár dní předtím však došel na MNV jiný dopis od ministerstva národní obrany, v němž bylo na obec apelováno, aby byl Věděněv exhumován a pochován na nejbližším veřejném hřbitově. Exhumaci všech hrdinů padlých za osvobození Československa a jejich pohřbení na hřbitovech nařizoval výnos č. j. I-10 568/46-V a/3 ze dne 3. července 1946, který vydalo ministerstvo vnitra – hlavní velitelství Sboru národní bezpečnosti za souhlasu ministerstva národní obrany. Věcné výdaje spojené s exhumací, převozem mrtvoly a jejím pohřbením na hřbitově hradilo v takových případech mi-

nisterstvo národní obrany, a to do výše jednoho tisíce korun za každou mrtvolu. Účty musely být samozřejmě řádně vystavené a kolkované. Na závěr ministerstvo oznamovalo, že v případě trvání MNV v Císařově na neměnnosti místa hrobu, je nutné o toto žádat a k žádosti zaslat: 1. prohlášení obce, že daruje pozemek pro účel vojenského hrobu, že se zavazuje pečovat o řádné udržování hrobu, že v případě přemístění hrobu na hřbitov v pozdější době tak obec učiní na své náklady; 2. potvrzení okresního lékaře, že hrob může ze zdravotních důvodů zůstat na dosavadním místě.

Na schůzi pléna MNV v Císařově, konané 23. června 1948, se obecní poslanci rozhodli hrob ponechat na dosavadním místě. Žádost o ponechání Věděněvových pozůstatků mimo hřbitov byla na ministerstvo národní obrany zaslána 16. srpna 1948. V žádosti stojí toto odůvodnění: „Hrob RA je udržován v řádném stavu komisí k tomu zvolenou, nad hrobem jest zbudován vkusný pomník, který byl postaven péčí veškerého obyvatelstva. Obyvatelé zdejší obce si přejí ponechání hrobu, což se projevilo na mohutné slavnosti při odhalení pomníku a při zasedání MNV, jehož zápis je přiložen.“ K žádosti byl přiložen dopis s usnesením MNV o darování pozemku a osvědčení okresního lékaře o nezávadnosti. Lékařské šetření bylo v Císařově provedeno 26. července 1948. Lékař se vyjádřil o nezávadném

umístění hrobu ze zdravotního hlediska. Nejbližší studna na vodu byla vzdálena asi 20 metrů od hrobu, nacházela se na protější straně ulice za silnicí. Kladná odpověď ministerstva došla na MNV koncem září 1948.

V rozporu se zájmem císařovských občanů o pomník a hrob padlého sovětského vojína je stížnost místní pobočky Svazu československo-sovětského přátelství (dále SČSP) ze začátku června 1949, která si stěžovala na to, že zatímco pomník padlým z první světové války je vzorně udržován, nestojí pomník padlého sovětského vojáka za zmínku. V případě nezjednání nápravy bylo MNV v Císařově vyhrožováno, že se předseda místní organizace SČSP postará o odstranění pomníku a hrobu rudoarmějce z Císařova.

Na začátku posledního červnového týdne 1949 obdržel MNV v Císařově další dopis ohledně pomníku. Posádkové velitelství v Přerově oznamovalo, že brzy proběhne fotografování hrobů příslušníků SSSR. Za tím účelem vyžadovalo důstojnou úpravu hrobu, která měla být provedena do konce měsíce.

Překvapivý je dotaz zdravotního odboru rady ONV v Přerově, který se v říjnu 1956 MNV v Císařově tázal, zda byly Věděněvovy pozůstatky exhumovány a převezeny na centrální hřbitov v Olomouci, jako tomu bylo brzy po válce u většiny obcí, nebo zda jsou pozůstatky stále pohřbené v obci. Zdravotní odbor neměl v této věci z Císařova žádné zprávy od roku 1946 (sic!).⁴ Případné pozdější zprávy o Věděněvově hrobu a pomníku nebyly v pramenech Státního okresního archivu Přerov dohledány.

Od 3. do 7. února 1946 bylo v 28 obcích tehdejšího okresu Přerov exhumováno a na centrální hřbitov do Olomouce odvezeno 369 vojáků Rudé armády. Začátkem března byl exhumován poslední rudoarmějce pohřbený v Přerově a druhého dne (9. března 1946) osm sovětských vojáků padlých a pohřbených v Rokytnici. I tyto zbývající oběti války byly převezeny do hromadného hrobu v Olomouci. V případě Věděněva pohřbeného v Císařově se jedná o jednu z výjimek, kdy došlo k ponechání tělesných pozůstatků sovětského vojáka (případně sovětských vojáků) v obcích. Pokud vezmeme v úvahu hranice okresu Přerov v letech 1945 či 1946, tak ke stejnému případu došlo v Radslavicích, kde byl na místním hřbitově pohřben neznámý sovětský voják.⁵ Nesmíme také zapomenout na Ivaň, kde se nachází společný hrob 26 rudoarmějců. U hromadného hrobu byl v roce 1946 architektem Ladislavem Konečným z Olomouce vybudován památník v hodnotě 140 000 korun.⁶ Ivaň však patřila v letech 1949–1960 do politického okresu Kojetín a od 1. července 1960 do okresu Prostějov.

Věděněvovy pozůstatky jsou dodnes pochovány v Císařově. Stejně tak stále existuje válečný hrob neznámého sovětského vojína v Radslavicích. Péči o válečné hroby a pietní místa jsou na základě zákona 122/2004 Sb. z 20. února 2004 pověřeny následující instituce: ministerstvo obrany, krajské úřady a obce s rozšířenou působností (v případě obcí Císařov a Radslavice se jedná o Magistrát města Přerova, odbor životního prostředí).

4 SOKA Přerov, fond MNV Císařov, inv. č. 151, kart. č. 12.

5 SOKA Přerov, fond ONV Přerov, inv. č. 1175, kart. č. 665.

6 SOKA Přerov, fond ONV Kojetín, inv. č. 920, kart. č. 363.

Jan Štěpán

Upomínka na olympionika Emila Zátopka v Lipníku nad Bečvou roku 1960

Ve sborníku z roku 2006 vyšel článek pana Jirky o olympionících Daně a Emilu Zátopkovi a jejich vztahu k Přerovu.¹ Jak zde napsal, každé město si může pokládat za čest, že na jeho sportovišti někdo z nich závodil. Nevím sice, jestli Emil Zátopek závodil přímo v Lipníku, rozhodně zde ale strávil některé chvíle svého života. Jedna z nich byla v březnu roku 1960 a Zátopek byl tehdy na bytě u paní Hlobilové ve Smetanově ulici. Možná se časem ještě najdou pamětníci, kteří by věděli více a prozradili by snad i jeho další lipenské pobyty. V době, kdy byl v Lipníku, již aktivně nesoutěžil a byl zaměstnancem Ministerstva národní obrany v oddělení tělesné přípravy vojsk.² Pravděpodobně zde tedy působil jako sportovní instruktor v místní vojenské posádce a jen nebydlel v kasárnách, ale v soukromí v podnájmu.

Každopádně tento Zátopkův lipenský pobyt nebyl plně sportovní, ale jak se čtenář dále dozví, udělal při něm alespoň jeden cvik – stojku. Památka na tento jeho pobyt a zmíněnou prostnou je jinak obyčejný pohled Lipníku nad Bečvou, a to radnice s kouskem náměstí, které tehdy běžně pro většinu měst chrlil Orbis Praha. Pohled nebyl nikdy poslán, ale v kolonce určené k pozdravům z cest je text „Zdence Malčikové Emil Zátopek Lipník n/B 20-3-1960“ a drobná malůvka, na které Emil Zátopek vypodobnil sebe, kterak jej manželka Dana honí s nástrojem svých vítězství – oštěpem.

K pohledu zmíňme vzpomínku samotné Zdeňky na den, kdy se se Zátopkem sešla. „Vzpomínka stará 50 let. Bylo mi 13 let a moje teta mi domluvila schůzku s panem Emilem Zátopkem, který bydlel v době svého pobytu v Lipníku n. Beč. v podnájmu u její sousedky. Byla jsem nadšená, ale když jsem se blížila k domu, tuhly mi nohy a ztrácela jsem řeč – jak se mohu bavit s takovým slavným olympionikem! Ale pan Zátopek byl velmi milý, posadili jsme se ke stolu pod oknem, popíjeli čaj a vyprávěli. O sobě a o Daně – byli taková nerozlučná dvojice, přestože se často mýjeli, protože jeho manželka bývala jinde na soustředění, než on. Povídal o tom, jak cestují, pěstují turistiku, rádi spolu posedí, jak on sám trénuje a běhá. Pak jsem mu zahrála na klavír. Moc se mu to líbilo

Pohlednice – věnování Emila Zátopka, výřez

Pohlednice Lipníku nad Bečvou

a najednou povídá – ,to já nedovedu, ale umím něco jiného‘ a hned mi předvedl na podlaze stojku. Nakonec se mi nejen podepsal, ale i namaloval ,sebe a Danu‘. Byl velmi přátelský, skromný a bezprostřední.“

Emil Zátopek se jako český olympionik nesmazatelně vepsal do knihy olympijských vítězů, i když už je to 10 let, co vyhasnul jeho život. Je to také dávno, co jeho vítězná hvězda zářila nad olympijskými stadiony. I když ani to není tak úplně pravda. V roce 1989 byla ve vesmírném pásu mezi Marsem a Jupiterem objevena nová planetka číslo 5910 a roku 1994 byla pojmenována „Zátopek“, a tak vlastně nad sportovním kláním září dál, stejně jako nad Lipníkem nad Bečvou, kde strávil alespoň malý kousek svého života.³

Pohled z ulice Smetanovy do ulice Novosadská

- 1 JIRKA, Jan: *Olympijští vítězové Emil Zátopek a Dana Zátopková a jejich vztah k Přerovu*. In: Sborník Státního okresního archivu Přerov. Přerov 2006, s. 137–146.
- 2 <http://olympic.cz/cz/cesky-olympijsky-tym/414/zatopek-emil>
- 3 <http://planetky.astro.cz/detail.phtml?number=5910>

Jarmila Vohnická

Soupis publikací k dějinám obcí bývalého okresu Přerov ve fondu knihovny Státního okresního archivu Přerov

Annín (Tovačov II)

- 1 VOŽDA, Gustav: *Počátky Annína*. Ke 200. výročí založení osady. 1799–1999. Tovačov, Městský úřad 1999. 53 s.

Bělotín

- 2 *Bělotín 1201–2001*. Strípky z historie obce. Bělotín, [Obecní úřad] 2001. 63 s.
- 3 PANOVSÝ, Vladislav a kol.: *Bělotín – obec moravské brány*. Bělotín 1979. 55 s.

Beňov

- 4 BŘEZINA, Arnošt: *Beňov*. Brodek, obec beňovská 1901. 30 s.

Bezuchov

- 5 *Bezuchov*. Dějiny a přítomnost obce. Bezuchov, Obec Bezuchov 2005. 160 s.

Bohuslávky

- 6 Mádr, Ivo – Mádr, Jaroslav: *Z historie obce Bohuslávky*. Dolní Újezd 1995. 126 s.
- 7 ŽŮREK, František: *Bohuslávky*. Průvodce historií a současností. Bohuslávky, Obecní úřad 2004. 93 s., příl.

Bochoř

- 8 *Bochoř v moci živlu*. Bochoř, Obecní úřad [1998]. [24] s. [povodně v roce 1997; fotografická publikace]
- 9 LAPČÍK, Stanislav – ŠVÁB, Josef: *Obec Bochoř 1294–1994. 700 let*. Kapitoly z historie. Bochoř, Obecní úřad 1994, 98 s.
- 10 *1. všeživnostenská výstava v Bochoři od 3. července 1938 do 10. července 1938*. Bochoř, Výstavní výbor 1938. [40] s.

Brodek u Přerova

- 11 *Almanach Základní školy v Brodce u Přerova*. Brodek u Přerova, [Základní škola] 2006. 56 s.
- 12 *Brodek u Přerova*. Historie a současnost. Brodek u Přerova, Obecní úřad 2001. 171 s.
- 13 [ČUDOVSKÝ, Josef]: *Starý divadelní ochotník vzpomíná*. Olomouc 1989. [53] s. /xerox/
- 14 *10 let Sportovního klubu Brodek u Přerova*. Brodek u Přerova 1940. [36] s.
- 15 CIGÁNEK, Karel: *Kratičké dějiny Rolnické záložny v Brodce*. Brodek u Přerova [1909]. 24 s.

- 16 *25 let československé sociální demokracie v Brodce u Přerova. 1919–1944.* Brodek u Př. 1945. 35 s. /xerox/
- 17 *25 let Divadelního souboru J. K. Tyl z Brodce u Přerova. 1953–1978.* [Brodek u Přerova 1978] [24] s.
- 18 *Sto let výroby bílého zlata v Brodce u Přerova 1881–1981.* Jubilejní výroční zpráva. Olomouc, Severomoravské cukrovarny 1982. 131 s.
- 19 *Z historie knihovny v Brodce u Přerova.* Brodek u Přerova, Místní národní výbor 1970. 11 s.

Buk

- 20 *Buk.* Povídání o obci. Buk, Obec Buk 2002. 164 s., příl.
- 21 LAPÁČEK, Jiří – FIŠMISTROVÁ, Věra: *Škola v Buku.* Ke stému výročí založení. Buk, Obec Buk 2009. 103 s.

Býškovice

- 22 MACHAČ, Miloslav: *Z historie a současnosti obce Býškovice.* Býškovi-
ce, Obecní úřad 2002. 116 s.

Císařov

- 23 *210 let založení obce Císařov.* 1785–1995. Císařov, Obecní úřad 1995. [112] s.
- 24 *75 let hasičského sboru Císařov.* 1922–1997. Císařov, Obecní úřad 1997. 16 s.
- 25 ŠEVEČEK, Alois – BOŽEK, Vlastimil: *Císařov.* Historie a současnost. 1785–2005. Císařov, Obec Císařov 2005. 60 s.

Citov

- 26 *Citov.* Historie a současnost obce. Citov, Obec Citov 2008. 399 s.
- 27 OTÁHAL, Jaromír a kol.: *Sbor dobrovolných hasičů Citov. 1910–2010.* Citov, Moravská hasičská jednota – hasičský sbor Citov 2010. 120 s.

Čelechovice

- 28 DRECHSLER, Aleš – LAPÁČEK, Jiří – FIŠMISTROVÁ, Věra: *Čelechovice.* Dějiny obce. Čelechovice, Obec Čelechovice 2005. 128 s.

Černotín

- 29 *200 let školy v Černotíně. 1792–1992. – 100 let Sboru dobrovolných hasičů v Černotíně a Hluzově. 1892–1992.* Černotín, [s.n.] 1992. 38 s.
- 30 VALENTA, Ladislav: *Černotín a Hluzov.* Nástin historie. Černotín, Obecní úřad 1996. 64 s.
- 31 VALENTA, Ladislav: *Černotín a Hluzov.* Kronika sta let. 1848–1948. Černotín, Obec Černotín 2006. 111 s.

Dolní Újezd

- 32 FRÖHLICH, Antonín: *150 let národní školy v Dolním Újezdě.* Dolní Újezd, Záhorská kronika 1938. 30 s.
- 33 MÁDR, Ivo – MÁDR, Jaroslav: *Historie obce Dolní Újezd.* Dolní Újezd 1994. (3. vyd.) 304 s.
- 34 MÁDR, Jaroslav: *200 let školy v Dolním Újezdě. 1788–1988.* Dolní Újezd, MNV 1988. 27 s.
- 35 RÝČEK, Eduard: *40 let organizované kopané v Dolním Újezdě.* Dolní Újezd 2003. 52 s.

- 36 ŠTĚPÁN, Jan: *Dolní Újezd. Minulostí k současnosti*. Olomouc, Danal 2006. 121 s., příl.
- 37 ŠTĚPÁN, Jan: *Výročí v obci Dolní Újezd. 220 let od založení školy*. 100 let sboru dobrovolných hasičů. Dolní Újezd, Obecní úřad 2008. [28] s.
- 38 ŠTĚPÁN, Jan: *Výročí v obci Dolní Újezd. 90 let založení hasičského sboru v Dolním Újezdě. 210 let založení školy v Dolním Újezdě*. Dolní Újezd 1998. 56 s.

Domaželice

- 39 *Obec Domaželice. Sjezd rodáků obce. 27.–28. července 2002*. Domaželice, Obec Domaželice 2002. 46 s.
- 40 SUCHÁNEK, Jaroslav – MOHYLA, Ondřej – ŠKÁCHOVÁ, Jitka: *Obec Domaželice. 90 let hasičského sboru. 120 let nové budovy školy*. Domaželice, Obec Domaželice 2004. 13 s.

Drahotuše (Hranice IV)

- 41 *Drahotuše. Historie a přítomnost*. Hranice, Město Hranice 2008. 335 s., příl.
- 42 *Drahotuše jindy a nyní*. Stručná monografie starobylého toho města v Pobečví. Drahotuše, F. A. Zapletal 1907. 20 s.
- 43 *Hřbitovy v Hranicích a Drahotuších*. Průvodce. Hranice, Město Hranice 2006. 153 s., příl.
- 44 INDRA, Bohumír – TUREK, Adolf: *Paměti drahotušských kronikářů 1571–1911*. Drahotuše, Místní národní výbor 1947. 107 s.
- 45 *Památník Sboru Mistra Jana Husa Církve československé v Drahotuších*. [Hranice 1936]. 40 s.
- 46 *100 let požární ochrany*. Drahotuše 1982. 50 s., příl.
- 47 ŽŮREK, Karel: *Drahotuše-město*. [Drahotuše, s.n. 1936] 30 s.

Dřevohostice

- 48 *Katalog živnostenské výstavy spojené s výstavou učňovských i tovaryš. prací dílenských v Dřevohosticích*. [Dřevohostice, s.n. 1930]. 58 s. [obsahuje m.j. dějiny městečka Dřevohostice]
- 49 LAPÁČEK, Jiří – FIŠMISTROVÁ, Věra – SEDLÁŘOVÁ, Hana: *Dřevohostice. Historie městyse v datech*. Dřevohostice, Městys Dřevohostice 2008. 72 s.
- 50 *80 let tělovýchovné jednoty Sokol Dřevohostice. 1909–1989*. [Dřevohostice, s.n. 1989] 15 s.
- 51 SMÍŘICKÝ, Leopold: *Historie Dřevohostic*. Dřevohostice, MNV 1968. 153 s., příl.
- 52 SMÍŘICKÝ, Zdeněk: *120. výročí založení Sboru dobrovolných hasičů Dřevohostice*. Dřevohostice, Obec Dřevohostice 2004. 151 s.
- 53 SMÍŘICKÝ, Zdeněk: *Vítejte u nás v Dřevohosticích*. Sborník ke 100. výročí národopisné výstavy Záhoří v Dřevohosticích 23. 7. 1893. Dřevohostice, Obecní úřad 1993. 98 s.
- 54 *T. J. Sokol Dřevohostice 1909–2009*. Dřevohostice, T. J. Sokol 2009. 103 s.
- 55 TROJAN, Jan – SMÍŘICKÝ, Zdeněk: *Josef Schreier – Missa pastoralis [in C boemica]*. Osudy moravské vánoční mše z 18. století. – Z Mozaiky pamětihodností městečka Dřevohostic. Dřevohostice, Vlastivědná společnost Žerotín 2008. 40 s., příl.

Grymov

- 56 ZDRÁHAL, Milan: *Z minulosti Grymova*. Grymov, Obecní úřad 2000. 105 s.

Henčlov (Přerov VIII)

- 57 *Henčlov v minulosti a současnosti*. Henčlov, Místní národní výbor 1975. 39 s., příl.
58 *Sbor dobrovolných hasičů Henčlov*. Henčlov, Sbor dobrovolných hasičů 2008. 39 s.

Hlinsko

- 59 DOHNAL, Alois: *700 let od první písemné zmínky o existenci Hlinska*. Hlinsko, Obecní úřad 2004. 199 s.
60 DOHNAL, Alois: *Hlinské zvony*. Lipník nad Bečvou 1998. 3. pozm. a dopl. vyd. Lipník n. B., [s. n.] 1998. 53 s.
61 DOHNAL, Alois: *Hlinsko čtenářů a vypravěčů*. Lipník nad Bečvou, [s.n.] 1994. 95 s.
62 DOHNAL, Alois: *Hlinsko čtenářů a vypravěčů*. 2. vyd. Lipník nad Bečvou, [s.n.] 1999. 138 s.
63 PAVELČÍK, Jiří: *Hlinsko*. Hradisko lidu bádenské kultury. (Archeologické památky střední Moravy; sv. 2) Olomouc, Vlastivědné muzeum 2001. 45 s.
64 *Znamení oslovující duši*. Oprava varhan, zvonů a věžních hodin kostela v Hlinsku L.P. 2008. Hlinsko, Římskokatolická farnost 2008. [12] s.

Hluzov (Černotín-Hluzov)

- 65 *200 let školy v Černotíně*. 1792–1992. 100 let Sboru dobrovolných hasičů v Černotíně a Hluzově. 1892–1992. Černotín 1992. 38 s.
66 VALENTA, Ladislav: *Černotín a Hluzov*. Kronika sta let. 1848–1948. Černotín, Obec Černotín 2006. 111 s.
67 VALENTA, Ladislav: *Černotín a Hluzov*. Nástin historie. Černotín, Obecní úřad 1996. 64 s.

Horní Moštěnice

- 68 *Horní Moštěnice dříve a dnes*. Horní Moštěnice, MNV 1964. 36 s., příl.
69 POSPÍŠIL, Zdeněk: *100 let dobrovolné požární ochrany v Horní Moštěnici*. 1891–1991. Vzpomínková publikace. Horní Moštěnice, Základní organizace Svazu požární ochrany ČSSR 1991. 68 s., příl.
70 *Povodňové záplavy v Horní Moštěnici v červenci 1997, aneb, Stoletá voda*. Horní Moštěnice, Obec Horní Moštěnice 1998. 30 s.
71 ŠPALKOVÁ, Marie: *Horní Moštěnice*. Kapitoly z dějin obce. Kojetín, pro obec Horní Moštěnici vydala společnost Katos 2006. 239 s.

Horní Újezd

- 72 *Horní Újezd*. Historie a současnost. Horní Újezd, Obecní úřad 2000. 179 s., příl.
73 KUCHARÍKOVÁ, Anna – KORYČÁNEK, Leopold – VELIČKOVÁ, Alena: *80 let hasičského sboru Horní Újezd*. 1924–2004. Horní Újezd 2004. 32 s.

Hrabůvka

- 74 ČÍHAL, Josef – DOHNAL, Antonín: *Hrabůvka*. Historie a současnost. Hrabůvka, Obec Hrabůvka 2004. 47 s.

Hustopeče nad Bečvou

- 75 40. výročí *hustopečské školy 1952–1992*. Hustopeče nad Bečvou, Základní škola 1992. 23 s.
- 76 GREGOREK, Jiří: *Osudy*. Rod von Baillou a Hustopeče. Praha, Šulc – Švarc 2005. 182 s. [život v Hustopečích n. B. od 18. století do současnosti]
- 77 KLECKEROVÁ, Marcela: *Zámek v Hustopečích nad Bečvou*. Přerov, Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově 1979. 15 s.
- 78 *800 let Hustopeče nad Bečvou*. 1201–2001. Hustopeče nad Bečvou, Obec Hustopeče nad Bečvou 2001. 75 s., příl.
- 79 *50 let ZO ČSV Hustopeče nad Bečvou*. Hustopeče nad Bečvou, Základní organizace Českého svazu včelařů 1980. [50] s. [včelařství]
- 80 PIVODA, Oldřich: *Co vyprávěl staříček*. Hustopeče nad Bečvou ve vzpomínkách na zašlé časy. Hustopeče nad Bečvou, MNV 1971.
- 81 PIVODA, Oldřich: *Hustopeče nad Bečvou*. 1201–1971. Listy z kroniky. Hustopeče nad Bečvou, MNV 1971. 113 s.
- 82 PIVODA, Oldřich: *Sborník městečka vydaný k otevření nové devítileté školy*. Hustopeče nad Bečvou, MNV [1952]. 93 s.

Jezernice

- 83 *Jezernické viadukty*. Jezernice, Obecní úřad 2001. 31 s. [rekonstrukce železničních viaduktů]
- 84 ŽŮREK, František: *Jezernice v proměnách času*. Jezernice, Obecní úřad 2006. 143 s. příl.

Jindřichov

- 85 *Historie školního vyučování v Jindřichově*. 1890–1990. Jindřichov 1990. 44 s.
- 86 *SDH Jindřichov*. 1906–1996. Jindřichov, Obecní úřad 1996. 32 s.

Kanovsko (Vlkoš – Kanovsko)

- 87 ŠPALKOVÁ, Marie: *Kanovsko*. Několik kapitol z minulosti obce, dobové zápisy kanovských občanů a vzpomínky pamětníků. Horní Moštěnice, Katos 2008. 209 s.

Klokočí

- 88 KOVÁŘOVÁ, Helena: *Klokočí*. Dějiny a přítomnost obce. Klokočí, Obecní úřad 2007. 240 s.

Kokory

- 89 KOŠTÁLEK, Alois: *100 let Sokola Kokory a 80 let národní házené*. Kokory, Tělocvičná jednota Sokol 2003. 58 s.

Kozlovice (Přerov IV)

- 90 *80. výročí kopané*. Fotbalový klub Kozlovice 1924–2004. Kozlovice 2004. 12 s. /xerox/

Křenovice

- 91 DOSTÁL, F.: *Křenovice u Kojetína*. Grunty, domky a jejich držitelé. Křenovice, Obec Křenovice 1940. 314 s.

Křtomil

- 92 *600 let trvání obcí Lipová – Křtomil*. 1368–1968. Lipová – Křtomil, MNV 1968. 26 s.

Kunčice (Bělotín-Kunčice)

- 93 MOLINOVÁ, Zdena: *Stručné dějiny obce Kunčice*. [Bělotín, Obecní úřad] 1997. 20 s. /xerox/

Lazníčky

- 94 BARTOŠ, Josef – KOVÁŘOVÁ, Stanislava: *Dějiny obce Lazníčky*. Lazníčky, Obecní úřad – Olomouc, Alda 2004. 148 s.

Lipová

- 95 *600 let trvání obcí Lipová – Křtomil*. 1368–1968. Lipová – Křtomil, MNV 1968. 26 s.

Líšná

- 96 *Líšná 1364–1964*. Líšná, Místní národní výbor 1964. /xerox/

Lobodice

- 97 GAJDICA, František: *Lobodice 1131–1971*. Kapitoly z dějin obce. Lobodice, Místní národní výbor 1971. 40 s. /xerox/

Loučka (Lipník nad Bečvou VI)

- 98 *Památník 25 letého trvání hasičského sboru v Loučce*. 1902–1927. Loučka, Sbor dobrovolných hasičů 1924. 19 s.

Lověšice (Přerov III)

- 99 *Lověšice*. Záplavy v červenci 1997. Lověšice, Český svaz žen – Český červený kříž 1998. [15] s.

Měrovice na Hané

- 100 NERADIL, František: *Měrovice na Hané*. Měrovice, Obec 1908. 246 s. /xerox/

Milenov

- 101 NOVÁK, Alois: *Milenov v minulosti a současnosti*. Milenov, Obec Milenov 2008. 200 s.

Milotice nad Bečvou

- 102 *100 let požárního sboru a 850 let obce Milotice nad Bečvou*. Milotice nad Bečvou, ZO SPO 1985. 35 s. /xerox/

Nejdek (Bělotín – Nejdek)

- 103 CHALOUPKOVÁ, Svatava: *Stoleté výročí založení hasičského sboru v Nejdku*. 1895–1995. Bělotín, Obecní úřad 1995. [20] s.

Nelešovice

- 104 PŘÍKRYL, Oldřich – ŠNAJDR, Dušan: *Historie a současnost Nelešovic*. Nelešovice, Místní národní výbor 1973. 42 s.

Oldřichov

- 105 *200 let obce Oldřichova. 1787–1987.* Radslavice, Místní národní výbor 1987. 14 s.
- 106 *Oldřichov. Minulost a přítomnost.* [Oldřichov, Obecní úřad] 2002. 111 s., příl.

Olšovec

- 107 PAVELKOVÁ, Marta: *Olšovec v historii a současnosti.* Olšovec, Obecní úřad 1998. 24 s.
- 108 *100. výročí otevření školní budovy v Olšovci 1885–1985.* [Olšovec], s.n. [1985]. 23 s.

Opatovice

- 109 *Minulost a přítomnost obce Opatovice na Přerovsku.* Opatovice, MNV 1989. 106 s.
- 110 TOMEČEK, Antonín: *Opatovské ozvěny.* 550. výročí první písemné zmínky o obci Opatovice. Opatovice 1997. [4] s.
- 111 TOMEČEK, Antonín: *100 let požární ochrany v Opatovicích.* Opatovice ZO SPO 1989. 28 s.

Oplocany

- 112 VOŽDA, Gustav: *Kdysi dávno mezi Blatou a Valovou.* (10 kapitol z dějin Oplocan). Oplocany, Obec Oplocany 2003. 384 s.
- 113 VOŽDA, Gustav: *Oplocany před sto lety (1900).* Oplocany, Obecní úřad 2000. 50 s.

Osek nad Bečvou

- 114 *20. výročí osvobození obce Oseka nad Bečvou.* Osek nad Bečvou, MNV 1965. 7 s., příl.
- 115 GAJDICA, František: *Osek nad Bečvou.* Listy z dějin obce. Osek nad Bečvou, Místní národní výbor 1972. 19 s.
- 116 *Osek nad Bečvou. Putování staletími. 1322–2002.* Osek nad Bečvou, Obecní úřad 2002. 263 s.
- 117 *100. výročí založení Sboru dobrovolných hasičů v Oseku nad Bečvou. 1905–2005.* Osek nad Bečvou, Sbor dobrovolných hasičů 2005. 42 s.

Paršovice

- 118 DOSTÁL, Josef: *Farní kostel sv. Markéty v Paršovicích.* Paršovice, Josef Dostál 2006. 79 s., příl.
- 119 *100 let budovy školy v Paršovicích.* 1898–1998. [Paršovice, s.n. 1998] 10 s.

Pavlovice u Přerova

- 120 *Obec Pavlovice u Přerova. 2000–2009.* Pavlovice u Přerov, Obec Pavlovice u Přerova 2009. 40 s.
- 121 *Pavlovice u Přerova. Historie a přítomnost obce.* Pavlovice u Přerova, Obecní úřad 1999. 206 s.

Polkovice

- 122 DRECHSLER, Aleš – LAPÁČEK, Jiří – FIŠMISTROVÁ, Věra: *Polkovice. Dějiny a současnost obce.* Polkovice, Obec Polkovice 2008. 431 s.
- 123 MOLLINOVÁ, Zdeňka: *Kostel sv. Bartoloměje v Polkovicích. 1909–2009.* Kojetín, Římskokatolická farnost 2009. 16 s.

124 POLÁŠEK, Petr: *Paměti Polkovic*. Polkovice, Obec 1928. 76 s.

Poruba (Hustopeče nad Bečvou – Poruba)

125 PIVODA, Oldřich: *Poruba a okolí*. Listy z kroniky. 1391–1991. Hustopeče nad Bečvou, Obecní úřad 1991. 131 s.

Potštát

126 *Almanach 1902–2002*. 100. výročí Základní školy Potštát. Potštát, Základní škola 2002. 24 s.

127 GAJDICA, František: *Potštát*. Potštát, Místní národní výbor 1965. [10] s.

128 KRŠKA, Ivan: *Potštát a jeho nejstarší osmičky*. Potštát, Město Potštát 2008. [8] s. (skládanka)

129 *Potštát, černobílý květ severovýchodu přerovského okresu*. Sborník vydaný u příležitosti udělení znaku a vlajky parlamentem České republiky. Potštát, Obecní úřad 1996. 74 s.

130 *Potštátsko po osvobození. 1945–1975*. Potštát 1975. 7 s.

131 RAAB, Karl: *Bodenstadt im Jahre 1866*. [Potštát v roce 1866] Bodenstadt 1936. 21 s.

Prosenice

132 *Kronika obce Malé Prosenice do roku 1930 a fotogalerie*. (Pomník padlých, Leo Bouchal, obrázky z Prosenic) Prosenice, Obecní úřad 2002. 1 CD [reprodukce původní kroniky obce Malé Prosenice]

133 *50 let kopané v Prosenicích. 1939–1989*. Prosenice, Tělovýchovná jednota Sokol 1989. 14 s.

134 *Památník k 60. výročí založení požárního sboru v Prosenicích. 1906–1966*. Prosenice 1966. 12 s.

135 POSPÍŠILÍK, Milan: *200 let školy v Prosenicích. 1787–1987*. Prosenice, Sdružení rodičů a přátel školy Základní školy Prosenice 1987. 57 s.

136 POSPÍŠILÍK, Milan: *90 let Sboru dobrovolných hasičů v Prosenicích*. Prosenice, Sbor dobrovolných hasičů 1996. 52 s., příl.

137 SEHNAL, Josef – POSPÍŠILÍK, Milan: *50 let okrsku dobrovolných hasičů ČMS Prosenice*. Prosenice, 2. okrsek dobrovolných hasičů Prosenice 2008. 48 s.

138 *725 let obce Prosenice. 1275–2000*. Prosenice, Obec Prosenice 2000. 313 s., příl.

139 *100 let Sboru dobrovolných hasičů v Prosenicích. 1906–2006*. Prosenice, Sbor dobrovolných hasičů 2006. 102 s.

Přestavlky

140 *Přestavlky*. Historie a současnost. Přestavlky, Obec Přestavlky 2002. 195 s., příl.

Radíkov

141 FOLTÝNKOVÁ, Milena: *Radíkov*. Historie a současnost. Radíkov, Obec Radíkov 2007. 51 s., příl.

Radkova Lhota

142 LAPÁČEK, Jiří – SKOPALOVÁ, Renata: *Domov pro seniory Radkova Lhota*. Radkova Lhota, Domov pro seniory 2008. 44 s.

Radkovy

- 143 *Dějiny obce Radkov*. Radkovy, Místní národní výbor 1970. 82 s., příl.
144 *Dějiny obce Radkov*. 1371–1996. (2. dopl. vyd.) [Radkovy, Obecní úřad 1996] 64 s.

Radotín

- 145 LAPÁČEK, Jiří: *Z dějin obce Radotína*. Radotín, Obecní úřad 1997. 145 s.

Radslavice

- 146 CALETKA, Alois – CALETKA, Josef: *TJ Sokol Radslavice 1913–1983*. 70 let. Radslavice, TJ Sokol 1983. 47 s.
147 *Chaloupky naše, budte požehnány*. Sborník obce Radslavice. Radslavice 1945. 117 s.
148 *Radslavice včera a dnes*. Radslavice, Obec Radslavice 1995. 104 s., příl.
149 VYBÍRAL, Jaromír – JEMELÍK, Stanislav: *Stoleté výročí založení hasičského sboru v Radslavicích*. 1893–1993. Radslavice, Sbor dobrovolných hasičů 1993. 47 s.

Radvanice

- 150 FIŠMISTROVÁ, Věra – PASSINGER, Břetislav: *100 let hasičů v Radvanicích*. Radvanice, [Obecní úřad] 2006. 38 s., příl.
151 *Radvanice*. Obec púhončí a poddanská. Radvanice, Obec Radvanice 2003. 126 s., příl.

Rakov

- 152 *Rakov*. Rakov, Místní národní výbor 1967. [75] s.

Rokytnice

- 153 BEDNAŘÍK, Jaroslav: *Rokytnice*. Obec ve staletích 1300–2000. Rokytnice, Obecní úřad 2001. 158 s., příl.
154 FOLTASOVÁ, Hana: *Základní a mateřská škola Rokytnice 1808–2008*. 200 let pravidelné školní docházky. 100 let postavení školy. Rokytnice, Základní a mateřská škola 2008. 24 s., příl.
155 RADACZYŃSKI, Mariusz – DOHNAL, Vladimír: *Památník rokytnické farnosti a jejího kostela sv. Jakuba Staršího*. Rokytnice 2000. 14 s.
156 *Rokytnice v minulosti a současnosti*. Rokytnice, Místní národní výbor 1975. 54 s., příl.

Rouské

- 157 *Rouské*. Dějiny a přítomnost obce. Rouské, Obec Rouské 2010. 224 s.

Říkovice

- 158 ČERVÍK, Metoděj: *700 let obce Říkovice*. Říkovice, Místní národní výbor 1974. 32 s., příl.
159 PAPAŽÍK, David: *Dějiny obce Říkovice*. Říkovice, Obec Říkovice 2004. 185 s.

Skalička

- 160 *Pohled do minulosti Skaličky*. Skalička, Místní národní výbor 1970. 31 s.

Slavič (Hranice VII)

- 161 BEDNÁŘ, Václav – FIŠMISTROVÁ, Věra: *Slavič*. Historie a současnost. Hranice, Město Hranice 2003. 32 s.

Soběchleby

- 162 POSPÍŠIL, František: *Paměti kostela, fary a farní školy v Soběchlebech v souvislosti událostí, které se dotkly Záhoří a jeho nejbližšího okolí.* [Soběchleby] 1974. 80, 9 s. /rukopis/
163 POSPÍŠIL, František: *Školství na Soběchlebském Záhoří 1555–1975.* [Soběchleby, F. Pospíšil 1979] 54, 3 s. /rukopis/
164 *Rozvoj obce v letech IV. pětiletky. 1966–70.* Soběchleby, Místní národní výbor 1970. 24 s.

Sobíšky

- 165 PASSINGER, Břetislav: *Sobíšky – obec půhončí – včera a dnes.* Sobíšky, Obec Sobíšky 2001. 69 s., příl.

Stará Ves

- 166 *70 let kopané ve Staré Vsi.* 1932–2002. Stará Ves, Výbor FK 2002. 25 s.

Středolesí (Hranice VIII)

- 167 HLAVAČKA, Petr: *Stručné dějiny obce Středolesí.* Středolesí 2008. 7 s.

Střítež nad Ludinou

- 168 *JZD Střítež.* 1957–1982. Střítež n. L., JZD 1982. [36 s.]
169 MIKULÍK, Josef – MIKULÍKOVÁ, Marie: *Pohled do historie střítežské školy.* Střítež nad Ludinou, Obecní úřad 1995. 97 s.
170 MIKULÍK, Josef – MIKULÍKOVÁ, Marie: *Rektor Jan Trnka.* Vyprávění o prvních školách, učitelích a životě lidu na Střítežsku. Střítež nad Ludinou, Jednotné zemědělské družstvo 1989. 111 s.
171 MIKULÍK, Josef – MIKULÍKOVÁ, Marie: *Z dějin střítežské farnosti.* Střítež nad Ludinou, Obecní úřad 2000. 99 s.
172 MIKULÍK, Josef – MIKULÍKOVÁ, Marie – ŠATÁNKOVÁ, Ludmila: *Střítež nad Ludinou v mozaice dějin Hranicka.* Střítež nad Ludinou, Obec Střítež nad Ludinou 2002. 255 s.

Sušice

- 173 MATUŠÍK, Bohumil: *Archivy mluví.* O historii obce Sušice u Přerova. Sušice, Obec Sušice 2005. 228 s., příl.

Šišma

- 174 POSPÍŠIL, Stanislav: *Sborník obce Šišmy.* Šišma, [s.n.] 1948. 79 s.

Teplice nad Bečvou

- 175 FRÖHLICH, A. – FRÖHLICHOVÁ, M.: *Uhličitě lázně Teplice nad Bečvou.* [Teplice n. B., s.n. 1934] 62 s., příl.
176 KRAUS, Gottlieb L.: *Der Curort Mährisch-Teplitz.* [Lázně moravské Teplice] [Mährisch Teplitz, Badeverwaltung] 1867. 28 s.
177 KUČERA, A.: *Lázně Teplice u Hranic (Morava).* Informační brožura. [Teplice n. B., s.n. 1901] 34 s., příl.
178 NOVOTNÝ, Ludvík – MYSLIVEČEK, Miroslav: *Československé státní lázně Teplice nad Bečvou.* Teplice n. B., Ředitelství čsl. státních lázní [1957]. [10] s.
179 ŠIMEČKOVÁ, Barbora – ZAJÍČEK, Petr: *Zbrašovské aragonitové jeskyně.* Janov, Invence 2005. 23 s.

Troubky

- 180 *Almanach Sboru dobrovolných hasičů v Troubkách*. 115. výročí založení. 1894–2009. Troubky, SDH 2009. 36 s.
- 181 *JZD Troubky n. B. okr. Přerov*. 10leté výročí trvání a vývoje. 1957–1967. [Troubky, JZD 1967] 14 s., příl.
- 182 *Minulost a přítomnost obce Troubky. 1348–1998*. Troubky, Obecní úřad 1998. 292 s.+ 1 příl.: mapa
- 183 NĚMČÁK, František: *100 let Sboru dobrovolných hasičů Troubky 1894–1994*. Troubky, SDH 1994. 28 s., příl.
- 184 NĚMČÁK, František: *110. výročí založení Sboru dobrovolných hasičů v Troubkách 1994–2004*. Troubky, SDH 2004. 44 s.
- 185 PĚCHOVÁ, Jitka: *Almanach*. Základní škola a mateřská škola Troubky. 1888–2008. Troubky, [Základní škola a mateřská škola] 2008. 24 s.
- 186 *100 let založení školy v Troubkách nad Bečvou*. 1888–1988. Troubky n. B., ZŠ a SRPŠ 1988. 26 s.
- 187 *Troubky 2007 „deset let poté...“*. Troubky, Obec Troubky 2007. 40 s. [povodně v roce 1997]

Tučín

- 188 NOPP, Leopold: *Želatovice a Tučín*. Historický, kulturní a hospodářský vývoj dvou hanáckých vesnic. Strážnice, L. Nopp 1918. 189 s.
- 189 *Tučín*. Historie a přítomnost. Tučín, Obec Tučín 2001. 171 s., příl.

Turovice

- 190 SMIŘICKÝ, Zdeněk: *50 let práce základní organizace Sboru požární ochrany v Turovicích*. Turovice, Základní organizace Svazu požární ochrany 1989. 72 s., příl.
- 191 SMIŘICKÝ, Zdeněk: *Z historie obce Turovice*. Dřevohostice, Vlastivědná společnost Žerotín 2009. 72 s.
- 192 *Z historie obce Turovice*. Turovice, Obec Turovice 2006. 20 s.

Týn nad Bečvou

- 193 *Sborník historie i současnosti Základní školy a Mateřské školy v Týně nad Bečvou*. Týn nad Bečvou, Obec Týn n. B. 2008. 36 s., příl.

Újezdec (Přerov VI)

- 194 VACULÍK, Jiří: *100. výročí Sboru dobrovolných hasičů v Újezdci u Přerova*. 1904–2004. Újezdec, Sbor dobrovolných hasičů 2004. 60 s.

Ústí

- 195 BERNÝ, Lukáš: *Historie obce Ústí a blízkého okolí*. Ústí 1997. 24 s. /xerox/
- 196 PŘIKRYL, Emil – MATULOVÁ, Eva – KMENTOVÁ, Slávka: *Pěstování a výroba vrbového proutí v Ústí u Hranic*. Bílovec 1996. [31] s. /rukopis/
- 197 *Ústí*. Historie a současnost. Ústí, Obec Ústí 2006. 301 s., příl.

Valšovice (Hranice VI)

- 198 *600 let Valšovic 1374–1974*. Zpravodaj k slavnostnímu veřejnému zasedání MNV. [Valšovice, MNV 1974] 15 s.

Velká (Hranice III)

- 199 JAMBOR, Antonín: *Ohlédnutí do historie školy ve Velké*. Velká, Místní národní výbor – Základní devítiletá škola 1973. 28 s.
200 *100 let Sboru dobrovolných hasičů Velká*. [Velká 1996] [20] s.
201 *600 let obce Velká*. Minulost a přítomnost. Velká, Místní národní výbor 1971. 35 s.

Veselíčko

- 202 *95 let Sboru dobrovolných hasičů Veselíčko*. 1914–2009. Veselíčko, Sbor dobrovolných hasičů 2009. 27 s.
203 FOUKAL, Ladislav: *Zámecký park Veselíčko*. Přerov, Okresní vlastivědné muzeum 1978. [12] s.
204 LAPÁČEK, Jiří: *Pomník na Veselíčku*. K 100. výročí odhalení pomníku vojákům zemřelým v letech 1805–1814. Prosenice, Obec Prosenice 2005. 24 s.

Vinary (Přerov XI)

- 205 SKÁCEL, Jaroslav: *700 let trvání obce Vinar*. Přerov, Městský národní výbor 1982. 14 s.

Vlkoš

- 206 *700 let obce Vlkoš*. 1294–1994. Vlkoš, [Obecní úřad] 1994. 72 s.
207 *Vlkoš – stoletá voda*. Vlkoš, Obecní úřad 1998. 34 s. [povodně v roce 1997]
208 *Vlkošský mlýn*. Přerov, Pavel Sobek [s.a.]. 51 s. /rukopis/

Všehovice

- 209 *Sborník 700 let Všehovic*. Všehovice, MNV 1981. 30 s., příl.

Výkleky

- 210 Richter, Josef: *Výkleky*. Kapitoly z dějin obce. Výkleky, Obec Výkleky 2003. 170 s.

Vysoká (Hustopeče nad Bečvou – Vysoká)

- 211 VRÁNA, Jan: *Vysoká*. Minulost a přítomnost obce. 1492–1992. Hustopeče nad Bečvou, Obecní úřad 1992. 68 s., příl.

Žákovice

- 212 POSPÍŠIL, Arnošt: *Žákovice*. Kapitoly z historie. Holešov, Arnošt Pospíšil 1995. 75 s.
213 POSPÍŠIL, Arnošt: *Žákovice*. Kapitoly z historie i současnosti obce a okolí II. Žákovice, Obecní úřad 2002. 152 s.

Želatovice

- 214 NOVÁK, Stanislav: *Želatovice*. Kapitoly z minulosti obce. Želatovice, Místní národní výbor 1970. 40 s.
215 NOPP, Leopold: *Želatovice a Tučín*. Historický, kulturní a hospodářský vývoj dvou hanáckých vesnic. Strážnice, L. Nopp 1918. 189 s.

Žeravice (Přerov XII)

- 216 Drechsler, Aleš – Lapáček Jiří: *Žeravice 1160–2010*. Přerov, Statutární město Přerov 2010. 106 s., příl.

(Soupis nezahrnuje města Přerov, Hranice, Lipník, Kojetín a Tovačov.)

Jiří J. K. Nebesky

Listopad 1989 na Přerovsku – svědectví jedné schůze

Při práci na stručné historii Listopadu 89 v Hranicích¹ jsem si ve fondu přerovského Okresního výboru Komunistické strany Československa (OV KSČ) přečetl zápis z jednání pléna OV KSČ, které proběhlo ve čtvrtek 23. listopadu 1989. Jedno z vystoupení mi v hlavě utkvělo. Především proto, že na rozdíl od většiny dalších obsahovalo nějaké konkrétní informace k tehdejšímu událostem a ne jen ideologické floskule, které lze v rovině místní historie jen málo využít. Dovoluji si text vystoupení předat dnešním čtenářům v naději, že toto svědectví „poražených“ může přispět k plastičtějšímu obrazu doby, z níž jsou dnes k dispozici především svědectví „vítězů“ a jen velmi retrospektivní vzpomínky těch, kteří tehdy politickou moc ztráceli.

Plenární schůze byla svolána 13. listopadu 1989 a hlavním tématem jednání byla „školská politika“, již se schůze skutečně z části věnovala.² Vedle toho se však účastníci vyjadřovali především k „aktuální situaci“. Na úvod byli členové a kandidáti OV KSČ seznámeni s „*dopisem Předsednictva ÚV KSČ okresním výborům k současné situaci*“. Vedoucí tajemník OV KSČ Milan Polách pak vyzval přítomné, aby v diskuzi vyjádřili své názory „*ne z pohledu agitace, ale abyste řekli, jaká je situace u vás na vašich pracovištích a abyste rekle i svůj názor na řešení této situace na svém pracovišti v našem okrese.*“

Kromě nicneřikajících deklamací – „*bez principiálnosti nyní a zejména v příštích dnech i v budoucnosti tu socialismus nebude, ti, kteří ho dnes demontují, se totiž vůbec nemíní spokojit jenom s podanou rukou, jim nejde o socialismus, ten jim naopak překáží. Jim jde o uchopení moci...*“ (Dagmar Frenzelová, kandidátka OV KSČ), převažovaly zcela obecné popisy situace: „*Nejenom žáci, ale i pracovníci škol jsou vystaveni psychickému tlaku. I jim jsou zamlžovány nepochybné reality, a to často z nečekané strany, nejenom v některých stranických novinách, ale i od redaktorů televize, dokonce i rozhlasu.*“ (Jiří Sumara, ředitel Střední lesnické školy v Hranicích, kandidát Sm KV KSČ) Občas se objevuje konkrétnější detail: „*Ve třídě se rozšíří falešná zpráva, že 17. listopadu došlo k zabítí 4 studentů. Pusť to chlapec, který, jak se ukázalo, chtěl být pouze stylový, chtěl být něčím prospěšný, ovšem závažné je v tom, že se ohání důvěrným sdělením svého otce, který je pracovníkem veřejné bezpečnosti. Toho jsme okamžitě kontaktovali, tatínek pochopitelně byl z toho rozrušený, protože jde skutečně pouze o výmysl a typické jednání mladého člověka, který chce přinést svou hřívnou do diskuse.*“ (František Jehlář, pedagog středního odborného učiliště, Lipník nad Bečvou, člen ideové komise OV KSČ)

Obsáhle se situaci věnoval Ladislav Brumek, který byl jako tajemník severomoravského Krajského výboru KSČ nejvýše postaveným členem aparátu na této schůzi. Jeho vystoupení obsahuje poměrně celistvé vyprávění³ o příčinách Listopadu 89, jak je v prvním týdnu v rámci „kontrapropagandy“⁴ šířil ve svých nižších patrech stranický aparát: „*Prosím Vás, 3 nebo 4 roky usilují chartisté, aby narazili na konfrontaci. Tam byly 2 směry. Jeden směr vede ten Havel, který dneska už je legalizován v tom koordinačním výboru. Ani název nevymysleli. Koordinační výbory u nás začínaly v obrodném procesu formovat ty cizopasníky, které nám tomu procesu, které vyvolala strana dali úplně jiné úkoly, který mají jiný ráz. Dneska to už sovětské tanky řešit nebudou. Kdyby jsme to prosrali nevím jak. Vidí jak to dopadlo v Polsku, v NDR, v Maďarsku, tak teď se jim podařilo konečně v té druhé části, kterou vede Matěj, Uhl či jiní. Ti před 3 lety říkali: to je blbost co dělá Havel, že se prostě pořád tam kolem toho že jo. Jak to bylo v tom rozhlase, jenom ať to nestojí lidské životy, jenom ať to není na nich. Tak oni půjdou na konfrontaci i za cenu lidských životů. A do toho šli a toho jednoho si naplánovali. To nemusel být přesně ten Šmíd, ale počítali s tím, že to svede tu svazáckou akci. Kdo za to může, že to dopadlo jinak než to svazáci plánovali? Svazáci přece plánovali pietní akt.*“

Pokud bychom chtěli v zápise ze schůze hledat odraz prožívání momentální situace okresním stranickým aparátem, pak okamžitě upoutá, že jakákoli kritická reflexe „socialismu“ probíhá pouze na úrovni „měli bychom to dělat lépe“, což je mimochodem obvyklá figura politického slangu období glasnosti. Celé občanské hnutí Listopadu je pojímáno výhradně jako zneužití naivní mládeže protisocialistickými silami. Toto vnímání skutečnosti se objevuje prakticky ve všech příspěvcích, např.: „*Ve škole u nás probíhá výuka podle řádného rozvrhu, samozřejmě s výjimkou suplování atd., v rámci výuky jsem byl vyzván po pohovoru se svazáky k některým diskuzím, tak že jsem byl v některých třídách a byly mimo jiné vyvolány (vydány) celá řada tiskovin, která se dostala mezi žáky a z nichž jaksi jednostranně vyplývá, že je tady snaha skutečně tuto mladou generaci dezorientovat, protože v každém je vždycky něco jiného, některé jsou mnohem útočnější, některé tedy pouze konstatují, a měl jsem shodou okolností možnost hovořit se dvěma bývalými žáky, dnes studenty pedagogické fakulty, protože já sám neznám oficiální požadavky tedy studentů, které předkládají tak, že to všechno jsou nepodepsané letáky, nelze je brát oficiálně (...) já jsem se jich ptal, jak se dívají na situaci, oni říkali, že jejich spolužáci, je jich celá řada, v tom vidí že i vysokoškoláci jsou rádi, že jsou doma a že nevidí nějaké velké cíle ve zlepšení požadavků. (...) až člověku jde mráz po zádech, když*

-
- 1 NEBESKÝ, Jiří J. K.: *Listopad 89 v Hranicích*. Hranice 2009; týž, *Proměna Městského národního výboru v Hranicích na přelomu let 1989 a 1990*. In: Kdysi a nedávno. Texty o dějinách Hranicka 1, 2009, s. 45–53.
 - 2 V souvislosti se školskou politikou bylo o schůzi referováno v místním tisku – Zasedání OV KSČ, Nové Přerovsko, XXXII, č. 47, pátek 24. listopadu 1989, s. 1.
 - 3 Vyprávěním mým celistvý obraz dění, v němž jsou události uspořádány do smysluplného celku. Jeho vystoupení bylo zřejmě improvizované, zápis je často obtížně srozumitelný a navozuje otázky po kompetenci autora vystupovat na veřejném fóru.
 - 4 L. Brumek: „*Tak prosím Vás já souhlasím s tím tedy, že ta kontrapropaganda je slabá, ale musíme vysvětlovat interpretace, my musíme odhalovat fakta.*“

slyší některé tedy fráze, které jim někdo naordinoval, které někde slyší, a když zajdeme do podrobnosti, skutečně tu podstatu neznají. (...) pravidelně si svolávám pedagogický sbor, abych jim připomenul, že jsme střední škola, která má žáky vzdělávat, vychovávat a že žáci jsou povinni chodit do školy a v tomto směru prostě neustoupíme. I když říkám, ty tlaky byly. (...) osobně považuji za nehoráznost vtahovat do řešení takovýchto složitých a politických problémů v této složitě situaci mládež, které je pod 18 let.“ (Zdeněk Jemelík, ředitel Gymnázia Hranice, člen předsednictva OV KSČ)⁵ Je třeba však dodat, že většina příspěvků pronesených pedagogy neměla ambici hodnotit celkovou politickou situaci, ale vyjadřovala se k jevům, s nimiž se jako pedagogové momentálně setkávali.

O dynamice doby pak svědčí, že o týden později publikovaný referát o tomto zasedání pléna OV KSČ, otištěný v orgánu Okresního výboru KSČ a rady ONV v Přerově Nové Přerovsko, už jednání reflektoval dovětkem: *„Po diskusi, v níž jednotliví diskutující příliš jednostranně reagovali na současně události v Praze a ze 17. listopadu, včetně zásahu proti studentům, přijalo plenární zasedání usnesení, v němž se hovoří o zvýšení podílu na procesu vzdělávání (...).“⁶*

Na vystoupení Ladislava Brumka navázal náčelník Okresní správy SNB pplk. František Zela, člen OV KSČ. Zde je kompletní text jeho vystoupení, jak se dochoval v zápisu ze schůze:

„Soudružky a soudruzi, jestli dovolíte, já bych Vás chtěl poinformovat o politicko-bezpečnostní situaci v našem okrese.

A předem několik slov, několik vět na doplnění soudruha Brumka. A na podporu toho, co řekl. Akce, která vznikla v Praze, byla perfektně připravena nezávislými strukturami a 15. 11. se rozjela naplno na DAMU. Tento den DAMU zrušilo jako takovou organizaci SSM, v té době prohlásilo, že musí skončit i posluchači. Celý pedagogický sbor, že musí skončit vedoucí úloha strany a vyhlásili tzv. nezávislý stav studentstva, DAMU šla jako první v tom čele průvodu a strhla tedy ten průvod tam, kam to skončilo.

Já tedy několik informací v našem okrese. Do pondělí byl v našem okrese klid a pořádek. V pondělí začali vylepovat letáky, zjistili jsme v počtu 12-ti kusů, přijel ze Slovenska rychlík Vsacan, který měl pomalovaný vagony heslem Jakešovo gestapo, Jakeš do koše apod. Nechal jsem tyto vagony vyřadit z přepravy. V úterý znovu letáky, začala se objevovat účinnost na středních školách a to tím způsobem, že do středních škol v našem okrese začali docházet studenti z vysokých škol, kteří studují v Praze, v Olomouci a jsou z našeho okresu. Začali je vyzývat k tomu, aby šli do stávek a pod. Objevila se celá řada dalších letáků, vyzývajících k likvidaci nás komunistů, ten počet začal narůstat. V úterý tedy první pokus o demonstraci, nepovolenou pochopitelně, v počtu asi 50-ti, promiňte mi ten výraz, fracků, 14–16-ti letých ze středních škol, kteří nesli svíčky z Horního náměstí ve směru zde⁷ na Gottwaldovo náměstí.

Včera nám se ještě zvýšil. Vytvořily se dvě skupiny. Toho se ujala, ujaly aktivisté Charty 77, jmenovitě dnes nechvalně známý terorista,⁸ mimo jiné jehož matka působila celou řadu let jako ředitelka školy ve Vlkoši, a šla do důchodu, tak hodila svoji legitimaci pod nohy jako členka strany. Zde na Gottwaldově náměstí se srotilo asi 350–400 opět mladých lidí, kolem 250-ti

se jich srotilo u sochy Blahoslava na Horňáku a pokračovali ve směru sem, kde bylo v kině Hvězda tedy veřejná schůze s občany, čehož se snažili tito mladí lidé zneužít. Dnešního dne opět pokračuje to, že jsou přesvědčováni mladí lidé na středních školách a mám takové poznatky, budu některé konkretizovat.

Myslím si, že se zcela nevyplácí neřešit věci principiálně. Tak například na střední ekonomické škole kantor Kříž, který byl vyloučen ze strany, dělá děckám tedy ve 2. járu přednášku o brutálním, bestiálním masakru atd. nebo na střední průmyslové škole kantorka Sperlingová se ptá, tak kolik se zúčastní večer toho mítingu, zvednou se 4 ruky, a ona jim domlouvá dokonce zvýšeným hlasem, tak takhle se chcete starat o svou budoucnost? To musíte jít jako jeden, no a takovou perličku, na závěr, máme s tím spoustu práce. Než jsem tu šel, tak zachytili moji operativci takovýto výzvy, já je přečtu. Výzva všem studentům, vzhledem k událostem, které se staly 17. listopadu v Praze se dnes koná 23. 11. 1989 v 17.00 hodin manifestace u sochy K. G., kde bude přednesen projev a po té se půjde na zimní stadion, kde se bude vést dialog. Podpořte nás. Studenti UP v Přerově. Shodou okolností tedy ti operativci chytili ty, kteří to vylepovali po Přerově, já Vás seznámím kdo to je.

Tak je to S. R.,⁹ nar. 14. 12. 1971, vidíte, že je tam nápis studenti UP, Univerzity Palackého, trvale bytem Za mlýnem 9, předloni jsme ho řešili pro výtržnictví, je to učeň SOU strojírenského v Praze 9. K. M., 28. 11. 1972, trvale bytem Bajerova 2, zaměstnán jako dělník Pivovar. Takže, toho jsme

- 5 Pro zajímavost uvádím jedno souběžné studentské svědectví z hranického gymnázia: „V úterý 21. listopadu 1989 ráno naše spolužačka z Přerova – propadlice z vyššího ročníku – přivedla svého kluka, který studoval FAMU a mimo jiné hrál v tehdejší přerovské skupině Malevil. Její přítel s trikolórou nám řekl, co se v Praze stalo a děje a hlavně nám ukázal požadavky studentů. (...) Když měla začít hodina, tak jsem řekli naši profesorce, že se učit nebudeme, že chceme stávkovat a podpořit vysokoškoláky. (...) ptala se, co se děje. My jsme jí říkali, že chceme mluvit s ředitelem, ať přečte výzvu studentů do rozhlasu a ať se naše škola připojí ke stávce. (...) takže jsme šli za Jemelíkem. Jemelík měl poměrně naši autoritu, nikdo ho taky nepovažoval za nějakého šileneho komunistu, takže jsme přednesli naši žádost, zkoumavým pohledem na nás zaostril, a pak nám sdělil, jak si můžeme být jisti, že se nejedná o provokaci? Hrome, tohle nás nenapadlo, tímhle nás docela uzemnil, protože na takový dotaz jsme nebyli připraveni. Samozřejmě jsme nevěděli, zda se nejedná o provokaci, ale snažili jsme se vysvětlovat, že nám to předal student, se kterým chodí naše spolužačka, u kterého se nedá předpokládat, že by byl estébákem či provokátérem, a že tedy vše je pravé a zaručeně pravdivé. Jemelík řekl něco ve smyslu, že možná ano, ale on to do rozhlasu přečíst nemůže, aby se nepropůjčil možné provokaci a poslal nás do třídy. Šli jsme zpátky, ale už jsme se neučili a četlo se z novin, hlavně Mladá fronta, která už otočila a psala pravdivě. O volné hodině jsme šli do galantérie na náměstí koupit trikolóry, asi jsme byli první, protože prodavačka na nás hleděla nechápavě. Ve škole jsme je rozstříhali a každý si ji připnul.“ (Jakub Tesař, tehdy žák 4. D, text z roku 2004)
- 6 K výchově a vzdělávání mladých. Nové Přerovsko, XXXII, č. 48, pátek 1. prosince 1989, s. 3.
- 7 Schůze se konala v budově OV KSČ v Přerově.
- 8 Vladimír Hučín, v roce 1984 odsouzen na dva a půl roku vězení za spáchání trestného činu hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele, nedovoleného ozbrojování, krádeže a poškozování cizí věci.
- 9 V originálu dokumentu jsou uvedena plná jména.

řešili v 1988 pro krádež peněz rodičům, M. R., 67. ročník, Přerov, Gottwaldova 2, zaměstnán jako dělník Pivovar Přerov, toho jsme řešili v 86, krádež peněz a prstenů matce, v 88 napadl v partě Vietnamce. Paragraf 221. A P. R., nar. 4. 2. 71, zaměstnán jako dělník Okresní správa silnic, toho jsme řešili v 85, vyšetřován pro rozbíjení izolátorů na kolejích, 184 obecně ohrožení a v 87 řešen pro omezování osobní svobody náhodné chodkyně, tzn., že to bylo dokonce téměř by se dalo kvalifikovat jako pokus o znásilnění. Tak tito lidé, pochopte jednu důležitou věc, že se už jedná o kriminálně zpolitizované živly, kteří chtějí diktovat tuto situaci. A že tyto letáky, jeden z nich byl stržen ze dveří Gymnázia Přerov. Že tito nám ženou děcka tam, kde nechťejí být. Nechci z nich dělat, tedy zcela, já si myslím, že ti 14-tiletí a 16-tiletí studenti středních škol, kdyby jsme se před ně postavili a zeptali se jich, kdo to je prezident, kdo to je předseda vlády, tak se budem strašně divit, že to nebudou vědět. Chtěl bych znovu podtrhnout, že ta situace, soudruh Brumek tady mluvil s uspokojením o Přerově,¹⁰ že ta situace opravdu není jednoduchá a že ze strany příslušníků to bude chtít velkou rozvahu, abysme nevystoupili skutečně proti těmto osobám, byť už dochází k provokacím ze strany těchto mladých lidí vůči příslušníkům, kdy jdou čtyři nebo pět, ukazují Viktoria – vítězství, že pokřikují támhle z oken gymnázia chlupatí jděte domů, co tu strašíte apod. Já si myslím, že bysme měli skutečně vzít do ruky i na těch středních školách školní rady, a tedy jak může někdo mluvit v 15-ti, 16-ti, v 17-ti letech o svobodných volbách, když ještě nemůže volit. Tak jak může mít já nevím, [vynechané slovo] do jsme ho učili? Jak mi kantorů tedy ty děti hlídají. Že jim uhýbáme. Vždyť to nejsou 18-tiletí lidé, to jsou bohužel studenti a tak jak je povedu, tak jich to musím naučit. A prosím Vás nežeňte je do záhuby, ti co za ně zodpovídáte. To je všechno, já mám, soudruhu vedoucí tajemníku, dosti velké obavy z kladení věnců, které se má zede u budovy v 15 hodin uskutečnit, protože pokud mě hlásili operativci, město je plné mladých lidí, mám obavy, aby to nebylo zneužito. Já jsem skončil.“

Když bychom sledovali vyjádřený názor diskutujících k momentální společenské situaci a jejímu řešení, pak Zelovo vystoupení s varováním „ze strany příslušníků to bude chtít velkou rozvahu, abysme nevystoupili skutečně proti těmto osobám“ stojí na jednom okraji názorového spektra. Na druhém pólu je pak příspěvek, který proslovil Jan Talášek (člen předsednictva OV SSM a člen OV KSČ), jenž na schůzi dorazil z jednání předsednictva OV Socialistického svazu mládeže a s jeho stanoviskem hned seznámil účastníky schůze: „Jako většina mladých lidí si přejeme konstruktivní dialog s rozhodujícími představiteli naší společnosti. Víme, že existují problémy a oprávněné požadavky mládeže. Je třeba [je] řešit, ne však na ulici, kde převládají emoce a davový psychoza podporěna vystoupením nepřátelských sil socialismu.“ V osobním vystoupení pak ještě kritizoval nečinnost KSČ: „Jednoznačně, prosím Vás, cítíme potřebu jaksi potřebu svazu mládeže stát po boku strany v okrese (...). Cítíme však, prosím Vás, jednoznačně a v tomto jsme se jednoznačně shodli na aparátu, že se jaksi cítíme sami. Necítíme tu podporu strany. Cítíme prostě, že i na těch besedách, kterých se účastníme ať už na gymnáziu, střední průmyslové škole, Střední pedagogické škole v Přerově a celá řada dalších besed, které se svazáky samozřejmě v odpoledních hodinách, po vyučování, že cítíme, nám tam chybí, dodneš-

ka nám chybělo slovo jakéhokoliv stranického orgánu, nás podpoří ředitel, hovoříme tam my, ale chybí nám tam jaksi stranický orgán.“

Závěrečné usnesení schůze se týkalo pouze školské politiky a společenskou situací se nezabývalo.

Z dnešního pohledu je snad zajímavé, že ještě ve čtvrtek 23. listopadu, tedy šest dní po „událostech na Národní třídě“, se v nejvyšším patře lokální politiky jevily události takřka výhradně jako studentské hnutí, vzhledem k absenci vysoké školy v regionu to byl navíc pohyb v řadách adolescentů. Teprve v průběhu čtvrtka a v následujících dnech bylo toto generační vymezení překročeno a „na stranu studentů se přidala celá společnost“ – což je samozřejmě vyjádření publicistické, spíše ideologické než popisné.

10 L. Brumek: „*Tak Vy v okrese máte tzv. relativní klid.*“

Věra Fišmistrová

Životní jubileum Doc. PhDr. Vojtěcha Cekoty

Významného životního jubilea, 80 let, se dožil historik, pedagog a dlouholetý ředitel Státního okresního archivu v Přerově, doc. PhDr. Vojtěch Cekota. Během působení v Přerově se zasloužil o propagaci jeho minulosti. Právě za popularizaci dějin města Přerova obdržel v roce 2003 cenu města Přerova – Medaili J. A. Komenského.

Narodil se 5. listopadu 1930 v dělnické rodině ve Zlíně. Život jeho i celé rodiny byl spjat s rozvojem Baťových závodů. Po absolvování základní školy s úspěchem maturoval na gymnáziu ve svém rodišti. Poté studoval na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci učitelství směr: dějepis – latina. Studia dokončil v roce 1955. V roce 1968 obhájil dizertační práci a složil rigorózní zkoušku, 1969 získal doktorát filozofie. V roce 1999 s ním bylo v Olomouci zahájeno habilitační řízení v oboru české dějiny. V roce 1969 byl přijat na externí aspiranturu na FF UP v Olomouci pro obor české dějiny, ale na začátku normalizace bylo řízení zastaveno. V roce 2003 se pro obor české dějiny habilitoval na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Po absolvování vysoké školy zastával v letech 1955–1958 místo historika v Krajském muzeu ve Zlíně, pak pracoval jako vozič v Hodonínských cihelnách v Malenovicích. Od roku 1963 byl okresním archivářem v Přerově, kde se zasloužil o zřízení nové centrální budovy v Přerově na Horním náměstí č. 7, úspěšně se zapojil do vlastní archivní práce. Svou badatelskou práci zaměřil na regionální dějiny, zejména dějiny Přerovska a vývoj správy města Přerova. Během svého třicetiletého působení v okresním archivu (funkci ředitele vykonával do 31. prosince 1992) uspořádal a inventářem opatřil rozsáhlé archivní fondy, tj. ONV Přerov, Kojetín, archivy měst Kojetína, Tovačova, Dřevohostic, dále zpracoval fondy obcí, farních úřadů, škol, jeho zásluhou byly katalogizovány spisy Okresního úřadu Přerov a mnohé další. Archiváři, historikové, vlastivědní pracovníci a mnozí čtenáři znají dr. Cekotu jako autora řady publikací a článků uveřejňovaných v nejrůznějších regionálních novinách a časopisech (Nové Přerovsko, Kultura Přerova, Zpravodaj města Hranic a lázní Teplíc n. B., Lipnický zpravodaj a další). Jeho články s vlastivědnou tematikou dokonale zpracovávají historii přerovského regionu. Rozsáhlejší a odbornější články tohoto historika byly uveřejňovány ve sborníku *Minulost Přerovska*, sbornících z mikulovských symposií, ve *Vlastivědných listech*, *Vlastivědném věstníku moravském* a dalších časopisech (*Vývoj správy města Přerova v 17. a 18. století*, *O počasí před sto lety*, *Stavební ruch v Přerově na rozhraní 15. a 16. století*, *Dvory na Šířavě* a *v Předmostí*, *Soudnictví a robota na Přerovsku v druhé polovině 14. století*, *Přerov za Jana z Pernštejna*, a mnoho dalších). S jeho jménem je spojeno vydání publikace *Hrady, zámky a tvrze v Jiho-*

Vojtěch Cekota (první zleva), Karel Jiřík, Magda Plačková a Vladimír Spáčil během odborné archivní konference v Olomouci v kapli Božího těla Uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci, červen 2010

moravském a Severomoravském kraji (1981 a 1983), Okres Přerov (1988), Dějiny požární ochrany v okrese Přerov (1991), Dějiny Přerova – 2. díl, 1971 (kapitola „Z hospodářských a sociálních dějin Přerova v letech 1650–1781“), Národopisec František Bartoš (1956), Odboj na Přerovsku (1965), je autorem studie o Janu Sarkandrovi, zabýval se Komenským, Blahoslavem a dalšími osobnostmi. V roce 2003 ve spolupráci s doc. Milošem Kouřilem z Olomouce připravil k vydání 2. díl rukopisu Osudy moravské církve v 18. století z pozůstalosti Rudolfa Zubra.

Dr. Vojtěch Cekota byl od roku 1990 externím zaměstnancem Cyrilo-metodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, od roku 1993 zde působil jako odborný asistent na katedře církevních dějin, patrologie a křesťanského umění, vedl seminář z paleografie se zaměřením na gotické písmo. Spolupracoval na dokumentaci sakrální architektury na Moravě. Vedl diplomové semináře a diplomové práce studentů. V letech 2000–2003 byl proděkanem pro organizaci, rozvoj a sociální otázky studentů a zároveň statutárním zástupcem děkana, též členem Vědecké rady CMTF UP, od roku 2003 je členem ediční a grantové komise CMTF.

Od roku 1991 se podílel na práci Kruhu českých duchovních tradic při Ekumenické radě církví, od roku 1995 na činnosti Komise při České biskupské konferenci. Je členem zlínské organizace KDU-ČSL.

Své pedagogické působení na fakultě ukončil v pololetí roku 2006 a od té doby si užívá zaslouženého důchodu. Věnuje se psaní vzpomínek na své dětství, mládí i aktivní činnost, „dává dohromady“ rodokmen, za příznivého počasí je plně zaměstnán prací na zahradě.

Dne 29. dubna 2010 obdržel dr. Vojtěch Cekota od ministra vnitra Martina Peciny a náměstka ministra vnitra pro veřejnou správu, legislativu a archivnictví Richarda Nouzy medaili „Za zásluhy o české archivnictví“. Slavnostní ceremoniál se konal v Národním archivu v Praze na Chodovci.

Do dalších let přejeme jubilantovi pevné zdraví, spokojenost, pohodu, elán a mnoho úspěchů v badatelském snažení.

O autorech

Věra Fišmistrová

archivářka Státního okresního
archivu Přerov
v.fismistrova@pr.archives.cz

Mgr. Petr Hlavačka

historik, vydavatel
p.hlavacka@medialine.cz

Bc. Petr Jirák

archivář Státního okresního
archivu Přerov
p.jirak@pr.archives.cz

Dr. Jan Jirka

čestný člen Českého atletického
svazu, Praha

Mgr. Petr Kadlec

doktorand katedry historie
Filozofické fakulty Ostravské
univerzity v Ostravě
petrkadlec84@seznam.cz

PhDr. Pavel Kopeček

odborný asistent Katedry
společenských věd Pedagogické
fakulty Univerzity Palackého
v Olomouci
p.kopecek@upol.cz

Ing. Václav Krejčí

předseda Klubu filatelistů v letech
1979–1986
nositel Ceny města Přerova
krejcrivenda@centrum.cz

PhDr. Jiří Lapáček

ředitel Státního okresního
archivu Přerov
j.lapacek@pr.archives.cz

Bc. Jan Mikulík

muzeolog Muzea Komenského
v Přerově
janmikulik@seznam.cz

Mgr. Jiří J. K. Nebeský

historik a vydavatel
jiri.nebesky@gmail.com

PhDr. Jan Štěpán, Ph.D.

archivář Zemského archivu
v Opavě, pobočka Olomouc
j.stepan@ol.archives.cz

Jarmila Vohnická

archivářka Státního okresního
archivu Přerov
j.vohnicka@pr.archives.cz

